

*Бахишда ба 30 - солагии Истиқлолияти
давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон*

**ПАЁМИ
АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ
ТОҶИКИСТОН**

**ВЕСТНИК
АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ
ТАДЖИКИСТАНА**

**BULLETIN
OF ACADEMY OF EDUCATION
OF TAJIKISTAN**

*Маҷаллаи илмӣ, маърифатӣ ва таълимӣ аз соли 2007 нашр мешавад
Научно-просветительский и учебно-методический журнал издаётся с 2007 года
Scientific and educational and educational journal published since 2007*

№ 1, (34) 2020

САРМУҲАРРИР:

БОБИЗОДА Ғ.М. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои биологӣ ва фармачевтӣ, профессор, президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

МУОВИНИ САРМУҲАРРИР :

АМИНОВ С. – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, номзади илмҳои педагогӣ, саркоотиби илми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

КОТИБИ МАСЪУЛ:

МУҲИДДИНЗОДА Б. – мудири шуъбаи педагогикаи муқоисавӣ ва мактаби муосири Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

ЛУТФУЛЛОЗОДА М. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

КАРИМОВА И.Х. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ШАРИФЗОДА Ф. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

НУЪМОНОВ М. – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ШЕРБОЕВ С. – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

НЕЪМАТОВ С.Э. – доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ГУЛМАДОВ Ф. – доктори илмҳои педагогӣ

ҲАЙАТИ МУШОВАРА:

ИМОМЗОДА М.С. – вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

РАҲИМӢ Ф.Қ. – президенти Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

САЛОМИЁН М.Қ. – муовини якуми вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

ИМАТОВА Л.М. – директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомиш АТТ

ҚУРБОНЗОДА Х. – ректори Донишқадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф

Маҷалла ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.

Маҷалла ба Феҳристи наирияхҳои илми тақризишавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03.06.2019 ворид шудааст.

Маҷалла ба манбаи маълумоти Индекси иқтибосҳои илми Россия ворид карда шудааст.

Маҷалла таҳти № 059/МҶ 17-уми апрели соли 2018 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон сабти ном шудааст.

Суроға: 734024, ш. Душанбе, кӯчаи Айнӣ – 126, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

E-mail: aot.tjk@mail.ru **Сомона:** www.aot.tj **Тел:** +992 37 225 84 22, +992 37 225 84 15

ISSN 2222-9809

Индекси обуна: 77727

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

БОБИЗОДА Г.М. – академик Академии образования Таджикистана, доктор биологических наук, доктор фармацевтических наук, профессор, президент АОТ

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

АМИНОВ С. – член - корреспондент Академии образования Таджикистана, кандидат педагогических наук, главный учёный секретарь АОТ

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

МУХИДДИНЗОДА Б. – зав. отделом сравнительной педагогики и современной школы Академии образования Таджикистана

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

ЛУТФУЛЛОЗОДА М. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

КАРИМОВА И.Х. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

ШАРИФЗОДА Ф. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

НУЪМОНОВ М. – член – корреспондент Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

ШЕРБОЕВ С. – член – корреспондент Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

НЕГМАТОВ С.Э. – доктор педагогических наук, профессор

ГУЛМАДОВ Ф. – доктор педагогических наук

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

ИМОМЗОДА М.С. – министр образования и науки Республики Таджикистан

РАХИМИ Ф.К. – президент Национальной Академии наук Таджикистана

САЛОМИЁН М.К. – первый зам. министра образования и науки Республики Таджикистан

ИМАТОВА Л.М. – директор Института развития образования имени А. Джами АОТ

КУРБОНЗОДА Х. – ректор Республиканского института повышения квалификации и переподготовки работников сферы образования

Журнал печатается на таджикском, русском и английском языках.

Журнал входит в Перечень рецензируемых научных журналов ВАК при Президенте Республики Таджикистан от 03.06.2019.

Журнал включён в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ).

Журнал зарегистрирован Министерством культуры Республики Таджикистан 17 апреля 2018 года за № 059/МД.

Адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни – 126, Академия образования Таджикистана

E-mail: aot.tjk@mail.ru **Сайт:** www.aot.tj **Тел:** +992 37 225 84 22, +992 37 225 84 15

ISSN 2222-9809

ISSN 2222-9809

© Академия образования Таджикистана, 2020

Индекс подписки: 77727

**BULLETIN
OF ACADEMY OF EDUCATION
OF TAJIKISTAN**

Scientific-educational and educational journal

№ 1, (34) 2020.

Founder: Academy of Education of Tajikistan

CHIEF EDITOR:

BOBIZODA G.M. – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, the doctor of Biological sciences, doctor of pharmaceutical sciences, professor, The President of AET*

DEPOSIT CHIEF EDITOR:

AMINOV S. – *Corresponding Member of the Academy of Education of Tajikistan Candidate of Pedagogical Sciences, Chief Scientific Secretary of AET*

EXECUTIVE SECRETARY:

MUHIDDINZODA B. – *Head of the Department of Comparative Pedagogy and the Modern School of the Academy of Education of Tajikistan*

EDITORIAL TEAM:

LUTFULLOZODA M. – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor Pedagogical sciences, professor*

KARIMOVA I.Kh. – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor Pedagogical sciences, professor*

SHARIFZODA F. – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor Pedagogical sciences, professor*

NUMONOV M. – *Corresponding Member of the Academy of Education of Tajikistan Doctor of pedagogical sciences, professor*

SHERBOEV S. – *Corresponding Member of the Academy of Education of Tajikistan Doctor of pedagogical sciences, professor*

NEGMATOV S.E. – *Doctor of pedagogical sciences, professor*

GULMADOV F. – *Doctor of pedagogical sciences*

EDITORIAL COUNCIL:

IMOMZODA M.S. – *Minister of Education and Science of the Republic of Tajikistan*

RAHIMI F.K. – *President of the National Academy of Sciences of Tajikistan*

SALOMIYON M.Q. – *first deputy Minister of Education and Science of the Republic of Tajikistan*

IMATOVA L.M. – *Director of the Institute of Educational Development named after A. Jami AOT*

KURBONZODA X. – *Rector of the Republican Institute for Advanced Studies and retraining of educators*

The journal is published in Tajik, Russian and English languages.

The journal is included in the List of reviewed scientific journals of the higher attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan from 03.06.2019.

The journal is included in the database Of the Russian science citation index

The journal was registered by the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan on April 17, 2018 under No. 059 / MD.

Address: 734024, Dushanbe, 126 Ayni Str., Academy of Education of Tajikistan

E-mail: aot.tjk@mail.ru Site: www.aot.tj Tel: +992 37 225 84 22, +992 37 225 84 15

ISSN 2222-9809

ISSN 2222-9809

© Academy of Education of Tajikistan, 2020

Subscription index: 77727

МУНДАРИҶА
СИЁСАТИ МАОРИФ

Саҳ.

НУРАЛИЗОДА Н.

Нақши матбуоти соҳавӣ дар баррасии ду санади муҳимми соҳаи маориф..... 9 – 14

ГУЛМАДОВ Ф., ҚУРБОНОВ М.

Самаранокши истифодаи нерӯи муҳити бисёрфарҳангии таҳсилотӣ дар ганигардонии таҷрибаи маънавӣ-ахлоқии донишҷӯён..... 15 – 24

МАСЪАЛАҶОИ УМУМИНАЗАРИЯВИИ ПЕДАГОГИКА

БОБИЗОДА Г.М., ФАЙЗУЛЛОЕВА М.М.

Усулҳои таълими химия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ вобаста ба муносибати босалоҳият ба таълим..... 25 – 31

ҶОНМАҲМАДОВА Г.Ш.

Методикаи таъкил ва гузаронидани имтиҳони тестӣ аз фанни забони русӣ..... 31 – 38

ИДРИСОВ Т.Ч., ЧЕРВЯКОВА Е.Я.

Розӣ-қиммӣдони бузурги машириқзамин..... 38 – 44

ФАЙЗАЛИЗОДА Б.Ф.

Таъкили корҳои беруназсинфи мустақилонаи донишҷӯён ба воситаи низоми фосилавии таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии педагогӣ..... 44 – 50

ОКИМШОЕВА Р.С.

Мафҳум ва усулҳои фаъоли таълим..... 51 – 56

ЗУЛҶОНОВ Б.

Ҷанбаҳои назариявии тарбияи экологӣ дар шароити гузариши ба низоми таҳсилоти муносибати босалоҳият..... 56 – 61

ФАЙЗУЛЛОЕВА И.

Тарбияи ахлоқию маънавӣ – омилҳои асосии таъкили шахсияти хонандагон... 61 – 64

АБДУЛЛО-ЗОДА М.И.

Ҳавасмандкунии малакаҳои ҳустуҷӯӣ ва маърифати донишҷӯён дар дарсҳои забони англисӣ..... 65 – 70

САҶАРОВ С.С.

Воқеияти виртуалӣ дар таҳсилот..... 70 – 74

АБДУРАҲМОҶОВ Г.Н.

Таҷрибаи таъкили барномаи озмоишӣ барои таъкили омодагии касбӣ-шахсии психологҳои оянда барои кор бо қӯдакони аломатҳои лаёқати ақлидошта..... 74 – 81

БОБИЗОДА Г.М., РАҶАБОВ У.Р., АЗАМАТОВ А.К.

Салоҳияти фарматсевт дар асоси таъкили салоҳияти фаннӣ..... 81 – 94

САҶАРОВА М.Д.

Интиҳоби касб омилҳои беҳтар гардонидан дар ҳаёти оянда..... 94 – 98

НИЁЗБОҚИЕВ С.Қ.

Технологияҳои омӯзишии, ки ба салоҳияти касбии донишҷӯён иҳтисоси муҳандисӣ-технологӣ нигаронида шудааст..... 98 – 102

БОЕВ М.Б.

Шароити педагогии амалигардонии алоқамандии байнифаннӣ дар таҳсилоти графикӣ..... 102 – 108

ТЕХНОЛОГИЯИ ТАЪЛИМ

МИРБОБОЕВА Б.

Ҳамкории мактаб ва оила – заминаи асосии таъкили фаъолияти эҷодии хонандагон дар омӯзишии технологияи муосир..... 109 – 113

ҚОДИРОВ Ҷ.А., ҚАЛАНДАРШОЕВ С.

Нақши технологияҳои компютерӣ дар салоҳиятҳои касбии иқтисодчӣ 114– 118

САҶАРОВ М.С.

Нақши салоҳиятҳои асосӣ дар корбурди технологияи иттилоотӣ..... 118 – 122

Ба таваҷҷуҳи муаллифон 123

СОДЕРЖАНИЕ

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

Стр.

НУРАЛИЗОДА Н.

Роль отраслевой прессы в рассмотрении двух важных документов в области образования..... 9 – 14

ГУЛМАДОВ Ф., КУРБОНОВ М.

Эффективность использования потенциала поликультурной образовательной среды в обогащении духовно-нравственного опыта студентов..... 15 – 24

ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ

БОБИЗОДА Г.М., ФАЙЗУЛЛОЕВА М.М.

Методы обучения химии в общеобразовательных учреждениях в зависимости от компетентностного подхода..... 25 – 31

ДЖОНМАХМАДОВА Г.Ш.

Методика организации и проведения тестового экзамена по русскому языку.. 31 – 38

ИДРИСОВ Т.Ч., ЧЕРВЯКОВА Е.Я.

Рози-великий химик востока..... 38 – 44

ФАЙЗАЛИЗОДА Б.Ф.

Внеаудиторная самостоятельная работа студента при помощи системы дистанционного обучения в педагогических вузах..... 44 – 50

ОКИМШОЕВА Р.С.

Понятие основных интерактивных методов обучения..... 51 – 56

ЗУЛФОНОВ Б.

Теоретические аспекты экологического образования в условиях перехода на компетентностный подход..... 56 – 61

ФАЙЗУЛЛОЕВА И.

Морально - нравственное воспитание – главный фактор формирования личности учащихся..... 61 – 64

АБДУЛЛО-ЗОДЕ М.И.

Мотивирование поисково-познавательных навыков студентов на занятиях английского языка..... 65 – 70

САФАРОВ С.С.

Виртуальный пересмотр в образовании..... 70 – 74

АБДУРАХМОНОВ Г.Н.

Опыт реализации экспериментальной программы по формированию профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми с признаками интеллектуальной готовности..... 74 – 81

БОБИЗОДА Г.М., РАДЖАБОВ У.Р., АЗАМАТОВ А.К.

Компетенции фармацевта на основе формирования предметных компетенций.. 81 – 94

САФАРОВА М.Д.

Выбор профессии – фактор улучшения в будущей жизни..... 94 – 98

НИЁЗБОКИЕВ С.К.

Образовательные технологии, направленные на профессиональную компетентность студентов инженерно-технологического профиля..... 98 – 102

БОЕВ М.Б.

Педагогические условия реализации междисциплинарного подхода к графическому образованию..... 102 – 108

ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ

МИРБОБОЕВА Б.

Сотрудничество школы и семьи – основная база формирования творческой деятельности учащихся в обучении современной технологии..... 109 – 113

КОДИРОВ Ч.А., КАЛАНДАРШОЕВ С.

Роль компьютерной технологии соответствующий по специальности экономиста..... 114 – 118

САФАРОВ М.С.

Ключевые компетенция в использование информационных технологиях..... 118 – 122

К сведению авторов 123

CONTENTS

Pag.

EDUCATIONAL POLICY

NURALIZODA N.

The role of the industry press in reviewing two important documents in the field of education..... 9 – 14

GULMADOV F., QURBONOV M.

Efficiency of using the potential of a policultural educational environment in the enrichment of spiritual and moral Experience of students..... 15 – 24

GENERAL THEORETICAL PROBLEMS OF PEDAGOGY

BOBIZODA G.M., FAYZULLAEVA M.M.

Methods of teaching chemistry in educational institutions depending on the competencybased approach..... 25 – 31

JONMAHMADOVA G. SH.

Methodology of organization and carrying out of the test examination in russian language..... 31 – 38

IDRISOV T.C., CHERVYAKOV E.Y.

Rosie the great eastern chemist..... 38 – 44

FAYZALIZODA B.F.

Extra-auditing independent work of the student by the remote education system in pedagogical universities..... 44 – 50

OKIMSHOEVA R.S.

The concept of basic interactive teaching methods..... 51 – 56

ZULFONOV B.

Theoretical aspects of environmental cultural education and improving the conservation of students of nature..... 56 – 61

FAYZULLOEVA I.

Moral education - the primary factor of formation of the person of pupils..... 61 – 64

ABDULLO-ZODE M.I.

Motivation of student's search and cognitive skills in english classes..... 65 – 70

SAFAROV S.S.

Virtual revision in education..... 70 – 74

ABDURAKHMONOV G.N.

Experience in implementing an experimental program for the formation of professional and personal readiness of future psychologists to work with children with signs of Mental giftedness..... 74 – 81

BOBIZODA G.M., RAJABOV U.R., AZAMATOV A.K.

Competence of the pharmacist based on the formation Of subject competences..... 81 – 94

SAFAROVA M. D.

Career choices are the key to changing your life..... 94 – 98

NIYOZBOKIEV S.K.

Educational technology aimed at professional competence in engineering students..... 98 – 102

BOEV M.B.

Pedagogical conditions for implementing the interdisciplinary approach to graphic education.. 102 - 108

TEACHING TECHNOLOGY

MIRBOBOEVA B. M.

Collaboration of school and family – the main basis for the formation of students' creative activity in teaching Modern technology..... 109 – 113

QODIROV J.A., QALANDARHOEV S.

The role of it in the professional advancements Of the economist 114 – 118

SAFAROV M. S.

Key competence in the use of information technologies..... 118 – 122

СИЁСАТИ МАОРИФ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА
EDUCATIONAL POLICY

НАҚШИ МАТБУОТИ СОҶАВӢ ДАР БАРРАСИИ ДУ САНАДИ
МУҲИММИ СОҶАИ МАОРИФ
(дар мисоли нашрияи «Омӯзгор»)

УДК: 378.09 (575.3)

НУРАЛИЗОДА Н. – унвонҷӯйи кафедраи матбуоти даврии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ- 17, **E-mail:** moilsho@mail.ru, **тел.:** (+992) 93-849-05-05

Дар ин мақолаи илмӣ дар бораи нақши нашрияи «Омӯзгор» дар таҳияву такмил ва қабули ду санади муҳимми соҳа – Концепсияи мактаби миллии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф бо таъба ба нигоштаҳои олимону омӯзгорон, ки дар давраи муайяни таърихӣ барои такмил гардидани санадҳои мазкур дар нашрия ба чоп расидаанд, собит намудааст, ки ҳафтанома дар қабули ин ду санад саҳми мондагор дорад. Бо итминон метавон гуфт, ки нашрияи мазкур дар таҳияву қабул ва баррасии санаду ҳуҷҷатҳои муҳим, ки ба маърифату маънавият ва худшиносии аҳли ҷомеа нигаронида шуда буданд, саҳм гузоштааст ва мақоми давлатии гирифтани забони давлатӣ низ аз ҷумлаи онҳост, ки ин аз назари пажӯҳишгар дур намондааст. Муҳаққиқ навиштаҳои чопгардида дар саҳифаҳои нашрияро ба риштаи таҳлил кашида, радабандӣ ва муҳимияти онҳоро дар такмили санадҳо бозгӯ намудааст. Ҳамчунин, дар раванди таҳқиқу таҳлил аз осори илмӣ барои муътамад гардонидани фикр ба таври фарогир истифода кардааст.

Вожаҳои асосӣ: маориф, матбуот, концепсия, санад, худшиносӣ, маънавият, илм, таҳқиқ, таҳлил, муқоиса, мақола,

РОЛЬ ОТРАСЛЕВОЙ ПРЕССЫ В РАССМОТРЕНИИ ДВУХ ВАЖНЫХ
ДОКУМЕНТОВ В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ
(на примере издания «Омӯзгор»)

НУРАЛИЗОДА Н. - соискатель кафедры периодической печати ТНУ, г. Душанбе, проспект Рудаки – 17, **E-mail:** moilsho@mail.ru, **тел.:** (+992) 93-849-05-05

В данной научной статье анализируется роль публикации «Омузгор» в разработке, совершенствовании и принятии двух важных документов в этой области, Концепции национальной школы Таджикистана и Законодательства Республики Таджикистан «В сфере образования». На основании комментариев ученых и преподавателей, опубликованных в публикации за определенный период истории эти документы доказали, что еженедельник внёс существенный вклад в принятие этих двух документов.

Можно с уверенностью сказать, что эта публикация способствовала разработке и принятию ряда документов, направленных на просвещение, духовность и самосознание общественности, и государственный статус государственного языка является одним из них.

Исследователь проанализировал статьи, опубликованные на страницах издания, и подчеркнул их важность в совершенствовании документов. также широко использовал научные доказательства в исследованиях и анализе.

Ключевые слова: образование, пресса, концепция, документ, самопознание, духовность, наука, исследование, анализ, сравнение, статья

THE ROLE OF THE INDUSTRY PRESS IN REVIEWING TWO IMPORTANT DOCUMENTS IN THE FIELD OF EDUCATION
(for example, the publication «Omuzgor»)

NURALIZODA N. - applicant for the periodical press department of TNU, Dushanbe, Rudaki Avenue – 17, **E-mail:** noilsho@mail.ru, **mob.:** (+992) 93-849-05-05

This scientific article analyzes the role of the publication «Omuzgor» in the development, improvement and adoption of two important documents in this field, the Concept of the national school of Tajikistan and the Legislation of the Republic of Tajikistan “in the field of education”. Based on the comments of scientists and teachers published in the publication for a certain period of history, these documents proved that the weekly made a significant contribution to the adoption of these two documents.

It is safe to say that this publication contributed to the development and adoption of a number of documents aimed at educating, spirituality and self-awareness of the public, and the state status of the state language is one of them.

The researcher analyzed the articles published on the pages of the publication and emphasized their importance in improving the documents. he also made extensive use of scientific evidence in research and analysis.

Keywords: *education, press, concept, document, self-knowledge, spirituality, science, research, analysis, comparison, article*

Нашрияи расмӣи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон - «Омӯзгор» аз оғози таъсисёбӣ то ба имрӯз дар амалӣ намудани сиёсати иҷтимоии давлат дар соҳаи маориф, илму фарҳанг, маънавиёт ва умуман, баланд бардоштани маърифати ҷомеа бештар қормандони соҳаи маориф ва илм нақши мондагор дошту дорад. Ба таъкиди доктори илмҳои филологӣ, профессор Мурод Муродов «... маҳз бо шарофати ин нашрия («Омӯзгор» - Н.Н.) аҳли маорифи аз қонуну қарор ва дастуроти Ҳукумати ҷумҳурӣ ва Вазорати маориф шинос гардида, фаъолияти худро ба низом мебароранд ва ҷараёну таҳким мебахшанд» [1, 68].

Баъди соҳибистиклол шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи аз ҳама муҳимму асосии иҷтимоии мамлакат - маориф ба давраи сифатан нав ворид гардид. Барои фаъолияти муназзам ва ба низоми муайян даровардани соҳаи маориф зарур буд, ки асноди ҳуқуқии соҳаи маориф таҳия ва қабул карда шаванд. Аввалин санадҳои муҳимме, ки дар асоси муҳокимаи умумихалқӣ таҳияву қабул шуданд – Консепсияи мактаби миллии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» мебошанд. Мавриди зикр аст, ки нашрияи «Омӯзгор» дар қори ба муҳокимаи умумихалқӣ гузоштани лоиҳаи қонунҳое, ки ба маънавиёту худшиносӣ ва масъалаҳои иҷтимоӣ, баҳусус, соҳаи маориф иртиботдоранд, нақши бориз дорад. Аз ҷумла, барои мақоми давлатӣ гирифтани забони тоҷикӣ ва таҳияву қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатӣ» аҳли эҷоди нашрия соли 1989 хидмати шоиста кардаанд. Дар ин самт дар саҳифаҳои нашрия суҳбату мақолаҳои зиёди олимони тоҷик ба таъъ расидааст, ки дар маҷмӯъ, ба такмил ёфтани қонуни забон мусоидат намудаанд. Дар замони Истиклолияти давлатӣ низ дар нашрияи «Омӯзгор» вобаста ба ҷараёни иҷрои қонуни забон ва ҳифзи асолати он суҳбату мақолаҳои муҳаққиқону забоншиносро пайваستا ба ҷоп мерасонад. Дар ин маврид Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суҳанронӣ дар мулоқот бо аҳли зиёи мамлакат 19 марти соли 2008 оид ба фаъолияти нашрияи «Омӯзгор» чунин изҳори андеша кардаанд: «Қаламкаш масъулияти азим нисбат ба забони модарӣ дорад ва як ғалати ӯ метавонад ба ҳазорон нафар асар гузорад. Соли гузашта садорати Иттифоқи нависандагонӣ Тоҷикистон ва ҳамчунин рӯзномаи «Омӯзгор» оид ба масоили забону адабиёт ва матбуоти кишвар бо иштироки олимони забоншинос суҳбатҳои густурдае барпо карданд, ки иқдоми хуб ва ибратбахш аст» [13].

Ҳамин аст, ки нашрияи «Омӯзгор» дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ дар муҳокимаи ду санади муҳимми соҳа - лоиҳаи Консепсияи мактаби миллии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» саҳми намоён гузоштааст.

Бояд гуфт, ки лоиҳаи Консепсияи мактаби миллии Тоҷикистон ҳанӯз пеш аз эълони Истиклолияти давлатӣ ба муҳокимаи умумихалқӣ пешниҳод гардида буд, ки ин аз тавсеа ёфтани рӯҳияи миллии аҳли ҷомеа шаҳодат меод. Ҳамин омил боис гардид, ки дар замони соҳибистиклолӣ муҳокимаи санади мазкур аз тарафи аҳли маориф густариш ёфт. Дар ин замина дар нашрияи «Омӯзгор» рубрикаи махсус таҳти унвони «Дар муҳокима: лоиҳаи Консепсияи мактаби миллии Тоҷикистон» сомон дода шуд ва мақолаҳои зиёде ба ҷоп расиданд. Аз ҷумла, дар шумораи №38 (аз 18 сентябри соли 1991) ду мақола – «Дар заминаи анъанаҳо ва шароит»-и Ғ. Имомназаров, ҷонишини мудирӣ шуъбаи маорифи ноҳияи Шугнон ва «Агар хоҳем, ки дониш амиқ бошад»-и У. Раҳмонов, А. Аъламов, омӯзгорони мактаби миёнаи умумии №10-и ноҳияи Самарқанди Ҷумҳурии Ўзбекистон, ба таърифи расидааст. Ғ.Имомназаров пешниҳоди лоиҳаҳо дар мавриди қабули хонандагон аз 7-солагӣ ба мактаб истикбол намуда, ҳатмӣ будани таҳсил дар мактабҳои асосӣ ва ихтиёрӣ будани таҳсил дар зинаи сеюмро пазируфтааст. Илова бар ин, муаллиф чанд пешниҳод кардааст: ба забони тоҷикӣ нашр намудани китобу дастурҳо; истифода бурдани омӯзгорон аз педагогикаи халқӣ; таълими якҷояи писарон ва духтарон дар синфҳои 1-4 ва таълими алоҳидаи онҳо дар синфҳои 5-11; дар ороиши мактаб истифода бурдани анъанаҳои миллий ва маҳаллӣ. Азбаски муҳокима дар доираи мактабҳои тоҷикии ҷумҳуриҳои ҳамсоя низ ба роҳ монда шуда буд, омӯзгорон аз шаҳри Самарқанд ҳам андешаҳои хешро манзур кардаанд. Омӯзгорон У.Раҳмонов ва А.Аъламов оид ба манфиати дарсҳои факултативӣ мулоҳизарони карда, пешниҳод намудаанд, ки дарсҳои факултативӣ бо роҳҳои зерин ташкил шаванд: аз синфи 7-ум ба роҳ монда шавад; хонандагон бо ариза муроҷиат кунанд; барои соатҳои факултативӣ назар ба соатҳои дарсҳои дигар 2-3 баробар зиёд ҳақ дода шавад; хонандагоне, ки ба дарсҳои факултативӣ шавқ надоранд, ба устохонаҳои хунаромӯзӣ ҷалб карда шаванд, ки ин барои дохил шудан ба омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ замина мегузорад.

Бояд гуфт, ки ҳанӯз аз нимаи дувуми солҳои ҳаштодум идораи нашрияи «Омӯзгор» фикру андешаҳои хонандагонро бо риояи гуногунондешӣ дар саҳифаҳои нашрия ҷой додааст ва аз таҳлилу баррасии навиштаҳо ин раванд баръало мегардад.

Дар шумораи №39 (25 сентябри соли 1991) дар муҳокимаи лоиҳаи Консепсияи мактаби миллии мақолаҳои И. Давлатшоев - корманди калони Пажӯҳишгоҳи илмҳои педагогӣ, «Дафтари дахлу харчи хонанда кучост?», Ҳ.Азимӣ - нозири шуъбаи маорифи ноҳияи Айнӣ, «Мақбули умум гардад» ҷой дода шудааст. Дар шумораи №40 (2 октябри соли 1991) бошад, якҷанд мақола ба ҷоп расидааст, ки дар ин миён навиштаи муҳаррири шуъбаи мактабҳои ҳафтаномаи «Омӯзгор» Э. Субҳон «Ҳар кӣ омад, иморати нав сохт» муҳимтар ба назар мерасад. Муаллиф дар баробари таъкиди зарурати қабули ҳуҷҷати мазкур хусну кубҳи онро муфассал таҳлил намуда, пешниҳод кардааст, ки миқдор ва ҳаҷми барномаҳои таълимро Вазорати маорифи ҷумҳуриӣ бо дарназардошти пешниҳодҳои Кумитаи маорифи Иттиҳод муқаррар кунад; аз ҷониби Вазорати маориф оид ба таълими баъзе фанҳои вариантҳои гуногун пешниҳод шавад ва мактабҳо бошанд, варианти ба маҳалли худ мувофиқро интихоб намоянд; мактаб на 11-сола (тибқи лоиҳа), балки 10-сола бошад; аз 6-солагӣ ба мактаб қабул кардан мувофиқи мақсад аст, на тибқи лоиҳа аз 7-солагӣ; ҷазодихӣ дар ҳудуди муайян ҷой дошта метавонад; забони русӣ дар мактабҳо чун забони хоричӣ таълим дода шавад.

Ҳамин тавр, дар ҳар шумораи «Омӯзгор» оид ба муҳокимаи лоиҳаи Консепсияи мактаби миллии Тоҷикистон мақолаву хабарҳо ҷоп шудааст. Дар шумораи №42 (16 октябри соли 1991) се мақола дар мавзӯи мазкур ҷоп гардидааст. А. Гулаҳмадов, раиси Иттифоқи касабҳои кормандони маорифи вилояти Кӯлоб, пешниҳод кардааст, ки «мактаб қобилиятнок ва беқобилиятҳоро ҷудо намуда, барои онҳо системаи муайяни таълимро ҷорӣ намояд» [2]. Дар зимн муаллиф вазифаи омӯзгоронро, ки ба хонандагони суҷудон таълим медиҳанд, масъулиятноктар ва душвор арзёбӣ карда, пешниҳод намудааст, ки музди кори омӯзгорони мазкур 30-35% баланд бардошта шавад. Дар мақолаи ҷонишини директори мактаби миёнаи №5-и шаҳри Роғун А.Муродӣ ба ҷанбаҳои миллии консепсия таваҷҷуҳи бештар зоҳир шудааст ва муаллиф чунин пешниҳодҳо кардааст: ба хонандагони синфҳои 1-2 гузоштани баҳои ададӣ (рақамӣ) дуруст нест; дар мавриди он ки консепсия ҷазодихиро манъ кардааст, муаллиф дар он ақида аст, ки аз ҷазо сарфи назар кардан имкон надорад ва дар таълиму тарбият ҷазоҳое мавҷуданд, ки раво мебошанд; дар

синфҳои поёни танҳо мутахассисони соҳа дарс диҳанд; дар мавриди забон ва услуби ниғориши лоиҳа баъзе норасоӣҳоро нишон дода, калимаву ҷумлаҳоеро зикр кардааст, ки ба таҳрир ниёз доранд. Ба андешаи муаллиф, дар номи санад бехтар аст ба ҷойи калимаи «консепсия» муродифи он - «тавзеҳнома» истифода шавад. Барои амали шудани нишондоди консепсия зарур аст, ки «дар давраҳои муайян тақмили ихтисоси омӯзгорон васеъ ба роҳ монда шавад» [3].

Вазири вақти маориф Исмоил Давлатов низ тавассути нашрияи «Омӯзгор» ҳамчун номзад ба вазифаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба суолҳои муҳбир оид ба натиҷаҳои як соли фаъолиятш посух гуфта, лоиҳаи Консепсияи мактаби миллии Тоҷикистонро яке аз барномаҳои пешазинтихоботиаш муаррифӣ кардааст. Ӯ мегӯяд, ки аз барномаи маълумоти хатмии пурра (11-сола) даст кашада, ба таҳсили ҳаштсолаи хатмӣ хоҳанд гузашт ва аз ҳар 1000 хонандае, ки синфи 8-ро хатм мекунад, 100-150 нафар болаёқатро ҷудо карда, ба мактабҳои типӣ нав метавон гузаронд. Ҷамчунин, вазир имтиҳонҳои анъанавиро ҳангоми дохилшавӣ ба мактабҳои таҳсилоти олии касбӣ нодуруст ҳисобида, қабулро аз ҳисоби хатмкунандагони мактабҳои типӣ нав ба манфиати кор доништааст. Таъкид мекунад, ки «Занҷири сохтори имрӯзаи маорифро, ки серхарочоту каммаҳсул аст, тамоман дигар бояд кард» [4].

Дар шумораи №47 (20 ноябри соли 1991) бошад, дар ду саҳифаи ҳафтаномаи «Омӯзгор» чор мақола ба нашр расидааст. Мутахассиси соҳа, дотсенти Донишгоҳи омӯзгорӣ шаҳри Кӯлоб (ҳоло ДДК ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ – Н.Н.) Х.Афзалов бо истифода аз ҷадвалу омор оид ба нақшаҳои таълим пешниҳодҳои судманд баён кардааст.

Дар шумораи №1 (1 январи соли 1992) бо номи «Давлати мустақилро мактаби мустақил бояд (доир ба ҷамъбасти муҳокимаи лоиҳаи Консепсияи мактаби миллии Тоҷикистон)» хулосаи идораи нашрия ба таъб расидааст. Дар он омадааст: «Тавре хонандагони гиромӣ огоҳанд, моҳи июни соли 1991 тавассути ҳафтаномаи «Омӯзгор» лоиҳаи аз ҷониби кормандони Пажӯҳишгоҳи улуми педагогӣ, таҳти роҳбарии сарвари пажӯҳишгоҳ, доктори илмҳои педагогӣ М. Лутфуллоев мураттабгаштаи Консепсияи мактаби миллии Тоҷикистон ба муҳокимаи умум пешниҳод гардид. Даре нагузашта лоиҳаи дигар аз ҷониби устодони Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон (ҳоло Донишгоҳи миллии Тоҷикистон – Н.Н.) таҳти роҳбарии сарвари факултети забон ва адабиёти тоҷик, доктори фанни таърих И. Усмонов тартибёфта ба тариқи алтернатив дар ҳафтаномаи «Омӯзгор» нашр шудааст. Баъдан проректори шуъбаи ғоибонаи Донишгоҳи омӯзгорӣ Кӯлоб Х. Афзалов дар «Омӯзгор» лоиҳаи дигарро ба таъб расонд. Ҷамин тариқ, лоиҳаҳои номбурдаи Консепсияи мактаби миллии Тоҷикистон муддати шаш моҳ дар муҳокима буд» [6]. Маълум мегардад, ки лоиҳаҳо дар васоити ахбори умум, мактабҳо, мизҳои гирд ба таври васеъ муҳокима шуда, дар Пажӯҳишгоҳи улуми педагогӣ охири соли 1991 оид ба ҷамъбасти муҳокимаҳо машварати васеъ доир гардидааст. Дар ҷаласаи директори пажӯҳишгоҳ М. Лутфуллоев зикр намудааст, ки: «Тоҷикистон давлати мустақилу соҳибистиклол гардид. Инак, вақти он расида, ки давлати мустақил мактаби мустақили худро дошта бошад» [6]. Ҷамчунин, номбурда қайд кардааст, ки дар ин давра дар пажӯҳишгоҳ ва Вазорати маориф комиссияҳои арзёбии фикру мулоҳизаҳо амал менамуданд, ки ба нишонии онҳо 1300 мактуб ворид гардид ва онҳоро аз рӯи мазмуну муҳтаво ва арзиш ба 3 гурӯҳ ҷудо кардаанд. Дар машварат иштирокдорон ба хулоса омаданд, ки лоиҳаи консепсия калонҳаҷм мебошад, аз ин рӯ, он бояд ихтисор карда шавад. Гузариш ба тарзи таълими тафриқавӣ танҳо баъди мураттаб сохтани барномаю китобҳои дарсӣ мувофиқи мақсад доништа шуд. Шакли нави муассисаҳои таълимӣ - гимназия ва литсейҳо бояд барномаи алоҳидаи таълимӣ дошта бошанд.

Дар нашрия иттилоъ дода шудааст, ки аксари мақолаҳои вобаста ба мазмуну муҳтавои консепсия дар ҳафтанома ҷоп гардидаанд ва қисме аз онҳо ба пажӯҳишгоҳ пешниҳод шуданд. Ҷамин тавр, соли 1992 нахустин ҳуҷҷати меъёрию ҳуқуқии соҳаи маориф - Консепсияи мактаби миллии Тоҷикистон қабул гардид.

Академик Абдучаббор Раҳмонов таъкид кардааст, ки: «Дар давоми понздаҳ соли соҳибистиклолӣ аз тарафи Вазорати маорифи кишвар зиёда аз 15 санади меъёрию ҳуқуқӣ пешниҳод, муҳокима ва қабул карда шуданд. Мутаассифона, дар ин ҷода баъзе саҳлангориҳо низ роҳ ёфтанд. Чунончи, ҳанӯз иҷрои Консепсияи мактаби миллии таъмин нашуда, Консепсияи миллии таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва тасдиқ гардидааст»

[11, 53-54]. Ба назари инчониб, сабаби чунин ҳолат камтаҷрибагӣ дар кори таҳияи ҳуҷҷатҳои меъёрию ҳуқуқии соҳа буда метавонад.

Ба таъбири муаллифони китоби «Дирӯз ва имрӯзи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон», «бо қарори Раёсати Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26 августи соли 1991 лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» ба таъб расид. Дар он ислоҳоти соҳаи маориф ворид шуда, баъзе тағйирот дар низоми таҳсилот пешниҳод карда шуд. Сипас, ин лоиҳа ба муҳокимаи умум фиристода шуд ва мавриди баррасӣ қарор гирифт» [11, 89-90]. Қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» вобаста ба вазъи мураккаби замон тӯл кашид. Дар бораи зарурати қабули ин ҳуҷҷати муҳим нахустин шуда нашрияи «Омӯзгор» фикру мулоҳизаҳои хонандагонро чоп кард. Муроҷиатномаи Иттифоқи касабаи кормандони маорифи ҷумҳурӣ аз номи раиси он В.Наимова ба Раиси тозаинтихоби Ҷумҳурии Тоҷикистон Р.Набиев аз ҷумлаи онҳост, ки ба беҳбуд бахшидани шароити омӯзгорон ва донишҷӯёну хонандагон равона шуда, аз 13 пешниҳод иборат мебошад ва дар пешниҳоди аввал дарҷ шудааст, ки «Баҳри ҳар чи зудтар қабул намудани Қонуни давлатӣ оид ба маорифи халқ тадбирҳои самаранок дида шавад» [5].

Муаллифи мақолаи «Қонуни маориф кай қабул мешавад?», директори мактаби миёнаи №25 ноҳияи Масчоҳ А. Абдуллоҳон низ қабули санади мазкурро зарурӣ ва саривақтӣ дониста, дар асоси қоидаҳои зерин тартиб додани онро пешниҳод кардааст: «1) ройгон будани таълим; 2) ҳатмӣ будани таълим дар мактаби асосӣ (синфҳои 1-8); 3) баробарҳуқуқӣ; 4) ҳатмӣ будани омӯзиши фарҳанги милли, забони давлатӣ; 5) мустақилияти иқтисодии мактабҳо; 6) тақмили ихтисоси муаллимон ҳам дар дохил ва ҳам хориҷи ҷумҳурӣ» [7]. Тавре мебинем, қоидаҳо (принсипҳо)-и 2, 4, 5 бори аввал пешниҳод шудаанд.

Лоиҳаи нави аввалин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» дар ҳафтаномаи «Омӯзгор», №39, 23 сентябри соли 1992 барои муҳокимаи умумихалқӣ ба нашр расидааст. Аввалин мақолаи таҳлилӣ низ бо номи «Қонун номукамал аст» дар ҳамин шумора чоп шудааст ва муаллифи он Ш. Мирзохотам, омӯзгори мактаби миёнаи №8 ноҳияи Ғозималик (ҳоло ноҳияи Хуросон – Н.Н.) як қатор камбудихоро нишон додааст. Ба андешаи мавсуф, «Азбаски лоиҳа пас аз муҳокимаи умум ба ҳукми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» медарояд, муайян кардани синну соли хонандагон ва зинаи таҳсилро ба Низомномаи мактабӣ ҳавола кардан чӣ маънӣ дорад? Бояд ки синну сол ва зинаҳои таҳсил дар қонун аниқ муайян карда шаванд, то дар Низомномаи мактабӣ инъикос шаванд» [8].

Нозири раёсати маорифи халқи комичроияи вилояти Кӯлоб Ҳ. Абдуллозода дар мақолаи «Сазовори дастгирист, вале...» чиҳати боз ҳам мукамал шудани қонун як қатор пешниҳодҳоро манзур кардааст: «Оиди фаъолияти сиёсӣ ва динӣ дар муассисаҳои таълиму тарбия, ки дар моддаи 26 омадааст, пешниҳод мекардам, ки ба тариқи зайл навишта шавад: Дар муассисаҳои соҳаи маорифи халқ амали ҳизбҳои сиёсӣ манъ буда, тарғиботи он дар раванди таълиму тарбия иҷозат дода намешавад» [9].

Тибқи иттилоияи ҳафтаномаи «Омӯзгор» дар шумораи №25 (аз 30 июни соли 1993) 24 июн дар шаҳри Душанбе иҷлосияи ҳабдаҳуми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кори худ оғоз карда, дар баробари дигар масъалаҳои муҳокимашаванада лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Оид ба лоиҳаи қонуни маориф раиси Кумитаи илм, маориф ва сиёсати байни ҷавонони Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон М. Назаршоев маърӯза кардааст, ки матни пурраи он дар шумораи зикршудаи «Омӯзгор» ба таъб расидааст. Дар маърӯза, аз ҷумла, гуфта мешавад, ки «Лоиҳаи мазкур дар тӯли ҳафт моҳи охир се маротиба дар ҳафтаномаи «Омӯзгор» (29 июл ва 23 сентябр соли 1992, 27 январи соли 1993) ва инчунин, дар рӯзномаҳои «Садои мардум» ва «Народная газета» нашр карда шуд... Дар муҳокима бисёр муаллимон, мураббӣён, нозирон, мушовирон, роҳбарони муассисаҳои таълимию тарбиявӣ, сарварони раёсатҳои маориф, мактабу донишгоҳ ва донишкадаҳои олӣ ва дигар ашхоси нисбати таълиму тарбия дилсӯз фаъолон ширкат варзидаанд» [10]. Дар баробари ин, маърӯзагар дар мавриди моддаи 9-уми фасли дуюми қонуни маориф, ки марбут ба ғайриҳатмӣ будани таҳсил дар синфҳои 10-11 мебошад, таъкид мекунад ки муҳолифати ақидаҳо вучуд доранд. Барои намуна ва тақвияти фикр андешаҳоро аз навиштаҳои «Омӯзгор» меорад: «Аълоҷии маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, муаллими дараҷаи олии мактаби миёнаи рақами 13-и

ноҳияи Айнӣ Нор Нуров андешаи худро дар ҳафтаномаи «Омӯзгор» чунин баён кардааст: «Ғайриҳатмӣ будани таҳсил дар синфҳои 10-11 сафи қартабозон, бекорхӯчаҳо, дуздон, писарбачаҳои араку папирос ва носурушро зиёд мегардонад. Чунки барои фаъолияти ин категория моддаи 9-уми лоиҳаи қонун имконияти васеъ фароҳам меоварад» [10].

Ҳамин тариқ, дар ҳафтаномаи «Омӯзгор», №34, аз 28 августи соли 1993 лоиҳаи тақмилёфтаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» бори чорум барои муҳокима чоп гардид. Муҳокимаи лоиҳаи қонун ба даврае рост омад, ки дар ҷумҳурӣ ҷанги шаҳрвандӣ идома дошт. Аз таҳлилу баррасии навиштаҳои нашрия маълум мегардад, қонуни мориғ тақрибан баъди ду сол дар Иҷлосияи 18-ум, даъвати 12-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 27 декабри соли 1993 қабул гардид. «Бояд қайд кард, ки дар давлатдорӣ тоҷикон ин нахустин қонуни миллии доир ба маориф буд. Ин ҳуҷҷати сарнавиштсоз, ки дар шароити мушкил тасдиқ гардид, барои кормандони соҳаи маориф, аз як тараф, ёрии амалӣ мерасонид, аз ҷониби дигар, барои татбиқаш вобаста ба авзои кишвар проблемаҳоро пеш меовард. Дар ин марҳилаи ҳассос тамоми кормандони соҳаи маориф ба татбиқи қонун машғул шуда, раванди низоми таълимро ба қадри имкон пеш мебарданд. Дар кишвар муассисаҳои томактабӣ, мактабҳои таҳсилоти умумӣ, омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ, муассисаҳои таълимии миёнаи махсус ва мактабҳои олии фаъолият намуда, ба қадри имкон қори таълиму тарбия ба роҳ монда шуда буд» [12, 90].

Вобаста ба пешравиҳои соҳа дар оғози асри XXI мутахассисон масъалаҳои қабули санадҳои меъёрию ҳуқуқии мувофиқи замонро ба миён гузоштанд. Мақолаи Т.Отахонов «Қонун дар бораи маориф» таҷдиди назар меҳақад» аз ҷумлаи онҳост, ки дар шумораи №3 (12 феввали соли 2001) чоп шудааст. Дар мақола гуфта мешавад, ки қонуни ҷорӣ ҳафт сол боз амал мекунад ва ҳоло ба шароити имрӯза ҷавобгӯ нест. Муаллиф норасоии қонунро нишон дода, роҳҳои ислоҳи онҳоро баён кардааст. Дар шумораҳои баъдинаи ҳафтанома низ мактабшинос Ҳ.Искандаров дар бораи зарурати пешниҳод ва қабули ҳуҷҷатҳои нави меъерӣ изҳори андеша кардааст.

Вобаста ба тақозои замон ва рушди илму техника ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» чандин маротиба тағйир иловаҳо ворид гардида, соли 2013 бошад, аз нав қабул карда шуд. Дар ин зимн навиштаҳои нашрияи «Омӯзгор» (пешниҳоду иловаю мулоҳизаҳо) ба инобат гирифта шудаанд.

Хулоса, аз таҳлилу пажӯҳиш ва баррасиҳо бармеояд, ки дар давраи аввали Истиқлолияти давлатӣ (1991-2001) фаъолияти нашрияи «Омӯзгор» дар баробари инъикоси масъалаҳои дигари соҳаи маориф ба раванди ташаккулёбии системаи нави маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шудааст. Бо мақсади ба низом даровардани соҳаи маориф ду ҳуҷҷати асосӣ - Консепсияи мактаби миллии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» муҳокима ва қабул шуданд, ки нақши нашрияи «Омӯзгор» дар мукаммалу қорагару саҳеҳ шудани онҳо хеле барҷаставу муассир мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Муродов, М. Рисолат «Омӯзгор» // *Аз се шоҳаи як илм* / М. Муродов – Душанбе: Истеъдод, 2014. – 232 саҳ.
2. Омӯзгор, №42, 16 октябри соли 1991.
3. Омӯзгор, №43, 23 октябри соли 1991.
4. Омӯзгор, №45, 6 ноябри соли 1991.
5. Омӯзгор, №49, 4 декабри соли 1991.
6. Омӯзгор, №1, 1 январи соли 1992.
7. Омӯзгор, №8, 19 феввали соли 1992.
8. Омӯзгор, №39, 23 сентябри соли 1992.
9. Омӯзгор, №41, 7 октябри соли 1992.
10. Омӯзгор, №25, 30 июли соли 1993.
11. Раҳмонов, А. Нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов дар инкишофи мактаб ва маорифи кишвар // *Маорифи Тоҷикистон дар солҳои Истиқлолият (Маҷмӯи мақолаҳо)* / А. Раҳмонов. – Душанбе, 2006. – 266 саҳ.
12. Раҳмонов, А. А. Дирӯз ва имрӯзи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон / А. А. Раҳмонов, А. Б. Расулов, Қ. Б. Қодиров, Х. С. Афзалов. – Душанбе, 2011. – 184 саҳ.
13. Раҳмон, Э. Муждаи бахту пайки пирузӣ. Суханронӣ дар мулоқот бо аҳли зиёи мамлакат, 19 март соли 2008 // *Омӯзгор*, №13, 28 март соли 2008.

**САМАРАНОКИИ ИСТИФОДАИ НЕРҶИ МУҲИТИ
БИСЁРФАРҲАНГИИ ТАҲСИЛОТӢ ДАР ҒАНИГАРДОНИИ
ТАҶРИБАИ МАЪНАВӢ-АХЛОҚИИ ДОНИШЧӢЁН**

ГУЛМАДОВ Ф. – доктори илмҳои педагогӣ, мудири шуъбаи назария ва таърихи педагогикаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни – 126,
тел.: (+992) 919 63 67 34

ҚУРБОНОВ М. – омӯзгори кафедраи психологияи Донишгоҳи давлатии Қӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, ш. Қӯлоб, кӯчаи Сангак Сафаров - 16, **тел.:** (+992) 919-71-13-10

Дар мақола самаранокии истифодаи нерҷи муҳити бисёрфарҳангии таҳсилотӣ дар ғанигардони таҷрибаи маънавӣ - ахлоқии донишчӯён таҳлил карда шудааст. Таъкид карда мешавад, ки дар шароити кунунӣ масъалаи ҷустуҷӯи воситаҳо, методҳо ва шаклҳои дастгирии педагогии раванди самаранокии ғанигардони таҷрибаи маънавӣ-ахлоқии донишчӯён мубрам буда, имкон медиҳанд, ки таъсири манфии омилҳои муҳит ба ҳадди ақал расонида шаванд.

Нишон дода шудааст, ки синну соли навҷавонӣ барои ғанигардони таҷрибаи маънавӣ, ки ба давраи таҳсил дар муассисаи таҳсилоти олии касбӣ рост меояд, хос мебошад. Пайдошавии қобилият ба худмуайянкунӣ ва худрушддиҳӣ зимни мавҷуд набудани озодии ботинӣ барои рушдҳои тафаккур ва ҳудудрезӣ, тарки чунин хосиятҳо, ба мисли нотакрорӣ, самтгирӣ ба тарҳрезии бошууронаи тай намудани роҳи ҳаёт ва зохиркунии самтҳои ҳаётии омодагии таълимгирандагони донишгоҳро ба ғанигардони таҷрибаи маънавӣ-ахлоқӣ ва имконияти татбиқи онро дар муҳити бисёрфарҳангии таҳсилотӣ душвор мегардонад.

Ҳамзамон, таъкид мегардад, ки дар ҷомеаи имрӯза, ки тағйирпазир мебошад, аксар вақт боиси шаклдигаркунии шахсият, ноустувории маънавӣ, нопайдариҳои амалҳои таълимгирандагон мегардад, ки фаъолияти он метавонад бо хоҳишҳои шахсии яқлаҳзаина ва на бо арзишҳои умумиҷаҳури муайян шавад. Дар мақола таҷриба ҳамчун раванди ғанигардони майдони фаъолияти воқеияти ҳаётии инсон, нигоҳдории ягонагӣ, тамомият ва таҳриқи воридшавии ӯ ба ҳаёти воқеӣ маънидод карда шудааст.

Вожаҳои асосӣ: таҷрибаи маънавӣ-ахлоқии донишчӯён, муҳити бисёрфарҳангии донишчӯён, рушди маънавӣ-ахлоқӣ, фазои бисёрфарҳанга, муҳити таҳсилотӣ.

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОТЕНЦИАЛА
ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В ОБОГАЩЕНИИ
ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ОПЫТА СТУДЕНТОВ**

ГУЛМАДОВ Ф. – доктор педагогических наук, заведующий отделом теории и истории педагогики Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. С. Айни – 126,
тел.: (+992) 919 63 67 34

КУРБОНОВ М. - преподаватель кафедры психологии Кулябского государственного университета имени Абуабдулоха Рудаки, г. Куляб, ул. Сангака Сафарова – 16,
тел.: (+992) 919-71-13-10

В статье рассматривается эффективное использование потенциала поликультурной образовательной среды в обогащении духовно-нравственного опыта студентов. Отмечается, что на современном этапе проблема нахождения средств, методов и формы педагогической поддержки процесса эффективного обогащения духовно-нравственного опыта студентов является актуальным и это позволяет довести до минимума негативное влияние окружающей среды на личность.

Показывается, что позитивным для обогащения духовного опыта является юношеский возраст, который является периодом обучения в высших учебных заведениях.

Появление способности к самоопределению и саморазвитию при отсутствии внутренней свободы от ближайшего социального окружения, взгляд в будущее, устремленность личности, развитость мышления и самооценки. Осознание таких свойств, как неповторимость, ориентир на сознательное выстраивание траектории жизни и проявление жизненных ориентиров определяют готовность обучающихся к обогащению духовного опыта и возможность реализации данного процесса в поликультурной образовательной среде. В тоже время отмечается, что при этом экстремальность современной социокультурной ситуации нередко ведет к духовной деформации личности, духовной неустойчивости, непоследовательности действий обучающихся, деятельность которых может определяться собственными мгновенными желаниями, а не общепринятыми ценностями.

В статье опыт интерпретируется как процесс обогащения реальной жизнедеятельности человека, сохранение целостности и причина вхождение её к реальную жизнь.

Ключевые слова: духовно-нравственный опыт студентов, поликультурная среда студентов, духовно нравственное развитие, поликультурная среда, образовательная среда.

EFFICIENCY OF USING THE POTENTIAL OF A POLICULTURAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE ENRICHMENT OF SPIRITUAL AND MORAL EXPERIENCE OF STUDENTS

GULMADOV F. - Doctor of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Theory and History of Pedagogy of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, ul. S. Aini. 126, **mob.:** (+992) 919 63 67 34

QURBONOV M. - Lecturer in the Department of Psychology at Kulyab State University named after Abuabdulokh Rudaki. Address: Kulob city, 16 Sangak Safarov street, **mob.:** (+992) 919-7113-10

The article analyzes the effective use of the potential of a multicultural educational environment in enriching the spiritual and moral experience of students. It is noted that at the present stage, the problem of finding the means, methods and forms of pedagogical support for the process of effectively enriching the spiritual and moral experience of students is relevant and this helps to minimize the negative impact of the environment on the individual.

It is shown that youthful age, which is a period of study at higher educational institutions, is positive for enriching spiritual experience. The emergence of the ability to self-determination and self-development in the absence of internal freedom from the immediate social environment, a look into the future, the aspiration of the individual, the development of thinking and self-esteem. Awareness of such properties as originality, a guideline for consciously building a life trajectory and the manifestation of life guidelines determine the readiness of students to enrich their spiritual experience and the possibility of implementing this process in a multicultural educational environment. At the same time, it is noted that, at the same time, the extremeness of the modern sociocultural situation often leads to spiritual deformation of the personality, spiritual instability, inconsistency of actions of students, whose activities can be determined by their own instant desires, and not by generally accepted values.

In the article, experience is interpreted as a process of enrichment of a person's real life activity, preservation of integrity and the reason for its entry into real life.

Keywords: spiritual and moral experience of students, multicultural environment of students, spiritual and moral development, multicultural environment, educational environment.

Хусусияти асосии вазъияти иҷтимоӣ дар ҷомеаи муосир ба устуворӣ ва ноустувории он вобастагӣ дорад. Дар ҷомеаи Тоҷикистон баробари ташаккули ҷомеаи бисёрхалқиятӣ, бисёрзабона ва гуногунфарҳангӣ ивазшавии самтгириҳои маънавӣ-ахлоқӣ сурат гирифта истодааст, ки аксар вақт боиси мушкилоти иҷтимоӣ мегарданд, ки ин бе

шубҳа ба соҳаи маънавии ҷемеа ва шахсият таъсири худро мерасонад. Ташаккулёбии таҷрибаи маънавии ҷавонони муосири тоҷик дар заминаи татбиқи бомуваффақияти дурнамоҳои ҳаётии худ сурат мегирад. Падару модарон ва омӯзгорон, ки таҷрибаи онҳо дар шароити фазои дигари иҷтимоӣ фарҳангӣ ташаккул ёфтааст, дорои арзишҳои мебошанд, ки аз аз доираи фаҳмиши аз ҷониби ҷомеаи муосир эълмшаванда тафовут доранд. Аз ин ҷо мубрамияти ташаккулёбии таҷрибаи маънавий-ахлоқии шахсият ба миён меояд, ки он имкон медиҳад боигарии маънавию эҷод карда, дар муҳити муосири бисёрфарҳангӣ бомуваффақият мутобиқ шавад.

Барои рушди маънавий-ахлоқӣ давраи худмуайянкунии шахсият муҳим буда, бо таълим дар муассисаи таҳсилоти олии касбӣ марбут мебошад. Имрӯз ҷавонон бо «таъсирпазирии бештарин ба донишҳои маънавий, кушодагӣ ба азхудкунии арзишҳои маънавий» (В.А. Сухомлинский [21, с. 45], яъне бо омодагӣ ба андӯхтани таҷрибаи инсонӣ ва дарки воқеаҳои дар олам дар намуди донишҳо, арзишҳо, маъниҳо (М.М. Бахтин [1, с. 36], «зиёд кардани неки дар олами атрофи мо» (Д.С. Лихачев [12, с.24]) тафовут доранд.

Ислоҳоти морифи Тоҷикистон, ки бо тағйирот дар соҳаҳои фарҳангӣ-иҷтимоӣ марбут мебошад, талаботи навро ба сифатҳои шахсияти таълимгирандагон, аз ҷумла донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва муносибатҳои нав ба ташаккули онҳо муайян мекунад. Ба ҷомеаи муосир шахсияти худмубрамсозандаи аз ҷиҳати маънавий ганӣ зарур аст, ки ба азхудкунӣ ва интиқоли ормонҳои дорои пояи миллий ва маънавий қобил бошад. Ғанигардонии олами ботинии инсонии инкишофёбанда маъноӣ дар он бедор кардани арзёбии кирдорҳои худро дорад, ки дар онҳо муносибат ба худ, одамон, олами атроф, маҳорати ташвиқи кори ботинии ақлонӣ ва қалб инъикос меёбад (В.Г. Риндак [18, с. 350]).

Масъалаи ғанигардонии таҷрибаи маънавий-ахлоқии донишҷӯён ҳамчун амри аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим дар заминаи таҳлили ҳуҷҷатҳои асосӣ дар соҳаи маориф, аз ҷумла дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», «Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» инъикос ёфтааст.

Дар ин ҳуҷҷатҳо таъкид шудааст, ки ба ҷомеа ташаккули шахсиятҳои зарур аст, ки дар худ муҳаббат ба ватан, ҳувияти умумимиллӣ ва этникӣ, эҳтиром ба фарҳанг, анъанаҳои дигар халқияту миллатҳоро, ки дар паҳлуи онҳо зиндагӣ мекунанд, омезиш диҳад. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» ба сифати вазифаҳои афзалиятнок ҷорикунӣ амсилаи муосири таҳсилот, ки ташаккули сармояи инсонро таъмин менамояд, ба талаботи муосири ҷомеа ва ҳар як шахрванд мувофиқат мекунад. Дар ин ҳуҷҷат ташаккули ҳувияти миллий дар насли наврас, пешгирӣ аз экстремизми этникӣ ва динию сиёсӣ дар муҳити ҷавонон қайд карда шудааст.

Синну соли навҷавонӣ барои ғанигардонии таҷрибаи маънавий, ки ба давраи таҳсил дар муассисаи таҳсилоти олии касбӣ рост меояд, ҳассос мебошад. Пайдошавии қобилият ба худмуайянкунӣ ва худрушддиҳӣ зимни мавҷуд набудани озодии ботинӣ аз ихотаи наздиктарини иҷтимоӣ (В.И. Слободчиков), назар ба оянда, саъю талоши шахсият, рушдёбии тафаккур ва ҳударзёбӣ, тарки ҷунин ҳосиятҳо, ба мисли нотакрорӣ, самтгирӣ ба тарҳрезии бошууроноӣ тай намудани роҳи ҳаёт ва зоҳиркунии самтҳои ҳаётӣ омодагии таълимгирандагонии донишгоҳро ба ғанигардонии таҷрибаи маънавий-ахлоқӣ ва имконияти татбиқи раванди мазкур дар муҳити бисёрфарҳангии таҳсилотиро муайян месозанд. Дар ҷомеаи имрӯза, ки тағйирпазир мебошад, аксар вақт боиси шаклдигаркунии шахсият, ноустувории маънавий, нопайдарпайии амалҳои таълимгирандагон мегардад, ки фаъолияти он метавонад бо хоҳишҳои шахсии яклаҳзаина ва на бо арзишҳои умумикабулшуда муайян шавад [20, с. 86].

Дар ин робита масъалаи ҷустуҷӯи воситаҳо, методҳо ва шаклҳои дастгирии педагогии раванди ғанигардонии таҷрибаи маънавий-ахлоқии донишҷӯён мубрам мегардад, ки ин имкон медиҳад, то таъсироти манфии омилҳои муҳит ба ҳадди ақал расонида шавад.

Бо вучуди коркарди ҷанбаҳои назариявии масъалаҳои ташаккулёбии таҷрибаи маънавий-ахлоқӣ, сохтори он, пурракунии мазмуни унсурҳои ба фаъолият нигаронидашуда, дар илми педагогика ҳанӯз масъалаҳои бахшида ба таҳлили маҷмӯӣ ва ҳамаҷонибаи шароити педагогии ғанигардонии таҷрибаи маънавий-ахлоқии донишҷӯён, таҳқиқи

имкониятҳо ва захираҳои муҳити бисёрфарҳангии таҳсилоти нокифоя омӯхта шудаанд.

Бояд зикр намуд, ки дар даҳсолаи охир ба гардиши илмӣ ҷаҳлона чунин мафҳумҳо, ба мисли «фазои бисёрфарҳанга», «таҳсилоти бисёрфарҳанга», «муҳити таҳсилотӣ», «муҳити бисёрфарҳанга» ворид гардиданд. Мафҳуми «муҳит» аксар вақт барои ишораи таъсироти беруна ба инсон ё атрофи он истеъмоли мешавад. Яке аз тафсириҳои аввалини илмиро Г. Гегел додааст, ки муҳитро ҳамчун «қувва», инчунин ҳамчун ашёи мушаххас дар ихтоси инсон мавриди баррасӣ қарор медиҳад. [4, с.392]. К. Маркс ва Ф. Энгелс ин мафҳумро барои падидаҳои ҷамъиятӣ паҳн карданд [13].

Педагогҳои рус категорияи «муҳит»-ро ҳамчун ихтоси инсон бо шароити ҷамъиятӣ ва маънавӣ маънидод мекунанд. Дар рушди ин мафҳум ба муҳит маҷмӯи муносибатҳо ва ниҳодҳои ҷамъиятӣ, шуури ҷамъиятӣ, фарҳанги ҷомеаи мазкур ва ихтоси иҷтимоии инсонро мансуб медекананд. Таъсироти ҳалқунанда ба ташаккул ва рушди шахсият ба муҳите нисбат дода мешавад, ки метавонад таҳти таъсири ҷаҳлоияти эҷодии инсон дигаргун карда шавад [19, с.289].

Таҳлили илмии адабиёт дар ҷаҳорҷӯби мавзӯи таҳқиқоти мо нишон дод, ки аз охири асри ХХ дар педагогика муносибати муҳит ба таҳсилот ва тарбия, ба истифодаи нерӯи муҳит барои рушди шахсият муайян карда шуд. Тасдиқ карда мешавад, ки муҳит аксар вақт ба шахсият бавосита таъсир расонида, ин таъсирот ҳам дар сатҳи бошууруна, ҳам дар сатҳи зершууруна зоҳир мешавад.

Файласуфон В.А. Петровский, В.И. Слободчиков муҳитро ҳамчун қисми ҳастие мавриди таҳқиқ қарор дода, саъю кӯшиши инсонро барои аз худ кардани таҷрибаи рафтор ва ғайра маънидод менамоянд [20, 216]. Ҷомешиносон Д.Ж. Маркович, П.А. Сорокин худтаҳсилкуниро ҳамчун яке аз унсурҳои муносибатҳои ҷамъиятӣ баррасӣ менамоянд, ки дорои меанизми худии бозтавлид ва ҷаҳлоияти махсусияти худ мебошанд, яъне таҳсилотро ҳамчун «низоми ҳамкории ҷомеа ва шахсиятҳо» баррасӣ менамоянд [22]. Шарҳи фазогӣ – меҳвари муҳит дар таҳқиқоти А.А. Веряев, В.А. Козирев, И.К. Шалаев баррасӣ шуда, аз муайянсозии муҳит ҳамчун низоми томи таъсирот ба инсон иборат мебошад [9].

Психологҳо (М. Хайдметс, А.В. Андреева) муҳитро ба муносибати субъектӣ объектӣ ва муносибати субъект ба худ шарҳ медиҳанд. [26; 13]. В.А. Козирев мафҳумҳои «муҳит» ва «фазо» - ро вобаста аз нақши ташаккулдиҳандаи субъектҳои ҷаҳлоият маънидод мекунад [9]. Ғайр аз ин, ҳар гуна муҳити таҳсилотӣ метавонад ҳамчун маҷмӯи муҳитҳои онро ташкилдиҳанда баррасӣ шавад, ки дар он ҷой таълимгиранда ва маҳз муассисаҳои таҳсилотӣ, оила, гурӯҳ, муҳит – вазъият ва ғайра қарор доранд.

Ба шарҳи педагогӣ така намуда, амали мутақобилаи инсонро бо муҳит мавриди омӯзиш қарор дода, А.В. Мудрик дар таҳқиқоти худ таъкид менамояд, ки мафҳуми «муҳит» аз маҷмӯи микромуҳитҳои табиӣ географӣ, худудию демографӣ, иҷтимоӣ фарҳангӣ иборат буда, хусусиятҳои ба микромуҳитҳо хосро ҷудо кардааст:

- бисёрҷанбагии муҳит, ки дорои маъниҳо ва донишҳои рамзии самтнокии географӣ, меъморӣ нақшаӣ, физикӣ, иқлимӣ ва химиявӣ мебошад;
- бисёриттилоотӣ, зиёдатӣ, нокифоягӣ ва зиддиятнокӣ;
- робитаи мутақобила бо ҷаҳлоияти ҳаётии инсон ва ғанигардонии иттилоотии он [5, с.127].

Рушди шахсият аз мавқеи омилҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ, табиӣ баррасӣ мешавад. Педагогҳо – муҳаққиқон донишҳои ташаккулёфтгаро дар бораи муҳит ҳамчун дар бораи шарт ё омиле пурра мекарданд, ки ба раванди таҳсилот таъсир мерасонад. Ин дар солҳои 90-уми асри ХХ имкон дод, ки аз тариқи муҳит масъалаи идоракунии бавоситаи раванди ташаккул ва рушди шахсияти кӯдак мубрам гардонида шавад.

Таҳқиқоти илмии солҳои 80 – 90-ум мафҳуми «муҳит»-ро аз ҷанбаҳои гуногуни таҳсилот мавриди баррасӣ қарор додаанд:

- ҳамчун фазои иҷтимоӣ муассисаи таҳсилотӣ, ки самтгирана ба ташаккул ва рушди таълимгирандагонии худ таъсир мерасонад, навҳои гуногуни муҳитҳои таҳсилот ташаккул меёбанд;
- ҳамчун ҷаҳлоияти таҳсилотӣ, ки таълимгирандаро ихтоса карда, мазмуни таҳсилотро, ки ба ҷаҳлоияти маҳсулноки ӯ нигаронида шудааст, дар бар мегирад [23. с. 56];
- инчунин таъсири бонизомро ба ташаккули шахсият аз рӯи намунаи муайян бо пешниҳоди имкониятҳои рушди он баррасӣ менамояд [29];

– ҳамчун «муҳити рушддиханда» – низоми шароите, ки ҳамкориҳои шахсият – меҳвари тарбиядиханда ва тарбиягирандаро татбиқ менамоянд [16, с. 96];

– ҳамчун «муҳити тарбиявӣ» – маҷмӯи ҳолатҳое, ки дар онҳо ҳаёти тарбиягиранда чараён гирифта, тарзи зиндагии ӯ ташаккул меёбад [8, с. 34].

Омузиши таъсири таҳсилоти ба ташаккули шахсият муҳаққиқон Е.Б. Бондаревская, В.Д. Семенова, В.И. Слободчиков, Д.И. Фелдштейн, М.И. Шилова, И.Б. Шуркова идома дода, нишонаҳои муҳити таҳсилоти муқаррар сохтаанд. Муайян карда шуд, ки муҳити таҳсилоти минтақаи ҷаҳонии бевоситаи фард, минтақаи рушд ва амали наздиктарини он мебошад (24, с. 305).

В.И. Панов, С.В. Тарасов муҳимияти муҳити таҳсилоти ҳамчун маҷмӯи имкониятҳо барои таҳсилоти ҳамаҷонибаи таълимгирандагон ва рушди қобилиятҳо ва нерӯҳои шахсияти онҳо муайян кардаанд. Мавқеи субъектии шахсият дар муҳити таҳсилот маънои мавҷудияти ҳамкориҳои эҷодкоронаи муҳит ва шахсияро дорад. Ба ақидаи П.Е. Шуркова амсилаи муҳити таҳсилоти – ин маҷмӯи донишҳои мебошад, ки барои таълимгирандагон талаботи муайян ва стандартҳои умумиқабулшудаи иҷтимоӣ фарҳангиро пешниҳод мекунанд, ки хусусияти ягона ва худвиҷаи ҷомеаро таъмин намуда, дар айни замон таҷрибаи маънавии шахсиятро рушд медиҳанд. [28, с.34].

Дар таҳқиқоти психологию педагогӣ масъалаҳои сохторсозии муҳити таҳсилоти мавриди омузиш қарор гирифтаанд, ки дорои хусусияти ба худ хос буда, ҳамчун маҷмӯи ҳолатҳо ва вазъияти ихотақунандаи фард муайян мешаванд. Бояд дақиқ карда шавад, ки сухан дар бораи унсурҳои муайяни муҳит меравад, вале таваҷҷуҳ ба сохтори шадиди он мутамарказ карда намешавад. Мо чунин тахмин мекунем, ки ҳамкориҳои унсурҳои муҳит то дараҷаи зиёд на аз мавҷуд будани ягон унсурҳои худӣ муҳити таҳсилоти, балки аз худӣ натиҷаи ҷаҳонии худӣ шахсият дар раванди ҳамкорӣ бо унсурҳои он вобаста мебошад. Дар ин зимн дарки имкониятҳои тавсеаёбии муҳит ва вобастагии он аз хусусиятҳои синну сол, сатҳи ҷаҳонии шахсияти муайян ба вучуд меояд. Дар ин зимн бояд дарк кард, ки ҳар чӣ қадар синни таълимгиранда хурд бошад, ҳамон қадар минтақаи ҷаҳонии он ва таҳаввули муҳити онро ихотақардаи таҳсилоти камтар аст.

Гуфтаҳои боло тасаввурро дар бораи фаҳмиши дар педагогика ва психология мустақамгардидаи муҳити таҳсилоти ҳамчун падидаи бисёрҷонибаи иҷтимоӣ, психологию педагогӣ медиҳанд, ки дар як ҷузъи том бо механизмҳои гуногуни иртиботи робита дошта, ба рушди муносибатҳои арзишии шахсият, муносибатҳо ва усули рафтори алоқаманд аст, ки дар раванди азхудкунӣ, истеъмоли ва паҳнкунии арзишҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ ва арзишҳои фарҳанги маънавий мубрам мешаванд. Ҷамъабасткунии таърифи дар боло овардашуда нишон медиҳад, ки муҳити таҳсилоти мавҷудияти шароити ба таври махсуси эҷодшудаеро пешбинӣ менамояд, ки ба таълимгирандагон бо мақсади ислоҳсозии доираи рушди шахсияти онҳо таъсири аз ҷиҳати педагогӣ самтдодашударо мерасонанд.

Муносибати муҳит дар таҳқиқоти мо интиҳоби доираи ғанигардии таҷрибаи маънавии донишҷӯёро дар муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилоти таъмин намуда, худӣ масъала дар ҷаҳонии таҳсилоти Тоҷикистон дар маҷмӯи мубрам мегардад, зеро муҳити ҳар гуна таҳсилот – ин инъикоси ҷаҳонии бисёрфарҳангаи ҳаёти Тоҷикистон ва ҷаҳон мебошад.

Дар тавсияи мафҳумҳои «бисёрфарҳангӣ», «муҳити бисёрфарҳанга», «муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилоти» аз мавқеи муносибати ҳамгироёнаи фарҳангшиносӣ истода мегузарем.

Дар педагогикаи ҷаҳонӣ падидаи бисёрфарҳангӣ ба мавзӯи таҳқиқоти махсус аз солҳои 1960-уми асри ХХ баъди нашри китоби М. Гордон «Ассимилятсия дар ҳаёти америкой» дар ИМА таърифи ёфт, ки дар он муаллиф мафҳуми «муҳити бисёрфарҳанга»-ро таъриф накарда, таъкид менамояд, ки рушди ҷомеа ба сахми наҷодҳо ва динҳо таъҷ мекунанд. Ба назари муаллиф, омезиши фарҳангҳои гуногуни гуногун ва ташаккули фарҳанг сурат мегардад, ки аз фарҳангҳои ҳар яке аз ин гуногуни тафовут дошта, дар айни замон фарҳанги кишварро бо намунаҳои нави фарҳангӣ ғани месозад. Аз солҳои 80-уми асри ХХ шурӯъ карда дар педагогикаи ҷаҳонӣ аллақай раванди ташаккули назарияҳо ва амсилаҳои таҳсилоти бисёрфарҳанга: концепсияи этникӣ (К. Муули, М. Стоун), концепсияи деприватсияи фарҳангӣ (С. Берайтер), концепсияи забонӣ (Б.П. Кенпеун), концепсияи зиддинаҷодпарастӣ (С. Барате) рушд меёбанд [19].

Падидаи нави иҷтимоию педагогӣ инъикоси худро дар забони илмӣ таҳти истилоҳҳои гуногун: таҳсилоти фарофарҳангӣ (Н. Лебедева), таҳсилоти мултифарҳангӣ (олимони англисзабон – С. Пэй, Р. Люсиер), мактаби муқолимаи фарҳангҳо (В.С. Библер, таҳсилоти бисёрфарҳангӣ (А.Н. Чуринский, Е.В. Бондаревская. А.Д. Реан), мултифарҳангии таҳсилотӣ (М. Уалпер), гуногунандешии либералӣ дар таҳсилот (Б. Уилямс), таҳсилоти глобалӣ, бисёрфарҳангӣ дар таҳсилот (О.Л. Колонитская), таҳсилоти бисёрфарҳангӣ (Е.М. Карпова) ёфтанд.

Дар асоси таҳлили таҳқиқоти масъала, ба мазмуни мафҳуми «муҳити бисёрфарҳангӣ» он қисми ҷомеа дохил мешавад, ки ҳуқуқҳо ва имкониятҳои баробарро барои ҳамаи гурӯҳҳои наҷодӣ, этникӣ ва иҷтимоии дар ин ҷомеа фаъолияткунанда, нигоҳдорӣ ва рушди тамоми гуногунии арзишҳо, меъёрҳо ва шаклҳои фарҳангии шахсият ва интиқоли ин меросро ба насли ҷавон дар намуди арзишҳои фарҳангии иҷтимоӣ таъмин менамояд.

Дар ҷаҳорҷӯби таҳқиқоти мо таваҷҷуҳи махсусро барраси мафҳуми «муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотӣ» ҷалб мекунад. Бо тақвият додани вазифаҳои иҷтимоию фарҳангӣ, маънавию ташаккулдиҳандаи таҳсилоти муосир, тамоюлотӣ он ба азхудкунии арзишию маъноии воқеияти атроф, ба муқолимаи бо фарҳанги инсон истилоҳи «муҳити бисёрфарҳанги таҳсилотӣ» ба таври кифоя серистеъмол гардидааст, ва худ масъалаи бисёрфарҳангии ҷомеа ва таҳсилоти муосир, гарчанде ки нав намебошад, вале ба мисли пештара мубрам боқӣ монда, чун қоида, дар асоси ҳамгироёна дар заминаи педагогика, психология, фалсафа, фарҳангшиносӣ, ҷомеашиносӣ ва илмҳои дигар мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Илмҳои зикршуда аксар вақт ин мафҳумро бо ҷузъи таркибии барои таҳқиқоти мушаххас пурра сохта, таҳаввулотӣ нави таърифоти аллақай мавҷударо ба даст меоранд.

Дар асоси таҳлили сарчашмаҳои илмӣ хулоса баровардан мумкин аст, ки таъйиноти муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотӣ аз татбиқи шароите иборат мебошад, ки ба шахсият имкон медиҳанд, то ки арзишҳои фарҳангии маънавӣ, меъёрҳо ва намунаҳои рафтори ҳам худ ва ҳам одамони ихотакардаро дарк кунанд, таҷрибаи ҳамкориҳои бисёрфарҳангӣ ва таҷрибаи маънавиеро ташаккул диҳад, ки ба ҳамкориҳои созанда дар фарҳанг имкон медиҳанд.

Мавзӯи мавриди баррасии мо на танҳо як навъ нақши муқаррарии муҳити фарҳангии таҳсилотӣ, балки муассисаи таҳсилотие мебошад, ки дар он интиқолии доимии фарҳанг сурат мегирад ва бо азхудкунии он таълимгиранда на танҳо ба шароити ҷомеи тағйирёфта мутобик мешавад, балки инчунин аз ҷиҳати маънавӣ ғанӣ мегардад. Дар ин робита, ба яке аз ҷойҳои аввал дар раванди таҳсилотӣ, муассисаи муосири таҳсилотӣ вазифаҳои ташаккули самтнокии маънавию ахлоқии доираи назар ва тафаккури таълимгирандагон мебароянд, ки ба фарҳанги бисёрҷанбаи касбии онҳо мусоидат намуда, ба таври назаррас аҳамияти ҷузъи тарбиявии раванди таҳсилотиро тақвият медиҳад. Дар асоси ин ақидаҳо, мо зарур мешуморем, ки мафҳуми «муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотӣ» дақиқ қарда шавад. Асоси аввалиндараҷа барои муайянсозии маънии мафҳуми «муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотӣ» дар доираи таҳқиқоти мо тасаввурот дар бораи он хизмат мекунад, ки рушди субъектӣ будани таълимгиранда бояд дар заминаи «муҳити таълимдиҳандаи муассисаи таҳсилотӣ» баррасӣ қарда шавад. Маъноии мафҳуми «муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотӣ» на танҳо самтнокии умумии бисёрфарҳангии фазои таҳсилотӣ, балки инчунин раванди шахсият – меҳвари таҳсилотиро дар бар мегирад, ки нерӯи муқтадирӣ муассисаро дар ҷанбаи ташаккули хувияти миллии шахсият ва омодасозии мутахассисони ояндаро ба раванди иҷтимоишавӣ дар ҷомеаи бисёрфарҳангӣ татбиқ менамояд.

Дар таҳқиқоти мо муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотӣ ҳамчун омил пешбарандаи ғанигардонии маҳорати маънавии таълимгирандагон хизмат мекунад. Омил (фактор – аз заб. латинӣ factor – амалкунанда, тавлидсозанда) – ин сабаб, қувваи ҳаракатдиҳандаи ягон раванд мебошад, ки хислат ва хусусиятҳои алоҳидаи онро муайян месозад [25, с. 634]. Зимни таҳлили низоми «инсон – муҳит» мақоми инсон ҳамчун мақоми асосӣ баррасӣ мешавад. Тавре ки Г.П. Шедровитский қайд мекунад, ба сифати мавқеи «инсон – муҳити зист» ва омил муассир дар тарҳрезии он инсон, мавқеи фаъол ва дараҷаи омодагии он ҳамчун субъекти фаъолият хизмат мекунад [27, с.173].

Таҳқиқи омилҳое, ки ба худрушдидиҳои донишҷӯён таъсир мерасонанд, ба В.А. Козирев имкон дод, ки ду сатҳи омилҳоро ошкор кунад: омилҳои психологию педагогӣ (салоҳияти мутобиқшавии ба ҳаёт мутобиқшавии таълимгирандагон, арзишҳои маънавию ахлоқии таълимгирандагон ҳамчун омили дохилишахсиятии худрушдидиҳӣ ва ғ.) ва омилҳои бисёрфарҳангӣ (сатҳи фарҳанги умумӣ ва касбӣ; муҳити иҷтимоию фарҳангии таълимгирандагон; майлу рағбатҳои инфиродии таълимгирандагон, майлу рағбатҳои инфиродии онҳо ба масъалаҳои ҷомеавии бисёрфарҳанга дар маҷмӯъ ё ба масъалаҳои гурӯҳҳои алоҳидаи иҷтимоию фарҳангӣ) [9, с.285].

Таҳлили назариявӣ имкон дод хулоса бароварда шавад, ки муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотӣ метавонад ба сифати омили ғанигардонии таҷрибаи маънавии таълимгирандагон аз ҳисоби нерӯи педагогии худ хизмат кунад.

Мафҳуми нерӯ ҳамчун манбаъҳо, воситаҳо, захираҳо, имкониятҳои баррасӣ мешавад, ки онҳоро барои ҳалли ягон вазифа, дастбӣ ба ҳадафи муайян истифода бурдан мумкин аст; имкониятҳои шахси алоҳида, давлат дар соҳаи муайян»; «ҳамчун малакаҳо, донишҳо ё қобилиятҳои одамон, ташкилот ё бахшҳои алоҳида нисбати иҷрои корҳо ё истехсоли маҳсулоти мушаххас»; «ин чизест, ки метавонад пайдо шуда, ба воқеият табдил ёбад.

Тибқи хулосаҳои В.А. Митрахович, қобилиятҳо, имкониятҳо ва захираҳо ҳатто дар якҷоягӣ, мазмуни мафҳуми «нерӯ»-ро дар бар гирифта наметавонанд [14, с. 29].

Нерӯи ба ҳар гуна муайянии сифатии хос аз маҷмӯи имкониятҳо, қобилиятҳо, захираҳо, манбаъҳо иборат буда, усули интиқоли имконият ба воқеият шуморида мешавад. Нерӯ чун воситаи амалӣ намудани имконият, восита, шарт, вазъияти барои амалисозии ягон чизи зарурӣ фаҳмида мешаванд.

Дар заминаи педагогӣ нерӯ ҳамчун ҳосиятаи ҳамаҷонибаи шахсият баррасӣ мешавад, ки дар маҷмӯъ қобилиятҳои модарзод ва касбшудаи субъектро дар бар гирифта, ба воқеияти ихоткардае мансуб аст, ки меъёри воқуниширо ба шароити иҷтимоию педагогӣ муайн месозад. Чунин воқуниш дорои самтнокии воқеиро вобаста аз талаботи шахсият, тамоюлоти арзишии мебошад, ки дар фаъолият кушода мешаванд.

Бо назардошти таърифи умумии нерӯ, нерӯи педагогӣ ҳамчун манбаъҳо, имкониятҳо, воситаҳо, захираҳо муайян карда мешавад, ки метавонад аз ҷониби педагог барои ҳалли ягон вазифа, дастбӣ ба ҳадафи муайян. имконияти шахси алоҳида дар соҳаи педагогӣ, маҷмӯи имкониятҳо ва қобилиятҳо барои азхудкунии фаъолияти касбӣ аз ҷониби омӯзгор, такмилбӣ дар он мавриди истифода қарор гиранд.

Ҳамин тариқ, нерӯи педагогӣ аз ҷониби мо ҳамчун ҳосияти доимо пешравандаю тағйирёбанда ҳам ба инсон, ҳам ба ҷомеа дар маҷмӯъ муайян мешавад, ки дорои имкониятҳо, қобилиятҳо, захираҳои муайяне мебошад, ки ба ташаккул ва рушди инсон дар раванди таҳсилоти он нигаронида шудаанд.

Нерӯи педагогии муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотиро мо ҳамчун пешзаминаи зарурии фаъолияти ташкили таҳсилотӣ баррасӣ менамоем.

Дар асоси ғояҳои самтнокии нерӯ, нерӯи педагогии муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотиро ҳамчун маҷмӯи ба муҳити таҳсилотӣ хоси имкониятҳо ва захираҳои баррасӣ қардан мумкин аст, ки ташаккул ва ғанигардии таҷрибаи маънавии таълимгирандагонро муайян месозанд.

Вазифаҳои муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотиро, ки ғанигардии таҷрибаи маънавии таълимгирандагонро таъмин менамоянд, муфасалтар мавриби баррасӣ қарор медиҳем. Вазифаҳои таълимдиханда ташаккули низоми донишҳоро дар бораи арзишҳои фарҳанги маънавии инсон, мероси фарҳангӣ ва таърихии халқҳои минтақа, дар бораи донишҳои фарҳанги маънавий ва азхудкунии донишҳо, меъёрҳо, принсипҳо, анъанаҳои фарҳангҳои гуногунро таъмин намуда, ба ташаккули майлу рағбат ба муошират бо намояндагони фарҳангҳои гуногун ва хоҳиши шиносшавӣ бо мероси маънавии онҳо нигаронида шудааст. Вазифаҳои тарбиявӣ ба рушди сифатҳои маънавию ахлоқӣ, муносибатҳои арзишӣ ба олам, омӯзонидани меъёрҳои ахлоқӣ, зебоишиносӣ ва ахлоқии рафтор дар таълимгирандон мусоидат менамояд. Вазифаҳои иртиботӣ дар муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотӣ фазои ҳамкориҳои донишҷӯёнро эҷод намуда, риояи майлу рағбатҳо ва арзишҳои субъектҳои онҳоро таъмин намуда, ҳудудҳои афзудани таҷрибаи маънавиро аз ҳисоби афзоиш додани

имкониятҳои робитаҳо ҳам дар дохили муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилоти донишгоҳ ва ҳам берун аз он тавсеа мебахшад.

Вазифаҳои рушддиҳанда унсурҳои зарурӣ муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотӣ буда, ба татбиқи нерӯи ҳар як субъекти он ва ташкилот дар маҷмӯъ мусоидат менамояд; ба рушди касбию шахсияти кумак мекунад; ба донишҷӯён барои касби қобилияти субъекти рушди худ шудан ва будани он дар ҷаҳони бисёрфарҳанга мусоидат менамояд. Вазифаҳои танзимгарии имконияти муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотиро фароҳам сохта, танзими фаъолияти субъектҳоро дар асоси меъёрҳо ва қоидаҳои умумии ташкили фаъолияти ҳаёти татбиқ менамояд.

Таҳлили назариявӣ ва баррасии таҷриба имкон медиҳад собит карда шавад, ки нерӯи педагогии муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотӣ доимо рушдёнда мебошад. Он ғанигардии таҷрибаи маънавии таълимгирандагонро зимни интиҳоби озоди шаклҳо, методҳо, воситаҳои таълиму тарбия, мазмун ва имконияти интиҳоби траекторияи инфиродию шахсияти маънавий таъмин менамояд. Пурқувват будани нерӯи педагогӣ имкон медиҳад, ки раванди ҳамгириёна ташкилшудаи арзиши маъноҳо ва маъниҳои маънавий, шаклҳо ва методҳои барои захираҳои муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотӣ хос дар таълимгирандагон таъмин карда шавад. Бояд қайд кард, ки фаъолноқшагии равандҳои дарку андарёфти таҷрибаи маънавий аз ҷониби таълимгирандагон дар ташаккули касбияти шахсии донишҷӯён инъикос мегардад.

Таҳлили захираҳои педагогӣ имкон дод, ки воситаҳои педагогии ғанигардонии таҷрибаи маънавии таълимгирандагон дар муҳити бисёрзабонаи таҳсилотӣ муайян карда шаванд. Нерӯи педагогии муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотӣ дар ҷадвали 5 пешниҳод гардидааст.

Ҷадвали 1 Нерӯи педагогии муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотӣ

Захираҳо	Воситаҳо	Технологияҳо	Шаклҳо ва методҳо
1	2	3	4
Тарбиявӣ	Объектҳои, ки дорои арзиши фарҳангии маънавий, образӣ, ба таври аёнӣ муассир, шакли аломатӣ шифохӣ ё хаттӣ мебошад, ки онро дар муошират ва фаъолият истифода бурдан мумкин аст; падидаҳои ғайримоддӣ (шаклҳои рафтор, муҳити ихотакардашуда ва намудҳои фаъолият)	Технологияи тарбияи маънавию ахлоқӣ	Ҳамкории иҷтимоӣ, муҳоҷимонаҳои эҷодӣ. Конференсияҳои экскурсияҳои, вазъиятҳои маънавию эҷодӣ, вохӯриҳо бо зебӣ, иштирок дар ҳаракати худиртиёрӣ
Иртиботӣ	Нутқӣ (муошират, нутқи шифохӣ ва хаттӣ)	Технологияҳои муқолимавӣ	Семинарҳо, конференсияҳои, мизҳои муаввар, вохӯриҳо бо одамони аз ҷиҳати маънавий ғани, бахшҳо, муҳоҷимонаҳо
Таҷрибавӣ	Мавқеи таҷриба, ки эҷоди воситаҳои навро таъмин менамояд	Технологияҳои рефлексивӣ (рӯ олардан ба таҷриба)	Таҷрибаи маънавий

Ҳамин тариқ, муҳити бисёрфарҳангаи таҳсилотӣ ҳамчун қисми муҳити таҳсилотӣ маҷмӯи шароитро пешниҳод менамояд, ки ба ташаккули шахсият, омодагии он ба ҳамкории самарабахши байниэтноӣ ва байнифарҳангӣ, фаҳмидани фарҳангҳо ва этнофарҳангҳои дигар, муносибати таҳаммулпазирона ба намоёндагонии фарҳангҳо ва этносҳои гуногун таъсир мерасонанд.

Нерӯи педагогии муҳимми бисёрфарҳангаи таҳсилотӣ – ин воситае мебошад, ки захираҳои таҳсилотӣ, тарбиявӣ, иртиботӣ ва таҷрибавӣ, самтнокии раванди таҳсилотӣ ба шинос намудани таълимгирандагон бо арзишҳои умумифарҳангӣ миллӣ, иҷтимоӣшахсии бомуваффақият дар ҷомеа, қонеъгардонии талаботи омӯзгорон ва таълимгирандагон, интиҳоби озодии шаклҳо, методҳо ва воситаҳои тарбия, имконияти доираи инфиродии рушди маънавию ахлоқиро, ки бо амсилаи сохторӣ вазифавӣ таъмин шудаандро дар бар мегирад, аз ҷониби мо ҳамчун зарурӣ ва кифоя барои ғанигардонии таҷрибаи маънавии донишҷӯён баррасӣ мегардад.

АДАБИЁТ:

1. Бахтин, М.М. Автор и герой: к философским основам гуманитарных наук [Текст] / М.М. Бахтин. – СПб.: Азбука, 2000. – 332 с.
2. Библер, В.С. Школа диалога культур: введение в программу [Текст] / В.С. Библер. Прогнозное социальное проектирование: теоретико-методологические методические проблемы. М.: Наука. – 2004. С. 239.
3. Газман, О.С. Педагогическая поддержка детей в образовании как инновационная проблема [Текст] / Новые ценности образования: десять концепций и эссе. Вып. 3. – М.: Инноватор, 1995. – 58 с.
4. Гегель, В.Ф. Наука логики: в 3 т. [Текст] / В.Ф. Гегель. – М., 1980. – 501 с.
5. Джурицкий, А.Л. Педагогика межнационального общения: поликультурное воспитание в России и за рубежом. [Текст] / М.: Сфера, 2007.
6. Караковский, В.А. Стать человеком. Общечеловеческие ценности – основа целостного учебно-воспитательного процесса / В.А. Караковский. – М.: НМ ОТворческая педагогика, 1993. – 77 с.
7. Козырев В.А. Гуманитарная образовательная среда педагогического университета: сущность модель проектирование: иконография. – СПб.: Из-во РГПУ им. Герцена, 2004. – 327.
8. Карпова, Е.М. Поликультурная образовательная среда как средство социального воспитания старшеклассников [Текст] / Е.М. Карпова Педагогика.– 2001. №4. – С.18. – 26.
9. Колоницкая, О.Л. Реализации концепции поликультурного образования и её влияние на профессиональное становление личности обучаемого в вузе. Психологическая наука и образование. [Текст] / О.Л. Колоницкая №2– С. 14 – 19.
10. Лихачёв, Д.С. Избранные работы в 3 т. [Текст] / Д.С. Лихачёв. – Л.: худож. лит., 1987. – 520 с.
11. Маркс, К., Энгельс, Ф. Немецкая идеология. [Текст] / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Собранный сочинений, изд. 2 – М.: Политиздат. – 1985, 689 с.
12. Митрахович, В.А. Воспитательный потенциал среды и социализации детей [Текст] / В.А. Митрахович. Педагогика, 1999. – №4. С. 27–39.
13. Мудрик, В.А. Воспитание как социальный феномен [Текст] / А.В. Мудрик. Сибирский педагогический журнал. – 2006. №2, С. 126– 128.
14. Петровский, В.А. Построение развивающей среды в дошкольном учреждении.– «Творческая педагогика» [Текст] / В.А. Петровский МП «Новая школа», 1993.–102 с.
15. Панов, В.И. Одарённые дети. Психодидактика образовательных систем: теория и практика [Текст] / Панов, В.И.. – СПб.: Питер.– 207. – 352 с.
16. Риндак, В.Г. Учитель Сухомлинский: уроки на завтра [Текст] / В.Г.Риндак. – Оренбург: изд ГОУ ВПО «ОГПУ». –208.– 368.
17. Российская педагогическая энциклопедия. В -2 томах. Т 2. (М. Я.)/ [Текст] / Под ред. В.В. Давыдов. – Большая Российская энциклопедия, 1999.– 560 с.
18. Слободчиков, В.И., Исаев, Е.М. Психология человека. Ведение психологию субъективности [Текст] / Слободчиков В.И., Исаев, Е.М.– М.: Школа.–Пресс, 1995. – 179 с.
19. Сухомлинский, В.А. О воспитании [Текст] / В.А. Сухомлинский.–М.–1985.–270 с.
20. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика. Исслед. Изм. в больших системах искусства, истины этики, права и обществ. тношений. [Текст] / П.А. Сорокина. – Санкт-Петербург: Изд-во Рус. Христиан, Гуманитар. Инс-та. 200 – 1050 с.
21. Федотов, В.Г. Душевное и духовное [Текст] / В.Г.Федотов. Философские науки. – 1988. – №7. – С. 50 – 58.
22. Фелдштейн, Д.И. Психология развития человека как личности: Избранные труды в 2-х т. [Текст] / Д.И. Фелдштейн. Изд-во МПСИ, Воронеж: Изд-во НПО неру «МОЭДК», 2009. –Т.2.– С. 299–309.
23. Философский энциклопедический словарь [Текст] / гл. редакция: Л.Ф. Ильичёв, Федосеев П.Н, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. – М.: Советская энциклопедия.1983. –707 с.

24. Хайдметс, М. Феномен персонализации среды: теоретический анализ [Текст] / Средовые условия групповой деятельности. – Таллин, 1988. – С. 5 – 15.
25. Шедровитский, Г.П. Система педагогических исследований (методологический анализ) [Текст] / Г.П. Шедровитский. Педагогика и логика. – М.: Кастал, 1993. – С. 16 –198.
26. Шуркова, Н.Е. Воспитание: новый вклад с позиции культуры [Текст] / Н.Е. Шуркова. –М.: Педагогический поиск. – 1997. – 78 с.
27. Ясвин, В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. 2-е изд. исправ. и дополн [Текст] / В.А. Ясвин. М.: Смысл – 2001. –278 с.

**МАСЪАЛАҲОИ УМУМИНАЗАРИЯВИИ ПЕДАГОГИКА
ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ
GENERAL THEORETICAL PROBLEMS OF PEDAGOGY****УСУЛҲОИ ТАЪЛИМИ ХИМИЯ ДАР МУАССИСАИҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ
УМУМӢ ВОБАСТА БА МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЛИМ**

БОБИЗОДА Ғ.М. – узви пайвасти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои биологӣ ва фармачевтӣ, профессор, президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни – 126, **E-mail:** bobievgt@mail.ru, **тел.:** +(992)888877917

ҒАЙЗУЛЛОЕВА М.М. - муаллими калони кафедраи методикаи таълими химияи Донишгоҳи давлатии омӯзгори Тоҷикистон ба номи С. Айни, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, **тел.:** +(992) 918 83 19 95

Дар мақола масъалаи истифодаи муносибати босалоҳият дар таълим баррасӣ карда мешавад. Натиҷаҳои корҳои озмоишӣ, ки дар онҳо самаранокии таҷриба дар амал татбиқ гаштааст, нишон дода мешавад.

Пас аз муайян кардани самтҳои асосии салоҳият, муайян кардани системаи онҳо ба назар гирифта шудааст. Аз рӯи тафриқа мундариҷаи таҳсилот ба фанҳои байнифанӣ (соҳаи таҳсилот ё курси фанҳои гуногун); метафанни умумифаннӣ (инфироидӣ барои фанҳои таълим)

1) салоҳияти байнифаннӣ - ба як қатор фанҳои таълим ва соҳаи маърифатӣ тааллуқ дорад;

2) метафанни умумӣ – инчӯ салоҳиятҳои асосии таълим дохил мешаванд;

3) салоҳиятҳои фаннӣ - дар тафовут бо салоҳиятҳои қаблӣ, дорои хусусиятҳои муайян ва бартариҳои ташаккул дар доираи фанҳои таълимӣ мебошанд. Аз ин рӯ, салоҳиятҳои маърифатӣ дар сатҳи соҳаи таълимӣ, инчунин фанҳои таълим ё фанҳо барои ҳар як марҳилаи таълим муайян карда мешаванд.

Мо салоҳиятҳои асосии маърифатро аз рӯи принципҳои ҳадафҳои таҳсилоти умумӣ, намудҳои асосии фаъолиятҳои хонандагон тавсиф мекунем, ки ба онҳо дарки таҷрибаи иҷтимоӣ, дарёфти маҳоратҳо, малақаҳо ва усулҳои гуногуни фаъолият дар ҷомеаи муосир имкон медиҳад.

Вожаҳои асосӣ: муносибати босалоҳият, озмоиш, раванди таълим, саводнокӣ, функционалӣ.

**МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ХИМИИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ В
ЗАВИСИМОСТИ ОТ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА**

БОБИЗОДА Ғ.М. – академик Академии образования Таджикистана, доктор биологических и фармацевтических наук, профессор, президент Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни – 126, **E-mail:** bobievgt@mail.ru, **тел.:** +(992)888877917

ҒАЙЗУЛЛОЕВА М.М. - старший преподаватель кафедры методика преподавания химии Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни, проспект Рудаки, **тел.:** +(992) 918 83 19 95

В статье рассматриваются вопросы использования компетентностного подхода в обучении. Представлены результаты экспериментальной работы, где практически доказана результативность проведенного эксперимента.

Выяснив основные направления компетенций, следует определить их систему. Согласно с дифференциацией содержания образования на межпредметное (сфера образования или курс различных предметов); общее метапредметное (для всех дисциплин или предметов); предметное (индивидуально для учебных дисциплин или предметов).

1) межпредметные компетенции – принадлежат к конкретному ряду учебных предметов и образовательной сферы;

2) общие метапредметные – сюда принадлежат ключевые образовательные компетенции;

3) предметные компетенции – в отличие от предыдущих компетенций, имеют определенную характеристику и преимущества формирования в пределах учебных предметов. Следовательно, образовательные компетенции уточняются на уровне образовательной области, а также учебные дисциплины или предметы для каждого этапа обучения.

Ключевые образовательные компетенции характеризуются нами на принципе целей общего образования, главных видов действия обучающихся, которые позволят им постигнуть общественного опыта, получать в современном социуме разнообразные умения, навыки и способы деятельности.

Ключевые слова: компетентностный подход, эксперимент, процесс обучения, функциональная грамотность.

METHODS OF TEACHING CHEMISTRY IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS DEPENDING ON THE COMPETENCY-BASED APPROACH

BOBIZODA G.M., – *Academician of the Tajik Education Academy, Doctor of biological and pharmaceutical sciences, professor, President of the Tajik Education Academy, Dushanbe, Ayni Str. 45, E-mail: bobievgm@mail.ru, mob.: + (992) 88 887 79 17*

FAYZULLAEVA M.M. - *senior lecturer of the Department of chemistry methodology. Tajik state pedagogical University S.Aini-126, mob.: +(992) 918 83 19 95*

The article discusses the use of competence approach in teaching. The results of the experimental work are presented where the effectiveness of the experiment is proved in practice.

Having found out the main directions of competences, it is necessary to define their system, according to the differentiation the content of education is interdisciplinary (the sphere of education or course of various subjects); General meta- subject (for all disciplines or subjects) pre- subject (individually for academic disciplines or subjects).

1) Interdisciplinary competences- belong to a specific range of subjects and educational sphere

2) General meta- subject- this includes key educational competencies;

3) Subject competences- in contrast to the previous competencies, they have a certain characteristic and the advantages of formation within educational subjects therefore, educational competences are specified at the level of the educational field, as well as educational disciplines or subjects for each stage of training.

Key educational competencies are characterized by the principle of General education goals, the main types of action of students that will allow them to comprehend the social experience, to receive in modern society diverse skills and methods of activity.

Keywords: competence approach, the experiment, the learning process of functional literacy.

«Салоҳият» (аз калимаи латини *competentia*) саволхое, ки дар он шахс ба таври пурра огоҳ карда мешавад ва ҷиҳати иҷрои онҳо дорои маълумоту таҷрибаи кофӣ мебошад. Инсонӣ салоҳиятнок ба дониш ва тавоноии аниқ, ки дар соҳаи мазкур муҳокима ва ҳаракат карданро иҷозат медиҳад [1]. Дар таҳқиқотҳои худ А.В. Хуторской [2, с. 8] барои аслияти маълумоти салоҳиятнок ҷудо намудани мафҳумҳои «кодир будан» ва «салоҳият доштанро», «компетенция» ва «компетентность» тавсия медиҳад. Салоҳият-маҷмӯи вобастагҳои сифатии шахсият, дар мисоли дониш, тавоноӣ ва ғайра, ки ба қатори махсуси ашёхое, ки барои иҷрои ягон намуди фаъолият муҳим аст, мансуб мебошанд. «Салоҳият» - соҳиб будани одам ба ягон намуди салоҳияти муайян, ки муносибати субъектро ба ашё ва дар худ дорад. Салоҳиятҳои таҳсилоти ҳамагонӣ ба он салоҳиятхое,

дохил мешаванд, ки фанҳои муҳими дарсӣ ва доираҳои муайяни маълумотро ба даст овардааст. Салоҳият чунин қабилла омӯзиши қисматҳои фанӣ-фаъолиятро ифода намуда, ба пешравиҳои интегралӣ мақсад имконият медиҳад. Пешравии салоҳият бо усулҳо ва методҳои худ маълумот иҷро карда мешавад. Дар натиҷа дар ҳонанда тавоноӣ коркард карда мешаванд ва имконияти руҳсатдиҳии мушкилиҳои гуногун ба вуҷуд меоянд. Мисол, мушкилиҳои ҳаёти, ҷамияти ва ғайра. Ҳамин тавр, А.В. Хуторской ба ҳулосае меояд, ки салоҳият дар худ маълумот оид ба элементҳои босаводонаи функционалии ҳонандаро дорад, аммо танҳо ба онҳо вобаста буда наметавонад. Салоҳият маълумоти муносибатҳои фаъолияти ва шахсиро ба омӯзиш маҳдуд мекунад, ҳамон хеле, ки муносибати хосро ҳонанда дорад ва танҳо дар раванди ташкилотчиӣ иҷрои нақшаи фаъолияти махсус қобили иҷро мебошад. Ташкилоти байналхалқии меҳнат дар аввали солҳои 90-уми асри ХХ мафҳуми «салоҳияти асосиро» [1] ворид сохт. Мафҳуми мазкур инсонро барои гирифтани дониш ва тавоноӣ сафарбар мекунад. Ба ақидаи А.П.Тряпицыной, салоҳият дараҷаи таҳсилро дар бар мегирад, ки тавоноӣ бар асоси донишҳои назариявӣ барои ҳалли мушкилоти муайян дар соҳаҳои мухталифи ҳаёт тавсиф карда мешавад [4].

Ҷ. Равен мӯтақид аст, ки салоҳият қобилияти беҳамтоест, ки барои иҷрои самарабахши фаъолияти муайян зарур аст ва дорои малака, дониш, инчунин тарзи тафаккур ва донишҷӯи масъулият барои амалҳо мебошад.

Вақте ки одамон дар ягон вазъияти ҷолиб дучор мешаванд, салоҳиятро изҳор мекунанд. Ҳамин тариқ, Ҷ. Равен ифодаи салоҳиятро бо манфиатҳо ва арзишҳо пайваст менамояд, ки асосиаш садоқати шахс ба ҳама гуна амал мебошад. Аммо, мафҳуми "салоҳият" нисбат ба ДМ (дониш, малака) васеътар аст.

Е.А. Самойлов [2, с. 20] мафҳуми салоҳиятнокиро ҳамчун истилоҳ дар омӯзиши мушкилиҳои ташаккул ва инкишофи хосиятҳои шахсро маънидод кардааст. Дар аксари қорҳои илмӣ, "салоҳият" ҳамчун дониши баландарзиши шахсе муайян карда мешавад, яъне моҳияти қори иҷрошуда, робитаи падидаҳо, равандҳо, усулҳо ва воситаҳои ноил шудан ба ҳадафҳо мебошад.

Ба ақидаи олимони В.А. Болотова, В.В. Серикова "салоҳият" роҳи мавҷудияти дониш, малака ва таълим мебошад, ки ба пайдо кардани худшиносии шахсӣ ва донишу маърифати баланди ҳонанда дар ҷаҳони муосир мусоидат мекунад.

Аз нуқтаи назари таълим ва тарбия, "салоҳият" ҳамчун натиҷаи муайяни ҷараёни таълим ҳисобида мешавад. Масалан, Э.Ф. Зеер [89] чунин мешуморад, ки "салоҳият" ин қобилияти сафарбар кардан ва табдил додани дониш, малака дар натиҷаи фаъолиятҳои мушаххас мебошад.

Муносибати босалоҳият ба таълим - самти раванди таълим ба самти рушд ва ташаккули салоҳиятҳои асосии шахсият (асосӣ, асосӣ, мавзӯ) мебошад, ки дар якҷоягӣ хусусияти ҳамгирошудаи шахсияти одамо ташкил медиҳанд.

Ба ақидаи Б.И. Хасана басалоҳият-соҳиб будан ба усулҳои фаъол аст. Аммо омӯзиши мазкур роҳи ин мафҳумро намекушояд. Ба гуфтаи А.В. Хуторский салоҳияти қалиди муносибат ба нигоҳдории умумии метапредмети таълимро доранд ва инчунин аз рӯи дараҷаи миқёси таълим ва фанҳои омӯхташаванда муайян карда мешаванд.

Нигоҳи олимони муосирро аз рӯи мушкилии мазкур таҳлил намуда, метавон мафҳуми салоҳиятро ба фикри худамон системаи яхелаи дониш, тавоноӣ ва маҳоратро ба қобилиятҳои фаъолият, ки дар асоси аломатҳои арзишӣ-маънавий шахсияти ҳонандагон асоснок таҳмин намуд. Сипас, салоҳияти таълими ҳамгироёнаи ду компонентии миёна ба ҳам мутобиқ, аз фаъолияти арзишӣ, мақсадӣ ва дигарҳо иборат мебошад.

Мафҳуми муносибати босалоҳият ба таълим, ки ба қисмати амалӣ ва меъёрҳои раванди таълимро ташаккулдиҳанда дохил шуда, ба мактабҳои тоҷикӣ хос мебошад. Ҳонандагон соҳиби дониши назариявӣ буда, дар ҳалли масъалаҳои мушкил ё ҳолатҳои муайян ва истифодабарии ин донишҳо ба мушкилӣ тоқат меоваранд.

Салоҳияти таълимӣ – соҳиб будани маҷмӯи қоидаҳо, ки дар онҳо барои ҳар як ҷамъи компонентҳои таълим ва мувофиқ ба фаъолияти онҳо мебошад.

Ҷиҳатҳои асосии салоҳиятро фаҳмонида, системаи онҳоро муайян кардан лозим аст. Дар мувофиқа бо таълими тафриқа таркиби маориф дар байнифанӣ (миқёси маориф ва ё

курси фанҳои гуногун); метапредмети умумии (барои ҳамаи фан ё илмҳо); фаннӣ (фардӣ барои фанҳои таълими ва илмӣ) мебошад.

1. Салоҳиятҳои байнифаннӣ – ба қатори аниқи таълимии фанҳо ва сфераи таълимӣ тааллуқ доранд.

2. Метапредметҳои умумӣ ба салоҳиятҳои асосии таълим мансуб мебошад.

3. Салоҳиятҳои фаннӣ – дар фарқият бо салоҳиятҳои пешина, хусусиятҳои муайян ва бартарияти сохташон дар дараҷаи сфераи таълим ё фанҳои таълимии зинаҳои таҳсилот муайян карда мешавад.

Салоҳияти таълими асосӣ ба мо дар принсипи таълимии мақсадноки умумӣ, намудҳои асосии амалҳои таълимгирандагон, ки фаҳмидани таҷрибаи ҷамъиятӣ, дар ҷамъияти муосир гирифтани тавоноӣҳои гуногун, маҳорат ва усулҳои фаъолият имконият медиҳанд. А.В. Хуторской дар тадқиқотҳои худ салоҳияти асосии таълимро (дар асоси мақсадҳои асосӣ) дар марҳилаҳои таълими маҷмӯӣ, фарзияҳои таҷрибаҳои умумӣ ва намудҳои гуногуни фаъолияте, ки дастгириҳои таҷрибаҳои оммавӣ, гирифтани тавоноӣю маҳорат, таҷрибаи фаъолияти амалӣ дар ҷамъияти муосир таъмин менамояд, шакл медиҳад.

Мақсади асосии муассисаҳои таълимӣ таъмин гардонидани шароит ва ба хонандагон додани имконияти соҳиб будани дониш, тавоноӣ ва маҳорат барои истифодабарии маҳсулнокии дониш, методҳо ва роҳҳои зиндагии муқаррарӣ ба ҳисоб меравад. Сипас, аз гуфтаҳои боло метавон чунин хулоса баровард: муносибати босалоҳият ба таълим – инкишофи шахсият, ки қобили истифодабарии аз дониш, тавоноӣ ва малакаву маҳорат, фардӣ ҳал кардани мушкилотҳои гуногунро фаро мегирад. Дар муносибати босалоҳият ба таълим амиқкунӣ, интенсивикунии усулҳо ва воситаҳои фаъолият асосӣ ба ҳисоб меравад.

Бо назардошти гуфтаҳои боло, зикршудаҳо дар қорҷубаи муносибати босалоҳият ба таълим барои ба шакл даровардани дониши функционалии хонандагон, инкишофи салоҳиятҳои асосӣ зарур мебошад. Дар натиҷаи ин нақши муҳимро дар салоҳиятнокии касбомӯзӣ устод мебозад.

Салоҳиятнокии касбии педагогӣ дар миқёси шаклгирии саводнокии функционалии хонандагон, салоҳиятнокии педагогӣ, психологӣ, методологиро дорад, вале салоҳиятнокии педагогӣ дар раванди таълим, мутобиқкунии сифати баҳамтаъсиррасонии усуду шогирдро низ доро мебошад. Барои истифодаи муносибати босалоҳият дар раванди таълим дар МТМУ № 7, №44, №55, №63, №79 -и шаҳри Душанбе қори таҷрибавӣ гузаронида шуд. Дар қори таҷрибавии синфҳои 11-и мувозии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии зикргардида 120 нафар хонандагон ҷалб карда шуданд. Пешравии (инкишофи) муносибати босалоҳият ба таълим дар қатори марҳилаҳои мазкур пешбинӣ шудаанд: муҳимият (мақсадгузорӣ), тартибдиҳии нақшаи қор, фарзкунӣ (пешбиникунӣ), иҷрокунӣ (амаликунӣ) қорқард ва ё ислоҳкунии рефлексӣ, ки ҳар як зинаи ҳосилшавӣ аз ҷиҳати дараҷаи дастрасии таълим фарқ мекунад. Дар натиҷа ҳар як сатҳ ба саводнокии муайян ҳос мебошад. Мисол, хонандагони гурӯҳи аввал бояд маҳорати элементариро соҳиб гарданд; хонандагон гурӯҳи миёна бояд сатҳи босаводии функционалиро қомеъ шаванд, вале хонандагони гурӯҳи қалон бояд салоҳиятнокиро соҳиб бошанд.

Баъди гузаронидани таҷрибаҳо ва истифодабарии шартҳои педагогӣ дар марҳилаи ниҳонии таҷриба, ки тайёрии хонандагонро ҳамчун яке аз моҳиятҳои асосии инкишофи муносибати босалоҳият ба таълим дар асоси ошкоркунии нишондодҳо ва меъёрҳо, санҷиши ҷамъбасти шаклгирии саводнокии функционалӣ гузаронида шуд. Дар байни хонандагони гурӯҳи таҷрибавӣ сатҳи саводнокии функционалӣ то дараҷаи қаланд расид, Мумкин аст, ки ба туфайли қорисозии фаъолияти лоиҳавии технологӣ дар раванди таълим, дар фарқият аз хонандагони гурӯҳи санҷишӣ, ки сатҳашонро қамтар қаланд бардошта, аз ҳама зудтар ин ба синфи хонандагони иқтидори қаланддошта алоқаманд мебошад. Натиҷаҳои дараҷаи тартибдиҳии саводнокии функционалӣ дар қадвали 1 оварда шудааст.

Чадвали 1 – Сатҳи саводнокии функционалии хонандагон дар марҳилаи ҷамъбасти таҷрибавии сифҳои 11 (2018-2019 сол.)

№	Синф, миқдори хонандагон	беҳтаринҳо		қаноатбахш		қатъӣ	
		миқдор	%	миқдор	%	миқдор	%
1	Синфи 11 «А» (ГН) – 35 хонанда (МТМУ № 55)	7	16,6%	16	63,3%	12	20%
2	Синфи 11 «Б» (ГО) – 37 хонанда (МТМУ № 55)	16	33,3%	14	43,3%	7	6%
3	Синфи 11 «А» (ГН) – 21 хонанда (МТМУ № 44)	7	32%	8	36%	6	2%
4	Синфи 11 «Б» (ГО) – 23 хонанда (МТМУ № 44)	13	60%	9	36%	1	4%
5	Синфи 11 «А» (ГН) – 35 хонанда (МТМУ № 63)	6	20%	17	48%	12	2%
6	Синфи 11 «Б» (ГО) – 36 хонанда (МТМУ № 63)	0	40%	19	8%	16	12%
7	Синфи 11 «А» (ГН) – 28 хонанда (МТМУ № 79)	4	16%	17	56%	7	28%
8	Синфи 11 «Б» (ГО) – 25 хонанда (МТМУ № 79)	10	40%	13	52%	2	8%
9	Синфи 11 «В» (ГН) – 30 хонанда (МТМУ № 55)	8	24%	13	44%	9	32%
10	Синфи 11 «Г» (ГО) – 35 хонанда (МТМУ № 55)	15	44%	18	52%	2	4%

Муқоисакунии маълумотҳо (ҷадвали 1) дар натиҷаи таҷрибаҳои гузаронида аз рӯи муайянкунии саводнокии функционалӣ шаҳодат аз он медиҳад, ки сатҳи саводнокии функционалии хонандагон дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ хело баланд бардошта шуд. Дар гурӯҳҳои санҷишӣ низ дигаргуниҳои мусбӣ мушоҳида гардиданд, ки ин аз ҳама зудтар муваффақияти хонандагони синфҳои мазкурро нишон дод. Ҳамин тавр, ҷавобҳои хонандагонро муқоиса намуда метавон гуфт, ки натиҷаҳои кори хонандагон дар санҷишҳои гурӯҳӣ бо баъзе аз нишондодҳои дигаргун шудааст ва аз натиҷаҳои таҷрибаҳои муқарраршуда фарқ мекунад: дар муқобил ба гурӯҳҳои қисмҳои зиёди таҷрибавӣ хонандагон тавоноӣ ва маҳорати фаъолияти умумии таълим; таълими даркиро соҳибанд. Яъне тамоми маълумот ва хулосаҳо метавонанд, дар намуди нақша ва ҷадвал пешниҳод намоянд. Метавонанд бо матн кор кунанд, инчунин, метавонанд ба мушкилие, ки дар раванди омӯзиши фан пайдо шуда буд дучор оянд ва бемушкилӣ аз иҷрои он бароянд. Сипас, аз таҷрибаи гузаронидашуда аз рӯи муайянкунии саводнокии функционалии тартибдодашуда дида мешавад, ки натиҷаи кори гурӯҳи санҷишӣ ва эксперименталӣ хонандагон миёни худ аз рӯи натиҷаҳои муқарраршуда ва шаклгирифтаи гурӯҳи санҷишӣ дигаргун шудаанд. Аммо дар гурӯҳи эксперименталӣ дигаргуниҳои назаррас (дараҷаи саводнокии беҳтарин ва қаноатбахши функционалии хонандагон, яъне хонандагон метавонанд таҳлил намоянд ва ҳолатҳои гузошташударо фаҳманд) мушоҳида мегардад. Инчунин, дар онҳо фаъолияти дарккунии баланд мушоҳида мешавад.

Барои равандҳои назариявии асосии таҳқиқотҳои худ ва маҳсулнокии шартҳои педагогии гузошташуда, аз рӯи саводнокии функционалии хонандагон дар раванди таълими фанни биология нишондодашуда, чараҳои инкишофи ҷамъбасти муқарраршуда ва марҳилаҳои умумии таҷрибаҳо дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ аз рӯи меъёри саводнокии функционалӣ муайян карда шудааст (Ҷадвали 2).

Ҷадвали 2 – Натиҷаҳои муқараршуда ва умумиятдоштаи таҷрибаҳо аз рӯи шаклгирии саводнокии хонандагон (гурӯҳи таҷрибавӣ) (2017-2018 сол.)

Меъёри саводнокии функционалии	Дараҷаи баландтарин		Дараҷаи миёна		Дараҷаи қаноатбахш	
	Озмоиши муқаррар кунанда	Озмоиши ҷамъбасти	Озмоиши муқаррар кунанда	Озмоиши ҷамъбасти	Озмоиши муқаррар кунанда	Озмоиши ҷамъбасти
Ҳавасмандгардонӣ						
МТМУ № 55	34%	60%	48%	30%	18%	10%
МТМУ № 44	33%	58%	49%	31%	18%	11%
МТМУ № 63	34%	59%	47%	32%	19%	9%
МТМУ № 79	32%	60%	50%	31%	18%	9%
МТМУ № 55	33%	58%	48%	31%	19%	11%
Когнитивӣ						
МТМУ № 55	8%	18%	66%	76%	26%	6%
МТМУ № 44	9%	17%	65%	77%	26%	6%
МТМУ № 63	10%	16%	65%	77%	25%	7%
МТМУ № 79	8%	18%	64%	75%	28%	7%
МТМУ № 55	8%	17%	65%	76%	25%	7%
Фаъл	9%	29%	35%	57%	56%	14%
МТМУ № 55	8%	28%	36%	58%	56%	14%
МТМУ № 44	9%	29%	34%	58%	57%	13%
МТМУ № 63	8%	29%	36%	58%	56%	13%
МТМУ № 79	8%	28%	36%	57%	56%	16%
МТМУ № 55						
Рефлексивӣ	7%	54%	23%	35%	70%	11%
МТМУ № 55	6%	55%	24%	34%	70%	11%
МТМУ № 44	8%	54%	21%	36%	71%	10%
МТМУ № 63	7%	53%	22%	36%	71%	11%
МТМУ № 79	8%	54%	22%	36%	70%	10%
МТМУ № 55						

Таъсири маҳсулнокии шароитҳои педагогӣ, ки шаклгирии саводнокии функционалии хонандагонро ҳамчун шартӣ пешақӣ барои инкишофи салоҳияти хонандагон таъмин мегардонад, воситаҳои меъёрии «хи – квадрати» (x^2) Пирсонро зоҳир мекунад, аксунии тағйирёбиҳо аз рӯи меъёрҳои овардашуда ва нишондодашудаи саводнокии функционалии нишондодҳо аз рӯи ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии дар боло овардашуда мебошад.

Сипас, натиҷаҳои умумии ҷамъбасти таҷрибавии корро асоснок карда метавон муқарар кард, ки ҳамон озмоишҳо дар натиҷаи таҳқиқотҳои гузашташуда ва назариявӣ исботшудаи шароитҳои педагогӣ, шаклгирии саводнокии ҳамчун асоси инкишофи салоҳиятҳои хонандагон мебошанд. Тағйиротҳои зиёд аз рӯи меъёр ва нишондодҳои саводнокии функционалӣ гузаронида шудаанд. Ҳамин тавр, дар натиҷаи таҷрибаҳои педагогӣ гузаронидаи худ фарзияҳои назариявӣ пешбарӣ ва асоснок карда шудаанд. Мақсади тадқиқоти мо асоснок ва исбот шудааст. Фарзияҳои назариявии шароитҳои маҳсулнокии имконияти шаклдиҳии саводнокии функционалии хонандагон яке аз кашфиётҳои асосии илмӣ-даркии муносибати босалоҳият ба таълим дар раванди омӯзиши химия мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Астанина С.Ю. Методическая система обучения общей биологии в условиях интенсификации образования: Дис. канд. пед. наук. СПб., 2003. -184 с.
2. Беспмятных, Т.А. Методика учебно исследовательской работы учащихся при углубленном изучении общей биологии: автореферат дис. на.к.п.н./ Т.А. Беспмятных. - СПб.: РГПУ, ООО «Академ-Принт». 2002, 20с.

3. Швецов Г. Г. Методика использования дидактических материалов в теории и на практике // Развитие методики биологии и экологии в XXI веке. Сборник тезисов докладов Международной научно-практической конференции. -М., 2000. -С. 41-44.

4. Киселева, А. И. Экспериментальное использование модели формирования логических учебных действий у учащихся при обучении биологии / А. И. Киселева, И. Е. Киселев // Актуальные проблемы биологии, экологии, химии и методик обучения: сб. материалов Междунар. науч. практ. конф. с элементами научной школы для молодых ученых, 2–3 июня 2016 г. – Саранск :Мордов. гос. пед. ин-т, 2017. - С. 64-70.

МЕТОДИКА ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОВЕДЕНИЯ ТЕСТОВОГО ЭКЗАМЕНА ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ

ДЖОНМАХМАДОВА Г.Ш. - ведущий научный сотрудник Института развития образования им. А. Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни 126.
E-mail: dgulraftor@bk.ru. *тел.:* +(992) 88-888-62-76

В последние годы в сфере образования часто стали использовать тестовые экзамены. В статье рассматривается вопрос организации и проведения тестового экзамена по русскому языку в разных типах школ республики. Автором статьи предлагаются в качестве примера образцы тестовых заданий среднего и высшего уровня сложности, которые позволяют объективно оценивать уровень обученности учащихся при проведении тестового экзамена, проверки знаний, умений и навыков по предмету. Вопросы и задания представлены автором и сформулированы согласно уровню знаний учащихся, действующей учебной «Программе по русскому языку для общеобразовательных школ с таджикским языком обучения (2008)» и учебников русского языка. По мнению автора, тесты обеспечивают равные для всех условия контроля благодаря стандартизации процедур тестирования и использованию критериев оценивания, особенно, когда осуществляется автоматизированная проверка результатов.

Ключевые слова: тестовый экзамен, использование, тестовые задания, учитель-экзаменатор, контроль, индивидуализация обучения, выбор ответа.

МЕТОДИКАИ ТАШКИЛ ВА ГУЗАРОНИДАНИ ИМТИҲОНИ ТЕСТӢ АЗ ФАНИ ЗАБОНИ РУСӢ

ҶОНМАҲМАДОВА Г.Ш. - ходими пешбари илмии Пажӯҳишигоҳи руидаи маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни 126. *E-mail:* dgulraftor@bk.ru. *тел.:* +(992) 88-888-62-76.

Солҳои охир дар соҳаи маориф аксар вақт имтиҳонҳои тестӣ истифода бурда мешаванд. Дар мақола масъалаи ташкил ва баргузори имтиҳони тестӣ дар ҳама намуди мактабҳои ҷумҳурӣ баррасӣ гардидааст. Муаллифи мақола намунаҳои санҷишҳои дараҷаи миёна ва мураккабро пешниҳод менамояд, ки сатҳи тайёрии хонандагонро ҳангоми имтиҳони тестӣ, санҷиши дониш ва малака аз ин фан имконият медиҳанд. Муаллиф масъалаҳо ва супоришҳоро пешниҳод намуда, мутобиқи сатҳи дониши хонандагон, «Барномаи забони русӣ барои мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумии таълимашон бо забони тоҷикӣ (2008)» ва китобҳои таълимии забони русӣ тартиб дода аст. Чунин навъи санҷиш ба ақидаи муаллиф имкон медиҳад, ки ташҳиси меъёрисохта, воҳид дараҷа ва сатҳи дониши бачаҳоро аз тариқи автоматӣ санҷида мешавад.

Вожаҳои асосӣ: имтиҳони тестӣ, истифода, машқҳои тестӣ, омӯзгор-имтиҳонгиранда, назорат, инфиродисозии таҳсилот, интиҳоби ҷавоб.

METHODOLOGY OF ORGANIZATION AND CARRYING OUT OF THE TEST EXAMINATION IN RUSSIAN LANGUAGE

JONMAHMADOVA G. SH. - Senior Researcher, Institute for Educational Development named after Abdurahman Jami, Academy of Education of Tajikistan, address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, S. Ayni St, 126. **E-mail:** dgulraftor@bk.ru. **phone:** (+992) 88 888 62 76.

In recent years, in the field of education, test examinations have often been used. The article discusses the organization and conduct of a test examination in the Russian language in different types of schools of the republic. The author of the article offers as an example, samples of test assignments of medium and higher difficulty levels that allow objectively assess the level of pupils' training in conducting a test examination, testing knowledge, abilities and skills in the subject. Questions and tasks are presented by the author are formed according to the level of pupils' knowledge, the current curriculum "Program on the Russian language for comprehensive schools with the Tajik language of instruction (2008)" and Russian language textbooks. According to the author, the tests provide equal control conditions for all due to the standardization of testing procedures and the use of assessment criteria, especially when automated verification of the results is carried out.

Keywords: test examination, using, test assignments, examiner, the control, individualization of training, choice of answer.

В Республике Таджикистан в настоящее время существенно повышается роль русского языка как средства межнационального и межгосударственного общения. Необходимость более серьезного отношения к изучению русского языка на всех уровнях образовательной системы страны неоднократно была подчеркнута Президентом Республики Таджикистан Эмомали Рахмон.

В период 2004-2014 годов успешно было реализовано Постановление Правительства Республики Таджикистан от 02.12.2003 года, №508 «Об утверждении Государственной программы совершенствования и изучения русского и английского языков в образовательных учреждениях Республики Таджикистан на 2004-2014 годы». Нынешняя ситуация с функционированием государственного языка и состоянием многоязычия в республике во многом определяется последствиями языковой политики данного периода. Принята новая Программа, которая определяет правовой, экономический и социальные основы, представляет собой основные положения совершенствования обучения русскому и английскому языкам в образовательном пространстве Республики Таджикистан в период 2015-2020 гг., определяет цели, задачи и направления ее реализации в учебно-воспитательном процессе, государственные гарантии обучающимся и работникам образовательных учреждений, других организаций системы образования, кадровое, научное, материально-техническое и финансовое обеспечение, международное сотрудничество. В связи с важностью и необходимостью изучения и владения, совершенствования русского языка в стране Государственная Программа продлена до 2030 года.

Участие в различных видах тестирования, создание собственных тестов, то есть получение опыта в этом направлении, позволяет школе использовать тестовую методику для контроля как текущих, так и итоговых знаний учащихся по русскому языку. Использование тестовых заданий в средних и старших классах имеет большую актуальность для всех типов школ. Это позволяет решить проблему преемственности школы и вуза, то есть объединяет в одно целое оценку знаний при завершении школы и поступлении в вуз.

Проблема тестирования по русскому языку чрезвычайно осложнена спецификой самого предмета. До сих пор теория тестирования и технология его использования недостаточно изучены учёными, они вызывают много споров у учёных, методистов и учителей-практиков, преподающих русский язык в школе. Важной задачей учителя-предметника является обучение новой форме контроля и оценки результатов труда по русскому языку учащихся, начиная с младших классов. Практика показывает, что ученики,

которые имеют навыки работы с тестовыми заданиями с младших классов, оказываются более подготовленными при выполнении текущего и итогового тестирования, даже в психологическом плане.

Учебная «Программа по русскому языку для общеобразовательных учреждений с таджикским языком обучения (2-11 классы)» 2008 года и учебники русского языка определяют цели и содержание обучения русскому языку, которое следует освоить учащимся. Выбор же способа решения дидактической задачи и форм контроля её реализации в учебной практике предоставлен самому учителю, и далеко не каждый педагог с этой важной задачей справляется успешно.

Учитель русского языка и литературы для контроля знаний учащихся по русскому языку может широко использовать тестирование как на отдельных этапах урока, по окончании изучения разделов учебника, по окончании четверти, так и по окончании полугодия в 9-х, 10-х, 11-их классах согласно «Программе по русскому языку для общеобразовательных учреждений с таджикским языком обучения» (2008 г). А также тестирование можно использовать как в средних общеобразовательных учреждениях с таджикским языком обучения, так и с русским языком обучения, гимназиях и лицеях, частных учебных учреждениях, на уроках, на зачётах, на экзаменах, как карточное задание. То есть тесты по русскому языку, учитель проводит в качестве текущего и промежуточного контроля. На основе полученных данных учитель получает четкое представление о знаниях, навыках и умениях учащихся, что позволяет оценить степень их подготовленности. Учитель может использовать все типы и виды тестовых заданий, а также текстовые тесты. Тест – это форма контроля, способствующий индивидуализации обучения.

Успеваемость учащихся по русскому языку как неродному оценивается по результатам тестирования с использованием соответствующих шкал оценок. При этом отметка, или оценочные баллы, - это условное выражение оценки знаний, навыков и умений. Например, ученикам может быть предложен тест, состоящий из 10 заданий, каждое из которых содержит один языковой пример. Выполнение всех десяти заданий будет оценено отметкой «отлично», семи заданий – отметкой «хорошо», выполнение половины заданий – отметкой «удовлетворительно», а выполнение трёх и менее заданий – отметкой «неудовлетворительно» [8; с.18]. Это самый элементарный способ оценивания тестирования.

Вот как учитель-экзаменатор готовится к тестовому экзамену для 11-го класса.

Учитель как экзаменатор должен действовать строго в соответствии с требованиями к процедуре проведения тестового экзамена.

1. До начала экзамена должны быть проверены:

- готовность необходимых технических средств и рабочих мест в классе;
- наличие необходимого количества экземпляров тестов, контрольных листов;
- наличие присутствующих учащихся и их готовность к работе.

2. Вместе с ассистентом экзаменатор должен разложить на рабочих местах листы с тестовыми заданиями и контрольные листы.

3. Учитель приглашает учащихся в класс и предупреждает их о том, что начинать читать и выполнять задания можно только по его указанию.

4. Затем попросит учащихся заполнить контрольные листы (написать фамилию, имя, указать класс, дату. А по ходу выполнения заданий здесь же отмечают правильный вариант ответа).

5. Далее учитель напоминает общие требования к учащимся в ходе экзамена, потом сообщает, какие задания входят в тесты, и как их нужно выполнять, отвечает на вопросы учащихся, касающиеся процедуры проведения экзамена и призывает их работать спокойно и внимательно.

6. Он объявляет и записывает на доске время начала и окончания работы.

7. Во время выполнения теста учителю не следует ходить по классу и разговаривать с ассистентом, чтобы не мешать тестируемым.

8. После того, как время, данное на выполнение теста (30 – 40 мин), заканчивается, он и его ассистент соберут тестовые материалы и контрольные листы. Даже если ученик не

успел выполнить какое - либо задание, он всё равно, обязан сдать работу не позднее указанного срока.

Дополнительное время ребятам не предоставляется.

9. Во время проведения экзамена учитель-экзаменатор должен быть спокойным, внимательным, приветливым и немногословным.

Учитель не должен отвечать на вопросы, касающиеся правильности выбора ответа в тестовом задании.

Учитель проверяет наличие всех листов с заданиями. Затем уже проверяет работы и оценивает их. Каждому ученику нужно предоставить отдельный вариант тестовых заданий. Тестовые задания можно предложить учащимся на основе текста, предложенного учителем. Тексты предлагаются учащимся на отдельных листах. Учащиеся внимательно прочитают текст, только потом выполняют задания. Вот какие тестовые задания можно использовать учителю на экзамене.

Прочитайте текст и выполните задания.

Как появились книги

Первые свои записи люди делали на камнях. Это была трудная работа. Каждый значок нужно было высекать на камне каким-нибудь острым инструментом. Много таким способом не напишешь. Теперь у нас только на памятниках высекают надписи. А предки наши высекали на камнях рассказы о войнах, законы и договоры. Учёными найдено немало таких книг. Это отдельные каменные плиты. Некоторые из них написаны три, даже четыре тысячи лет назад. Это были тяжёлые неудобные книги, но зато прочные.

Потом стали писать на глиняных книгах. Каждая плитка – отдельная страница. Из них составляли целые книги. Писали на глиняных плитках заостренными палочками. Исписанные плитки обжигались в печи. Учёные нашли целую библиотеку глиняных книг. Этой библиотеке приблизительно 2500 лет. Здесь есть военные рассказы, интересные повести, исторические сведения.

Затем начинают появляться книги из папируса. Папирус выделялся из растения, похожего на камыш и легко ломался. Постепенно папирус заменили пергаментом. Книги на пергаменте существовали почти за две тысячи лет до нас. Пергамент изготавливали из телячьих, козьих и бараньих шкур. Кожи очищались, из них получались тонкие белые листы. Писали на этих листах чёрной и красной краской.

Книги из пергамента стоили очень дорого. Пергамент постепенно был заменён бумагой.

Сейчас у нас есть электронные книги. Во все времена книга была сокровищем мысли, учила добру. Чтобы прочитать и понять книгу, надо быть грамотным человеком. (211 слов)

Задание 1. Укажите вариант ответа, который наиболее точно передаёт основную мысль текста.

- A) Надо знать об истории появления книг.
- Б) Книга является сокровищем мысли, учит добру.
- В) Электронные книги - требование времени.
- Г) Библиотеке глиняных книг почти 2500 лет.

Задание 2. Укажите вариант ответа, в котором дана правильная синтаксическая характеристика предложения: Книги на пергаменте существовали почти за две тысячи лет до нас.

- A) Простое, повествовательное, двусоставное, распространённое.
- Б) Простое, повествовательное, односоставное, нераспространённое.
- В) Простое, повествовательное, односоставное, распространённое.
- Г) Сложное, повествовательное, невосклицательное предложение, распространённое.

*Задание 3. Укажите правильную морфологическую характеристику слова **пергамент** в предложении: Пергамент изготавливали из телячьих, козьих и бараньих шкур.*

- A) существительное
- Б) прилагательное
- В) наречие
- Г) местоимение

*Задание 4. Укажите значение слова **сокровище** в предложении текста.*

- A) нечто очень ценное, содержащее в себе много достоинств

- Б) важность, значимость, полезность чего-либо
- В) культурная духовная ценность, созданная человеком
- Г) имеющий высокую цену, стоящий больших денег

Задание 5. Зачищите и подчеркните в первом предложении четвёртого абзаца грамматическую основу.

Задание 6. В каком варианте выражение употребляется в переносном значении.

- А) сокровища мысли
- Б) белые листы
- В) глиняные книги
- Г) отдельная страница

Задание 7. Определите значение слова **пергамент**.

- А) материал для письма из тропического травянистого растения у древних народов
- Б) материал в виде листов для письма, а также для других целей, изготовляемый из древесной или тряпочной массы
- В) толстая, очень твёрдая бумага особой выделки
- Г) материал для письма из телячьей кожи

Задание 8. Установите соответствие между словами-антонимами.

А) заострённый	1. незакреплённый
Б) заменить	2. переименовать
В) прочный	3. оставить
Г) дорого	4. тупой
	5. дёшево

Задание 9. Определите верную характеристику предложения из текста:

Чтобы прочитать и понять книгу, надо быть грамотным человеком.

- А) простое
- Б) бессоюзное сложное
- В) сложносочиненное
- Г) сложноподчиненное

Задание 10. Найдите соответствие между словами и их значениями.

А) папирус	1. умеющий читать и писать, а также умеющий писать грамматически правильно
Б) глиняный	2. материал, сделанный из железа
В) изготовить	3. сделанный из глины
Г) грамотный	4. первый материал для письма, которому присуща многие свойства современной бумаги
	5. сделать при помощи инструментов, каких-либо приспособлений, машин, выработать

Экзамен можно организовать и по другим заданиям, составленные учителем по пройденным темам, усвоенному материалу учащимися. Например:

Задание 1. **Какой раздел науки о языке изучает звуки речи?**

- а) морфология
- б) фонетика
- в) лексика
- г) синтаксис

Задание 2. **Определите количество знаков препинания в сложноподчиненном предложении:**

Бывает так что одна какая – нибудь мысль овладевает одновременно многими умами и многими сердцами.

- а) 3.
- б) 4.
- в) 1.
- г) 2.

Задание 3. Укажите пропущенное в предложении слово.

Если у Вас нет места жительства в городе, вы приехали из дальнего района, то необходимо написать... о предоставлении общежития.

- а) объяснительную
- б) личный листок
- в) характеристику
- г) заявление

Задание 4. Выберите соответствующее продолжение для каждого предложения.

а) Актёр говорил так взволнованно,	1. нужны контрольные задания.
б) Живите так,	2. экскурсия в горы состоялась.
в) Несмотря на дождливую погоду	3. что его чувства передались зрителям.
г) Чтобы проверить знание,	4. чтоб он здоровым рос.
	5. чтобы каждый день казался новым.

Задание 5. Составьте и запишите предложения самостоятельно. Вопросы помогут вам.

Учиться: кто? как? зачем? когда? где?

Улыбаться: кто? кому? когда? за что

Заниматься: кто? с кем? когда? чем? где?

Задание 6. Найдите ответную реплику.

а) Вы говорите по-английски?	1. Думаю, все знают.
б) Сколько стоит эта книга?	2. Извините, нельзя!
в) Кто знает русский язык?	3. Думаю, недорого.
г) Здесь можно громко разговаривать?	4. Да, но с акцентом.
	5. Простите, пожалуйста!

Задание 7. Продолжите предложения.

1. Мы двигались медленно, потому что....
2. Человек не может быть счастливым, если....
3. Найти своё место в жизни....
4. Если вы хотите, чтобы....

Задание 8. Установите соответствия между определениями лексических значений слов и самими словами:

а) торжественный смотр войск	1) палатка
б) устное народное творчество	2) фольклор
в) перерыв в занятиях в учебных заведениях на праздничное или летнее время	3) парад
г) Временное помещение из натянутого брезента	4) каникулы
	5) отдых

Задание 9. Определите морфологические признаки словосочетания «любимый край»:

- а) женский род, единственное число, 3 склонение
- б) мужской род, единственное число, второе склонение
- в) средний род, единственное число, второе склонение
- г) женский род, единственное число, первое склонение

Задание 10. Спишите предложения, заменяя прямую речь косвенной.

1. «Мы будем читать интересную книгу», - сказал Бехзод.

2. Врач спросил: «Какая у вас была температура?»

3. Учитель спросил ученика: «Ты готов к ответу?»

Задание 11. Определите, какое значение передают данные предложения.

а) Хорошо, я помогу тебе решить задачу.	1) просьба
б) Пожалуйста, закрой окно, дует сильный ветер.	2) отказ
в) Извини. Мне нужно готовиться к экзамену, поэтому я не смогу пойти с тобой в кино вечером.	3) извинение
г) Нет, тебе нельзя смотреть фильм, если ты ещё не сделал домашнее задание.	4) согласие
	5) пожелание

Задание 12. Автобиография – документ, содержащий...

- а) сообщение
- б) сведения из жизни
- в) просьбу
- г) предложение

Задание 13. Как называются слова, употребляемые только жителями той или иной местности?

- а) синонимы
- б) антонимы
- в) диалектизмы
- г) омонимы

Задание 14. Составьте из слов предложения.

1. меня, жди, всем, назло, я, и, вернусь, смертям.

2. припасает, лето - поедает, зима.

3. красота – ученье, слепота – неученье.

4. отмерь, раз, семь – отрежь, один, раз.

Задание 15. Определите верное начало предложения: «... стиль используется в неофициальной, непринуждённой обстановке».

- а) официально-деловой
- б) научный
- в) публицистический
- г) разговорный

Выбор количество тестовых заданий зависит от самого учителя-экзаменатора. Он сам знает уровень подготовленности своих учащихся. И в соответствии с этим учитель русского языка составляет тестовые задания.

Тесты дают возможность заметно улучшить образовательный процесс, потому что обладают рядом преимуществ перед другими методами контроля знаний: являясь обязательной частью многих педагогических новаций, они снижают затраты времени на проверку знаний, помогают выявить индивидуальный темп обучения, а также пробелы в текущей и итоговой подготовке.

Размышляя о целях и задачах общеобразовательной школы на современном этапе развития нашего общества, мы приходим к выводу о необходимости понимания образования как целостной системы формирования социально адекватной личности, успешно реализующей себя в век информационно-коммуникативных технологий.

Известно, что в настоящее время очень эффективным стало использование программированного тестирования, материалы которого заранее вводятся в компьютер учителем русского языка для определенного уровня обученности класса.

Программированный тестовый контроль можно использовать обычно в средних и старших классах на различных этапах урока: при проверке домашнего задания, объяснении нового материала, при закреплении и систематизации знаний, при повторении пройденных тем, при проведении итогового контроля и проведении экзамена.

Программа с тестом заранее вводится в компьютер. Когда на мониторах учащихся появятся вопросы, все приступают к ответам. Каждый ответ компьютер фиксирует, а после окончания работы на мониторах высвечиваются результаты опроса в виде оценок.

Чтобы успешно провести тестирование с помощью компьютерных программ, учитель должен обладать знаниями о психофизиологических особенностях учащихся. Это знания о силе и лабильности нервной системы, о типе восприятия и памяти каждого школьника, о работоспособности, исходном и текущем уровне знаний, о познавательных умениях и навыках, о готовности к изучению данного материала, которые демонстрируют учащиеся на обычных занятиях.

Целью проведения тестового экзамена является подтверждение сформированности у учащихся коммуникативной компетенции, то есть способность человека адекватно в ситуации общения организовать свою речевую деятельность в её продуктивных и непродуктивных (рецептивных) видах.

По своему содержанию данный тестовый экзамен является коммуникативным, так как в качестве объектов тестирования выступают умения учащихся, для которых русский язык является неродным и они должны общаться в типичных ситуациях, требующих комплексного применения разных видов речевой деятельности: аудирование, чтение, говорение и письмо.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Аванесов В.С. Проблемы психологических тестов. – Вопросы психологии, № 5, 1978. с. 97-100.
2. Балыхина Т.М. Словарь терминов и понятий тестологии. – М.: Изд. РУДН, 2000 г. – 162 с.
3. Балыхина Т.М., Ельникова С.И., Козловская Е.С. Русский язык: мои первые успехи. Детские тесты: Учебное пособие. – М.: РУДН, 2010. -152 с.
4. Гусейнова Т.В., Муждабаева А.И. Организация контроля русского языка в национальной школе. – Душанбе, РТСУ, 2010. - 85 с.
5. Джонмахмадова Г.Ш. Сборник тестов по русскому языку для контроля знаний учащихся средних общеобразовательных учреждений с таджикским языком обучения. – Душанбе: «Торус», 2016. – 152 с.
6. Джонмахмадова Г.Ш., Бабаева Р.Н. Сборник диктантов и изложений по русскому языку. – Душанбе: «Нигор», 2019. – 92 с.
7. Курбанова Р. Тестовые задания по русскому языку для учителей и учащихся общеобразовательных школ. – Душанбе, 2013. – 100 с.
8. Программа по русскому языку для общеобразовательных школ с таджикским языком обучения (2-11 классы). – Душанбе: Polygraphgroup, 2008. – 124 с.
9. Разоренова М.В. Творческие задания как средство подготовки будущих учителей к формированию коммуникативной культуры у учащихся / М.В. Разоренова// Активизация творческого потенциала личности: сб. науч.-метод. тр. / Под ред. В.И. Третьяченко др. – М.: Изд-во Схидноукр. Нац. ун-та им. Владимира Даля, 2007. – С. 101-104.
10. Фарберман Б.Л. Прогрессивные педагогические технологии /Б.Л. Фарберман. – Ташкент, 1999. – 112 с.

РОЗИ-ВЕЛИКИЙ ХИМИК ВОСТОКА

ИДРИСОВ Т.Ч. – профессор кафедры химии Таджикского аграрного университета им. Ш. Шотемура, г. Душанбе проспект Рудаки – 146. **E-mail:** idrisov_1948@mail.ru, **тел.:** +(992) 91 862 15 16

ЧЕРВЯКОВА Е.Я. – преподаватель русского языка и литературы СОУ № 54, Отличник народного образования, учитель высшей категории, г. Душанбе, ул. И. Сомони -58, **тел.:** +(992) 90 067 99 62

В статье анализируются история химической науки, возникновение понятия химии, а также роль великого ученого Закария Ар-Рази в развитии химической науки. Приводятся сведения о веществах, химических реакциях и оборудовании, используемых Ар-Рази в ходе экспериментов. Также даются сведения о средневековом учении «аль-химии».

Ключевые слова: наука, химия, химическое вещество, химическая реакция, химическая посуда, оборудование, химический опыт.

РОЗИ - КИМИЁДОНИ БУЗУРГИ МАШРИҚЗАМИН

ИДРИСОВ Т.Ч. – профессори кафедраи химияи Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шотемуров, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ – 146. **E-mail:** idrisov_1948@mail.ru, **тел.:** +(992) 91 862 15 16

ЧЕРВЯКОВА Е.Я. – омӯзгори фанни забон ва адабиёти руси МТУ №54, алоҷии маорифи халқ, ш. Душанбе к. И. Сомонӣ - 58, **тел.:** +(992) 90 067 99 62

Дар мақола оид ба таърихи илми кимиё, пайдоиши мафҳуми кимиё ва сахми олими бузург Закариёи Розӣ дар инкишофи илми кимиё мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Оид ба моддаҳо, таомулот, зарфҳо ва сомонолоте, ки Розӣ дар рафти иҷрои таомулоти кимиёи истифода намудааст, мисолҳо оварда шудаанд. Инчунин дар мақола, дар бораи чараёни асримиёнагии «ал-химия» маълумот дода шудааст.

Вожаҳои асосӣ: илм, кимиё, моддаҳои кимиёӣ, таомулоти кимиёӣ, зарфҳо, сомонолот ва дастгоҳҳо, амалияҳои кимиёӣ.

ROSIE THE GREAT EASTERN CHEMIST

IDRISOV T.C. – Professor of departments Chemistry, Tajik Agrarian University. S. Shotemura, Dushanbe, 146 Rudaki Ave. **E-mail:** idrisov_1948@mail.ru, **mob.:** +(992) 91 862 15 16

CHERVYAKOV E.Y. – Teacher of Russian language and literature SOU No. 54, Excellent student of public education, teacher of the highest category, Dushanbe, 58 I. Somoni Str., **mob.:** +(992)

The article discusses the history of chemical science, the emergence of the concept of chemistry, as well as the role of the great scientist Zakariya Ar-Razi in the development of chemical science. Information is provided about the substances, chemical reactions, and equipment used by Ar-Razi in the course of their experiments. It also provides information about the medieval doctrine of "alchemy".

Keywords: science, chemistry, chemical substances, chemical reactions, chemical utensils, equipment, chemical experiments.

Мардумони тоҷику форс аз чумлаи миллатҳои тамаддунофари ҷаҳон мебошанд. Дар тули таърих нобиғаҳои илму фарҳанги онҳо бо осори пурарзиш ва кашфиётҳои шигифтангезашон дар улуми тибб, кимиё, гиёҳшиносӣ, риёзиёт, ситорашиносӣ, ҳандаса оламиёнро ба ҳайрат гузоштаанд. Дар мақолаи мазкур сахми олими забардаст Закариёи Розиро дар ташаккули илми кимиё баррасӣ хоҳем кард.

Дар ибтидо чанд суҳан дар бораи илми кимиё ва мафҳуми он. Истилоҳи «**химия**», асосан дар Аврупо ва кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ истифода мешавад. Дар кишварҳои форсизабон, аз чумла дар Тоҷикистон ва Афғонистон бештар истилоҳи «**кимиё**» мавриди истифода қарор мегирад. Дар Ҷумҳурии Исломи Эрон, аксаран аз истилоҳи «**шимӣ**» қор мегиранд. Истилоҳи кимиё ё химия таърихи қадима дорад.

Оид ба пайдоиши истилоҳи химия то имрӯз ақидаи муайян мавҷуд нест. Баъзеҳо мегуянд, ки «**химия**» аз калимаи мисрии «**хем**», ки номи арабии Миср аст, пайдо шудааст.

Дигар олимони истилоҳи химияро ба ранги хоки ҳавзаи дарёи Нил, ки ранги сиёҳ дорад, вобаста медонанд. Зеро ки як маънои дигари химия «**ранги сиёҳ**» мебошад.

Ақидаи дигар аз калимаи юнонии **ХЮМОС** ("хюмос") ба вучуд омадани истилоҳи химияро таъкид менамояд. Маънои "хюмос" «**шираи растанӣ**» мебошад, ки он дар як қатор дастхатҳои қадимаи тиббӣ ва дорусозӣ воҷеҳурд. Аз калимаи дигари юнонии **ХУМС** ("хюма"), ки маънои «**хула, гудохта**»-ро дорад, ба вучуд омадани истилоҳи химия бештар қобили қабул аст. Дар ин сурат «**химия**» санъати гудозиши металлҳо, яъне металлургияро ифода менамуд.

Аввалин бор истилоҳи «**химия**» дар асри 4 баъди мелод аз ҷониби олими юнонӣ Зосимаи Панополитанӣ истифода шудааст. Дар ҳар сурат, тавре ки аз ин маълумотҳо дида мешавад, калимаи «**химия**» бо тағйироти моддаҳо алоқаманд будааст.

Пас кимиё илмест дар бораи моддаҳо, табодулот байни онҳо ва ҳодисаҳо, ки ҳангоми он табодулот ба вучуд меоянд.

Мо дар фаъолияти кориамон истилоҳи «**кимиё**»-ро бештар мавриди истифода қарор медиҳем, чунки ин истилоҳ дар осори олимони ва адибони гузаштамон васеъ истифода шудааст.

Чуночи, **Хоча Хофиз** фармудааст:

Онон, ки хокро ба назар **кимиё** кунанд,

Оё бувад, ки гушаи чашме ба мо кунанд.

Ё ки Ҳангоми тангдастӣ дар айш кушу мастӣ.

К-ин **кимиё**и ҳастӣ Қорун кунанд гадоро.

Кимиё ҳазорсолаҳо пеш аз мелод ба инсоният маълум буд. Дар замонҳои қадим одамон аз равандҳои таҳмири (туршонидан) ва пӯсиши моддаҳои биологӣ бохабар буданд, тавлиди сафол ва шишаро медонистанд. Таркиби шишае, ки 4 ҳазор сол пеш аз мелод дар Миср ҳосил карда шудааст бо таркиби шишаи имрӯза, тақрибан, як хел аст. Ҳазор сол пеш аз мелод дар Миср мисро аз таркиби маъданҳои тавассути ангишт барқарор намуда ҳосил мекарданд. Дар Месопотамия (Байнаннаҳрайни Ироқ) 3 ҳазор сол пеш аз мелод тавлиди оҳан, мис, нукра ва сурб ба роҳ монда шуда буд. Истифодаи кимиё имкон дод, ки равандҳои саноатии истеҳсоли мис, оҳан ва биринҷӣ мавриди истифода қарор дода шаванд. Ҳамин тариқ маълумотҳои кимиёӣ на танҳо дар тавлиди металлҳо, хулаҳо, сафол, шиша, ранг ва миноҳо (эмал) таҳавулот ба вучуд овард, балки ҳаёти мардумро ба кулӣ тағйир дод. Одамон дастовардҳои кимиёро дар фаъолияти рӯзмарашон истифода мекарданд. Дар асрҳои 3 ва 4 чараёни фалсафии бо номи «**Ал-кимиё**» ба вучуд омад, ки он дар инкишофи илми кимиё нақши бузургро иҷро намуд. Мақсади асосии «**Ал-кимиё**» ба тилло табдил додани мис, оҳан, сурб ва дигар моддаҳо буд. Кимиёдонҳои он давра ба он бовар доштанд, ки гӯё тавассути «**иксир**»-и махсус метавон ҳар чизро ба тилло табдил дод. Дар рафти ин тадқиқот таҷрибаҳои бешумор гузаронида шуданд, ки дар натиҷаи онҳо равандҳои тавлиди моддаҳои гуногун кашф гардиданд.

Дар инкишофи илми кимиё олимони бузург-ҳамватанони мо Ҷобир ибни Ҳаён, Абубакри Розӣ, Абӯалӣ ибни Сино ва дигарон саҳми арзанда гузоштаанд. Дар натиҷаи таҷрибаҳои онҳо фосфор, борут, ишқори натрий NaOH , кислотаи нитрат HNO_3 , кислотаи сулфат H_2SO_4 , кислотаи хлорид HCl ва миқдори зиёди намакҳо ҳосил карда шудаанд. Бояд қайд кард, ки омехтаи як ҳаҷм кислотаи нитрат ва се ҳаҷм кислотаи хлорид, ки бо номи «**шароби Шоҳ**» ёд мешавад ва дар он тамоми металлҳо, аз ҷумла тилло ҳал мегардад, аз ҷониби онҳо кашф шудааст. Амалияҳои тақир (буғроникунӣ), таҷзия, таҳшинкунӣ, полоиш (филтркунӣ) ва ғайраро дар таҷрибаҳои кимиёӣ ба роҳ мондаанд.

Дар асрҳои гузашта баъзе аз уламои кимиёро илм ҳисоб намекарданд, гӯё дар он қонунҳо ва қонунмандӣҳо нестанд. Вале кашфиёти асрҳои XIX ва XX яке аз илмҳои асосӣ будани кимиёро собит сохтанд. Организми мавҷудоти зинда, аз ҷумла инсон маҷмӯи беш аз 70 элементҳои кимиё дар шакли пайвастиҳои мухталиф мебошад ва дар онҳо ҳазорон таъомулотҳои кимиёӣ сурат мегиранд. Дар натиҷаи ин таъомулот организмҳои зинда барои фаъолиятҳои энергия мегиранд ва ҳамзамон бадани худро месозанд. Дар робитаи илм будани кимиё барои мисол метавон муқаддимаи дафтари панҷуми «Маснавии маънавий»-и Мавлоно Ҷалолуддини Балхиро овард. Мавлоно дар ин муқаддима оиди дарки шариат, тариқат ва ҳақиқат сухан ронда илми кимиёро мисол меорад. "Ҳосил он ки шариат **ҳамчун илми кимиё** омӯхтан аст аз устод ё аз китоб ва тариқат истеъмол кардани доруҳо ва мисро

дар кимиё молидан аст ва ҳақиқат зар шудани мис" (Маснавии маънавӣ, саҳифаи 442). 800 сол муқаддам Мавлоно кимиёро ҳамчун илм ёд мекунад ва мефармояд, ки он аз китобе ё аз устоде омӯхта шавад.

Мувофиқи сарчашмаҳои илмию таърихӣ номи пурраи Розӣ-Абубакр Муҳаммад ибни Закариёи Розӣ буда дар 28 августи соли 865 дар шаҳри Райи Ирони қадим ба дунё омадааст. Дар овони ҷавонӣ ба омӯзиши адабиёт ва мусиқӣ машғул шуда шеърҳо эҷод кардааст. Минбаъд ба омӯзиши риёзиёт, фалсафа, ситорашиносӣ ва кимиё шурӯъ намудааст. Дар давраи миёнаумрӣ баъди заиф шудани биноиаш ба илми тибб рӯ меоварад. Закариёи Розӣ натиҷаҳои фаъолиятҳои илмиашро ба қавли олими араб муаллифи китоби «Ал-фехрист» Ибни Надим дар 164 асар чамъ овардааст, ки 24 асари он ба илми кимиё бахшида шудааст. Дар байни осори ба илми кимиё бахшидаи Розӣ китобҳои зеринро қайд кардан лозим аст.

1. Китоб дар бораи асоснок кардани санъати кимиё.
2. Китоб дар бораи амалиётҳои кимиёӣ.
3. Китоб дар бораи сангҳо.
4. Китоб дар бораи иксир.
5. Китоб дар бораи намунаи моддаҳо.
6. Китоби ал-асрор.
7. Китоби сир-ал-асрор.
8. Китоби дучилда дар бораи гузаронидани таҷрибаҳои кимиёӣ.

Дар навиштани мақолаи мазкур мо аз матни русии китоби «Неизвестное сочинение АР-Рази «Книги тайны тайн», ки соли 1957 аз ҷониби олими шарқшиноси Ҷумҳурии Узбекистон Каримов У.И. тарҷума ва шарҳ дода шудааст, истифода намудем.

Тавре аз омӯзиши китоби мазкур маълум гашт Розӣ аввал «Китоби ал-асрор»-ро навишта аст. Баъд бо дархости шогирдаш Муҳаммад ибни Юнуси Бухорӣ, ки дар улуми табиӣ, риёзӣ ва мантиқ хеле воқиф буд, «Китоби сир-ал-асрор»-ро навишта ба ӯ ҳада кардааст.

Абубакри Розӣ дар «Китоби ал-асрор»-аш аввалин шуда дар илм таснифи моддаҳоро аз рӯи пайдоишашон нишон додааст. Мувофиқи таснифи ӯ тамоми моддаҳо пайдоиши заминӣ (минералӣ), наботӣ ва ҳайвонӣ доранд.

Аз байни тадқиқотҳои Закариёи Розӣ мо як қатор таомулоти (реаксияҳои) кимиёӣ, равандҳо ва асбобҳои, ки беш аз 1100 сол пешниҳод ва истифода шудаанд, чудо карда, мавриди баррасӣ қарор додем.

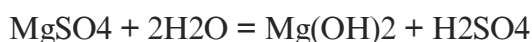
Дар «Китоб ал-асрор» раванди ҳосил кардани оксиди оҳани севалента (Fe_2O_3) қарори зайл омадааст. «Як миқдор хокаи оҳанро гирифта шӯста хушк намоед ва барои се рӯз дар ҷои намнок нигоҳ доред. Дар ин муддат хокаи оҳан ба заъфарони оҳан табдил меёбад». Бояд қайд кард, ки ранги оксиди оҳан (3) сурх буда ба ранги растании маъруф заъфарон хеле монанд аст ва Розӣ ба хоҷаи рангаш ба оксиди оҳани севалента «заъфарони» оҳан ном ниҳодааст. Дар ин гуфтаи Розӣ як кашфиёт дида мешавад. Ин ҳам бошад дар ҷои намнок мондани хокаи оҳан мебошад. Имрӯз маълум аст, катализатори занг задан ё оксид шудани оҳан об, яъне намӣ мебошад. Дар ҳавои хушк агар оҳан ҳазор сол истад оксид намешавад, занг намезанад. Аз ин маълум мешавад, ки 1100 сол қабл Розӣ нақши обро ҳамчун катализатор дар тавлиди оҳани севалента медонистааст. Ҳосил шудани атсетати мисро, ки дар он замон бо номи «занҷар» маълум буд, Розӣ қарори зайл баррасӣ менамояд. «Лавҳаҳои мисинро гирифта дар сирко ғутонед. Болои мис бо занг пӯшида мешавад. Занги ҳосилшударо аз сатҳи мис тарошида гиред, то ки қабатҳои баъдии мис бо занг пӯшида шаванд ва мис пурра ба занҷар табдил ёбад». Дар ин гуфтаи Розӣ ҳадаф аз занг намаки атсетати мис аст, ки формулаи кимиёии он $Cu(OOC-CH_3)_2$ мебошад. Розӣ ҳосил шудани атсетати мисро («занҷар»-ро) аз оксиди мис ва кислотаи атсетат низ истифода менамудааст. Ин тариқаи ҳосил кардани атсетати мис имрӯз ҳам истифода мегардад. Барои ҳосил шудани атсетати мис хокаи мисро дар иштироки оксиген бо кислотаи атсетат ба реаксия дохил менамоянд.

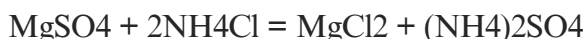
Тавре дар боло дар асоси сарчашмаҳои гузашта қайд кардем кашфи кислотаҳои нитрат, сулфат, хлорид; «шароби шох»-омехтаи як ҳаҷм кислотаи нитрат ва се ҳаҷм кислотаи хлорид; ишқори натрий ва миқдори зиёди намакҳо ба Розӣ ва Ҷобир ибни Ҳаён

нисбат дода мешавад. Дар чанд мисоли зер мо тавлиди кислота ва ишқорҳоро, ки тавассути Розӣ анҷом дода шудаанд ва дар «Китоби ал-асрор» сабт гардидаанд, баррасӣ менамоем.

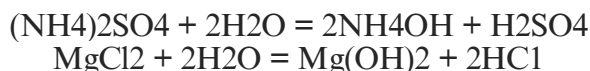
Дар мавриди тавлиди кислотаи хлорид Розӣ чунин равандҳоро пешниҳод кардааст. «Микдори баробари намакҳои ширин, талх, намаксанг, намаки сафед, намаки ҳиндӣ, карбонати калий (поташ) ва намаки пешобро гирифта ба онҳо микдори баробари навшодирро илова карда дар об ҳал созад. Баъд аз он омехтаро тақтир (буғронӣ) намоед. Маҳлули тақтиршуда, ҳато сангро метавонад таҷзия намояд». Тавре, ки маълум аст намакҳои BeCl_2 ва $\text{Pb}(\text{OOC-CH}_3)_2$ таъми ширин доранд. Шояд бо номи намаки ширин Розӣ атсетати сурбро дар назар дошта бошад. Намаки талх сульфати магнийи обдор- $\text{MgSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$, ки бо номи намаки англисӣ низ маъмул аст, мебошад. Намаки сафед гуфта хлориди натрийи табииро дар назар доранд, ки дар таркибаш ба ғайр аз NaCl боз як микдор K , Ca ва Mg дорад. Бояд қайд кард, ки сульфати беоби мис CuSO_4 низ ранги сафед дорад. Намаки ҳиндӣ гуфта омехтаи табиӣ NaCl –ро бо элементҳои Zn , P , I , Cu , Mn , S , K , Ca , Fe ва Mg -ро дар назар доранд. Уратҳо ва фосфатҳо аз ҷумлаи намакҳои таркиби пешоб мебошанд. Як пайвасти дигар, ки гидрофосфати натрию аммоний $\text{NaNH}_4\text{HPO}_4$ мебошад, бо номи намаки пешоб низ ёд мешавад. Тавре, ки мебинем тамоми ин пайвастиҳо намак мебошанд. Дар байни тамоми намакҳо танҳо намакҳои, ки аз кислотаҳои қавӣ ва асосҳои заиф ё аз кислотаҳои заиф ва асосҳои қавӣ ҳосил шудаанд, метавонанд гидролиз шаванд, яъне бо об дохили таомул гарданд. Ҳангоми гидролиз муҳити маҳлулҳо кислотагӣ ё ишқорӣ мешавад. Тафсири китоб Каримов У.И. тахмин менамояд, ки шояд кислотаи хлорид ҳосил шуда бошад. Ба фикри мо дар байни ин намакҳо танҳо хлориди натрий дар таркибаш хлор дорад. Аммо ба хотири он, ки NaCl аз асоси қавӣ NaOH ва кислотаи қавӣ HCl ҳосил шудааст, гидролиз намешавад, яъне бо об таомул намекунад ва наметавонад муҳити маҳлулро кислотагӣ ё ишқорӣ намояд. Имконияти ҳосил шудани кислотаи сулфат дар ин ҳолат имконпазиртар мебошад. Иони сулфатро танҳо сульфати магний дорад. Ин намак аз асоси заифи гидроксиди магний ва кислотаи қавии сулфат ҳосил шудааст ва метавонад бо об таомул карда кислотаи қавии сулфатро тавлид кунад.

Аммо Розӣ ба намакҳо навшодир ҳамроҳ кунед мегуяд. Навшодир, тавре маълум аст, намаки хлориди аммоний $-\text{NH}_4\text{Cl}$ мебошад. Пас бояд дар навбати аввал намаки талх ё сульфати магний бояд бо навшодир таомул намуда сульфати аммоний ва хлориди магнийро ҳосил кунад.

Ҳарду намаки ҳосил шуда метавонанд гидролиз шуда кислотаи сулфат ва кислотаи хлоридро ҳосил кунанд.

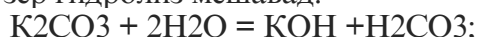
Дар ин сурат имкони ҳосил шудани омехтаи кислотаҳои сулфат ва хлорид мавҷуд мегардад. Барои ҳосил кардани «тезоб»-и кислотаи сулфат Розӣ таҷрибаи зеринро пешниҳод менамояд. «Яке аз намакҳо ё купоросеро бигир ва дар об тар карда шаб дар ҳавои кушод бигузор. Маҳлули ҳосилшударо аз тариқи дистиллятсия (тақтир) аз таҳшини купорос ҷуда карда дар зарфе бигир. Якчанд бор таҳшинро тарошида болои он об бирез ва аз нав тақтир бикун». Чунин «оби тез» моддаҳои дар об ҳалнашавандаро ҳал месозад. Ин таҷриба ҳам ба раванди гидролиз вобаста мебошад. Зеро ки купороси мис, ки сульфати миси обдор аст, низ дар об ҳал шуда асоси заифи гидроксиди мис ва кислотаи қавии сулфатро ҳосил карда метавонад. Дар натиҷа кислотаи қавии сульфати ҳосилшуда муҳитро кислотагӣ менамояд.

Дар замони Розӣ танҳо кислотаи атсетат маълум буд. Аз ин хотир кашфи кислотаҳои хлорид ва сулфат пешравии назаррасе дар илми кимиё мебошад.

Дар фасли «оби тез»-и карбонати калий (поташ $-\text{K}_2\text{CO}_3$) Китоби ал-асрор гуфта мешавад: «ба як ратл поташи сафед, 12 ратл об рехта як шабонаруз нигоҳ доред. Баъд аз он онро чушонда филтр намоед. Ин амалияро ҳафт бор такрор карда оби аз филтр ҷудошударо дар як зарф ҷамъ намоед, «оби тезе» ҳосил мешавад, ки он метавонад талк ва

гачро ба моеи ширмонанд табдил диҳад». (Як ратл баробари 340 грамм мебошад). Дар ин ҷо сухан аз раванди ҳосил шудани ишқори калий меравад. Карбонати калий намаки аз кислотаи заифи карбонат ва ишқори калий ҳосилшуда мебошад. Чунин намак бо об таомул намуда тибқи муодилаи зер гидролиз мешавад.

Кислотаи карбонати ҳосилшуда кислотаи хеле заиф аст, аз ин хотир ба осонӣ ба об ва гази CO_2 таҷзия гашта аз байн меравад.

Дар маҳлул бошад танҳо ишқори калий боқӣ мемонад. Ҳамин тариқ Розӣ ишқори калийро ҳосил кардааст.

Тавре гуфта гузаштем, Розӣ як қатор амалияҳоро дар илми кимиё, монанди тактир (буғроникуниро), филтрукунӣ, таҳшинкунӣ, калсинатсия ва таҷзияро истифода кардааст. Аз ин хотир чанд сухан дар бораи амалияи калсинатсия (таклис) гуфта мегузарем. Тавре ки дар Википедия омадааст калсинатсия раванди дар ҳароратҳои баланд хориҷ кардани пайвастиҳои бегонаи таркиби моддаҳо мебошад. Умуман дар раванди калсинатсия базе намакҳо ва маъданҳо таҷзия шуда оксиди металлҳоро ҳосил менамоянд, масалан, аз таҷзияи оҳаксанг оксиди калсий ва гази карбон тавлид мегарданд.

Розӣ калсинатсияро чунин шарҳ додааст: «Дар натиҷаи калсинатсия аз таркиби ҷисмҳо, сангҳо, намакҳо, таҳшинҳо, пучоқи тухми мурғ ва садаф тамоми моддаҳои бегона, монанди сулфур ва рағанҳо хориҷ мегарданд. Моддаи боқимонда дигар тақсим намешавад». Пучоқи тухми мурғ низ, асосан аз карбонати калсий иборат буда дар асари калсинатсия мисли таомули дар боло нишон дода CaO ва CO_2 ҳосил мекунад. Гази CO_2 хориҷ гашта танҳо оксиди калсий боқӣ мемонад.

Бояд қайд кард, ки Розӣ бо раванди барқароркунии металлҳо низ ошно будааст. Ин амалияро бо истилоҳи арабии «истинзол» ифода намудааст, ки маънои «поён рафтани, ҷорӣ шудани»-ро дорад. Барои барқарор намудани металлҳо Розӣ аз асбоби махсус, ки «бутбарбут» ном дорад, истифода менамудааст. Ин асбоб аз ду бӯтаи (тигели) болои ҳам часпонда шуда иборат будааст. Ба бӯтаи болоӣ омехтаи оксиди металл, сода, мис ва рағани зайтунро рехта ҳарорат медиҳанд. Аз таъсири ҳарорат металл ғудохта шуда тавассути суроҳии бӯтаи болоӣ ба бӯтаи поёни ҷорӣ шуда меравад. Дар таърихи кимиё, ба фикри мо, раванди барқароркунии металлҳо аз пайвастиҳояшон бори аввал аз тарафи Розӣ нишон дода шудааст. Дар ин раванд мис ҳосияти барқароркунандаро бояд иҷро намояд.

Албатта дар рафти таҷрибаҳо Розӣ аз зарфҳо ва асбобу дастгоҳҳои дар он замона маълум истифода менамуд, ки як миқдори онҳо имруз ҳам мавриди истифода қарор мегиранд. Зарфи шишагӣ бо номи «қорура» ёд мешавад ин зарфест, ки имрӯз бо номи колба дар лабораторияҳои кимиёӣ васеъ истифода мегардад. Бо номи «ад-дан» зарфе барои нигоҳ доштани моеъот мавриди истифода қарор мегирифт, ки он ҳамин хуми тоҷикӣ ё кузаи гилин мебошад. Зарфи шишагӣ бо номи «ҷом» барои ба ҳолати кристаллӣ гардондани моеъот истифода мешуд имруз ҳам бо ҳамин мақсад истифода мегардад. «Танҷир» зарфи табақмонанди аз мис ё биринҷӣ сохташуда мебошад, ки дар он дар рафти таомулоти кимиёӣ моддаҳоро гарм мекарданд. Асбоби «ал-усал»-ро, ки аз шиша, санг, оҳан ё гил сохта мешудааст, барои бухор (сублиматсия) кардани моддаҳои тез бухоршаванда истифода менамуданд. Дастгоҳи дигар, ки Розӣ барои калсинатсия (таклис) истифода мебард, печка ё оташдони дорой сохти махсус будааст. Ин оташдон се ҷоя дошта аз ду қисм иборат будааст. Дар тағи қисми болоӣ он сӯроҳиҳо мавҷуд будааст, ки тавассути онҳо модаҳои бегона ба қисми поёни мерезанд. Қисми поёниро бо ангишт пур мекарданд. Моддаи таклисшавандаро дар қисми болоӣ монда аз поён ангиштро сӯхта ҳарорат медиҳанд. Баъд оташдонро дар ҷои шамолгузар мемонданд. Шамол сӯхтани ангиштро тезонда ҳароратро то андозае боло мебарад, ки моддаҳо таклис шуда металлҳо ғудохта мешуданд.

Дастгоҳи дигар «анбик» ном дошта барои буғронӣ кардани моддаҳо истифода мешуд. Дар адабиёти кимиёии Юнони қадим ин дастгоҳ бо номи «алембик» мавриди истифода қарор мегирифтааст. Дастгоҳи мазкур аз деги сарпӯшадор иборат будааст. Дар дохили деги моддаи буғронишавандаро ҷой медиҳанд. Сарпӯши деги як ё якчанди нули

махсус доштааст, ки тавассути онҳо моддаи бугшуда дохили зарфҳои қабулкунанда рафта ба ҳолати моеъ мубаддал мегаштааст.

Маълумоти мухтасари дар боло овардашуда бузургии олими энциклопедист Закариёи Розиро нишон медиҳад, ки бо тадқиқот ва кашфиётҳояш 1100 сол пеш асоси илми кимиёро гузоштааст.

АДАБИЁТ:

1. У.И.Каримов, Неизвестное сочинение АР-Рази «Книга тайны тайн», Изд. АН Узб ССР, Ташкент, 1957.
2. Т.Идрисов, Кимиё, «Авесто ЛТД», Душанбе, 2016.

ВНЕАУДИТОРНАЯ САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА СТУДЕНТА ПРИ ПОМОЩИ СИСТЕМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗАХ

ФАЙЗАЛИЗОДА Б.Ф. – кандидат педагогических наук, доцент кафедры информационных технологий Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава, Республика Таджикистан, город Бохтар, улица Айни – 67,

E-mail: faizalizoda.bakhrullo@mail.ru, **тел.:** (+992) 915-44-49-49; 988-22-00-33

В данной статье автор раскрывает сущность внеаудиторной самостоятельной работы студентов. Сегодня одним из важных направлений совершенствования образовательного процесса является самостоятельная работа студентов посредством системы дистанционного обучения и представляет собой составляющую учебного процесса, как необходимое средство формирования у студентов потребности в знаниях и стремления к самообразованию. Государственные образовательные стандарты определяют, что обучающийся должен являться субъектом, а не объектом образовательного процесса. Он должен принимать на себя большую часть ответственности за результат, оперируя ввозросшей свободой в построении собственной образовательной траектории.

Ключевые слова: внеаудиторная работа, дистанционное обучение, информационные технологии, эффективность, результат.

ТАШКИЛИ ҚОРҶОИ БЕРУНАЗСИНФИИ МУСТАҚИЛОНАИ ДОНИШЧҶҶЁН БА ВОСИТАИ НИЗОМИ ФОСИЛАВИИ ТАЪЛИМ ДАР МУАССИСАҶОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ ҚАСБИИ ПЕДАГОГӢ

ФАЙЗАЛИЗОДА Б.Ф. – номзоди илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи технологияи иттилоотии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав, Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳри Бохтар, кӯчаи Айни – 67, **E-mail:** faizalizoda.bakhrullo@mail.ru, **тел.:** (+992) 915-44-49-49; 988-22-00-33

Дар ин мақола муаллиф моҳияти қорҷои беруназинфии мустақилонаи донишҷӯёнро кушодааст. Муаллиф эътироф мекунад, ки имрӯзҳо яке аз самтҳои муҳимтарини такмили раванди таълим (таҳсилотӣ) ин қори мустақилонаи донишҷӯён ба воситаи таълими фосолавӣ мебошад, ки қисмати тарқибии қараёни таълим буда ба асоси ҳузуриро ташкил медиҳад. Стандартҳои давлатии таълим муайян мекунад, ки таълимгирандагон на бояд объект, балки бояд субъекти қараёни таълим бошанд. Вай бояд аксари масъулияти доираи таълимро бар уҳдаи худ бигирад.

Вожаҳои асосӣ: қори беруназинфӣ, таълими фосолавӣ, технологияи иттилоотӣ, самаранокӣ, натиҷаҳо.

EXTRA-AUDITING INDEPENDENT WORK OF THE STUDENT BY THE REMOTE EDUCATION SYSTEM IN PEDAGOGICAL UNIVERSITIES

FAYZALIZODA B.F. – candidate of pedagogical sciences, associate professor of the Department of information technology of Bokhtar state university named after Nosiri Khusrav. Republic of Tajikistan the city Bokhtar, street Ayni 67. **E-mail:** faizalizoda.bakhrullo@mail.ru, **тел.:** (+992) 915-44-49-49; 988-22-00-33

In this article, the author reveals the essence of extracurricular independent work of students. The author admits that today one of the important directions of improving the educational process is the independent work of students through the distance learning system and is a component of the educational process, a necessary means of forming students' knowledge needs and aspirations for self-education. State educational standards determine that the student should be a subject, not an object of the educational process. He should take on most of the responsibility for the result, operating in increased freedom in building his own educational trajectory.

Keywords: *extracurricular work, distance learning, information technology, efficiency, result.*

Организация самостоятельной работы – важное направление в развитии процесса обучения, а также и его составляющая часть, посредством которой у студента формируется потребность знания и в самообразовании. Государственным образовательным стандартом определяется место студента: в образовательном процессе он объект, а субъект. Свободно строя собственную образовательную траекторию, обучающийся несёт большую ответственность за нужный итог работы. На внеаудиторную работу обучающихся выделяется приблизительно 60% от всего аудиторного занятия.

Во внеурочной самостоятельной деятельности, которая отличается проблемным, продуктивным и творческим характером, формируется и развивается ряд навыков, с помощью которых выполняются различные учебные заведения, пишутся курсовые и дипломные работы [4, С. 77]. Самостоятельная работа студентов будет наиболее эффективной в случае присутствия в ней командной, социальной и соревновательной составляющих.

Внеаудиторная самостоятельная работа обучающихся также становится эффективной, если будут применены новые механизмы, регулирующие работу студентов посредством дистанционной системы обучения. При такой организации она подвергается тщательному и детальному планированию и контролю и предоставляются необходимые учебные материалы в удобном и доступном виде, высокоэффективная обратная связь с максимальной интерактивностью между студентами и преподавателями.

Организуя самостоятельную (индивидуальную или групповую) деятельность студентов в форме дистанционного обучения, преподавателем используются новейшие [12, С. 86] педагогические технологии, соответствующие особенностям этой формы обучения, раскрывающие внутренние резервы студентов и в то же время формирующие у них социально-значимые качества, проектно-исследовательские компетенции (Таблица №1).

Таблица №1

Компетенции, самостоятельно осуществляющие исследования и создающие разные проекты

Комплекс учебных задач, выступающих в качестве проектно-исследовательских компетенций	Цикл универсальных учебных действий	Комплекс механизмов формирования и диагностических методов
1. Введение и формулирование проблемы	<ul style="list-style-type: none"> – введение противоречий в тех случаях, когда решается учебная или жизненно-практическая деятельность; – проявление умения в формулировании проблемы; – проявление умения в нахождении аргументов и в установлении 	Проблемные задания и задачи, которые предлагаются студентам в урочную, внеурочную, специально-организованную, проектную и исследовательскую деятельности. Основные методы: наблюдения и анализ. К вспомогательным методам

	<ul style="list-style-type: none"> – причинно-следственных отношений; – проявление умения в формулировании личного отношения к проблемам и доказывание своего взгляда на проблемы у; – проявление умения в выборе предложенной альтернативы, в формулировании предположений и гипотез. 	относят экспертную оценку и самооценку.
<p>2. Формулирование целей и задач, планирование деятельности</p>	<ul style="list-style-type: none"> – проявление умения в выделении главной части; – проявление умения в вычлениии общей и особенной (частной общей) части; – проявление умения в сжатой и чёткой формулировке без нарушения логики исследований; – проявление умения в введении цели в качестве планируемого результата и путей его достижения; – проявление умения в самостоятельном или совместном планировании этапов при решении задач; – проявление умения в создании собственных планов и анализе результатов деятельности. 	<p>Проведение работ с тьютором, консультантами, проведение групповой работы относительно целеполагания и планирования; организация урочной и внеурочной деятельности учащихся с опорой на педагогические технологии.</p> <p>К методам диагностики относят анализы руководителей и экспертную оценку [10, С. 16].</p>
<p>3. Осуществление сбора и анализа сведений</p>	<ul style="list-style-type: none"> – проявление умения в извлечении информации из того или иного источника, в восприятии и анализе разных форм представленных информации; – проявление умения в выделении существенных признаков и в сопоставлении разных данных; – проявление умения в сравнении; – проявление умения в классифицировании; – проявление умения в обобщении и умозаключении; – проявление умения в осуществлении переноса и действия в соответствии с аналогией; – проявление умения в самостоятельном восприятии (знаний, способов, действий), комбинировании, в выборе необходимого решения той или иной задачи; – проявление умения в оперировании тем или иным понятием; – проявление умения в устанавливании взаимосвязей между тем или иным явлением; – проявление умения в применении различных приёмов, связанных со структурированием сведений (таблицами, схемами, графиками, моделями); – проявление умения в работе с абстрактной или физической моделью; – проявление умения в планировании и проведении эксперимента. 	<p>Проведения самостоятельных и групповых работ со студентами в их урочную внеурочную, самостоятельную деятельность. Специальные, развивающие задания и задачи.</p> <p>К методам диагностики относят оценочные и самооценочные таблицы и экспертную оценку.</p>
<p>4. Создание, оформление и представление результатов (со включением навыков сотрудничества и ИКТ</p>	<ul style="list-style-type: none"> – проявление умения в построении устных и письменных высказываний: сжато и развёрнуто относительно определённой темы; – проявление умения в использовании 	<p>Налаживание целенаправленного обучения обучающихся на каждом занятии, тьюторского сопровождения работы, организации рефлексии,</p>

<p>компетентностей)</p>	<p>различных форм предоставления сведений и речевых жанров (рассуждения, развёрнутого суждения, комментария, инструкций и др.), когда создаются устные и письменные сообщения;</p> <ul style="list-style-type: none"> – проявление умения в слушании, уточнении, дополнении, развитии, структурировании услышанного; – проявление умения в устном и письменном воспроизведении услышанного и прочитанного; – проявление умения во внесении элементов личных отношений, предоставление собственной оценки, цивилизованном отстаивании своей позиции; – проявление умения в анализе смыслов и оценивания с разной позиции (нравственной, этической, научной, политической, исторической и т.д.), в восприятии разных точек зрения, в умении рассмотрения явлений с определённой позиции; – проявление умения в использовании специальных приёмов предоставления сведений (таблиц, графиков, схем, моделей, презентаций); – проявление умения в распределении заданий в групповой форме обучения; – проявление умения в опознавании ответственности за совместную деятельность; – проявление умения в использовании, применении различных приёмов в поиске, отборе и структурировании сведений; – проявление умения в использовании программного обеспечения, структурирования, преобразования, презентации сведений; – проявление умения в использовании ИКТ как самовыражение и наглядное представление своего образовательного достижения; – проявление умения в работе с электронным образовательным ресурсом. 	<p>поощрения творческой деятельности студентов. Урочная и внеурочная деятельность студентов с применением определённой интерактивной педагогической технологии. К методам диагностики относят анализы руководителей и экспертная оценка.</p>
<p>5. Анализ и оценивание результатов</p>	<ul style="list-style-type: none"> – проявление умения в осуществлении контроля за последовательностью и правильностью действия; – проявление умения в оценивании своих действий и последовательное их выполнение; – проявление умения в анализе своих достижений; – проявление умения в перенимании ответственности за все свои действия; – проявление умения в критическом оценивании своей деятельности, факторов, влияющих на её эффективность. 	<p>Проведение целенаправленного обучения обучающихся на каждом уроке с тьюторским сопровождением работы. Самоанализ и рефлексия, различные формы их поощрения.</p>

В этом плане обучение, связанное с сотрудничеством, исследованием, проблемными методами, в частности с проектно-исследовательской деятельностью, помогающее

студенту в творческом применении полученных знаний, является самым удачным. Согласно повседневному опыту, в дистанционном обучении самой эффективной считается проведение самостоятельной работы в малых группах, состоящих из трёх-шести студентов [2, С. 143]. В групповой работе обучающихся усиливается мотивация и взаимная интеллектуальная активность, повышается активная познавательная деятельность из-за взаимного контроля обучающихся. Выполняя внеаудиторную самостоятельную работу, студенты внутри своей группы сотрудничают с другими студентами, обмениваются сведениями, слушая различные точки зрения. К тому же, налаживается эффективная командная работа: студенты распределяют обязанности в группе, корректно дискутируют и обсуждают проблему, с большой ответственностью выполняют работу [14, С. 170].

В ходе выполнения самостоятельных работ студенты приобретают определённые навыки. Однако, как показывает практика, только небольшое количество обучающихся (10-15%) в какой-то мере готово к эффективной организации своей внеурочной работы, а некоторые студенты (40%) не ответственны за выполнение своей работы [6, С. 13]. В связи с этим, важным и необходимым становится регулярное контролирование преподавателем процесса и результатов самостоятельных работ.

В педагогике существует ряд подходов к становлению того или иного навыка самостоятельных работ у обучающихся. Так русские учёные А.В. Брушлинский, А.В. Петровский, А.А. Леонтьев, И.С. Якиманская, В.В. Сериков и другие уделяют особое внимание личностно-ориентированному подходу в организации самостоятельных работ обучающихся, а О.Е. Лебедев, Е. Н. Трущенко, А.В. Хуторский и другие – компетентностному подходу к организации самостоятельных работ обучающихся [5, С. 14].

Каждое задание (исследовательское, информационное, творческое), предложенное для внеаудиторных работ, формирует и развивает ряд навыков самостоятельных работ.

Организуя работу с обучающимися, преподаватель поэтапно формирует у них исследовательские умения или предлагает определённый вид задания:

- **информационный** – который состоит из: подбора, обработки и представления сведений, полученных из литературы; обобщения сведений, систематизации и классификации сведений; работы с каждым понятием; структурирования сведений; поиска информации в литературе;
- **проблемный** – включающий в себя обнаружение и разрешение каждого

противоречия, классификацию и подбор заданий; составление задачи и её решения [11, С. 85];

– **экспериментальный** – в экспериментальном виде заданий наблюдаются быт и природа, решаются экспериментальные задачи; проводятся экспериментальные занятия, чтобы получить новые знания; проводится эксперимент, чтобы показать как применяются знания в жизни.

Нами рассматривается выполнение внеаудиторной самостоятельной работы (предмет «Информатика», тема «Интерфейс программа Microsoft Power Point») в соответствии с учебным проектом [1, С. 67].

Работа может иметь следующую примерную структуру:

1. Историческая сторона изучаемой проблемы.
2. Теоретические вопросы.
3. Анализ практических примеров.
4. Использование учебных материалов в будущей работе.
5. Подведения итогов деятельности.

Преподаватель последовательно контролирует: как выполняется самостоятельная работа и как выдаются задания студентам. Первоначально преподаватель формирует несколько групп [7, С. 79]. Чтобы выполнить работу в системе дистанционного обучения для этих групп создаются отдельные группы (в названиях курсов будут перечислены списки участников групп, названия предметов и работ).

Далее педагог поэтапно перед каждым студентом ставит конкретную задачу с различными формами, регулирует время её выполнения. Так каждый этап работы последователен и ограничен во времени.

Начало учебного проекта ознаменует постановку темы и рекомендацию: обязательное изучение предлагаемой литературы по определённой теме; подбор методики исследовательской работы и практическое усвоение её; собрание [9, С. 133] собственного материала с его анализом и обобщением, научным комментарием и собственными выводами.

Преподавателем отслеживается то, как участники групп между собой распределяют задания, которые имеют и общий и индивидуальный характер; устанавливается также в течение какого времени каждый студент обязан выполнить эти задания; устанавливается форма и срок подготовки отчётов по проделанной работе с применением «Форума» и «Теста» в системе дистанционного обучения [3, С. 99] и с обменом сведениями посредством электронной почты. Если отчёты и материалы не предоставлены в срок, снижаются баллы.

Результаты выполненных работ оцениваются так: каждой группой создаётся презентация о выполненной работе. Обучающие показывают итоги работы, отвечая на ряд вопросов. С учётом мнений и оценок обучающихся преподавателем даётся итоговая оценка выполненному проекту. Роль студентов в выполнении работы подлежит оценке в соответствии с результатами самооценок обучающихся и текущим контролем, проведённым преподавателем [13, С. 142].

Посредством системы дистанционного обучения преподавателями осуществляются также и другие внеаудиторные самостоятельные работы [8, С. 49]. К таким внеаудиторным самостоятельным работам относят участие обучающихся в предметной олимпиаде, декаде или конкурсе.

Внеаудиторная самостоятельная работа, несмотря на ряд неоспоримых преимуществ, обладает некоторыми недостатками: увеличиваются временные затраты, тьюторским сопровождением в ходе самостоятельных работ, преподаватель работает интенсивно, с повышенной нагрузкой [15, С. 40]. Однако, именно с их помощью выполняются задачи, которые должно решить современное образование.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Телемедицина как вариант внедрения дистанционного образования в медицинских образовательных учреждениях Таджикистана [Текст] / Комилов Ф.С., Раджабов Б.Ф. // Вестник Владимирского государственного университета имени

Александра Григорьевича и Николая Григорьевича Столетовых. Серия: Педагогические и психологические науки. 2018. № 33 (52). С. 64-71. ISSN 2307-3241.

2. Современные информационные технологии в образовательном пространстве медицинского колледжа: проблемы и перспективы [Текст] / Комилов Ф.С., Раджабов Б.Ф. // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Педагогика, 2018. №1. С. 141 – 147. DOI: 10.18384/2310-7219-2018-1-141-147.

3. Роль компьютерного тестирования в оценке качества подготовки студентов медицинского вуза Таджикистана [Текст] / Комилов Ф.С., Раджабов Б.Ф. // Вестник Северо-Осетинского государственного университета имени Коста Левановича Хетагурова. № 4. – Владикавказ, 2017, С. 97-101. ISSN:1994-7720

4. Вайндорф-Сысоева, М. Е. Методика дистанционного обучения: учебное пособие для вузов / М. Е. Вайндорф-Сысоева, Т. С. Грязнова, В. А. Шитова; под общей редакцией М. Е. Вайндорф-Сысоевой. - Москва: Издательство Юрайт, 2018. - 194 с. - (Высшее образование). - ISBN 978-5-9916-9202-1. - Текст: электронный // ЭБС Юрайт [сайт]. - URL: <https://www.biblio-online.ru/bcode/413604> (дата обращения: 18.01.2020).

5. Черногалова К. Л., Гончаренко Е. Е. Дистанционное обучение в самостоятельной работе студентов очной формы обучения технических вузов // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2013. – № 11 (ноябрь). – С. 11–15.

6. Жарова Л.В. Организация самостоятельной учебно-познавательной деятельности: учеб. пособие к спецкурсу. Л., 1986. – 17.

7. Гаджиева П.Д. Возможности информационно-коммуникационных технологий обучения в организации самостоятельной работы студентов [Текст] /Гаджиева П.Д., Мусакаева З.З. // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2013. - №6. – С. 75-81.

8. Гаджиева П.Д. Факторы эффективной организации самостоятельной работы студентов высших учебных заведений с использованием технологий e-learning[Текст] /Гаджиева П.Д. // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2013. - №11. – С. 36-51.

9. Эффективность внедрения ИКТ в дистанционном обучении системы повышения квалификации медицинских кадров [Текст] / Раджабов Б.Ф. // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. 2019. №1/1 (59). С. 132-135.

10. Об организации методах диагностики, назначения и лечения с применением информационных технологий [Текст] / Комилов Ф.С., Раджабов Б.Ф. // Вестник Курган-Тюбинского государственного университета им. Носира Хусрава. № 1 (27). – Курган-Тюбе, 2014, С.15-21.

11. Information technologies and remote education in the sphere of medicine in the Republic of Tajikistan[Text] /Fayzalizoda B.F., Bobojonov F.B., Khushanov F.Y. // International scientific conference «Scientific research of the SCO countries: synergy and integration» ("Scientific research of the SCO countries: synergy and integration"). Venue - Beijing, China (together with participants from Minzu University of China).Beijing, China - March 11-12, 2019. С. – 85-87.

12. Эффективность реализации дидактического обеспечения на основе ИКТ в образовательном процессе ССПМО [Текст] / Файзализода Б.Ф., Нуралиев М.М., Курбанов Ж.А., Файзиев Р.К. // Сборник научных статей по итогам национальной научно-практической конференции. «Наука и практика в решении стратегических и тактических задач устойчивого развития России», Санкт-Петербург. Центр системного анализа. 30-31 января 2019 г. С. – 86-87.

13. Дистанционное обучение. Введение в педагогическую технологию [Текст] : учеб. пособие для слушателей фак. повышения квалификации преподавателей / А. А. Калмыков, О. А. Орчаков, В. В. Попов ; Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования "Моск. гос. ин-т радиотехники, электроники и автоматики (техн. ун-т)". – М. : МИРЭА, 2005. – 179 с.

14. Дистанционное обучение в профильных классах общеобразовательной школы [Текст] / Е. С. Полат // Интеграционные процессы в образовании : материалы Международной науч.-практ. конф., Москва, 20-22 апр. 2006 : в 2-х ч. Ч. 1. – М., 2006. – С. 163-171.

15. Процесс обучения в виртуальном образовательном пространстве [Текст] / О. П. Околелов // Информатика и образование. – 2001. – № 10. – С. 66-70 ;Дистанционное образование. – 2000. – № 3. – С. 37-43.

МАФҲУМ ВА УСУЛҲОИ ҶАЪОЛИ ТАЪЛИМ

ОКИМШОЕВА Р.С. – мутахассиси пешбари Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, унвонҷӯи ПРМ ба номи А. Чомӣ, ш. Душанбе, к. Айни – 126, тел.: (+992) 93-121-89-89.

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи мафҳуми вазифаҳои эҷодӣ меравад, ки он вазифаҳои таълимиро дар назар дорад, ки аз хонандагон ҳосил намудани ахбори оддиро не, балки супоришҳои эҷодии хурд ё калони дорои номафҳумро талаб менамояд. Супоришҳои эҷодӣ мазмун ва моҳияти асосии тамоми намудҳои ҷаъоли таълимро ташкил медиҳад. Супоришҳои эҷодӣ мазмуни таълимро ташкил дода, ба хонандагон илҳом мебахшад. Номуайянии ҷавоб ва талош баҳри пайдо намудани ҷавоби «дуруст»-и шахсӣ, ки аз таҷрибаи шахсӣ ва гурӯҳӣ бармеояд, имконият медиҳад, ки таҳкурсии ҳамкорӣ ва муоширати тамоми иштирокчиёни ҷараёни таълим барқарор гардад. Интиҳоби вазифаи эҷодӣ худ аз худ, вазифаи эҷодӣ барои омӯзгор мебошад, ки ёфтани меёрҳои зеринро талаб менамояд:

- ҷавоб ва ҳалли масъала мураккабии ягонро ноил нест;
- барои хонандагон амалан ғоидаовар мебошад;
- бо ҳаёти хонандагон алоқаманд аст;
- таваҷҷуҳи хонандагонро беш мегардонад;

ҳамчун мақсади таҳсилот хизмат менамояд.

Вожаҳои асосӣ: методҳои ҷаъоли таълим, такрористехсолкунии ахбор, шаклҳои номаълумӣ, мазмуни таҳсилот, вазифаҳои эҷодӣ, тамрин, тамринҷӣ.

ПОНЯТИЕ ОСНОВНЫХ АКТИВНЫХ
МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ

ОКИМШОЕВА Р.С. – ведуций специалист Академии образования Таджикистана, соискатель НИИРО имени А. Джами, г. Душанбе, ул. Айни – 126, тел.: (+992) 93 121 89 89

В данной статье речь идёт о творческих заданиях, под которые подразумеваются такие задания, требующие от учащихся не простого воспроизведения информации, а маленькие и большие, имеющиеся непонятность. Творческие задания составляют содержание и основную сущность всех видов активных методов обучения и вдохновляют учащихся. Неопределённость ответа и поиск личного «правильного» ответа вытекающие в процессе индивидуальной и групповой работы позволяет восстанавливать сотрудничество и коммуникации всех участников процесса обучения.

Выбор творческих заданий само по себе, является выбором творческих задач для преподавателя, который требует соблюдение следующих норм:

- ответ и решение заданий, не соответствующие единой сложности;
- для учащихся является практически полезным;
- связан с жизнью учащихся;
- повышает интерес учащихся к учебе;
- служит в качестве цели образования.

Ключевые слова: интерактивные методы обучения, воспроизводства информации, элемент неизвестности, содержание образования, творческое задание, тренинг, тренер.

THE CONCEPT OF BASIC INTERACTIVE TEACHING METHODS

OKIMSHOEVA R.S. - leading Specialist, Academy of Education of Tajikistan, Applicant INIRO named after A. Jami, Dushanbe, 126 Ayni Str., mob.: + (992) 93 121 89 89

In this article, the conversation is conducted around a creative task, which is understood as such educational tasks that require students not to simply reproduce information, but to create,

because the tasks contain a greater or lesser element of suspense and usually have several approaches. A creative task, in my opinion, makes up the content, the basis of any interactive method. I think a creative task (especially practical and close to the life of students) gives meaning to learning, motivates students to study.

Choosing a creative task in itself is a creative task for the teacher, which requires compliance with the following:

- the answer and the solution to the task do not correspond to a single complexity;
- for students is useful;
- connected with the life of students;
- increases students' interest in learning;
- Serves as a whole education.

Key words: *interactive teaching methods, information reproduction, element of suspense, content education, creative task, training, and trainer.*

Дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.12.2018 омадааст: «Бояд гуфт, ки дар соҳаи маориф ду проблемаи асосии ҳалталаб вуҷуд дорад. Яқум, норасоии кадрҳои соҳибкасби омӯзгорӣ ва дуҷум, баланд бардоштани сатҳу сифати таълим дар тамоми муассисаҳои таҳсилоти кишвар.

Мо заҳмати устодону омӯзгоронро ҳамеша баланд арзёбӣ мекунем ва ғамхориро дар ҳаққи онҳое, ки дар ин соҳа хизматҳои шоиста кардаанд, идома медиҳем. Лекин неиррафти ҷомеа, тараққиёти илму техника ва технология тақозо мекунад, ки онҳо низ барои баланд бардоштани сатҳи касбияти худ мунтазам кӯшиши кунанд. Агар омӯзгор сатҳи баланди касбият надошта бошад, мо ҳеҷ гоҳ ва бо ягон восита сифати таълиму тарбияро беҳтар карда наметавонем». [1, 23].

Дар зери мафҳуми вазифаҳои эҷодӣ вазифаҳои таълимие фаҳмида мешаванд, ки аз хонандагон ҳосил намудани ахбори оддиро не, балки супоришҳои эҷодии хурд ё калони дорои номафҳумро талаб менамояд. Супоришҳои эҷодӣ мазмун ва моҳияти асосии тамоми намудҳои фаёли таълимро ташкил медиҳад. Супоришҳои эҷодӣ мазмуни таълимро ташкил дода, ба хонандагон илҳом мебахшанд. Номуайянии ҷавоб ва талош баҳри пайдо намудани ҷавоби «дуруст»-и шахсӣ, ки аз таҷрибаи шахсӣ ва гурӯҳӣ бармеояд, имконият медиҳад, ки таҳкурсии ҳамкорӣ ва муоширати тамоми иштирокчиёни чараёни таълим барқарор гардад. [2. 90-95].

Интиҳоби вазифаи эҷодӣ худ аз худ вазифаи эҷодӣ барои омӯзгор мебошад, ки ёфтани меъёрҳои зеринро талаб менамояд:

- ҷавоб ва ҳалли масъалаҳо мураккабии ягонро ноил нест;
- барои хонандагон амалан ғоидаовар мебошад;
- бо ҳаёти хонандагон алоқаманд аст;
- таваҷҷуҳи хонандагонро беш мегардонад;
- ҳамчун мақсади таҳсилот хизмат менамояд.

Агар хонандагон ба эҷодкорона кор кардан одат накарда бошанд, онҳоро бояд оҳиста- оҳиста ба иҷрои машқҳои оддӣ ҷалб намуда, пас вазифаҳоро торафт мураккаб намудан зарур меояд. Дар натиҷа чараёни одаткунӣ рӯй дода, хонандагон дилхунук намегарданд, балки ҳар чӣ бештар кӯшиш менамоянд, ки қобилияту тавоноии ҳешро намоиш диҳанд. Бо ин роҳ онҳо ба умқи эҷод фуру рафта, дигар худро аз ҷустуҷӯи вазифаҳои эҷодӣ канор гирифта наметавонанд. [3. 27- 32].

Кор бо гурӯҳҳои хурд – ин яке аз стратегияи паҳнгардида дар синфҳои ибтидоӣ мебошад, ки ба тамоми хонандагон, аз ҷумла. ба шармгинон имконият медиҳад, ки малакаи ҳамкорӣ ҳосил намуда, мубодилаи афкор намоянд ва муҳолифатҳои пайдогардидаро бартараф созанд. Ҳалли гуфтаҳои боло дар коллективи калон номумкин аст. Кор дар гурӯҳҳои хурд – қисми тақсимнашавандаи усулҳои фаёли таълим мебошад. [4. 23-27].

Дар чараёни ташкил додани кор бо гурӯҳ бояд диққатро бештар ба чунин самтҳои он равона намоем:

- ҳосил намудан боварӣ ба он, ки хонандагон дониш ва малака доранд;

- аз уҳдаи вазифаҳои дар назди гурӯҳ гузошташуда мебароянд.

Нарасидани дониши онҳо ба зудӣ мушоҳида мегардад- хонандагон ҷиддӣ талош намебарзанд, ки супоришро иҷро намоянд. Бояд омӯзгор кӯшиш намояд, ки дастур ва супоришҳои хешро равшан фаҳмонад. Ба ҳама маълум аст, ки гурӯҳ наметавонад дастуру супоришҳои омӯзгорро бо як бору ду бор фаҳмонидани омӯзгор дарк намояд. Беҳтар мебуд, ки дастурро дар тахтаи синф ё варақҳо нависем, дар он ҳолат хонандагон ба мақсад бештару беҳтар сарфаҳм мекунанд. Барои иҷрои вазифаи супоридашуда ба гурӯҳ вақти муайян ҷудо намудан зарур меояд. [5. 200- 208].

Бозиҳои иҷроӣ нақш– дар синфҳои ибтидоӣ ниҳоят муҳим буда, аз ҷониби иштирокчиёни гурӯҳ иҷро карда мешаванд. Тавассути нақшҳо бачаҳо ба рафторҳои ахлоқӣ ва паҳлӯҳои қаҳру ғазаб дар вазъиятҳои зиндагӣ ошно мегарданд. Бозиҳои иҷроӣ нақш бештар дар гурӯҳҳои начандон калон, ки аз 3-5 иштирокчӣ иборатанд, гузаронида мешаванд. Иштирокчиён вазифаҳоро дар варақа, тахта ё варақи қоғаз гирифта, нақшҳоро тақсим мекунанд, вазъиятро ба тамоми гурӯҳ намоиш медиҳанд. Омӯзгор метавонад нақшҳоро ҳудаш аз рӯи характери бачаҳо тақсим намояд. [6. 212- 218].

Бартариин ин усул дар он мебошад, ки ҳар як иштирокчӣ метавонад, худро дар вазъияти мавҷуда тасаввур намояд, ин ё он ҳолатро воқеӣ дарк намояд, оқибати ин ё он амал ва қарори қабулнамударо фаҳмад. Ин шакли кор барои эҷодӣ гардонидани рафтор ва ангишти қаҳру ғазаби одамон дар ин ё он ҳолат ба воситаи бозӣ истифода бурда мешавад. Дар чунин бозиҳо бачаҳо рафтори ҳамида ва рафтори дағалу зиштро муқобил гузошта, қаҳру ғазаб ва омилҳои таъсиррасонандаи онро ба солими мефаҳманд ва кӯшиш менамоянд, ки муносибати хешро ба атрофиён муътадил созанд. [6. 220- 230].

Лексияи хурд яке аз шаклҳои самараноки пешниҳод намудани маводи назариявӣ мебошад. Пеш аз оғоз бахшидан ба он гузаронидани ҳуҷуми зеҳнӣ ва бозиҳои нақши ба мавзӯ робитадор ниҳоят муҳим мебошад. Ин амал метавонад, мавзӯро барои иштирокчиён мубрам гардонад. Зинаи оғоҳии онҳоро дар муносибат ба мавзӯи муҳокимашаванда муайян месозанд. Мавод бояд ба иштирокчиён бо забони фаҳмо баён карда шавад. Ҳар як мафҳум бояд шарҳу эзоҳ дода шавад, ки баъзе аз қисматҳои он барои иштирокчиён нофаҳмо ва норавшан намонад. [7. 23-27].

Назарияро аз рӯи талаботи «аз умумӣ ба ҷузъӣ» беҳтар фаҳмонидан ва аз бар намудан мумкин аст. Пеш аз он ки ба саволи дигар гузарем, тамоми гуфтаҳоро ҷамъбаст намуда, боварӣ ҳосил намудан зарур аст, ки ҳама маводи баёнгардида ба шунавандагон ё иштирокчиёни чараёни таълим фаҳмо гардидааст.

Дар ин раванд дар асоси таъҷиб ба сарчашмаҳои бозътимод бояд қайд кард, ки тамоми гуфтаҳо бофтаи ман набуда, балки фикри мулоҳизаи мутахассисони соҳа мебошанд. Баъди анҷоми баромад ё маъруза бояд тамоми саволҳои пайдогардидаи иштирокчиён муҳокима гардида, ба он саволҳо ҷавоби дилхоҳ гиранд. Пас, ба иштирокчиён рӯ оварда пурсидан зарур аст, ки ахбори ба даст овардари чӣ тавр дар амал истифода бурдан ва ба кадом натиҷаҳо ноил гаштан мумкин аст.

Лексияҳои хурдро дар шакли шавқовар пешниҳод кардан зарур аст:

Масалан:

– Шумо чӣ андеша доред?

-- Шумо барои ҳалли ин амал чӣ фикр доред?

– Инро чӣ тавр иҷро кунем?

– Ба фикри шумо ин ба чӣ оварда мерасонад?

- Агар ин тавр ҳал кунем, оқибаташ чӣ мешуда бошад? [2. 42- 47].

Коркарди лоиҳа – ин усул ба иштирокчиён имконият медиҳад, ки дар зери таъсири фикри андеша аз синфхона берун шаванд ва лоиҳаи амали хешро дар ҳалли масъалаи мавриди муҳокима қароргирифта муайян намоянд. Аз ҳама муҳим он мебошад, ки гурӯҳ ё иштирокчиёни ҷудогона имконият доранд, ки лоиҳаи хешро ҳимоя намоянд ва бартариин лоиҳаи хешро бар дигарон исбот намоянд ва фикри дӯстнорро дар ин бора фаҳмида гиранд.

Масалан, лоиҳае созанд, ки хатари рӯй додани бадбахтиҳои ҳодисаҳои табиатро дар шаҳрашон паст намояд. Иштирокчиён метавонанд ба машваратчиён, китоби иловагӣ, муассисаҳои махсусгардонидашуда, китобхона ва ғайраҳо муроҷиат намоянд. Ба иштирокчиён пешниҳод намудан зарур аст, ки хабарҳоро аз рӯзнома, расм, мақолаҳо, ки ба мавзӯ мансубанд ҷамъоварӣ намуда, пас бо тамоми ҳаёти гурӯҳ муҳокима намоянд.

Тамошо ва муҳокимаи киноҳои видеоӣ. Дар дарсҳо оид ба паст кардани хатари ҳолатҳои фавқулода ҳам аз киноҳои бадеӣ, киноҳои видеоии ҳуччатӣ ва аз роликҳои истифода бурдан мумкин аст.

Киноҳои видеоии ба мазмуни дарс мувофиқро дар тамоми давраҳои дарс, тренингиҳо на ҳамчун маводи иловагӣ, балки ҳамчун маводи зарурӣ истифода бурдан мумкин аст. Пеш аз оғози намоиши кино дар назди хонандагон аз 3 то 5 саволи калидӣ гузоштан зарур аст. Ин ҳамчун асос барои ҷалб намудани диққати хонандагон ва омода гардидани онҳо ба муҳокима хизмат менамояд.

Намоиши киноро дар ҷои пешакӣ интихобнамуда таъмин намуда, байни иштирокчиён мувоҳидаи доманадор ташкил кардан ниҳоят манфиатнок мебошад. Дар охир аз рӯи мазмун ва мақсади кинои тамошонамудаашон хонандагон зеро роҳбарии омӯзгор баҳси ҷамъбасти намуда, хулоса мебароранд, ки ин амал диққат, хотира ва нутқи онҳоро инкишоф медиҳад.

Бо ёрии саволномаҳодараҷаи огоҳии ҷавобонро муайян сохта, муносибати онҳоро ба мавзӯи муҳокимагардида мушоҳида намудан мушкул нест. Дар қори тартиб додани саволҳо - пурсишнома муносибат бояд ҷиддӣ бошад: саволномаҳо бояд босаводона ва аз ҷиҳати имлоӣ ва грамматикӣ беҳато тартиб дода шуда, аниқ, нишонрас, фарогир ва бо забони фаҳмо баён ёбанд, то ки ҳиссиёти хонандагонро бедор карда тавонанд. Саволномаҳо хонанда бояд бо диққат хонда, намунаи ҷавобро омода намояд. Ҷамъбасти саволномаҳои махфиро омӯзгор ё тамринчӣ дар гурӯҳҳои хурд мегузаронад.

Қайд барои баргараф намудани бори гарони равоӣ ва ҷисмонӣ. Дар синфҳои ибтидоӣ ин омил баҳтаринест, ки ба ташаккули мубодилаи афкори иштирокчиёни ҷараёни таълим мусоидат намоянд. Онҳо аз рӯи мазмун, шакли фаъолият ва давомнокиашон ба талаботи синнусолии хонандагон бояд мувофиқ бошанд. Масалан, пеш аз машқ муттамарказ гардонидани диққати иштирокчиён талаб карда мешавад.

Робитаи баргарданда (Обратная связь) имкон медиҳад, ки мо эҳсосоти иштирокчиёнро ба мавзӯи муҳокимашаванда муайян намоем, арзишнокӣ ва беарзиши ташкили таълимро бинем, ба натиҷаи бадастомада баҳогузорӣ намоем. Иштирокчиён бояд фикру мулоҳизаи ҳешро ба тарсу ҳарос нисбати машқҳои пешин ё тренинг гуянд. Тамоми диққат ва ҳиссиётро бояд ба изтиробии ҳар як иштирокчӣ равона намоем. Тамоми гуфтаҳои бояд хомӯшона шунида шаванд, такроран пурсидан, савол додан, аз ҷониби тамринчӣ ва дигар иштирокчиён зарурият надорад. Ба ҳар як иштирокчӣ барои иштирокаш ташаккур бояд гуфт ва рӯҳияи онҳоро бо суҳбат арзанда бояд баланд бардошт.

Низомии таҳсилоти фосилавӣ. Ин шакли таҳсилот ба воситаи курсҳои фаъоли синхронӣ дар вақти воқеӣ мустақилона бо ёрии CD ё тавассути Интернет ташкил дода мешавад. Дар ин шакли таҳсилот мавқеи асосиро технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ ишғол менамояд.

«*Ҳучуми зехнӣ*», «бархӯрди зехнӣ» (усули «делфи») – ин усулест, ки тамоми ҷавоби додаи хонандагонро ба саволи додашуда қабул менамояд. Дар ин усул муҳим он мебошад, ки ба нуқтаи назари иштирокчиён ҷавоби фаврӣ намедиханд, ҳама ҷавобҳоро қабул намуда, дар тахта ё варақи дафтар навишта гирифта, пас, дар сарҷамъӣ ба муҳокима мегузоранд.

«*Ҳучуми зехнӣ*» он вақт оғоз мегардад, ки кушодани муносибати ахбордиҳии иштирокчиён ба саволи муайян равона гардад. Ин шаклро барои барқарор гардидани алоқаҳои ивазшаванда истифода бурдан ниҳоят муҳим мебошад. Шакли гузаронидани он ҷуни насту:

1. Ба иштирокчиён мавзӯи муайян ё савол барои муҳокима дода мешавад.
2. Ба онҳо супориш дода мешавад, ки фикрашонро озодона оид ба ин ё он масъала баён намоянд,
3. Ҷавобҳои онҳоро (бе ягон ислоҳкунӣ) навишта мегиранд. Ба онҳо иҷозат дода мешавад, ки агар саволҳо ба онҳо норавшан бошанд, аниқ намоянд. (дар тамоми ҳолат андешаашонро тарзе нависед, ки аз забони иштирокчӣ садо диҳад).
4. Вақте ки тамоми андеша ва муҳокимаҳо анҷом ёфтанд, бояд такрор кард, ки ҷӣ супориш дода шуда буд, ҳамаашро аз рӯи навиштаҳои ҳеш, ки аз забони иштирокчиён айнан навиштаед, номбар намоед.

5. Корро ба анҷом расонида, аз иштирокчиён пурсидан зарур аст, ки, ба фикри онҳо, аз натиҷаи кор чӣ гуна хулосабарорӣ бояд кард. Боварӣ доред, ки мавзӯи муҳокимагардида ҳалли худро ёфтааст ва мақсади гузошташуда ба даст омадааст? [8. 62- 80].

Пас аз анҷоми «хучуми зехнӣ» (ки набояд вақти зиёдро беш аз 4-5 дақиқа гирад), ҳатман бояд тамоми варианти ҷавобҳоро муҳокима карда, ба асосию ғайриасосӣ тақсим намудан зарур аст.

«Хучуми зехнӣ» яке аз усулҳои самаранок дар чунин шароитҳо ба ҳисоб меравад:

– баҳри муҳокимаи саволҳои баҳсталаб;

– баҳри муътадил гардонидани вазъи хонандагон ба худашон боварӣ надошта дар иштирок ба муҳокимарониҳо;

– баҳри дар вақти кӯтоҳ гун кардани миқдори зиёди ақидаю андеша;

– баҳри муайян сохтани огоҳӣ ё тайёр будани аудитория;

– барои ташкил додани кор бо гурӯҳи хурд.

Ин ҷараёноро танҳо дар така ба майлу хоҳиши хонандагон ташкил додан зарур аст.

Дар ин вазъият аз ҳама самаранок ташкил додани кор бо гурӯҳҳо мебошад. Дар ин ҳолат омӯзгор ташхис ва мониторингро таъмин намуда, фазои муътадили таълимиро муҳаё сохта, дар ҳолати мавҷуд набудани дигар сарчашмаҳо аз ҳазинаи хеш истифода мебарад.

Истифодаи ин шакли кор вақте зарур меояд, ки монандӣ ва фарқияти зухуротҳои муайян намоиш дода шаванд. Дар вақти коркарди стратегия ё нақша, инчунин барои фаҳмонидани муносибати гурӯҳҳои гуногуни иштирокчиён ба ҳалли савол ин усул хеле зарурӣ ба шумор меравад. Ворид кардани режими ғаёл дар гурӯҳ ҳамчун субъекти ҷараёни таълим, чунин мебошад:

– инкишоф додани малакаи муошират ва ҳамкорӣ гурӯҳ;

– ташаккули ягонагии арзишҳо- майлҳои гурӯҳҳо;

– ҳавасмандӣ ба устувории ивазкунии нақшҳои иҷтимоӣ дар робита аз вазъият. [6. 250- 257].

Тренинг (аз лафзи англисии train гирифта шуда – маъноаш тарбия кардан, хондан, хонондан мебошад) – ин ҷараёни ҳосил намудани малакаю, маҳоратро тавассути супориш, амал ва бозӣ дар назар дорад.

Тренинг ба иштирокчиён имконият медиҳад, ки ахбори ногирифтаре гиранд ва худро ба фишор мутобик намоянд. Арзиши бузургтарини тренинг дар он мебошад, ки дилбохтагии тамоми иштирокчиёни ҷараёно ба таълим дар чунин шакл ғаёл мегардонад:

– миқдори иштирокчиёни тренинг набояд аз 20- 25 нафар зиёд бошад;

– мувофики миқдори иштирокчиёни тренинг бояд биное, синфхонае мавҷуд бошад, ки дар он ҷойҳои нишаст аз рӯи «доираи тренинг» муҳайё карда шуда бошанд, то ки ғаёлияти озоди иштирокчиёно таъмин карда тавонад;

– дар машғулияти якуми тренинг машқи шиносӣ ва «ризоият» гузаронида мешавад;

– тартиби кори гурӯҳҳо муайян карда мешавад;

– фазои дӯстӣ ва боварӣ дар тамоми давраи тренинг муҳайё гардонида мешавад;

– тамоми иштирокчиёни тренинг ба амали ғаёлона дар тамоми давраи рафти тренинг ҷалб карда мешаванд;

– эҳтироми ҳиссиёт ва андешаи ҳар як иштирокчиё таъмин карда мешавад;

– ҳавасманд гардонидани ҳар як иштирокчиёни тренинг;

– барои ба даст даровардани мақсади гузоштаи дарс муррабӣ ё омӯзгор иштирокчиёно сафарбар менамоянд, аммо фикру андешаи хешро ба дӯши онҳо бор наменамоянд;

– омӯзгор ё тамринчӣ риояи вақтро дар ҳар як давраи тренинг таъмин менамоянд;

– мутобикати тренинг бо маводи назариявӣ ва машқҳои ғаёл самаранокиро таъмин менамоянд;

– дар хотима тренинг бояд ҷамъбаст ва натиҷагирӣ карда шавад.

Тренинг метавонад аз як ё якчанд дарс иборат бошад ва ҳатто метавонад якчанд рӯз давом ёбад.

Шароитҳои зарурӣ барои таҳсили бобарор;

– омода будани хонандагон ба таҳсил;

– истифода бурдан аз шаклҳои гуногун ва усулҳои фаъоли таълим;
 – истифодаи васеъ аз такрор баҳри мустаҳкам кардани дониш;
 – мувофиқ будани ҷараёни таълим бо ҳолатҳои воқеии ҳаёт;
 – саривақт ва беғаразона баҳо додан ба амали хонандагон аз ҷониби муррабӣ ё омӯзгор.

Таҳсил дар худ бевосита 2 даврро фаро мегирад:

1. Қисмати ахборотӣ ё маълумот дар бораи донишҳои назариявӣ;
2. Ҳосил намудани малакаи амалӣ.

АДАБИЁТ:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, «Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26. 12. 2018.
2. Перспективы развития образования в Республики Таджикистан- Душанбе, 2019.
3. Лутфуллоев М. Тоҷикистони соҳибистиклол ва маорифи навин.- Душанбе, 2006.
4. Лутфуллоев М. Дастури фаъолияти омӯзгор.- Душанбе, 2007.
5. Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе.- М.: Просвещение, 1985.-208 с.
6. Зазюна И.А. Основы педагогического мастерства. Учебное пособие.- Москва., Просвещение, 1989,302с.
7. Маҳкамов Д. Роҳандозии муносибати босалоҳият дар таҳсилоти касбӣ,-Душанбе, 2018.
8. Якиманская И.С. Личностно- ориентированное обучение в современной школе.- М.,1996.

ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАРБИЯИ ЭКОЛОГӢ ДАР ШАРОИТИ ГУЗАРИШ БА НИЗОМИ ТАҲСИЛОТИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ

ЗУЛФОНОВ Б. - *ходимии пешбари илмии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни – 126, тел.: +(992) 93 6017525*

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи мақоми воқеии баланд бардоштани тарбияи фарҳанги экологии хонандагон ва роҳҳои афзун гардонидани фаъолияти ҳифзи табиати хонандагон ҳамчун яке аз омилҳои ҳалкунандаи рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии пешрафти ҷомеа ва тарбияи мутахассиси соҳибихтисосу рақобатпазир, босалоҳияту бомасъулияту соҳибихтиёр меравад. Инчунин, муаллиф оиди самаранокии муносибати салоҳиятнок дар таълим ибрази ақида намудааст. Аҳамияти ташаккул додани салоҳияти ҳуқуқии хонандагони муассисаҳои миёнаи умумии Тоҷикистон дар он мебошад, ки дар натиҷаи ҳодисаҳои сиёсии солҳои охир қонуншиканӣ дар байни хонандагон ва, умуман, ҷавонон хеле афзоиш ёфт, ки аз паст будани маърифат ва шуури ҳуқуқии ҷавонон гувоҳӣ медиҳад.

Вожаҳои асосӣ: экология, тарбия, таҳқиқот, марҳила, биология, хонандагон, омӯзгорон, дониш, ташаккул, салоҳият.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА НА КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД

ЗУЛФОНОВ Б. - *ведущий научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмона Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни 126, тел.: +(992) 93 6017525*

В этой статье речь идет об актуальном статусе повышения экологического воспитания учащихся и путях повышения охраны природы деятельности учащихся как одного из ключевых факторов экономического и социального развития общества и подготовке высококвалифицированного, конкурентоспособного, компетентного,

ответственного и самостоятельного специалиста, а также автор высказался об эффективном компетентном подходе в образовании. Важность формирования правовой компетенции учащихся средних общеобразовательных учреждений в Таджикистане заключается в том, что в результате политических событий последних лет увеличились нарушения среди учащихся и молодёжи в целом, что свидетельствует о низком уровне правосознания молодёжи.

Ключевые слова: экология, образование, биология, студенты, учителя, знания, образование, компетентность.

THEORETICAL ASPECTS OF ENVIRONMENTAL CULTURAL EDUCATION AND IMPROVING THE CONSERVATION OF STUDENTS OF NATURE

ZULFONOV B. - leading researcher at the Institute for the Development of Education named after Abdurahmon Jami Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, ul. Aini 126, **mob.:** +(992) 93 6017525

This article discusses the current status of enhancing students' environmental cultural education and ways to increase the protection of students' nature as one of the key factors in the economic and social development of society and the preparation of a highly qualified, competitive, competent, responsible and independent specialist, and the author spoke about effective competency approach to education. The importance of forming the legal competence of students in secondary schools in Tajikistan is that as a result of the political events of recent years, violations among students and young people in general have increased, indicating a low level of legal awareness of youth.

Keywords: ecology, education, biology, students, teachers, knowledge, education, competence.

Асосҳои психологию педагогии тарбияи фарҳанги экологӣ ва ҷаҳолмандии хонандагон дар ҳифзи муҳити атроф ва табиат дар раванди омӯзиши фанни «Экология» дар мактабҳо тақвият мебошад. Дар робита ба ин коркарди асосҳои психологию педагогии ташаккули ҷаҳолияти хонандагон зимни омӯзиши экология хеле муҳим ва зарур мебошад. Маҳз ҳамин вазъият моро водор сохт, ки масъалаи шароити педагогии тарбияи фарҳанги экологӣ ва ҷаҳолноксозии ҷаҳолияти ҳифзи табиатро аз тарафи хонандагони синфҳои 5–11 мавриди пажӯҳиш қарор додем. Мо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии № 67, 123 – и ноҳияи Рӯдакӣ озмоишгоҳи амалӣ анҷом додем. Дар робита ба вазъияти мавҷуда ва қабули санаду қонунҳо дар соҳаи таҳсилоти кишвар, ислоҳот ва навсозии мазмун ва сохтори таҳсилоти мактабӣ ташаккули ҷаҳолияти экологӣ ва ҳифзи табиати хонандагон яке аз ҷузъҳои муҳими сиёсати ягонаи таҳсилот дар амалияи ҷаҳонӣ мебошад, ки бояд тадбирҳоро оид ба пешгирии ва рафъи бухронҳо ва хатарҳои экологӣ таъмин намояд. Чунин мешуморем, ки дар айни замон ҳадаф ва вазифаҳои таҳсилоти экологӣ ва ҳифзи табиат на танҳо асоси ташаккули дониш ва маҳорати хонандагон мебошанд, балки он ба рушди идрок, тафаккур, фарҳанги экологӣ мусоидат карда, ҷустуҷӯи роҳҳои самараноки ташаккул ва ҷаҳолияти шахсии мактабчагонро таъмин менамояд.

Ба ақидаи мо, таҳсилот, тарбияи экологӣ ва ҳифзи табиат, ҳамчун қисми таркибии кори таълиму тарбия, яке аз ҷанбаҳои муҳим ва афзалиятноки психологию педагогӣ дар ташаккули ҳисси муҳаббат ба Ватан ва масъулиятнокии хонандагон дар маърифати масъалаҳои таъсири мутақобилаи табиат ва ҷома, инчунин, саводнокӣ ва ҷаҳолияти экологӣ дар маҷмӯъ таъдил меёбад.

Дар таҳқиқоти мазкур мавзӯоти экологӣ дар асоси фанҳои мактабӣ оид ба биология ва экология ҷойгоҳ ва нақши ҷорабиниҳои экологӣ ва кишваршиносӣ дар афзунгардонии ҷаҳолияти экологӣ ва ҳифзи табиати хонандагон ҳангоми дарс ва корҳои беруназсинфӣ (маҳфилҳои илмӣ ва фанӣ, викторинаҳо, олимпиадаҳо, мушоҳидаҳои фенологӣ, экскурсияҳо, амалияҳои таълимию саҳроӣ ва ғайра) муайян шудаанд.

Рушди асосҳои донишҳои психологию педагогӣ зимни истифодаи мақсадноки роҳҳо ва шаклҳои афзунгардонии ҷаҳолияти таълимию маърифатии хонандагон дар таҳсилот ва

тарбияи экологию ҳифзи табиат, нақши методҳо ва усулҳои таълим дар ҷараёни ҷорабинҳои синфӣ ва берунасинфӣ, инчунин, тавассути маводи экологӣ ва кишваршиносӣ зимни омӯзиши экология имконпазир аст. Аз ин рӯ, зимни муайянсозии ҷойгоҳ ва нақши маводи дидактикӣ, методу усулҳои таълим шаклҳои ташкилии таълими муносибатҳои экологӣ ва кишваршиносӣ дар пойгоҳи усули ҳамгиро бо фанҳои самти биологӣ педагогӣ дар ҳошияи иҷрои талаботи психологию педагогӣ дар раванди таълим ба масъалаи муҳим табдил меёбад. [1-164]

Гузариш ба муносибати босалоҳият дар таълим яке аз самтҳои муҳимми ислоҳот дар соҳаи маориф маҳсуб меёбад. Аз ин ҷост, ки бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар амалӣ кардани ислоҳот саъю кӯшиш дорад ва зина ба зина гузариш ба муносибати босалоҳият ба таълимро дар муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ ҷорӣ намуда истодааст. Муносибати босалоҳият ба таълим падидаи нав нест ва он танҳо таҷрибаи пешқадамест, ки аксарияти давлатҳои муқтадирӣ дунё онро амалӣ кардаанд ва натиҷаи мусбат ба даст оварда истодаанд.

Таҳқиқоти мазкур ба концепсияи таълим ҳамчун раванди ҷудонашавандаю ягонаи самтҳои пурмазмунӣ он, ғояи такмил ва таҳкими унсурҳои зехнӣ амалии раванди таълиму тарбия, назарияи ғайриформалӣ, концепсияи шавқу рағбати маърифатӣ, концепсияи таҳсилоти биологӣ, экологӣ ва ғайра тақия мекунад.

Методҳои таҳқиқот:

– таҳлили адабиёти фалсафӣ, педагогӣ, методӣ, экологӣ доир ба масъалаҳои мавриди таҳқиқ;

– омӯзиш ва таҳлили стандартҳо, нақшаҳои таълим ва барномаҳои фанӣ, китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълимию методӣ доир ба фанҳои «Экология» дар шароити ҳамгиро бо фанҳои ҷамъияти инсоншиносӣ ва психологию педагогӣ;

Методҳои эмпирикӣ (таҷрибавӣ) имкон дод, ки таҷрибаи қори олимони ватанӣ ва хориҷӣ, таҷрибаи пешқадами муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ доир ба масъалаи ташаккули ғайриформалӣ экологию ҳифзи табиат ва таълимию маърифатӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, ҷамъбаст карда шавад.

Методи ташхисии ҷамъоварии иттилоот имкон дод, ки бо 29 омӯзгор, 1215 хонанда пурсишнома гузаронида шавад, инчунин, 88 мусоҳиба доир карда, 140 қорҳои санҷишӣ арзёбӣ ва 114 пурсишномаю 140 қорҳои хаттӣ хонандагони синфҳои 9-11 таҳлил ва қоркард гардиданд. Мушоҳида аз рӯи иҷрои қори таълимию тарбиявӣ дар мактаб гузаронида шуд. Муаллифи қор зиёда аз 30 дарси омӯзгорон ва методистҳоро доир ба экология мавриди таҳлил қарор дода, мусоҳибаҳои зиёд бо хонандагон ва омӯзгорони мактаб доир намуд. Доир ба проблемаи мазкур озмоиши махсуси педагогӣ гузаронида шуда, маълумоти ба дастоварда таври қоркарди сифатӣ ва омӯрӣ қарор дода шуд.

Марҳилаҳои таҳқиқот

Таҳқиқот дар давоми 6- сол (солҳои 2014–2019) гузаронида шуда, се марҳилаи асосиро дар бар мегирад.

Дар марҳилаи аввал (солҳои 2014–2015) асосноккунии назариявии проблема, омӯзиши адабиёти фалсафӣ, педагогӣ, психологӣ, дидактикӣ, экологӣ, муқаррароти асосии ҳуҷҷатҳои меърию ҳуқуқӣ ва қонунгузорӣ ва асноди дигар оид ба масъалаҳои таълим ва омодаسازی хонандагон дар заминаи тарбияи фарҳанги экологӣ ва ғайриформалӣ ҳифзи табиат субъектҳои муассисаҳои таҳсилот гузаронида шуд. Дар марҳилаи мазкур, ҳамчунин, аз рӯи раванди таълими хонандагон мушоҳида гузаронида шуда, маводи озмоишӣ таҳия карда шуда, интихобан мавриди санҷиш қарор гирифтанд. Дар асоси омӯзиш ва таҳлили манбаи назариявӣ ва натиҷаҳои озмоиши муқарраркунанда объект, предмет, ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот муайян карда шуданд.

Дар марҳилаи дуюм (солҳои 2016–2017) амсилаи озмоиши таълимӣ қоркард гардид, маводи таълимӣ барои санҷиши васеи озмоишӣ омода карда шуд, вазифаҳои педагогии омодаسازی экологию ҳифзи табиати хонандагони синфҳои 9-11-и муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ муайян карда шуд, ғояи пешбари таҳқиқот дақиқ карда шуда, ҷамъбасти пурсишномаҳо ва самаранокии қорҳои озмоишӣ тасдиқ гардиданд. Натиҷаҳои таҳқиқот дар қори қонфронсҳои илмӣ гузориш дода шуда, дар маводи сершумори нашркунанда инъикос ёфтанд.

Дар марҳилаи сеюм (солҳои 2018–2019) муқаррароти асосии кори диссертационӣ пешниҳод гардида, тасдиқи ташаккули фаъолияти экологиро хифзи табиат дар хонандагони синфҳои 9-11-и муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар асоси амсилаи пешниҳодгардида амалӣ карда шуд, коркарди омории натиҷаҳои бадастомада анҷом дода шуд, тавсияҳо оид ба тақмили барномаҳои таълим, дастурҳои методӣ оид ба экология пешниҳод гардид, натиҷаҳои кори назариявӣ ва озмоишӣ дар низоми машғулиятҳои дарсӣ, озмоишгоҳию амалиявӣ, беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ татбиқ карда шуда, маводи ҷамъоваришудаи воқеии озмоишӣ ҷамъбаст ва гурӯҳбандӣ гардид ва диссертатсия таълиф карда шуд. [3-167]

Эътимоднокӣ ва асоснокии натиҷаҳои таҳқиқот бо он муайян мешавад, ки:

– натиҷаҳои таҳқиқот ба маълумоти мушаххаси санчидашаванда таъяс намуда, бо маводи нашршуда оид ба мавзӯи диссертатсия ва соҳаҳои бо ҳам наздик (биология, экология, муҳити атроф) мувофиқат мекунад;

– гоёи пешбинишуда дар таҳлили натиҷаҳои таҳқиқоти муосири илмию назариявӣ ва амалиявӣ оид ба масъалаҳои ташаккули фарҳанги экологӣ ва афзунгардонии фаъолияти хифзи табиати хонандагони синфҳои 9-11-и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон асос меёбад;

– маълумотҳои эмпирикӣ (таҷрибавӣ) дорои шарҳи миқдорӣ ва сифатӣ мебошанд;

– муаллиф далелҳои қонёе ва муҳолифат надоштаро истифода мебарад, ки дар омӯзиши мавод аз рӯйи мавзӯи рисола доир ба истифодаи методҳои таҳлили сифатӣ ва миқдорӣ, ки ба мавзӯи асосии таҳқиқот ҷавобгӯ мабошанд, асос ёфтааст;

– маълумоти нахуст ва ниҳой ба хотири эътимод ва воқеӣ будан бо кумаки методҳои коркарди оморӣ мавриди санчиш қарор гирифт.

Татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот дар ҷараёни гузаронидани озмоиши муқарраркунанда амалӣ карда шуд, ки дар як қатор муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии минтақаи ноҳияи Рӯдакӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи аз соли 2014 то соли 2019 сурат гирифт.

Муқаррароти назариявӣ ва тавсияҳои методӣ оид ба тақмили барномаҳои таълим, китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методӣ дар мавриди ташаккули сатҳи дониш, маҳорат ва малакаи мактабиён дар раванди оmodасозии марҳилавии экологии хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ корбаст шуда, дар раванди таълим як қатор муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ татбиқ гардид, ки натиҷаи роҳу усулҳои самарабахши аз ҷониби мо пешниҳодшударо тасдиқ менамояд.

Навоарии илмӣ таҳқиқот аз он иборат аст, ки дар он бори аввал:

– низоми аз ҷиҳати педагогӣ мутобиқкардашудаи ташаккули фарҳанги экологӣ ва хифзи табиат дар хонандагони синфҳои 9-11 -и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар ягонагии ҷанбаҳои мазмуну мундариҷа ва тартиботи таълим таҳия карда шуд;

– роҳҳои тақмили мазмуни таҳсилот ва тарбияи экологии хонандагон дар кори таълимию тарбиявии омӯзгорон ва методистҳо ошкор карда шуд;

– зарурати объективии тарбияи экологӣ ва фаъолияти хифзи табиати хонандагон дар шароити амалияи таълимию саҳроӣ, ташаккули асоси мушаххасот оид ба масъалаҳои экологӣ асоснок гардид;

– муҳимияти методҳои гуногун ва шаклҳои ташкилии таълим доир ба ташаккули фарҳанги экологӣ ва афзудани фаъолияти хифзи табиати хонандагони синфҳои 9-11-и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикстон муайян карда шуд;

– тавсияҳо оид ба татбиқи методҳо, шаклҳо ва усулҳои самаранокӣ ташаккули фаъолияти экологиро хифзи табиати хонандагон дар маҷмӯи ҷанбаҳои мазмунӣ ва тартиботи таълими фанни “Экология” таҳия ва пешниҳод гардид.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот аз инҳо иборат аст:

– консепсияи муаллиф дар заминаи ҷустуҷӯ ва дарёфти воситаҳои самаранок ва методҳои самарабахши тарбияи фарҳанги экологӣ ва фаъолияти хифзи табиат дар хонандагони синфҳои 9 -11 –и собит гардид;

– заминаҳои педагогии ташаккули фаъолияти экологӣ ва хифзи табиат бо назардошти тавачҷуҳи ботинӣ, худмуайянкунӣ, мақсаднокӣ дар мавриди ноилшавӣ ба ҳадафҳо, вазифаҳо муайян ва ошкор карда шуд;

– муносибати касбии омӯзгорон дар вазъияти интиҳоби шаклҳо ва методҳои инноватсионӣ ва анъанавии кор ба мақсади дар хонандагон ташаккул додани ҳиссиёт ва

сифатҳои муносибати эҳтиёткорона ба масъалаҳои муҳити атроф ва ҳифзи табиат мавриди омӯзиш қарор гирифта, низомбандӣ карда шуд;

– дар асоси озмоиш меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои муайян карда шуданд, ки имкони раванди рушди сатҳи ташаккулефтаи фаъолияти экологӣ ва ҳифзи табиати хонандагони синфҳои 9-11-ро дар раванди таълиму тарбия пайгирӣ менамоянд;

– усулҳои ташаккули фарҳанги экологӣ ва афзунгардони фаъолияти ҳифзи табиат дар вазъият ва ҳолати воқеӣ тасдиқ гардид.

Аҳамияти амалии таҳқиқот аз таҳияи низоми аз ҷиҳати педагогӣ тасдиқгардидаи ташаккули фаъолияти экологӣ ва ҳифзи табиат, таълимию маърифатии хонандагон (шаклҳои баланд бардоштани омодагии экологӣ хонандагон) иборат аст. Натиҷаҳои таҳқиқот дар мақолаҳои илмӣ методӣ, коркардҳои методӣ, тавсияҳо оид ба экология инъикос ёфтаанд, ки ба омӯзгорон ва методистони муассисаҳои таҳсилоти умумии ҷумҳурӣ, кормандони Донишқадаҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи омӯзгорӣ кумаки амалӣ мерасонанд. Натиҷаҳои таҳқиқот дар амалияи кори омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии мамлакат қорӣ карда шуданд. Натиҷаҳои таҳқиқот дар дарсҳо, машғулиятҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ, кори иттиҳодияҳои методии омӯзгорон ва методистҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавриди истифода қарор доранд. [6-147]

Дар давоми якчанд сол (солҳои 2014–2019) аз ҷониби муаллиф маърузаҳо хонда, семинарҳои махсус доир ба курсҳои «Экологияи манзараҳо», «Радиоэкология», «Экологияи популятсионӣ», «Ҳифзи табиат», «Методикаи тадриси экология ва биология» дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ноҳияи Рӯдакӣ гузаронида шуданд.

Гояҳо ва ҳулосаҳои асосии таҳқиқот дар раванди мусоҳибаҳои инфиродӣ бо омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, омодагӣ ва гузаштани таҷрибаи педагогӣ ва таълимию саҳроӣ аз ҷониби хонандагон ва донишҷӯён, навиштани рефератҳо, маърузаҳо инъикос ёфтанд.

Ҷойи тарҷибавию озмоишии таҳқиқот муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии (№67,123) ноҳияи Рӯдакӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд.

Барои дифоъ қазияҳои зерин пешниҳод мешаванд:

1. Амсилаи ташаккули фарҳанги экологӣ ва фаъолияти ҳифзи табиати хонандагони синфҳои 9-11-и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо сатҳи рушди фаъолияти шинохти маърифатӣ ва фаълнокии эҷодкоронаи хонандагон, бо хусусиятҳои шавқу ҳавас ва ангиши ботинии онҳо робита дорад.

2. Мукамал кардани донишҳои экологӣ ва ташаккули малакаҳо дар заминаи фаъолияти ҳифзи табиати хонандагони синфҳои 9-11-и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз омилҳои асосии рушди шахсияти мактабӣ ва ташаккули фарҳанги асосии онҳо маҳсуб меёбад.

3. Асосҳои психологию педагогии ташаккули фаъолияти экологӣ ва ҳифзи табиат дар яклухтии раванди таълим, ягонагии ҷанбаҳои мазмунӣ ва тартиботии он, ҳадафҳо ва мазмуни таҳсилоти экологӣ, шаклҳо, методҳо ва усулҳои ташкилӣ, робитаи мутақобилаи дарсӣ, озмоишгоҳию амалӣ ва беруназсинфӣ таъя мекунад.

4. Низоми ташаккули марҳилавии донишҳои экологӣ ва ҳифзи табиат, воридкунии онҳо ба мазмуни фанни мактабии «Экология» бо назардошти таълими мураттаби рушддиҳандаи онҳо шартӣ муҳими ташаккули фаъолияти экологӣ ва ҳифзи табиат ва таълимию маърифатии хонандагон маҳсуб меёбад.

5. Талаботи психологию педагогӣ барои тасдиқи усулҳои фаъоли таълим ва гузаронидани шаклҳои гуногуни машғулиятҳои беруназсинфӣ барои ташаккули фарҳанги экологӣ ва фаълнокии ҳифзи табиати хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи № 67 ва 123–и ноҳияи Рӯдакӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳим арзёбӣ мегардад.

АДАБИЁТ:

1. Давлатов А. С. Асосҳои экология. – Душанбе: «Матбуот», 2005.
2. Романова Л.М., Матушанский Г.У. Компетентностная модель преподавателя высшей школы // Инновационная образовательная среда как фактор развития учебного заведения. Казань: Изд-во МОиН РТ, 2010. С. 133-134.
3. Экологическое образование основа устойчивого развития центрально-азиатского региона. - Худжанд, 2000 с.

4. Матушанский Г.У., Завада Г.В. Моделирование повышения квалификации преподавателя высшей школы на траектории ассистент -ст. преподаватель - доцент //Alma mater, 2011. - С. 40-42.
5. Фролов Ю.В., Махотин Д.А. Компетентностная модель как основа качества подготовки специалистов // Высшее образование сегодня, 2010, № 12. -С. 34-41.
6. Человек и земля. Мировоззрение. Экономика. Социальная политика. -М.,1988.
7. Н. М. Чернова и другие. Основы экологии. -М. , 1998.
8. Н. М. Чернова, А. М. Былова. Экология. -М., 1988.
9. Мавришев В. В. Общая экология. –Минск, 2007.

ТАРБИЯИ АХЛОҚИЮ МАЪНАВӢ – ОМИЛИ АСОСИИ ТАШАККУЛИ ШАХСИЯТИ ХОНАНДАҒОН

ФАЙЗУЛЛОЕВА И. - *ходимӣ пешбари илми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Қоимӣ Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни – 126, тел.:*
+(992) 985 28 45 08

Дар мақола роҷеъ ба тарбияи ахлоқию маънавии хонандағони муассисаҳои таҳсилотӣ ва роҳу воситаҳои ташкили он сухан меравад. Тарбияи ахлоқию маънавӣ инкишофи дунёи маънавии инсон буда, он ба рушди ботину сират ва ахлоқи инсон таъсир мерасонад. Инсон дунёи маънавии худро инкишоф дода ба шахсияти иҷтимоӣ табдил меёбад. Иброн мегардад, ки тарбияи ахлоқӣ чӯзӣ таркибии тарбия буда, асоси раванди ташаккули шахсиятро поя мегузорад.

Вожаҳои асосӣ: тарбия, шахсият, ахлоқ, маънавиёт, дониш, маҳорат, малака, ташаккул, хонанда.

МОРАЛЬНО - НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ – ГЛАВНЫЙ ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ УЧАЩИХСЯ

ФАЙЗУЛЛОЕВА И. - *ведущий научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни – 126, тел.:* +(992) 985 28 45 08

Статья раскрывает актуальные проблемы нравственного и духовного воспитания учащихся общеобразовательных учреждений. В статье рассматриваются пути формирования процесса духовного становления личности. Отмечается, что человек развивая свой духовный мир становится социальной личностью.

Ключевые слова: воспитание, мораль, личность, духовность, знание, умение, навыки, формирование, учащиеся.

MORAL EDUCATION - THE PRIMARY FACTOR OF FORMATION OF THE PERSON OF PUPILS

FAYZULLOEVA I. – *Leader Researcher, Institute of Development of Education named after Abdurakhman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni – 126, mob.:* +(992) 985 28 45 08

Article opens actual problems of moral and spiritual education of pupils of educational institutions. In article it is considered ways of formation of process of spiritual formation of the person. It is noticed that the person developing the inner world becomes social personality.

Keywords: education, morals, the person, spirituality, knowledge, ability, skill, formation, pupils.

Ба тарбияи дониши зеҳнӣ андӯхтаи шахс
диққат дода, тарбияи ахлоқии ӯро истисно
кардан ин таҳдид ба ҷомеа аст.

Г. Рузвелт

Инсон дар зиндагӣ дар ду дунё-дунёи моддӣ ва дунёи маънавӣ мавҷудият мекунад. Дунёи моддӣ ин таъмини истеъмолии моддии инсон буда, дунёи маънавӣ тарафи маънавиёти инсонро фаро мегирад. Дар дунёи маънавӣ ботин, сират, маънавиёт ва ахлоқи инсон инкишоф ёфта, ӯ ба як шахсияти иҷтимоии дорой ахлоку одоби ҳамида табдил меёбад ва ба самти расидан ба камолоти инсонӣ-зинаи олии ташаккули маънавиӣ инсон роҳ мепаёмояд. Аз ин рӯ, дар баробари рушду ташаккул додани малака ва маҳоратҳои донишомӯзии таълимгирандагон ба тарбияи ахлоқии онҳо низ тавачҷуҳ зоҳир намудан ҳатмист. Агар тарбияи донишомӯзӣ барои донишманд шудани хонанда мусоидат намояд, вале тарбияи ахлоқӣ ӯро ба шахси оқилу аз ҳама ҷиҳат бомаърифат, нақӯкор ва наҷиб ҳидоят мекунад.

Тарбияи ахлоқӣ ва маънавӣ таъсир ба дунёи маънавии шахс аст. Ин сифатҳо на танҳо дар инсон фаҳмиши зебоӣ, балки фаъолияти нексириштӣ, ростқавлӣ, ҳалолкориву ҳалолхӯрӣ, адлу инсоф, саховатмандӣ ва амсоли инро ба вучуд меоранд. Ахлоку маънавиёт унсурҳоеанд, ки қисматҳои дигари тарбияро бо ҳам мепаёванд ва асоси фаъолияти шахсро ташкил медиҳанд. Илму фарҳанг дунёи маънавии инсонро ташаккул медиҳанд. Забон, адабиёт, таърих манбаъҳои ҳатгӣ ва шифоҳӣ, осори арзишманди динӣ, ёдгориҳои таърихӣ, асарҳои санъат, барномаҳои радио, телевизион, маводи компютер, шабакаи васоити ахбори умум дар тарбияи ахлоқию маънавӣ, олами маънавии инсон нақши бориз дошта, дар тарбияи миллии маънавии инсон муҳимтарин васоил ба ҳисоб мераванд. Тарбияи маънавии инсон ба тарбияи ахлоқии шахс наздик аст. Ҳар ду аз ҳамдигар ғизо мегиранд ва дар тарбияи шахрвандӣ вазифаҳои муштарақро анҷом медиҳанд.

Тарбияи ахлоқӣ ҷузъи таркибии тарбия буда, муносибати одамонро дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва шахсӣ ба танзим мебарорад. Бояд ёдовар шуд, ки ахлоқ шакли шуури ҷамъиятӣ буда, кулли тарафҳои муносибатҳои хулку одоби одамонро дар бар мегирад. Он бештар ба шароити моддии ҷамъият вобаста буда, ҳастии ҷамъиятии одамонро инъикос мекунад. Одам ва ахлоқ ба якдигар зич алоқаманд буда, бе якдигар вучуд дошта наметавонанд. Инсон дар ҷомеа аз рӯи қонуну қоидаҳои дар он ҷомеа вучуд дошта зиндагӣ ва кор мекунад. Дар баробари тағйир ёфтани сохтори ҷамъият паҳлӯҳои ахлоқии одамон низ тағйир меёбад.

Бояд қайд кард, ки маҳз ахлоқ одобу рафторро муайян карда муносибати одамонро нисбат ба аҳли ҷомеа, давлат ва истеҳсолот нишон медиҳад. Фарқи ахлоқ аз одоб дар он аст, ки ахлоқ бо донишу ҷаҳонбинии шахс вобаста аст, одоб бошад, рафторест, ки ҳаракату муносибатҳои шахсро дар ҷомеа фаро мегирад ва ҳар ду маҳз дар натиҷаи таълиму тарбия ташаккул меёбад.

Тарбияи ахлоқӣ раванди пайдарпай буда, он аз оила шуруъ гардида, дар муассисаҳои томактабӣ, пасон дар мактаб идома меёбад. Дар муассисаҳои таълимӣ хонандагон дар рӯҳияи ватандӯстӣ, миллатпарастӣ, инсондӯстӣ, поквичдонӣ, садоқат ба халқу миллат, ростқавлӣ ва назорат бурдан аз болои рафтори худу арзёбӣ кардани ин рафтор тарбия меёбанд.

Имрӯзҳо, ки системаи маориф дар раванди таълими ба салоҳиятноки нигаронидашуда амал мекунад, тарбия ҷавҳари таълими салоҳиятнокро ташкил медиҳад. Тақозои ин низом дар он аст, ки муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва таҳсилоти олии касбӣ бояд инсонро ташаккулёфтаре омодаи шоҳроҳи зиндагӣ намояд.

Тарбияи ахлоқӣ дар асоси арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ ба амал бароварда мешаванд ва вазифаҳои тарбияи ахлоқӣ пеш аз ҳама аз ташаккул додани муносибати неки одам ба ҷамъият иборат аст. Ин яъне дар рӯҳияи адолатпарастӣ, инсондӯстӣ, муҳаббат ба халқу ватан тарбия ёфтани аст ва бояд қайд кард, ки муносибати мазкур аслан дар дарсҳо, машғулиятҳои берун аз синфӣ, берун аз мактаб (дар намуди саёҳатҳо, тамошои мавзёҳои таърихӣ, ҳузури осорхонаву намоишгоҳҳо, қироати адабиёти бадеию таърихӣ, ташриф ба китобхонаю театр, иштирок дар маърақаҳои фарҳангӣ ва ғайра) амалӣ карда мешаванд.

Вазифаи дуҷуми тарбияи ахлоқӣ барҳам додани нуқсонҳои ахлоқӣ дар кӯдакону наврасон мебошад. Ин нуқсонҳо пеш аз ҳама дар мактаб ва оила ба назар мерасанд. Бинобар ин, дар ин самт мактаб ва оила бояд дар якҷоягӣ фаъолият бурда, дар хонандагон ташаббускорӣ, самимият, меҳнатдӯстӣ, масъулиятшиносӣ, эҳтиром ба волидайн, калонсолон, эҳтиром ба арзишҳои миллӣ барин сифатҳоро тарбия намоянд. Дар ин самт тарбияи интизоми бошуурона яке аз вазифаҳои асосии тарбияи ахлоқӣ буда, он дар рафтору кирдор, муомила ва муоширати ҳаррӯзаи хонандагон хувайдо мегардад. Чунин тарбияи интизомиро онҳо танҳо аз омӯзгорону мураббӣёне, ки худашон соҳиби хислатҳои ҳамидаанд, ёд мегиранд. Вазифаи дигари тарбия аз инкишофи ҳамаҷониби шахсият иборат аст. Дар ин ҷода вазифаи ҷамъият ва мактабу оила тайёр кардани инсонӣ хушрафтору хушсалиқа мебошад.

Муҳаққиқ Турунов С. қайд менамояд, ки алоқамандии таълим бо меҳнати муфиди ҷамъиятӣ имкон медиҳад, ки масъалаҳои таълиму тарбия дар сатҳи баланд ҳал гарданд. “Аз ин рӯ, манбаи вазифаи таҳсилотро тайёр намудани шахрвандони сатҳи маърифаташон баланд, соҳиби тафаккури эҷодӣ, дониши амиқ, маҳорату малака, қобилиятнок ва рушдёрфта, билохира мутахассиси босалоҳият, яъне мутахассисе, ки ба дарҳости ҷомеа, бозори меҳнат ҷавобгӯ бошад, ташкил медиҳад, ки унсурҳои инҳоянд:

1. Таҳсилот маҷмӯи одии донишҳо дар бораи ҳодиса ва воқеаҳои табиату ҷамъият набуда, балки муназзамии ин ё он донишҳост, ки инсоният қарнҳо гирд овардааст.

2. Дониш маҳорату малакаҳоро дар бар мегирад, ки бе онҳо шахс дар зиндагӣ қадру қимате надорад.

3. Муҳимтарин унсур таҳсилот таҷрибаи инсонҳост, ки дар фаъолияти гуногуни онҳо зоҳир мегардад. Масалан, фаъолияти эҷодӣ, муносибат, эҳсос, рафтор, гуфтор, кирдор ва монанди онҳо.

Ҳамзамон муҳаққиқ қайд менамояд, ки таҳсилот раванди муттасили таълиму тарбия мебошад, ки мақсад аз он ноил шудан ба сатҳи баланди инкишофи маънавӣ, зеҳнӣ, фарҳангӣ ва салоҳияти касбии аъзои ҷамъият буда, ба тақмили тарбия ва вусъати ақлу хирад, диққат, хотира, ирода, эҳсоси инсон мунтазам мадад мерасонад. (7,6).

Мутаассифона дар ҳаллу ҷасли проблемаҳои тарбияи маънавии мактабӣ то ҳанӯз мушкилоти зиёде дар ҷараёни таълиму тарбия мавҷуд аст ва барои бартараф кардани онҳо бояд омӯзгорону маорифчиён, муҳаққиқон, падару модарон ва кулли аҳли ҷомеа дар ҳамкорӣ амал намуда ба масъалаҳои умдаи дар назди мактабу маориф гузошташуда таваҷҷӯҳи хоса зоҳир намоянд. Барои ин муассисаҳои таълимиро лозим меояд, ки пеш аз ҳама, дар самтҳои зерин фаъолият баранд:

- баланд бардоштани мақоми Кумитаи падару модарон;
- санҷидани корҳои эҷодии хонандагон ва навгонҳои омӯзгорону устодони эҷодкор ба хоҳири тарбияи маънавии наврасону ҷавонони лаёқатманд тавассути озмунҳо ва маҳфилҳо;
- ба танзим даровардани мувофиқати нақшаҳои таълимӣ, барномаҳо, китобҳои дарсӣ, дастуру рисолаҳои илмию методӣ, ҳуҷҷатҳои соҳаи маориф;
- ташкилу гузаронидани вохӯриҳо бо кормадони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бо иштироки бевоситаи падару модар бо мақсади пешгирӣ кардани сатҳи ҷинояткорӣ дар байни наврасону кӯдакони муассисаҳои таълим;
- мувофиқи нақшаҳои иловагии тарбиявӣ мустаҳкам кардани мазмуну мундариҷаи соатҳои тарбиявӣ, гузаронидани дарсҳои эҷодӣ, дарс-конфронсҳо, дарс-семинарҳо, викторинаҳои илмӣ, маҳфилҳои адабӣ, фаннӣ озмунҳои технологӣ, муаррифии лоихаҳо ва ғайра;
- вобаста кардани наврасони душвортарбия ба муассисаҳои махсуси ҷумҳуриявӣ;

- ташкил намудани осорхонаҳо, гӯшаҳои таърихиву кишваршиносӣ ва ташкил намудани сайёҳатҳо ба ин мавзӯҳо ба мақсади дар хонандагон ташаккул додани ҳисси ватандӯстӣ, худшиносӣ, ҳувияти миллӣ ва пойдор гардонидани анъанаҳои миллӣ;

- пешниҳод намудани роҳу усулҳои нави таълим.

Муҳаққиқ Амонӣ С. ибраз медорад, ки барои ба роҳ мондани тарбияи маънавии хонандагон онҳоро бештар ба мутолиаи китоб ҷалб намудан лозим аст. "...танҳо мутолиа метавонад ба рушди минбаъдаи шахсияти инсон мусоидат намояд ва дар ин амалкард мактаб нақши муассире дорад" (1,9).

Муҳаққиқ Туронов С. низ дар он андешааст, ки салоҳияту салоҳиятнокӣ таҷассумгари фаъолият ва зиндагӣ буда, дар аксари вожаву мафҳум ифода меёбад. Масалан, «инсон», «инсонгарой», «тарбия», «худшиносӣ». «маърифати баланд», «маҳорату малака», «китобу китобхонӣ», «забондонӣ», «бовар ба худ», «имону вичдон», «иродаи қавӣ», «зебоиписандӣ», «ватан, ватандорӣ», «миллат», «арзишҳои миллӣ ва эҳтирому ҳифзи онҳо», «муҳаббат ба яқдигар», «таҳаммулпазирӣ», «фурӯтанӣ», «сулҳпарварӣ» ва амсоли онҳо (7,17). Дар хонандагон ташаккул додани ин вожаву мафҳумҳои дар боло ёдрасгардида барои ҳамчун шахсият тарбия ёфтани минбаъд дар ҷомеа зиндагӣ ва фаъолият намудани онҳо роҳ мекушояд.

Айни замон муассисаҳои таҳсилоти тибқи раванди таълими босалоҳият фаъолият мебаранд, ки самти асосии муносибат дар таълими ин низом ба ташаккули шахсияти хонандагон равона гардидааст. Ба хусус бояд қайд намуд, ки муносибати босалоҳият дар ҳама самтҳои ташаккули шахсияти хонандагон натиҷаи мусбат медиҳад. Зеро одам махлуқи биологист ва шахсият хусусияти иҷтимоӣ дорад ва танҳо муносибати дуруст ва босалоҳияти таълиму тарбия раванди аз махлуқи биологӣ ба шахсияти бошуур ташаккул ёфтани амалӣ мегардонад. Ин ниҳоятан кори мушкилест ва ҳамаи он бадбахтиҳо, кушторҳо, ҷангҳо, исёнҳо, қашоқӣ, гуруснагӣ ва ғайраҳо ба дараҷаи зарурӣ ва муфид надоштани раванди тарбия ва таълим иртибот дорад. Аз ин лиҳоз, муносибати босалоҳият пеш аз ҳама бояд ба он равона карда шавад, ки ҳар як таълимгирандаи муассисаи таълимӣ тарбияи дурусти ахлоқию маънавий гирифта бо дониши судманд, маҳорату малакаи ташаккулефтаи дар амалия ҷоришаванда таъмин бошад.

АДАБИЁТ:

1. Амонӣ С. Нақши мутолиа дар рушди маънавии донишомӯзон./ Илм ва инноватсия, №3-4.2016 (17)- с. 9
2. Давлатшоев И. Тарбияи маънавии мактабиён дар шароити кунунӣ. Душанбе: Мавлавӣ, 2007.ғ 252 с.
3. Лутфуллоев М., Шарифов Ф. Маърифат-асоси рушди ҷамъият: раҳнамои омӯзгор.-Душанбе: Саҳбо, 2004.-64 с.
4. Лутфуллозода М., Бобизода Ғ. Андешаҳо перомуни салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо.-Душанбе, 2017.85 с.
5. Мачидова Б. Масъалаҳои хонавода ва тарбияи фарзанд дар замони муосир. / Оила-манбаи тарбияи неруи зеҳнии миллии хонандагони ҷавон. Душанбе, "Ирфон" 2015, сах.54-58.
6. Оила-манбаи тарбияи неруи зеҳнии миллии хонандагони ҷавон. Душанбе, "Ирфон" 2015, 173 с.
7. Туронов С. Муносибати босалоҳият дар таҳсилоти касбӣ. Душанбе - 2018.
8. Шарифзода Ф. Педагогика: назарияи инсонофар ва ҷомеаи фарҳангӣ. Душанбе, Ирфон, 2013.
9. Шарифзода Ф. Педагогикаи ҳамгиро. Душанбе "Ирфон" 2011, 510 с.

МОТИВИРОВАНИЕ ПОИСКОВО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

АБДУЛЛО-ЗОДЕ М.И. – научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмона Джоми Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни - 126, **E-mail:** mahfuza.abdullozode@gmail.ru, **тел.:** +(992) 777 09 02 02

В данной статье говорится о мотивировании образовательной деятельности студентов, являющейся составной частью непрерывного образования педагогических работников высших учебных заведений Республики Таджикистан. Мотивирование образовательной деятельности студентов для развития познавательно-поисковых умений и навыков при изучении английского языка должно осуществляться с постоянным повышением педагогического мастерства и непрерывным обновлением педагогических компетенций, необходимых для реализации программ и стандартов. Источниками мотивирования образовательной деятельности студентов для развития познавательно-поисковых умений и навыков при изучении английского языка являются: индивидуальная и самостоятельная работа, телевидение, корреспонденция, литературные источники, сеть «Интернет», видео и аудионосители, семинары, вебинары и научные конференции.

Ключевые слова: мотивирование, познавательно-поисковые умения, образовательная деятельность, массовая коммуникация, педагог, самообразование.

ҲАВАСМАНДКУНИИ МАЛАКАҲОИ ҶУСТУҶӮӢ ВА МАЪРИФАТИИ ДОНИШҶӮӢН ДАР ДАРСҲОИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

АБДУЛЛО-ЗОДА М.И. – ходими илмии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни – 126, **E-mail:** mahfuza.abdullozode@gmail.ru, **тел.:** +(992) 777 09 02 02

Ин мақола ба ҳавасмандгардонии фаъолияти таълимии донишҷӯён дахл дорад, ки қисми ҷудонопазири таълими давомдори омӯзгорони мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ҳавасмандгардонии фаъолияти таълимии донишҷӯён барои рушди малакаҳои маърифатӣ ва ҷустуҷӯӣ дар омӯзиши забони англисӣ бояд бо баланд бардоштани мунтазами малакаҳои педагогӣ ва нав кардани зехни омӯзгорон, ки барои татбиқи барномаҳо ва стандартҳо заруранд, амалӣ карда шавад. Сарчашмаҳои ҳавасмандгардонии фаъолиятҳои таълимии донишҷӯён барои рушди маҳоратҳои ҷустуҷӯии маърифатӣ дар омӯзиши забони англисӣ инҳоянд: корҳои инфиродӣ ва мустақил, телевизион, мукотиба, адабиёт, шабакаи Интернет, интиқолдиҳандаҳои видео ва аудио, семинарҳо, вебинарҳо ва конференсияҳои илмӣ.

Вожаҳои асосӣ: ҳавасмандӣ, маҳоратҳои маърифатӣ-ҷустуҷӯӣ, фаъолияти таълимӣ, иртиботи оммавӣ, омӯзгор, омӯзиши мустақилона.

MOTIVATION OF STUDENT'S SEARCH AND COGNITIVE SKILLS IN ENGLISH CLASSES

ABDULLO-ZODE M.I. – Researcher of the Institute for Educational Development named after Abdurahmon Jomi of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Ayni st., 126, **E-mail:** mahfuza.abdullozode@gmail.ru, **phone:** +(992) 777 09 02 02

This article refers to the motivation of educational activities of students, which is integral part of continuing education of teachers of higher educational institutions of the Republic of Tajikistan. Motivation of educational activities of students for the development of cognitive and search skills in learning English should be carried out with a continuous increase in pedagogical

skills and continuous updating of pedagogical competencies necessary for the implementation of programs and standards. Sources of motivation for students' educational activities for the development of cognitive search skills in learning English are: individual and independent work, television, correspondence, literature, the Internet, video and audio media, seminars, webinars and scientific conferences.

Keywords: *motivation, cognitive-search skills, educational activities, mass communication, teacher, self-education.*

Язык это зеркало, в котором ярко отражается лицо нации, мы должны ценить это, и наряду с этим придавать первостепенное значение изучению русского и английского языков как языков международного общения. [1]

Мотивирование образовательной деятельности студентов для развития познавательно-поисковых умений и навыков при изучении английского языка, является составной частью непрерывного образования педагогических работников высших учебных заведений Республики Таджикистан.

Суть мотивирования образовательной деятельности студентов для развития познавательно-поисковых умений и навыков заключается в овладении техникой и культурой умственного труда, в умении справляться с проблемами, самостоятельно работать не только над личностным самосовершенствованием, но и над профессиональным.

Очевидно, учение – это познание. Учитель не может заставить познавать, но имеет возможность заинтересовать учащихся, тем самым зародив в них желание познать предмет. Поэтому проблема стимулирования познавательного интереса является актуальной и ключевой на всех этапах обучения иностранному языку. Интерес стимулирует желание изучать и познавать, а следовательно, гарантирует прочность знаний. [2]

От педагогической квалификации, профессиональной компетенции, творческого подхода педагогов к мотивированию образовательной деятельности студентов при изучении английского языка зависит качество профессиональной подготовки будущих выпускников, а, следовательно, и уровень производительных сил общества, его материальное и духовное благополучие. Постоянное повышение квалификации преподавателей - обязательная часть государственной кадровой политики. Педагогическим работникам требуется постоянное обновление знаний для повышения профессиональной компетенции. Профессионально-педагогическими критериями работника вуза должны являться мировоззрение педагога, с пониманием целей своей работы и представлениями о средствах их достижения (поиск нестандартных решений в обучении и воспитании студентов), высокий уровень компетентности в предметной области.

Мотивирование образовательной деятельности студентов для развития познавательно-поисковых умений и навыков при изучении английского языка должно осуществляться с постоянным повышением педагогического мастерства и непрерывным обновлением педагогических компетенций, необходимых для реализации программ и стандартов.

Источниками мотивирования образовательной деятельности студентов для развития познавательно-поисковых умений и навыков при изучении английского языка являются:

- телевидение;
- корреспонденция;
- литературные источники;
- сеть «Интернет»;
- видео- аудио -флэшносители;
- курсовая подготовка;
- семинары, вебинары;
- научные конференции;
- мастер-классы;
- обмен опытом;
- экскурсии, походы, путешествия, посещение театра, кино, выставок, музеев,

картинных галерей, концертов.

Массовая коммуникация играет огромную роль в мотивировании образовательной деятельности студентов, она тесно переплетается с деятельностью современного общества (экономикой, политикой и культурой), охватывает человеческие отношения на различном уровне (международные, межгрупповые, межличностные и др.).

Массовая коммуникация – это исторически-сложившийся и развивающийся во времени технически опосредованный процесс создания, накопления, хранения, распределения, распространения, передачи, восприятия и обмена информации между социальным субъектом и объектом[3].

Сеть «Интернет» - это новый и очень эффективный способ передачи и представления информации в средствах массовой коммуникации. Интернет – явление уникальной совокупности локальных, региональных, национальных и общемировых компьютерных сетей и универсальная технология обмена информацией, являющийся узловым стержнем и главным связующим звеном глобального информационного пространства. Он стал главным средством информационного обмена множества миллионов людей на всех континентах[3].

Обобщая сказанное, все источники можно разделить на источники знаний, которые способствуют личностному росту, и источники, которые способствуют профессиональному росту, также оба типа могут способствовать одновременно и тому и другому.

Выделяют основные направления мотивирования образовательной деятельности студентов для формирования познавательных умений при освоении английского языка:

- профессиональное (предмет преподавания);
- психолого-педагогическое (направлено на студентов и родителей);
- психологическое (общение, лидерские качества);
- методическое (технологии, формы, методы и приемы обучения);
- правовое;
- историческое;
- политическое;
- лингвистическое;
- информационное;
- интересы и увлечения.

Все формы мотивирования образовательной деятельности студентов для развития познавательно-поисковых умений и навыков при изучении английского языка можно условно разделить на две группы: индивидуальную и групповую.

В индивидуальной форме мотивирования образовательной деятельности студентов инициатором является сам педагог, но руководители административных структур могут инициировать и стимулировать этот процесс.

Групповая форма мотивирования образовательной деятельности студентов для развития познавательно-поисковых навыков в виде деятельности клубов, семинаров, практикумов и т.д. способствует реализации обратной связи между итогами самостоятельной деятельности и самим преподавателем.

Проанализируем наиболее часто используемые формы организации мотивирования образовательной деятельности студентов для развития познавательно-поисковых умений и навыков в изучении английского языка, отметив их преимущества и недостатки.

1. Дистанционное самообразование (видеоконференции, семинары онлайн, заочные олимпиады и конкурсы).

Достоинства данной формы самообразования:

- предоставление студентам возможности участия в удобное для них время;
- выбор темы по интернету.

Недостатки:

- коммерческая (платная) основа.

2. Индивидуальная работа по мотивированию образовательной деятельности студентов при изучении английского языка включает в себя:

- проведение исследовательской работы по определенной проблеме;

- посещение читального зала, изучение научно-методической и учебной литературы;

- занятия в кружках, клубах и т.д.;
- обмен мнениями;
- проектную деятельность.

3. Сетевое педагогическое сообщество – новая форма организации мотивирования образовательной деятельности студентов для развития познавательных умений и навыков.

Сетевые педагогические сообщества – это интернет-ресурсы, созданные для общения единомышленников, педагогов различных регионов нашей республики, которые желают поделиться опытом, проблемами, подискутировать, рассказать о себе, узнать нужную информацию.

Сетевые сообщества предоставляют студентам при обучении английского языка возможность:

- использовать открытые, бесплатные и свободные электронные ресурсы;
- самостоятельно создавать сетевое учебное содержание;
- осваивать информационные концепции, получать знания и навыки;
- наблюдать за деятельностью участников сообщества.

Главные преимущества этой формы мотивирования образовательной деятельности студентов при изучении английского языка:

- возможность обмена опытом между студентами;
- персональная и адресная методическая помощь;
- получение консультации возможно в удобное для педагога время.

Другим важным средством мотивирования образовательной деятельности студентов для развития познавательных умений и навыков при изучении английского языка являются мероприятия, планирующиеся и реализующиеся по собственной инициативе (выполнение домашних работ, реализация собственных планов, посещение коллективных семинаров, кружков, организованных студентами и т.д.). К средствам мотивирования образовательной деятельности студентов при изучении английского языка, которые организуются студентами, принадлежат:

- мотивы деятельности;
- цели и содержание самообразования;
- методы и формы самостоятельного поиска и усвоения социального опыта;
- результаты самообразования;
- самоконтроль, самоанализ и самооценка.

Основным средством мотивирования образовательной деятельности студентов для развития познавательных умений и навыков при изучении английского языка является постоянная самостоятельная работа над литературой. С помощью чтения книг человек развивается духовно. Взаимодействуя с книгой, происходит некое заочное общение с мудрейшими людьми. Сегодня, когда существует множество печатных, а также электронных книг возникает вопрос о технике чтения. Техника чтения должна позволять быстро просматривать новинки литературы, а также способствовать запоминанию необходимых сведений.

Библиотеки должны стать важными центрами науки и культуры, ибо книга есть плод умственного труда просвещенного народа и важный фактор защиты национальной культуры, она обогащает читателя знанием, расширяет мировоззрение и мышление человека, направляет его на правильный жизненный путь.[1]

Человек, основываясь на прочитанном опыте и знаниях, а также выбрав образец, реализует самостоятельную деятельность, которая позволит закрепить и усовершенствовать те качества, важные для дальнейшей практической деятельности.

Большая роль в процессе мотивирования образовательной деятельности студентов для развития познавательных умений и навыков при изучении английского языка принадлежит также выполнению человеком самостоятельных практических заданий. Что дает возможность совершенствовать его профессиональные составляющие и использовать их на практике, ориентируясь на те знания и умения, которые человек уже получил, а также новых материалов, которые получены в процессе самообразования.

В вузе вчерашние выпускники школ попадают в новые условия, которые предъявляют к ним высокие требования: уметь рационально распределять и планировать

свое время, организовывать свое рабочее место, работать с книгой и специальной литературой и т.п.

Основные положения, касающиеся данного педагогического явления:

1. Самостоятельная работа большинством исследователей трактуется как один из видов познавательной деятельности обучаемых на уроке и дома, выполнение которой осуществляется по заданию преподавателя, но без его прямого участия.

2. Самостоятельная работа развивает такие важные черты личности, как самостоятельность, познавательная активность, творческое отношение к труду и др.;

3. В ходе выполнения самостоятельной работы цель каждого задания должна быть осознана обучающимся, т.е. он должен опираться на свои знания, предметные умения, навыки, собственный опыт при изучении данного предмета.

4. Самостоятельная работа требует от обучающихся наличия определенных общеучебных умений и навыков, способствующих ее рациональной организации: планировать эту работу, ставить задачи, находить способы наиболее быстрого экономного решения поставленных задач, вести оперативный контроль за ходом выполнения задания, уметь быстро вносить коррективы, подводить итоги, сравнивать эти полученные результаты с намеченными в начале, обнаруживать причины отклонений и намечать пути их устранения в дальнейшем.

Научная, научно-популярная, учебная, художественная и другие жанры литературы, а также пресса способствуют мотивированию образовательной деятельности студентов. Мотивирование образовательной деятельности студентов для развития познавательно-поисковых навыков предусматривает также возможность использования разнообразных вспомогательных средств:

- лекции;
- доклады;
- концерты;
- консультации педагогов и специалистов;
- спектакли, кинофильмы, телепередачи;
- посещение выставок, ярмарок, музеев, галерей;
- опыты, эксперименты, моделирование и т.п.

Самообразование важная составляющая часть творческо-преобразовательной, духовной деятельности человека, механизм превращения репродуктивной деятельности в продуктивную[5,с.311]

Таким образом, система мотивирования образовательной деятельности студентов для развития познавательно-поисковых умений и навыков предусматривает:

- текущее и перспективное планирование;
- подбор рациональных форм и средств усвоения и сохранения информации;
- освоение методики анализа и способов обобщения своего и коллективного педагогического опыта;
- постепенное овладение методами исследовательской и экспериментальной деятельности.

Увеличение объемов самостоятельной работы, посещение читальных залов и тематических мероприятий по английскому языку будет мотивировать студента к более углубленному изучению материалов.

Участие в сетевых педагогических сообществах и мероприятиях с участием англоговорящих участников (носителей языка) тоже способствует развитию поисково-познавательных навыков для изучения английского языка.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Брызгунова Е. Н. Самообразование как основа успешности человека [Текст] // Педагогическое мастерство: материалы международной научной конференции (г. Москва, апрель 2012 г.). — М.: Буки-Веди, 2012. — С. 310-312.

2. Брушлинский А.В. Психология мышления и проблемное обучение. - М.: Знание, 1983.- 96с.

3. Наумченко И.А. Самообразования будущего учителя. – Саранск: Мордгиз, 1974. – 252 с.

4. «Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 26 декабри соли 2019.

5. Петров В.П. Интернет в мировом информационном пространстве / В.П. Петров, С.В. Петров // ОБЖ. - 2008. - № 8.

6. Посталюк Н.Ю. Творческий стиль деятельности: Педагогический аспект.- Казань: КГУ, 1989.- 208с.

7. Спирина Е.М., Чернякова Ю.С. Эффективные способы стимулирования познавательного интереса на уроках иностранного языка. - <https://cyberleninka.ru/article/n/effektivnye-sposoby-stimulirovaniya-poznavatel'nogo-interesa-na-urokah-inostrannogo-yazyka>

8. Фомина, Е.Н. Формирование самообразовательной компетентности студентов на основе применения модульной технологии (на примере средних профессиональных учебных заведений): автореферат диссертации кандидата педагогических наук. – Санкт-Петербург, 2007.

9. Щукина Г.И. Проблема познавательных интересов в педагогике. - М.: Педагогика, 1971.- 351с.

ВОҶЕИЯТИ ВИРТУАЛӢ ДАР ТАҲСИЛОТ

САФАРОВ С. С. - муаллими калони кафедраи математика – информатикаи Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент, шаҳри Панҷакент, хиёбони Рӯдакӣ – 106, **E-mail:** Samandar_ss@mail.ru, **тел.:** (+992) 927-41-08-60

Мақолаи мазкур бо мақсади муайян намудани таъсири модели таълимии воқеияти виртуалӣ дар таҳсилот ба қобилият ва инкишофи тафаккур, малака ва муносибати илмии шахс таҳия шудааст. Дар мақола воқеияти виртуалӣ, таҳсилоти виртуалӣ, лабораторияи виртуалӣ, инструкцияи виртуалӣ ва аҳамияти муҳити илмии виртуалӣ дида баромада шудааст, ки зарурияти истифодаи фазои таълими виртуалиро дар таълими илм нишон медиҳад. Воқеияти виртуалӣ як технологияест, ки вуруди ҳиссиётро аз ҷаҳони воқеӣ ба воситаи вурудкунии сенсорӣ, ки тавассути моделсозии компютерӣ сохта шудааст, иваз мекунад. Муҳити виртуалии омӯзиш ҳамчун муҳити компютерӣ муайян карда мешавад ва он як низоми нисбатан қушодаест, ки ба иштирокчиён имкон медиҳад, ки бо раванди таълим ҳамкорӣ ва мулоқот кунанд ва дастрасии онҳоро ба доираи васеи захираҳо таъмин кунанд.

Вожаҳои асосӣ: воқеияти виртуалӣ, таҳсилоти виртуалӣ, лабораторияи виртуалӣ, инструкцияи виртуалӣ, проектор, радио, телевизион, компютер, конструктивизм, портал.

ВИРТУАЛЬНЫЙ ПЕРЕСМОТР В ОБРАЗОВАНИИ

САФАРОВ С.С. - старший преподаватель кафедры математики – информатики, Таджикский педагогический институт города Пенджикента, г. Пенджикент, проспект Рудаки – 106, **E-mail:** Samandar_ss@mail.ru, **тел.:** (+992) 927-41-08-60

Эта статья предназначена для определения влияния виртуальной образовательной модели образования на способность и развитие научного мышления, навыков и отношений человека. В статье рассматриваются виртуальная реальность, виртуальное образование, виртуальные лаборатории, вертикальные инструкции и важность виртуальной научной среды, подчеркивается необходимость использования виртуального пространства в научном образовании. Вертикальная реальность - это технология, которая заменяет сенсорный ввод из реального мира сенсорным вводом, созданным компьютерным моделированием. Виртуальная среда обучения определяется как компьютерная среда и является относительно открытой системой, которая позволяет участникам взаимодействовать и знакомиться с процессом обучения и предоставлять доступ к широкому спектру ресурсов.

Ключевые слова: виртуальная реальность, виртуальное образование, виртуальная лаборатория, виртуальный инструктор, проектор, радио, телевидение, компьютер, конструктивизм, портал.

VIRTUAL REVISION IN EDUCATION

SAFAROV S.S. - *Tajik Pedagogical Institute, Penjikent, Senior Lecturer, Department of Mathematics - Computer Science. Address: 735500, Republic of Tajikistan, Panjakent, Rudaki Avenue 106, E-mail: Samandar_ss@mail.ru, Phone: (+992) 927-41-08-60*

It is a predetermined model for the visualization of a virtual model of visualization, and of the obscure and emerging dimensions of the mind. virtual reality, virtual realization, virtual laboratory, vertical instructions and virtual realization. vertical reality - ethereum technology, which convert sensory input from real-world sensor sensors, built-in computer simulations. Virtual virtualization defines how computer systems and relay systems can be used to translate and redistribute the process from the input and output of the spectrum resources.

Keywords: *virtual reality, virtual education, virtual laboratory, virtual instructor, projector, radio, television, computer, constructivism, portal.*

Дар замоне, ки мо умр ба сар мебарем, татбиқ ва рушди амалии технологияи информатсионӣ дар саноати таълим хос аст. Татбиқи амалии технологияи информатсионӣ дар омӯзиш, имконоти зиёди фарогирии доираи муайяни масъалаҳоро доро буда, дар фазои маҷозӣ ба маҳдудияти фазо ва вақт дастрас мебошад. Ташкил ва истифодаи лабораторияҳои виртуалӣ дар таълим навоари асри нав буда, дар худ як қатор функцияҳои омӯзиширо доро мебошад, ки барои тағйир ва шаклгирии раванди таълим хизмат мерасонад. Ҳамзамон, рушди технологияҳои муосири иттилоотӣ зарурати аз нав дида баромадани сохторҳо ва хосиятҳои муҳити таълимии виртуалиро ба вучуд меорад. Рушди системаҳои нави таълимӣ, ба он оварда мерасонад, ки асоси муҳити муассири пурсамари таълим бояд технологияи моделсозии математикӣ ва компютерӣ бошад. Бо вучуди ин, аксари муҳаққиқони муосири технологияҳои муҳити омӯзиши виртуалӣ розӣ ҳастанд, ки манбаъҳои асосии рушди чунин технологияҳо ба системаи таълим равона карда шудаанд [6, с. 15].

Мақолаи мазкур бо мақсади муайян намудани таъсири модели таълимии воқеияти виртуалӣ дар таҳсилот ба қобилият ва инкишофи тафаккур, малака ва муносибати илмии шахс таҳия шудааст. Дар мақола воқеияти виртуалӣ, таҳсилоти виртуалӣ, лабораторияи виртуалӣ, инструкцияи виртуалӣ ва аҳамияти муҳити илмии виртуалӣ дида баромада шудааст, ки зарурати истифодаи фазои таълими виртуалиро дар таълими илм нишон медиҳад.

Дар таҳқиқ масъалаҳои зерин баррасӣ карда шудаанд:

- воқеияти виртуалӣ, муҳити виртуалӣ ва омӯзиши виртуалӣ;
- хусусиятҳо ва маҳдудиятҳои системаи омӯзиши виртуалӣ;
- имкониятҳои муҳити омӯзиши виртуалӣ;
- лабораторияи виртуалӣ;

Дар тӯли даҳсолаи охир, технологияи информатсионӣ ва коммуникатсионӣ муҳарриқи пешбарандаи соҳаи таҳсилот ва дигар соҳаҳо гардид. Ин феномени нав мебошад, ки таҳияи технологияҳои таълим ва воситаҳои проектор, радио, телевизион, компютер ва ғайра ба муҳити омӯзиши таълим ворид шудаанд. Чанбаъҳо ва захираҳои илмӣ тавассути технологияи информатсионӣ кафш гардида, расонаи он дар истифодаи телекоммуникатсия оммавӣ гардид. Омӯхтани илм, бешубҳа, бо технология, ҳам аз ҷиҳати маърифатӣ ва ҳам дар амалия алоқаманд аст. Соҳаҳои омӯзиши электронӣ гуногунанд, аз ҷумла лабораторияи виртуалии илмӣ, ки омили асосии омӯхтани электронии амалиро таъмин менамояд ва такмил додани мубодилаи иттилоот тавассути як анбори марказонидашудаи Интернет барои маводи таълим, метавонад мавод барои дарси

машқҳо, мисолҳои таърихӣ, инчунин машқҳои лабораторӣ, нармафзор, дастурҳо ва ғайраро дар бар гирад.

Воқеияти виртуалӣ як технологияест, ки вуруди ҳиссиётиро аз ҷаҳони воқеӣ ба воситаи вурудкунии сенсорӣ, ки тавассути моделсозии компютерӣ сохта шудааст, иваз мекунад. Ба воқеияти виртуалӣ ҷои махсус дода мешавад, ки асоси он истилоҳҳои ғайримоддӣ ба монанди иттилоот, тасвирҳо ва фикрҳо мебошад. Мафҳуми «воқеияти виртуалӣ» ба андозаи бештар ҳолатеро тавсиф менамояд, ки эҳсоси одам дар он ба таври сунъӣ ба вучуд омадааст. Воқеияти виртуалӣ як навъи муҳит - миёнарав байни ҷаҳони табиӣ ва инсон мебошад, ки бо гузашти вақт воқеятро ба ҷои ин, ба воқеияти мустақил ва худмаблағгузор табдил медиҳад [6, с.221]. Воқеияти виртуалӣ як манбаи тавоноро дар таълим фароҳам меоварад. Табиати таҷрибавии системаҳои воқеияти виртуалӣ аз се манбаъ бармеояд: таъмид, интерактивӣ ва ақсуламали бисёрсоҳавӣ. Манфиати таъмид аз он иборат аст, ки он ҳисси хузурро таъмин мекунад ӯ эҳсосотро ҳақиқатан дар ҷаҳони тасвиршуда нишон медиҳад. Интерактивӣ қобилияти назорат кардани рӯйдодҳои моделиронӣ вобаста аз ҳаракати одам, ки дар натиҷаи ин воқунишҳо дар моделирони оғоз меёбад. Табиати бисёрсоҳавии воқеияти виртуалӣ маънои онро дорад, ки информатсияро аз як маъно метавон ба даст овард. Табиати таҷрибавии воқеияти виртуалӣ равиши конструктивистиро дар таълим дастгирӣ мекунад. Конструктивизм як назария ба даст овардани дониш аст, дар ин замина одамон донишро тавассути омӯзиши таҷриба ба даст меоранд. Конструктивизм таълимро ҳамчун раванде, ки дар он хонанда ғояҳои нав, нуқтаи назари навро дар асоси донишу таҷрибаи пешандӯхтаи худ фаъолона бунёд мекунад, меомӯзад. Ба таври дигар гӯем, "таълим ин дар асоси таҷрибаи худ кашф кардани донишҳои нав аст". Воқеияти виртуалӣ, ки бо мақсадҳои педагогӣ истифода мешавад, инчунин як технологияи таълимӣ мебошад. Технологияи таълимӣ як система, пайдарпайии амалҳоест, ки барои амалӣ намудани ҳадафҳо ва вазифаҳои консепсияи таълим нигаронида шудаанд [2, с.25].

Муҳити таълими виртуалӣ як соҳаи муҳими илм гардид, ки асосҳо ва принципҳои худро дорад. Муҳити виртуалии омӯзиш ҳамчун муҳити компютерӣ муайян карда мешавад, ки як низомии нисбатан қушодааст ба иштирокчиён имкон медиҳад, ки бо раванди таълим ҳамкорӣ ва мулоқот кунанд, дастрасии онҳоро ба доираи васеи захираҳо таъмин кунанд. Консепсияи лабораторияи виртуалӣ ҳамчун "Озмоишгоҳи лабораторӣ бидуни лабораторияи воқеӣ муайян карда шудааст. Ба омӯзанда барои пайвастании ҷанбаи назариявӣ ба амалия мусоидат мекунад". Ғайр аз ин, он ҳамчун саҳифаи интернетӣ тарҳрезӣ гардидааст, хусусияти дар яқвақт қабули дархости хоҳишмандонро дар саросари ҷаҳон таъмин менамояд. Муҳити таълими виртуалӣ бо фарогирии фазои омӯзиши ҷисмонӣ арзиши иловагиро медиҳанд. Компютер ба мақсади таҷрибаҳои субъективӣ дар ҷой ва вақти дилхоҳ дар CD ё веб – сайт хифз карда мешавад. Компанентҳои лабораторияи виртуалӣ ҷузъи асосии лабораторияи аънанавӣ ҳисобида мешаванд, алтернативаи он дар шумораи камтарин ба назар мерасад.

Хусусиятҳо ва маҳдудиятҳои системаи омӯзиши виртуалӣ:

- эҷод кардани модели нави зеҳнӣ дар таҳсилот ба воқеӣ ва зеботар аз ҳаёлот.
- ташаккул додани дониш ва густариши иттилоот.
- ташвиқ ва роҳнамоии донишомӯз.
- бақайдгирии маълумот ва ба таври худкор баҳо додани онҳо.
- сарфаи вақт дар омӯзиш.
- дар асоси фарзияҳо ва равандҳои илмӣ идома додани тадқиқот.

Баъзе маҳдудиятҳо сарфи назар мешаванд:

- набудани лабораторияҳои виртуалӣ, ки бо забони тоҷикӣ така мекунанд;
- эҳтиёҷ ба сахтафзор ва нармафзорҳои бо стандартҳои махсус амалкунанда.

Яке аз омилҳои таъсиррасонӣ ва боварӣ ҳосил кардан ба дониши азхудкардаи худ дар раванди омӯзиш истифода бурдани лабораторияи виртуалӣ мебошад. Лабораторияи виртуалӣ ӯ маҷозӣ метавонад визуализатсияи мустақим, муҳити интерактивии маҷозӣ, таъмини сифатии таҷрибаҳои амалӣ ва ғайраро таъмин намояд. Тамоюли рушди комплексҳои лаборатории маҷозӣ пайдоиши маҳсулоти барномавиро пешниҳод менамояд,

ки онҳоро ба талаботҳои соҳаҳои мухталиф мутобик кардан мумкин аст [5,с.3]. Ба таври мухтасар гуфта мешавад, ки таҷриба метавонад хассос, тағйирпазир, сусти ё фрагменталӣ ва ё таълимӣ бошад. Таҷрибаи арзишманд барои таълим пайвасти интерактивӣ мебошад.

Таҷрибаҳои ҷаҳонӣ собит намудаанд, ки чунин омилҳо сабабгори нуфуз ва мартабаи лабораторияи виртуалӣ дар омӯзиши илм гардид:

1. Мавҷудият: хусусияти ҷуғрофӣ сарфи назар гардида, дар ҳар замон новобаста аз вақти астрономӣ дастрас аст.

2. Мушоҳидаҳо: машғулиятҳои лабораториро дар доираи васеи иштирокчиён гузаронида, ҳатто сабти электронии онро нигоҳ доштан мумкин.

3. Дастрасӣ: доираи васеи одамон, аз ҷумла маъюбонро дастрас карда, аз омӯзиш ва амалия баҳра мегиранд.

4. Амният: метавон алтернативаи бехатарро аз таъсироти беруна хифз кард.

Ҷазои омӯзиши виртуалӣ ҷазои иттилоотии тарроҳишуда мебошад. Муҳити виртуалии таълим (аз нуқтаи назари технологӣ), - ҷазои иттилоотӣ барои фаъолияти муштараки иштирокчиёни таълим буда, равандест, ки тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ тавлид мешавад, аз ҷумла маҷмӯи асбобҳо ва технологияҳои компютерӣ, ки имкон медиҳанд мундариҷаи муҳити таълимро идора кунад[1,с.5].

Ҷамагуна вебсайтҳо ҷазои иттилоотии сохташуда мебошанд. Барои муҳити омӯзиш талаботи функционалӣ сершумор аст ва то ҳол ба таври мунтазам омӯхта нашудааст. Истифодаи иттилоот дар ҳамкориҳои таълимӣ, ки барои тавлиди воқунишҳои динамикӣ истифода мешавад, хифз карда мешавад. Бо тавсифи васеи муҳити омӯзиши виртуалӣ, мо самаранокии ин муҳитро зерӣ суол мегузорем. Оё он самаранокии таълимро боло мебарад? Дар фикр фуру рафта эҳтимолан ҷавоби “Ҳа” ва шояд ҷавоби “На”- ро мегӯем. Ба ҳар ҳол агар исботи бартарӣ дар робита ба натиҷаҳои омӯзиш вучуд надошта бошад ҳам, эволютсия боздошта намешавад. Масъала дар он нест, ки далелҳо исбот карда шаванд, балки масъала бояд дарк карда шавад. Самаранокии омӯзиш ба контексти педагогӣ вобаста аст: сценарияи педагогӣ, ки дар он барномаи таълим муттаҳид карда шудааст; дараҷаи иштироки омӯзгорон, ҷаҳорҷӯбаи вақт, инфрасохтори техникӣ ва ғайра.

Аввалин имконияти муҳити омӯзиши виртуалӣ ин аст, ки ҳамкориҳои муштаракро бо роҳҳои гуногун дастгирӣ мекунад ба монанди: асинхронӣ, матн дар асоси аудио ё видео, як ба як, як ба бисёр ва ғайра, ки ин амортизаторҳо оқибатҳои имконпазирро муайян мекунанд. Ҷазои виртуалӣ ҷазоест, ки ҳамчун эҷоди саноати омӯзишӣ шинохта шудааст. Мо наметавонем пешгӯӣ кунем, ки муҳити омӯзиши виртуалӣ ба таъсирбахшии омӯзиш таъсир мерасонад, як нуқтаи муҳим барои ба назар гирифтани он ин аст, ки ҷазои виртуалӣ, ҷазои кушод ва ҷазое мебошад, ки метавон равишҳои навро санҷид.

Порталҳои интернетӣ метавонад бо як қатор аломатҳо дар ҷазои маҷозӣ тасниф шавад:

- воқеияти лабораторияҳои виртуалӣ;
- усулҳои ҳамкорӣ байни одамон дар ҷазои виртуалӣ (хусусияти интерактивӣ);
- мавҷудияти тафтиши автоматии натиҷаҳо.

Чунин хусусиятҳо аз рӯи бисёр нишондиҳандаҳо муайян карда мешавад, аз ҷумла аломатҳои техниकीи онҳо (платформаи таҳияшавандаи курсҳо, василаи амалисозӣ), инчунин концептуалӣ, ки аз рӯи моделҳои таълим таҳия мешаванд. Таснифот дар системаи муносибатҳои “портал - лабораторияи виртуалӣ – одам”, метавонад ба хусусияти модел асос ёбад. Албатта, гурӯҳҳои одамон мавҷуданд, ки бо дифференсияи беруна (масалан, таҳсил дар хона ё бурун аз он, одамони дорои эҳтиёҷоти махсус) таҳсили илм мекунанд, ки барои онҳо фаъолияти бомуваффақият аст. Асоси илмӣ ва педагогии ташаккули модели назариявии як лабораторияи виртуалӣ мувофиқати қобилиятҳои дидактикӣ, психологӣ, ташкилӣ ва техникӣ ба парадигмаи таҳсилоти муосир мебошад, ки ба муносибати афзалиятнок ба иттилоотсозии таълим асос ёфтааст. Модели назариявии лабораторияи виртуалӣ дар таълим, аз ҷумла принципҳои бунёдии эҷодиёт, системаи мақсадҳо ва вазифаҳо, шароити ташкили самарабахши фаъолияти он, модулҳои сохтори ҷузъҳои он, технологияҳо барои навсозии динамикӣ ва вазифаҳои репродуктивии он дар заминаи назарияи рушди таълими маҷозӣ нигаронида шудааст. Модели лабораторияи виртуалии дидактикаи инноватсионии компютерӣ дар се сатҳ вучуд дошта метавонад: концептуалӣ,

ки типологияи маводи таълимиро дар асоси вазифаҳои педагогии онҳо инъикос мекунад; сохторӣ, ки сохтори дохилии ҳар як ҷузъи лабораторияро ифода мекунад; мавзӯӣ, ки хусусияти татбиқи технологияҳои инноватсиониро дар омӯзиши фанҳои алоҳидаи таълимӣ инъикос мекунад [5,с.3]. Ҳамин тариқ, бо дарназардошти ҳолатҳои дар боло номбаршуда, таҳнологияи нави таълим раванди таълимиро оптимизатсия мекунад, то дар шароити онҳо фаъолияти таълимӣ мукамал гардад.

АДАБИЁТ:

1. Бутко Е.Я. Эволюция дистанционного образования // Дистанционное и виртуальное обучение. 2016. - № 5. - с.53-61.
2. Вайндорф-Сысоева М.Е. Виртуальная образовательная среда: категории, характеристики, схемы, таблицы, глоссарий: Учебное пособие. – М.: МГОУ, 2010. – 102 с.
3. Остроух А.В., Николаев А.Б. ПРОЕКТ РАЗРАБОТКИ ВИРТУАЛЬНЫХ ЛАБОРАТОРНЫХ РАБОТ В СРЕДЕ PLABS // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2013. – № 11-1. – С. 36-38;
4. Селиванов В.В., Селиванова Л.Н. Виртуальная реальность как метод и средство обучения // Образовательные технологии и общество. 2014. Т. 17, № 3. С. 378–391.
5. Trukhin A. V. Ispol'zovanie virtual'nykh laboratoriy v obrazovanii // Otkrytoe i distantsionnoe obrazovanie. 2002. № 4 (8). S. 67-69.
6. Хуторской А. В. Современная дидактика : учебник для ВУЗов. СПб. : Питер, 2001. С. 402-405.
7. Фомина М.Н. Инновационные процессы в высшем образовании как фактор становления гражданского общества // Личность. Культура. Общество. 2010. Т. XII. Вып. 2. № 55-56. 496 с

ОПЫТ РЕАЛИЗАЦИИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНОЙ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ К РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С ПРИЗНАКАМИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ГОТОВНОСТИ

АБДУРАХМОНОВ Г.Н. – специалист отделения педагогики и образовательных технологий Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни – 126, **E-mail:** abdurakhmonov_1979@mail.ru, **тел.:** (+992) 98 333 02 79

Статья посвящена описанию программы формирования профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми с признаками интеллектуальной одаренности. Предлагается понимание готовности к работе с детьми, имеющими признаки интеллектуальной одаренности как системного, интегрального образования, появляющаяся в успешном психолого-педагогическом сопровождении детей с признаками интеллектуальной одаренности в направлении своевременного выявления и развития их потенциала. Приводится модель формирования профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми с признаками интеллектуальной одаренности и описание этапов ее реализации. Предлагается статистический анализ результатов психолого-педагогического исследования, свидетельствующий об успешности реализации формирующей программы.

Ключевые слова: формирование, программа формирования, модель формирования, готовность, профессионально-личностная готовность, одаренность, дети с признаками интеллектуальной одаренности.

ТАҶРИБАИ ТАТБИҚИ БАРНОМАИ ОЗМОИШӢ БАРОИ ТАШАККУЛИ ОМОДАГИИ ҚАСБӢ-ШАҲСИИ ПСИХОЛОГӢ ОЯНДА БАРОИ ҚОР БО ҚӢДАҚОНИ АЛОМАТӢОИ ЛАӢҚАТИ АҚЛИДОШТА

АБДУРАХМОНОВ Г.Н. – мутахассиси шӯъбаи педагогика ва технологияи таҳсилоти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Айни – 126, **E-mail:** abdurakhmonov_1979@mail.ru, **тел.:** (+992) 98 333 02 79

Мақола ба тавсифи барномаи ташаккули омодагии касбӣ-шахсии психологҳои оянда барои кор бо кӯдакони нишонаҳои лаёқати ақлидошта бахшида шудааст. Фаҳмиши омодагии касбӣ-шахсӣ барои кор бо кӯдакони нишонаҳои лаёқати ақлидошта ҳамчун ташкилаи ситеманок ва интегралӣ, ки дар ҳамроҳии самараноки психологӣ-педагогии кӯдакони лаёқати ақлидошта дар самти рушди имкониятҳои онҳо зоҳир мегардад, пешниҳод мешавад. Тавсифи амсилаи ташаккули омодагии касбӣ-шахсӣ барои кор бо кӯдакони нишонаҳои лаёқати ақлидошта ва давраҳои татбиқи он оварда шудааст. Таҳлили омории натиҷаи таҳқиқоти психологӣ-педагогӣ пешниҳод мешавад, ки нишондиҳандаи самаранокии барномаи ташаккулдиҳанда мебошад.

Важзаҳои асосӣ: ташаккул, барномаи ташаккулдиҳанда, амсилаи ташаккул, омодагӣ, омодагии касбӣ-шахсӣ, лаёқат, кӯдакони нишонаҳои лаёқати ақлидошта.

EXPERIENCE IN IMPLEMENTING AN EXPERIMENTAL PROGRAM FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL AND PERSONAL READINESS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS TO WORK WITH CHILDREN WITH SIGNS OF MENTAL GIFTEDNESS

ABDURAKHMONOV G.N. - Specialist of the Department of Pedagogy and Educational Technologies of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, ul. Aini, 126. E-mail: abduraxmonov_1979@mail.ru, mob.: (+992) 98 333 02 79

The article is devoted to the problem of the formation of professional and personal readiness of future psychologists to work with children with signs of intellectual giftedness. An understanding of the willingness to work with children with signs of intellectual giftedness as a systemic, integrated education is proposed, which appears in the successful psychological and pedagogical support of children with signs of intellectual giftedness in the direction of timely identification and development of their potential. A model of the formation of professional and personal readiness of future psychologists to work with children with signs of intellectual giftedness and a description of the stages of its implementation are given. A statistical analysis of the results of psychological and pedagogical research is suggested, indicating the success of the formative program.

Keywords: formation, formation program, formation model, readiness, professional and personal readiness, giftedness, children with signs of intellectual giftedness.

В данном контексте актуальным становится проблема профессиональной подготовки специалистов работающих с данной категорией учащихся. По справедливому замечанию В.И. Панова встреча с одаренным ребенком является для педагога и психолога своеобразным экзаменом в профессиональном, личностном и даже духовно-нравственном отношениях и становится «точкой роста» на пути профессионального и личностного становления [2].

Проблеме подготовки педагогов к работе с одаренными детьми посвящено много исследований. Однако проблеме подготовки психологов в данном направлении не уделено должного внимания. Изучение данной проблемы ограничивается лишь упоминанием направлений деятельности психолога и его функций при работе с подобными детьми (В.И. Панов).

Мы считаем, что проблема подготовки психологических кадров к взаимодействию с детьми с признаками умственной одаренности является не менее важной, чем проблема подготовки педагогов. Только психолог с высоким уровнем развития профессионально-личностной готовности к работе сданной категорией учащихся может выступать организатором со-бытийной общности, объединяющий всех субъектов образовательного процесса. Он может выступать инициатором, организатором и регулятором доминантного жизненного проекта каждого ребенка имеющий умственный и творческий потенциал.

Исходя из сказанного, мы разработали экспериментальную программу формирования профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми с признаками умственной одаренности [1].

Профессионально-личностную готовность будущего психолога к работе с детьми, имеющими признаки умственной одаренности в нашем исследовании, мы определяли как системной, интегральной характеристикой психолога, включающей совокупность когнитивных, личностных и деятельностных компонентов, обеспечивающих успешное осуществление профессиональной деятельности, направленной на профессиональном сопровождении семьи, педагогов и детей в проблеме выявления школьников с признаками умственной одаренности и развитие их потенциала.

Целью нашей программы выступало формирование профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми имеющими признаки умственной одаренности.

Исходя из цели эксперимента нами определялись следующие **задачи**:

1) Формирование мотивации работы с детьми с признаками умственной одаренности, развитие профессионально важных качеств личности необходимых для работы с детьми с признаками умственной одаренности (абнотивность, склонность к работе с детьми с признаками умственной одаренности, склонность к самосовершенствованию, сознательность, самостоятельность, рефлексия);

2) Формирование у студентов научно обоснованного представления об учащих с признаками умственной одаренности, о задачах, методах и средствах психолого-педагогического сопровождения участников образовательного процесса по проблеме развития одаренности на данной основе формирование и развитие когнитивной готовности к работе психолога с детьми с признаками умственной одаренности;

3) Формирование у будущих психологов умений и навыков конструктивного взаимодействия с участниками образовательного процесса (в особенности с детьми, имеющими признаки умственной одаренности).

4) Оценка эффективности программы формирования профессионально-личностной готовности к работе с детьми с признаками умственной одаренности.

Эффективность нашей программы будет зависит от реализации ряда психологических (создание конструктивных отношений при взаимодействии субъектов образовательной деятельности, целенаправленное моделирование ситуаций развития соответствующих личностных и профессиональных качеств, актуализация механизмов саморефлексии и самосовершенствования у студентов – будущих психологов) и педагогических (соблюдение поэтапности в реализации формирующей программы, субъект-субъектное взаимодействие преподавателя и студентов, практикоориентированность содержания обучения) условий.

Процесс формирования профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми с признаками интеллектуальной одаренности можно представит в виде следующей модели (рис.1).

Так как по нашему замыслу личностный компонент является ведущим в структуре профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми с признаками умственной одаренности, программа формирования реализуется поэтапно: первый этап предполагает формирования личностного компонента посредством психолого-педагогического тренинга; второй этап направлен на развитие когнитивного компонента путем освоения студентами курса «Психолого-педагогические основы работы с детьми с признаками умственной одаренности»; третий этап предполагает формирование деятельностного компонента профессионально-личностной готовности студентов-психологов посредством прохождения психолого-педагогической практики в общеобразовательных школах.

Исходя из ведущей роли личностного компонента в структуре профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми с признаками умственной одаренности, важнейшим этапом нашей программы становится проведение психолого-педагогического тренинга.

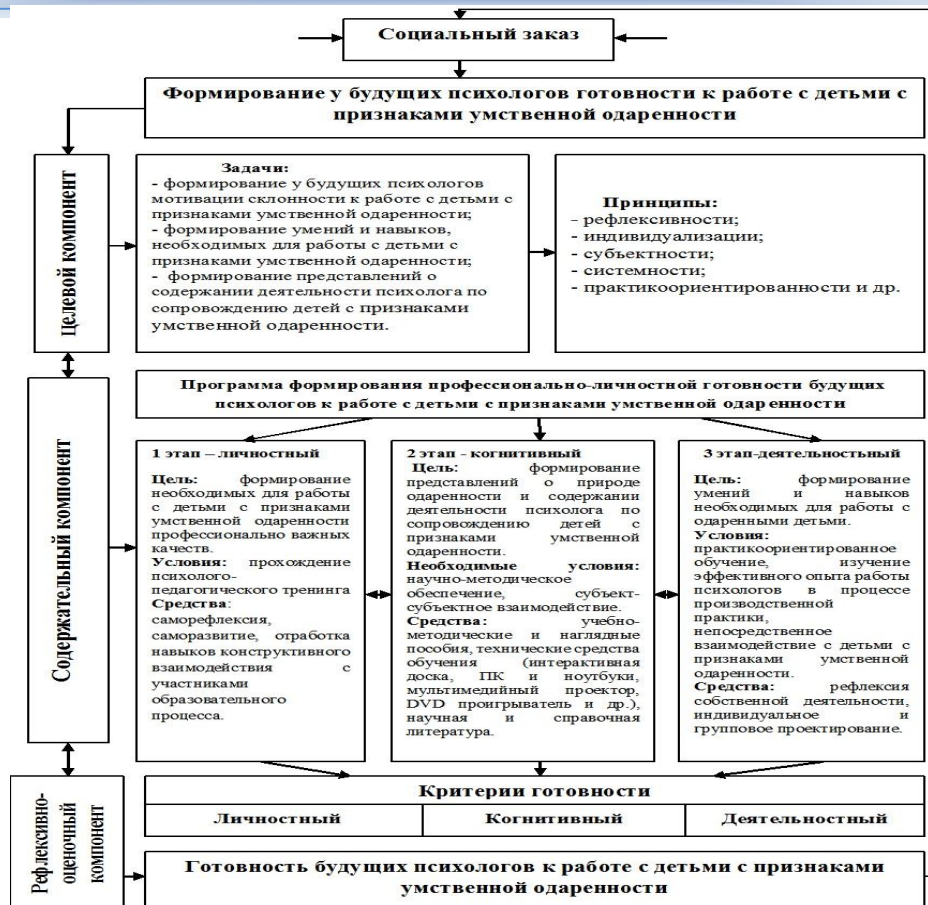

Рис. 1. Модель формирования профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми с признаками умственной одаренности

Психолого-педагогический тренинг призван решить следующие задачи:

1. Формирование мотивации и склонности работы с детьми с признаками умственной одаренности;
2. Формирование необходимых для работы с детьми с признаками умственной одаренности профессиональных и личностных качеств;
3. Обучение адекватным формам и способам взаимодействия с детьми с признаками умственной одаренности, их родителями и учителями;
4. Способствование переносу приобретенного позитивного опыта в психолого-педагогическую практику.

Во время проведения психолого-педагогического тренинга использовались такие активные методы обучения как *групповая дискуссия, ролевые игры и метод кейсов*.

Предлагаемый тренинг может проводиться в двух режимах: как самостоятельный профессиональный психолого-педагогический тренинг, а также быть интегрированным в программу курса «Психолого-педагогические основы работы с детьми с признаками умственной одаренности». Основные этапы программы психолого-педагогического тренинга, и тематический план занятий по программе представлены в специальном методическом пособии [1].

Психолого-педагогический тренинг, направленный на формирование у студентов важных профессионально-личностных качеств, необходимых для работы с детьми с признаками умственной одаренности, проводился нами в рамках психологического кружка.

Программа тренинга состояла из трех этапов: ориентировочной, основной и обобщающее закрепляющей.

Перед началом и после проведения экспериментальной программы мы диагностировали студентов контрольной и экспериментальной групп, участвующих в программе. Результаты диагностики показали значительные изменения в мотивации и

склонности к работе с детьми с признаками умственной одаренности, склонности к самосовершенствованию студентов экспериментальной группы по сравнению с контрольной, что является неоспоримым доказательством продуктивного влияния проведенного нами психолого-педагогического тренинга на личностный компонент профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми с признаками умственной одаренности.

Вторым этапом нашей программы выступало формирование когнитивного компонента профессионально-личностной готовности студентов-психологов посредством освоения курса «Психолого-педагогические основы работы с детьми с признаками умственной одаренности». Основной целью курса является формирование у студентов научно обоснованного представления об учащихся с признаками умственной одаренности, о задачах, методах и средствах психолого-педагогического сопровождения участников образовательного процесса по проблеме развития одаренности. Для достижения поставленной цели предстояло решить следующую систему задач:

- формирование у студентов базовых знаний в области научно-практических основ организации процесса обучения и развития одаренных детей;
- ознакомить студентов с методами и методиками диагностического обследования детей с признаками умственной одаренности;
- формировать у студентов умение выстраивать образовательный процесс одаренных детей с учетом закономерностей их психического развития и зоны ближайшего развития;
- формировать у студентов умение организовывать междисциплинарное и межведомственное взаимодействие специалистов, а также сотрудничество школы и семьи для решения задач обучения и развития умственной одаренности учащихся;
- освоение студентами научно-обоснованных методов и технологий в процессе диагностики и развития одаренности, владение современными технологиями организации сбора, обработки данных и их интерпретации;
- закрепить полученные теоретические знания студентов посредством применения их на практике.

В результате освоения курса студент должен **знать**:

- современные концепции и модели одаренности, используемые в обучении детей с признаками умственной одаренности;
- способы определения индивидуальных траекторий развития детей с признаками умственной одаренности в учебно-воспитательном процессе;
- теоретические основы организации учебно-воспитательного процесса детей с признаками умственной одаренности;
- методологию и методы диагностики особенностей развития учащихся с признаками умственной одаренности;
- теоретические основы организации научно-исследовательской деятельности, технологии проектирования научного исследования в области обучения и развития одаренных детей.

Освоение курса предполагает формирование у студентов следующих **умений**:

- стимулирование когнитивных и творческих способностей у всех учащихся;
- консультирование преподавателей, родителей и самих детей с признаками умственной одаренности;
- апробирование и применение научно обоснованных методов и техник психологических и педагогических обследований одаренности (мониторинг, наблюдение, анкетирование, опрос, глубинные интервью, беседа, комплексные и проективные тесты, приемы развития и др.);
- организация междисциплинарной и межведомственной взаимодействия специалистов в решении задач психолого-педагогического сопровождения образовательного процесса, в преодолении индивидуальных трудностей поведения, обучения и развития, учащихся с признаками умственной одаренности.

Наряду со сказанным, по окончании названного курса будущий психолог должен **владеть**:

- современными, научно обоснованными технологиями проектирования образовательной среды одаренных детей, в том числе, способами сопровождения, поддержки, компенсации, создания образовательных и тренинговых программ, проектов деловых и интерактивных игр, активных приемов обучения;

- современными научно-обоснованными методами и методиками диагностики и выявления одаренности;

- методами и технологиями организации учебной деятельности учащихся с признаками умственной одаренности;

- средствами оценки и формирования безопасной, развивающей образовательной среды, нацеленный на зону ближайшего развития учащихся с признаками умственной одаренности.

На изучение дисциплины «Психолого-педагогические основы работы с детьми с признаками умственной одаренности» отводится 108 часов, из которых аудиторных - 42 часов (лекций - 16 часов, семинарских/практических занятий – 26 часов), самостоятельная работа студентов предполагает 66 часа. Дисциплина изучается в 2 семестре и в качестве формы отчетности предусматривает зачет (защита проектов).

Курс охватывает достаточно широкий диапазон тем, начиная с основ работы с детьми с признаками умственной одаренности, особенностей их развития, диагностики и заканчивая рассмотрением особенностей развивающей, сопровождающей работы с данной категорией детей. Особое внимание уделяется практическим аспектам работы психолога с родителями и учителями детей с признаками умственной одаренности, что позволяет студентам убедиться в необходимости приобретенных знаний, их целесообразности и возможности использования в будущей профессиональной деятельности.

Во время проведения курса использовались такие активные методы обучения как *групповая дискуссия, ролевые игры и метод кейсов*.

Под влиянием психолого-педагогического тренинга студенты экспериментальной группы с большим интересом участвовали в занятиях, активно выступали на дебатах и семинарах, с удовольствием принимались за задачи отраженные в кейсах, ответственно относились к занятиям предложенным в рамках самостоятельной работы по курсу.

В процессе прохождения курса мы особое внимание уделяли обучению путем решения реальных практических задач (кейсов). Кейсы имеют много решений, предполагают использование большого количества понятий, теорий, принципов и способствуют приобретению конкретных навыков. Важным моментом в использовании нами данной технологии было то, что студенты наряду с разбором готовых психолого-педагогических ситуаций (кейсов) исходя из своего жизненного опыта, или обращаясь к различным источникам информации сами участвовали в процессе разработки кейсов. Данное обстоятельство способствовало с одной стороны повышению интереса у студентов к проведению занятий, с другой способствовало актуализации их житейского опыта в процессе решения различных проблем детей с признаками умственной одаренных.

Важным моментом в разработанной нами диагностической программы является организация самостоятельной работы студентов. После каждой темы студенту даются соответствующие задания позволяющие глубже освоить тему, развивать свои аналитические умения, умения соотносить различные взгляды на природу явления и высказать самостоятельное, собственное мнение. Для этого студенту в рамках самостоятельной работы и в зависимости от темы даются следующие примерные задания: готовит краткое сообщение, написать аннотацию к статье, где отражается степень ее актуальности, позиция автора статьи и собственная позиция студента, разработать план и программу проведения исследования признаков одаренности у детей, проведение диагностики умственного развития одного или нескольких детей, составить план проведения научной конференции / научно-практического семинара / психологической мастерской (работа по подгруппам, тема - по выбору студентов), разработать индивидуальный образовательный маршрут конкретного ребенка, разработать примерный доминантный жизненный проект для одного ребенка и т.д. Кроме этого после каждой темы студентам необходимо отвечать на вопросы теста, что позволяет ему узнать и контролировать степень своей осведомленности темой.

Завершающим этапом разработанной нами программы стало прохождение студентами **психолого-педагогической практики в массовых средних общеобразовательных учреждениях**. Основной целью данного этапа формирующей программы выступала

практическое применение полученных студентами знаний, умений и навыков в реальном режиме взаимодействия с участниками образовательного процесса (в особенности с детьми, имеющими признаки умственной одаренности). Задания по психолого-педагогическому сопровождению детей с признаками умственной одаренности были интегрированы в программу комплексной психолого-педагогической практики студентов 4 курса. Данные задания охватывают все приоритетные направления деятельности психолога в школе: работа с детьми с признаками умственной одаренности, родителями, и учителями.

Практика рассматривалась нами в контексте организации квазипрофессиональной и учебно-профессиональной деятельности будущих психологов. В связи с этим студентам предлагались такие задания как исследование возрастно-психологических и индивидуальных особенностей появления признаков умственной одаренности у детей, составлении «карты одаренности», оценка уровня сформированности учебно-познавательной деятельности учащихся, составление индивидуальной образовательной траектории для детей имеющими признаки умственной одаренности, разработка примерного доминантного жизненного проекта для отдельных учащихся, психологический анализ деятельности учителя и др.

В ходе практики будущие психологи учились налаживать контакт с детьми, учителями и родителями, проводили диагностику проявления признаков умственной одаренности у детей, пробовали консультировать учителей и родителей по вопросам развития умственного потенциала ребенка.

Следующим немаловажным этапом в формировании профессионально-личностной готовности будущих психологов к взаимодействию с детьми с признаками умственной одаренности было привлечение студентов к научно-исследовательской деятельности по проблемам диагностики, обучения и развития детей с признаками умственной одаренности. С этой целью нами составился список тем дипломных и курсовых работ по названной тематикой. Многие студенты из экспериментальной группы с охотой выбирали эти темы для своей выпускной квалифицированной работы. По результатам проведенных в практике исследований некоторые студенты подготовили доклады и выступили на научных конференциях.

Все названные методы в совокупности позволяли повысить уровень профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми с признаками умственной одаренности с экспериментальной группы.

Обобщенный анализ результатов диагностики профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми с признаками умственной одаренности в контрольной и экспериментальной группах до и после реализации формирующей программы в целом позволяет говорить о положительной динамике, которая выражается, прежде всего, в увеличении количества студентов-психологов в экспериментальной группе с высоким уровнем готовности к работе с детьми с признаками умственной одаренности. В контрольной группе выраженной динамики в формировании готовности на контрольном этапе обнаружено не было (Таблица 1).

Сравнительный анализ уровня развития структурных компонентов профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми с признаками умственной одаренности экспериментальной группы на констатирующем и контрольном этапах эксперимента

Группы	Кол. исп.	Компоненты профессионально-личностной готовности к работе с детьми с признаками умственной одаренности и уровни их сформированности								
		Личностный			Когнитивный			Деятельностный		
		Высокий	Средний	Низкий	Высокий	Средний	Низкий	Высокий	Средний	Низкий
Эксп.	40	25(31,6%)	14 (17,7%)	1 (1,3%)	28 (35%)	9 (11,4%)	3(3,8%)	21 (25,3%)	15 (19%)	4 (5,1%)
Конт.	39	13(16,4%)	23 (29,1%)	3(3,8%)	12 (15,4%)	18 (22,8%)	9 (11,4%)	8 (10,1%)	18 (22,8%)	13 (16,4%)
$\chi^2_{набл}$		6,96			12,44			7,935		
$\chi^2_{кр}$		5,99			5,99			5,99		

Как видно из таблицы, по всем критериям профессионально-личностной готовности наблюдаются значительные изменения между экспериментальным и контрольным группами. Значимость произошедших изменений подтверждает значение χ^2 наблюдаемого, превышающее χ^2 критический.

Мы считаем, что изменения в экспериментальной группе, выявленные нами на контрольном этапе, являются результатом действия разработанной программы формирования профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми с признаками умственной одаренности, которая организована особым образом (при соблюдении этапности в формировании компонентов профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми с признаками умственной одаренности) и включает психолого-педагогический тренинг, элективный курс «Психолого-педагогические основы работы с детьми с признаками умственной одаренности», прохождение комплексной психолого-педагогической практики в школах.

Таким образом, анализ результатов экспериментальной работы по изучению профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми с признаками умственной одаренности позволяет говорить об эффективности построения и реализации программы подготовки будущих специалистов к практической работе с детьми с признаками умственной одаренности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Панов, В.И. Одаренные дети: выявление – обучение – развитие [Текст] / В.И. Панов // Педагогика. – 2001. – №4. – С. 30-43.
2. Пазухина С.В., Абдурахмонов Г.Н. Психолого-педагогические основы работы детьми с признаками умственной одаренности (тренинговые и практические занятия по курсу). Учебно-методическое пособие [Текст] / С.В. Пазухина, Г.Н. Абдурахмонов. – Тула: ООО «Имидж-принт», 2016. – 80с.

САЛОҲИЯТИ ФАРМАТСЕВТ ДАР АСОСИ ТАШАККУЛҲИ САЛОҲИЯТИ ФАННӢ

(Дар асоси омӯзиши фанни «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» дар макотиби олиҷи фарматсевти Ҷумҳурии Тоҷикистон)

БОБИЗОДА Ғ.М. – узви пайвасти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои биологӣ ва фармасевтӣ, профессор, президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни – 126, **E-mail:** bobievgt@mail.ru, **тел.:** +(992)888877917

РАҶАБОВ У.Р. – доктори илмҳои химия, профессор, мудири кафедраи фармасевтӣ ва захриносии химиявии Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ – 139, **E-mail:** umarali55@mail.ru, **тел.:** (+992) 907-46-48-29

АЗАМАТОВ А.К. – ассистенти кафедраи фармасевтӣ ва захриносии химиявии Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ – 139, **E-mail:** azamatovabduholik@gmail.com, **тел.:** (+992) 907-03-58-08

Фанни «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» барои омодакунии фарматсевти босалоҳият мавқеи хеле муҳим дошта таҳкурсии салоҳияти фаннии фанҳои доираи химия барои фарматсевт ҳисоб меёбад. Омӯзгор тавассути тарикаҳои муносири таълим, методҳои фаъоли таълим, ташкили намудҳои гуногуни натиҷабахши дарс, ки дар донишҷӯ эҷодкориву мустақилият ва боварӣ ба ояндаи ҳешро ташаққулу рушд медиҳад, таъҷ намуда ба таври ҳамешагӣ методикаи таълимиашро рушд диҳад.

Аз натиҷаи таҳлили санҷишҳои фосилавӣ, имтиҳоноти аз курс ба курс гузаронӣ ва имтиҳони давлатии хатм муайян гардид, ки муносибати ҳамбастагии модули омӯзиши касбии фанни таълимӣ дар асоси модели назариявии таълими фанни химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ барои ташаққули фарматсевти салоҳиятнок таъсири мусбӣ мерасонад. Дар

холати боз ҳам пурзур намудани алоқамандии байнифаннӣ натиҷаи омӯзиши ҳамаи фанҳои дар факултет омӯзонидашаванда таъсирбахшии ҳамбастагии модулиро боз ҳам зиёд ва мувофиқ ба мақсад мегардонад. Бо риоя ва иҷро намудани шартҳои таркибдихандаҳои модели назариявии омӯзиш ба натиҷаҳои назаррас ноил гардидан мумкин аст.

Омодакунии фарматсевти босалоҳият. Мақола ба аҳамияти фанни «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» дар ташаккулёбии салоҳияти касбии фарматсевт бахшида шудааст.

Вожаҳои асосӣ: муносибати босалоҳият ба таълим, салоҳияти касбии фарматсевт, салоҳияти фаннӣ, маълумоти олии фарматсевтии Тоҷикистон, химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ, ҳамбастагии модули, модели назариявии таълим.

КОМПЕТЕНЦИИ ФАРМАЦЕВТА НА ОСНОВЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРЕДМЕТНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ

(На основе обучения «Общей и неорганической химии» в высшем фармацевтическом образовании Республики Таджикистан)

БОБИЗОДА Г.М. – академик Академии образования Таджикистана, доктор биологических и фармацевтических наук, профессор, президент Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни – 126, **E-mail:** bobievgt@mail.ru, **тел.:** +(992) 888877917

РАДЖАБОВ У.Р. – доктор химических наук, профессор, заведующий кафедрой фармацевтической и токсикологической химии Таджикский государственный медицинский университет им. Абуали ибн Сино, г. Душанбе, проспект Рудаки – 139, **E-mail:** utarali55@mail.ru, **тел.:** (+992) 907-46-48-29

АЗАМАТОВ А.К. - ассистент кафедры Фармацевтической и токсикологической химии Таджикский государственный медицинский университет им. Абуали ибн Сино, г. Душанбе, проспект Рудаки – 139, **E-mail:** azamatovabduholik@gmail.com, **тел.:** (+992) 907-03-58-08

«Общая и неорганическая химия» играет важную роль при подготовке компетентного фармацевта и является фундаментом для формирования предметных химических компетенций. Преподаватель применяя современные образовательные технологии, активные методы обучения, грамотным и результативным способом организуя занятия способствует формированию у студентов коммуникативности, исследовательские способности, саморазвития, самостоятельность и уверенности в будущем, а сам должен всегда развивать и совершенствовать методику преподавания.

Результаты анализа рейтинговых испытаний, итоговых и государственных экзаменов показали, что разделение курса общей и неорганической химии на части с учетом их взаимосвязанности, а также на этой основе теоретическая модель для подготовки компетентного фармацевта играет положительную роль. Следуя условиям составляющим теоретической модели и усиливанием межпредметных взаимосвязанностей при обучении наш метод становится более результативным.

Подготовка компетентного фармацевта. Статья посвящена роли “Общей и неорганической химии” в формировании компетентного фармацевта.

Ключевые слова: компетентный подход к образованию, профессиональные компетенции фармацевта, предметные компетенции, высшее фармацевтическое образование Республики Таджикистана, общая и неорганическая химия, теоретический модель предметного обучения.

COMPETENCE OF THE PHARMACEUTIST BASED ON THE FORMATION OF SUBJECT COMPETENCES

(Based on the training of "General and inorganic chemistry" in the higher pharmaceutical education of the Republic of Tajikistan)

BOBIZODA G.M., – *Academician of the Tajik Education Academy, Doctor of biological and pharmaceutical sciences, professor, President of the Tajik Education Academy, Dushanbe, Ayni Str. 45, E-mail: bobievgm@mail.ru, mob.: + (992) 88 887 79 17*

RAJABOV U.R. - *Tajik State Medical University named after Abuali ibn Sino, Head of the Department of Pharmaceutical and Toxicological Chemistry, Doctor of Chemical Sciences, Professor Address: 734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 139, E-mail: umarali55@mail.ru, mob.: (+992) 907-46-48-29*

AZAMATOV A.K. - *Tajik State Medical University named after Abuali ibn Sino, Assistant, Department of Pharmaceutical and Toxicological Chemistry, Address: 139 Rudaki Avenue, Republic of Tajikistan, Dushanbe, E-mail: azamatovabduholik@gmail.com, mob.: (+992) 907-03-58-08*

"General and inorganic chemistry" plays an important role in the preparation of a competent pharmacist and is the foundation for the formation of subject chemical competencies. The teacher, using modern educational technologies, active teaching methods, organizing classes in a competent and efficient way, helps students develop communicative skills, research abilities, self-development, independence and confidence in the future, and he must always develop and improve teaching methods.

The results of the analysis of rating tests, final and state exams showed that dividing the course of general and inorganic chemistry into parts, taking into account their interconnectedness, and also on this basis, a theoretical model for the preparation of a competent pharmacist plays a positive role. Following the conditions that make up the theoretical model and the strengthening of intersubject interconnectedness in training, our method becomes more effective.

Preparation of a competent pharmacist. The article is devoted to the role of "General and inorganic chemistry" in the formation of a competent pharmacist.

Key words: *competency-based approach to education, professional competencies of a pharmacist, subject competencies, higher pharmaceutical education of the Republic of Tajikistan, general and inorganic chemistry, theoretical model of subject teaching.*

Паёми Асосгузори Сулҳу Ваҳдати Миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 26 декабри соли 2019 «...ба хотири боз ҳам беҳтар ба роҳ мондани омӯзиши илмҳои табиатишиносӣ, дақиқ ва риёзӣ, инчунин барои тавсеаи тафаккури техникаи насли наврас соҳаи 2020-2040 «Бистсолаи омӯзиши ва рушди фанҳои табиатишиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» эълон карда шавад...»

Аз замонҳои қадим шахсони шинохтаи соҳаи тиб ва фарматсия дар ҳама замон бо мушоҳидакорӣ, истифодабарии таҷрибаҳои дигар табибону дорусозони пеш аз худ маъруфгашта маълумотҳои муфид, маҳорату малака пайдо намуда то замони мо таҷрибаҳои бойи тиб ва фарматсияро оварда расонидаанд. Ҳамон табибу дорусоз маъруф ва писандидаи халқиятҳои бузурги ҳамонобақта мегашт, ки таҷрибаю дониши аз дигар табибони гузашта гирифта ё худ пайдокардашро дар амал татбиқ карда метавонист. То замони мо ҳамон усулҳои муолиҷаи табибони қадим ва маводҳои доруғии истифода кардаи онҳо омада расидааст, ки аз ҷиҳати илмӣ асоснок шудаанд.

Дар Ҳинди қадим, ҳанӯз дар асри III фармон доир ба маданияти (намуди) рустаниҳои табобатӣ бароварда шуда буд. Дар он замон дар Ҳинди қадим зиёда аз 1000 маводи доруворӣ асосан рустанигӣ маълум буданд ва табибон аз онҳо истифода мебарданд. Дар қатори чунин моддаҳо симоб ва пайвастагиҳои он, оҳан, арсен, рух, сурб, сулфур, сурма мавқеи муҳими табобатӣ доштанд. Аз таърихи фарматсия маълум аст, ки дар Мисри қадим - ватани рангу рағанҳои ороишӣ (косметика), рангкунандаҳои

табиаташон гуногун, аз ҷумла ғайриорганикӣ истифода шуда дар Чин аз асри II-и эраи мо, дар қатори маводҳои доруворӣ сурма, намак, қалбағӣ, сурб, пайвастагиҳои мис, нукра ва махсусан симоб (киновар) васеъ истифода мешуданд. Маводҳои косметикӣ, хокаи дандоншӯй ва дигар моддаҳои замони К. Гален (131-201/210 эраи мо) дар тараққиёти дорусозӣ ва косметологияи ҳамон давра мавқеи муҳим доранд. Арабҳо бори аввал фарматсияро ба хотири вусъат бахшадан аз тиб ҷудо намудаанд. Аввалин доруҳона соли 754 дар Бағдод ташкил шудааст ва нахустин ақидаи солими истифодаи дастовардҳои алхимия дар тиб ба олимони араб ва Осиёи миёна тааллуқ дорад. Маводҳои доругии тавассути тариқай химиявӣ ҳосил карда (ба монанди кислотаи хлорид, оҳаки хлордор, спирт ва ғ.) дар тиб мавқеъ пайдо намуда, лавозимотҳои лабораторияҳои алхимикон (хаммомчаи обӣ, анқиб-дастгоҳ барои тақтир, филтр ва ғ.) барои ҳосилкунии доруворӣ истифода бурда мешуданд. Дар байни олимони мамлакатҳои Шарқ Аврупо алломаи тоҷик, файласуф ва табиб Абӯалӣ ал-Ҳусейн ибни Абдаллоҳ ибни Ҳасан ибни Алӣ ибни Сино (980-1037 с.), ки бо номи Авитсена маъруф буд, обрӯю салоҳияти баланд пайдо карда буд. Абӯалӣ ибни Сино ҳамчун олим дар давраи салтанати аввалин давлати тоҷикон - Сомониён ба камол расидааст, ки он дорой муҳити тараққиёти баланди иқтисодиву маданӣ буда, маркази мутараққии Шарқ ба шумор мерафт. «Қонуни илми тиб»-ро, ки солҳои 1019-1020 навишта буд, аз панҷ китоб иборат аст ва дар китоби дуввумаш доир ба 811 маводи доругии пайдоишашон рустанигӣ, ҳайвонотӣ ва маъданӣ тавсифоти фармакогнозӣю фармакотерапевтии пурра додааст. Истифодаи металҳо ва пайвастагиҳои онҳоро Ибни Сино ҳам дар дохили организм ва ҳам берун аз он ба роҳ гузошта тавонистааст. Кашфи оби муқаттар ва истифодаи он дар дорусозӣ ба ӯ тааллуқ дорад. «Химия – яке аз сутунҳои, ки ба он табиб бояд таъқ кунад. Вазифаи асосии химия ҳосил кардани тилло ва нукра набуда, балки тайёр намудани доруворӣ мебошад», - гуфта буд Параселс [1].

Бо ин ҳама гуфтани ҳастем, ки олимони қадими соҳаи тиббу фарматсия бо салоҳиятнокии худ маъруф гашта дар тараққиёти илми тиб ва фарматсия, рушди давлати худ ва обрӯву нуфузи халқи худ саҳми арзанда гузошта, барои олимони ояндаи замони худашон роҳи фароҳ кушодаанд.

Доир ба хизмати муҳимми олимони гузашта ва ҳозираи соҳаи фарматсия дар адабиёти фанни «Таърихи фарматсия» маълумотҳои муфид ва пурратарро пайдо кардан мумкин аст. Мавзӯи интихобшуда аз он ҷиҳат муҳим аст, ки аз таҷрибаи табибону фарматсевтони гузашта хулоса бароварда, талаботи рузафзунӣ тараққиёти ҳаёти имрӯзаро ба инобат гирифта, ба тарзи омодакунии мутахассисони соҳаи тиб ва фарматсия тағйиротҳои муфид ворид созем. Ногуфта намонад, ки дар фарматсияи замони гузашта ва имрӯза истифодаи қонуниятҳои химия, моддаҳои химиявии таркиби доруворӣ табиати органикӣ ва ғайриорганикӣ дошта, мавқеи асосиро ишғол мекунанд.

Дигаргуниҳои иқтисодиву иҷтимоии дар давлатҳои пешрафтаи дунё дар соҳаи илм ва маориф ба вуқӯъ пайваста аз ҷумла дар Тоҷикистон, дар ҳама зинаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии касбӣ ба тағйиротҳои назаррас оварда расониданд. Ба самти дурусти самарабахш равона кардани ин падида беш аз ҳама аз дуруст дарк намудани «Стратегияи миллии рушди маориф» ва аз тайёр кардани пешниҳод намудани мутахассисони рақобатпазир ба бозори дохилӣ ва ҷаҳонӣ вобаста аст. Ба ҳамин мақсад, мо коркунони соҳаи маорифро лозим меояд, ки ба раванди таълиму тарбияи насли наврас тавачҷуи бештар зоҳир намоем. Барои ташаққул ёфтани сифатҳои мустақилият, рақобатпазирӣ, эҷодкориву ташаббускорӣ ба талаботи замона ҷавобгӯӣ ба ҳатмкунандагони муассисаҳои таълимӣ шароит муҳайё намоем.

Аз соли 2011 оғоз намуда дар низомии таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиротҳои ҳатмӣ доир ба стандарти таҳсилот, аз ҷумла дар соҳаи «Фарматсия» ворид карда шудаанд [2]. Талаботҳои оид ба натиҷаи омӯзиши касбии барномаҳои таълимии таҳсилоти олии касбӣ дар асоси муносибати босалоҳият ба таълим ва тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар намуди салоҳият-умумимаданӣ, умумикасбӣ ва касбӣ оварда шудаанд [3,4].

Муносибати босалоҳият мавқеи донишҷӯро дар раванди таълим ба тарзи нав муайян мекунад: азхудкунандаи беташаббуси дониш ба созандаи фаъоли раванди таълим,

ки қобилияти тафаккури шахсӣ дошта, фаъолияти худро мустақилан ба нақша мегирад, мубаддал мегардад, ҳамеша ташаббускор аст ва дар шароити ғайримуқаррарӣ роҳи ҳалли масоили пешомадаро меёбад[5].

Барои фарматсевти муосири салоҳиятҳои касбиаш ташаккулёфта омӯзиши «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» мавқеи хеле муҳим дорад. Микдори зиёди маводҳои доруворӣ аз моддаҳои ғайриорганикӣ таркиб ёфтаанд, ки ҳамаи онҳо хосиятҳои физикавӣ ва химиявӣ ба худ хос дошта, ба организми инсон ва ҳайвон инчунин, муҳити атроф таъсири гуногун мерасонанд. Дар маҷрои талаботҳои муосири омодакунии мутахассисон масоили ҳалталаб, мураккаб ва бисёрҷанбаъ – омодакунии донишҷӯ ба фаъолияти касбӣ, вучуд дорад. Аз таҳлили қорҳои Вербитский А.А., Новиков А.М., Зеер Э.Ф., Слостенин В.А. ва дигарон бармеояд, ки ибораҳои «омодагӣ», «омодагӣ ба фаъолияти касбӣ» аз нуқтаи назари гуногун баррасӣ мешаванд [6]. Ҳамаи тадқиқотчиёни масоили марбут ба омодакунии мутахассисон дар як ақидаанд, ки таҳсил дар макотиби олии касбӣ – зинаи муҳимтарини тайёр шудани мутахассис мебошад. Лекин чи хеле, ки дар амал дида мешавад, дар умум омодагии мутахассисон, махсусан, мутахассисони ҷавон танҳо дар самти фаъолияти шахсии касбӣ ташаккул меёбанд. Дар асоси пайдо ва рушди салоҳиятнокии химиявӣ мутахассис ба натиҷаҳои назарраси педагогӣ ноил шудан мумкин аст. Ба дониши назариявӣ аз химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ - дар курси яқум то фанҳои тахассусӣ дар курсҳои болоӣ – химияи фарматсевтӣ ва захриносӣ дар дарсҳои амалӣ ва таҷрибаҳои илмиву истеҳсоли маҳорату малака пайдо намуда, салоҳиятнокии химиявӣ донишҷӯёнро зиёд ва бо ин роҳ салоҳияти касбӣ, салоҳияти умумӣ-касбӣ ва салоҳияти маданияти хатмкунандагонро тақмил ва ба мақсад мувофиқ намудан мумкин аст.

Инчунин, ихтилофҳои мавҷуда дар соҳаҳои *иҷтимоӣ*, ки аз мутахассис сифатҳои баланди инсониро талаб мекунад, дар *соҳаи илм* мушаххасан дар тайёр намудани мутахассисони соҳаи фарматсия дар мисоли донишҷӯёни факультетҳои фарматсевтӣ ҳангоми аз худ намудани фанҳои химия дар самти пайдо намудани ҷаҳонбинии химиявӣ, дар соҳаи илмҳои назариявӣ ва амалӣ, ки аз муҳаққиқ лаёқати тадқиқотчигӣ, маҳорату малака ва дар ин самт ба таври қофӣ мавҷуд набудани адабиёт барои хатмкунандаи имрӯза асоси тадқиқоти пешакардашуда ва муҳимияти қори ба нақша гирифташударо ташкил мекунад. Ба ин васила, масъалаҳои номбаршуда ва нуқтаҳои назари гуногуни педагогон дар ин самт, моделикунонии раванди омодакунонии донишҷӯёни факултети фарматсевтӣ ба фаъолияти касбии онҳо дар асоси салоҳияти фанҳои химиявӣ, ба нақшагирии таркиб ва сохти фан, амаликунонӣ ва натиҷабахшии ҷанбаҳои ба мақсад ва вазифаҳои маълумоти олии касбии фарматсевт мувофиқи **мақсад ва вазифаи таҳқиқоти баррасишавандаро** ташкил мекунад. Аз ин рӯ мавзӯи рисола «*Омӯзиши касбии донишҷӯёни факултети фарматсевтӣ дар асоси ташаккули салоҳиятнокии фанӣ*» (Дар асоси маводҳои химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ) ба шумор рафта аҳамияти тадқиқоти масъалаи тадқиқшавандаро ба пуррагӣ аз ҷиҳати амалӣ ва назариявӣ ифода мекунад.

Мақсади қор – таҷрибаи қори таълимии кафедраи «Химияи фарматсевтӣ ва захриносӣ»-и МДТ «ДДТТ ба номи Абӯалӣ ибни Сино»-ро оид ба ташаккули салоҳияти касбии фарматсевти оянда дар асоси таълими фанҳои «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» пешниҳод намоем.

Методҳо

Дар қори илмӣ барои ба мақсади қор ноил гаштан методҳои назариявӣ-методӣ ва мантиқии таҳлил ва ҳулосабарорӣ истифода бурда шудаанд.

Вазифаҳои тадқиқот

1. Ошқор намудани моҳияти ҳамбастагии модули омӯзиши химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ дар асоси ташаккули салоҳияти фанӣ барои донишҷӯён – дар оянда фарматсевтони босалоҳият.
2. Асоснок намудани имкониятҳои фанҳои «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» барои ташаккули салоҳиятнокии умумӣ ва касбии донишҷӯён – фарматсевтони оянда.
3. Муайян намудани асосҳои назариявӣ ҳамбастагии модули омӯзиши химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ барои донишҷӯёни факултаи фарматсевтӣ.

4. Тартиб додани модели назариявии омузиши касбии химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ ва мувофиқи натиҷаҳои омузиши фанни таълимӣ баҳодихӣ намудани натиҷабахшии модел.

Натиҷаҳои тадқиқот

Барои ташаккули салоҳияти фаннии фарматсевтони оянда, барои омодагии химиявии онҳо дар факултетҳои фарматсевтии таҳсилоти олии касбии фарматсевтии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар курси 1-ум аз омузиши «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» оғоз меёбад. Ибтидои ташаккулёбии салоҳияти химиявии донишҷӯён, ҳамчун пойдевори салоҳиятнокии умумимаданӣ ва касбии фарматсевт, омузиши фанни «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» мегардад. Ба ғайр аз фанни «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» барои салоҳиятнокии химиявии фарматсевтон, дар факултети фарматсевтӣ, «Химияи физикӣ ва коллоидӣ», «Химияи органикӣ», «Химияи аналитикӣ», «Биохимия», «Химияи фарматсевтӣ» ва «Химияи захршиносӣ» омӯзонида мешаванд. Натиҷаи таҳлили санҷишҳои (солҳои хониши 2017-2018, 2018-2019 ва 2019-2020) фосилавии донишҷӯёни факултети фарматсевтӣ ва имтиҳоноте, ки аз ҷониби МЯТ (маркази ягонаи тести донишгоҳ) ҳам бо тариқи тестӣ ва ҳам бо истифода аз саволҳои назариявӣ гузаронида шудаанд, аниқ ва равшан нишон медиҳад, ки саҳми «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» дар омузиши фанҳои номбаршуда хеле калон буда то ба қадом андоза ташаккул ёфтани салоҳияти фаннии химиявии донишҷӯён ҳулосаи мусбӣ баровардан мумкин аст (нигаред ба расм). Аз натиҷаҳои анкетагирии донишҷӯёни курси 1-5, аз ҷониби шӯъбаи сифати таҳсилоти МДТ «ДДТТ ба номи Абӯалӣ ибни Сино» равшан мегардад, ки дар натиҷаи омузиши фанҳои доираи химия, ҷаҳонбинии илмии донишҷӯён, мурағтабии фикрронӣ, фикрронии мантикӣ, қобилияти қабули маълумоти илмӣ дар донишҷӯён зиёд гашта истодааст. Китобҳои ёрирасоне, ки мувофиқ ба барномаи таълимӣ аз ҷониби ҷомеаи меҳнатии кафедраи мо тартиб дода шудаанд дар ташкили машғулиятҳои ба мақсад мувофиқ кумак мерасонанд. Ин китобҳо барои машғулиятҳои амалӣ ва лабораторӣ тартиб дода шудаанд [11;12] ва барои омода шудани донишҷӯён ба санҷишҳои фосилавӣ имтиҳонот раҳнамои хубе мебошанд. Барои боз ҳам амиқтар намудани дониш аз маводҳои таълимии дигар, ки дар барномаҳои корӣ оварда шудаанд, истифода кардан мумкин аст ва яке аз онҳоро тавсия мекунем [13].

Барои ташаккули мурағтабии фикрронии донишҷӯён принсипи пайдарпайии омузиши фанҳои доираи химия ба роҳ монда шудааст. Пайдарпайии омузиши фанҳои доираи химия тарзе тартиб дода шудааст, ки дониш, маҳорат ва малакаи пайдокардаи донишҷӯӣ дар фанни азхудкардааш барои ба осонӣ унс (адаптатсия) гирифтани ба фанни нав кӯмаки амалӣ расонад, яъне ҳамбастагии фанҳо ҷой дошта бошад. Ҳамбастагии фанҳо, дар муассисаҳои олии касбӣ мустақилона, талаботҳои барномаи таълимиро ба инобат гирифта тартиб дода мешаванд.

Дар МДТ «ДДТТ ба номи Абӯалӣ ибни Сино» тартиби пайдарпайӣ ва алоқамандии фанҳо, аз ҷумла фанҳои химия, дар ҷаласаҳои Комиссияи барномаҳои таълими таҳассусӣ ва Шурои методии донишгоҳ тасдиқ карда мешаванд. Ҳамбастагии фанҳо дар раванди таълим барои донишҷӯён ниҳоят муҳим аст. Дар омодакунии мутахассисони соҳаи фарматсия фанҳои доираи химия байни якдигар зич алоқаманд буда, бе истифодаи донишу маҳорат ва малакаи фанҳои дигар ба мақсади асосӣ расидан ғайри имкон аст. Назари донишҷӯён дар маҳфилҳои илмӣ, ки дар кафедра барпо карда мешаванд, барои алоқамандии фанҳо ва пайдарпайии омузиши онҳо аҳамияти калон доранд. Барномаи донишҷӯён дар аудиторияҳо ва конференсҳо қобилияти донишҷӯро дар ҷамъоварии ахборот ва коркарди он зиёд мегардонад, шахсиятро ташаккул медиҳад, унсгириро дар ҷомеа осон менамояд. Барои иҷрои КМД (Кори мустақилонаи донишҷӯӣ) аз фанни «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ», дар кафедраи «Химияи фарматсевтӣ ва захршиносӣ» донишҷӯён ба омода намудани гузоришҳо ва баромад оид ба мавзӯи гузориш дар аудитория, тартиб додани ахборот доир ба адабиётҳои иловагии таълимӣ, илмӣ ва сарчашмаҳои электронии адабиётҳои таълимӣ машғул мешаванд. Ҳама гуна фаъолияти истехсолии мутахассисаз қобилияти табдил додани дониш, маҳорат ва малакаи худ ба муҳаррики рушди салоҳияти касбӣ ва рақобатпазирӣ вобаста аст. Ба ҳамин мақсад, ҳангоми тартиб додани барномаҳои кори фанҳои химия дар кафедраи «Химияи

фарматсевтӣ ва захршиносӣ» мувофиқакунонии мазмун ва мундариҷаи мавзӯҳо гузаронида мешаванд. Ғайр аз ин барои баланд бардоштани имконияти фанни «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» барои ташаккули салоҳияти фаннӣ мачмӯи дониш, маҳорат ва малака барои фанн ва дар аллоҳидагӣ барои ҳар як боб тартиб дода шудааст. Ин имконият медиҳад, то ки ҳам омӯзгор ва ҳам донишҷӯӣ, новобаста аз тарзи ташкили машғулият, мақсад ва вазифаҳои худро аниқ донанд. Инчунин чунин муносибат рағбати донишҷӯӣро ба омӯзиши фанн зиёд карда адаптатсияшавии донишҷӯӣро ба хусусиятҳои ин фанн метезонад, сифати таълими фанне, ки ба салоҳияти касбӣ замина мегузорад - баланд мебардорад, ба худшиносии донишҷӯӣ ва мақсаднок намудани омӯзиши фанн мусоидат менамояд.

Ташкили раванди таълим яке аз омилҳои асосиест, ки ба самаранокии таълим ва сифати таҳсили фарматсевти оянда таъсир мерасонад. Дар кафедраи «Химияи фарматсевтӣ ва захршиносӣ» барои ташкили машғулиятҳои лексионии «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» воситаҳои техникӣ таълим – презентатсияҳои компютерӣ истифода бурда мешаванд. Барои беҳтар азхуд намудани мавзӯҳои лексионии химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ, дар кафедра тарзи ташкили машғулиятҳои лексионии проблемавӣ (масъалагузорӣ) ва лексия – мусоҳиба истифода бурда мешаванд, ки махсусан чурҷати саволгузори ва иштироки ғаёл дар мувоҳисаҳоро дар донишҷӯён зиёд мегардонад. Машғулиятҳои лабораторӣ барои омӯзиши чуқур, омӯзиши ҳамасамтаи мавзӯ, тафсилатҳои дониши гирифта ва кор бо зарфҳои химиявӣ, бо маводҳои химиявӣ, дастгоҳҳои химиявӣ мусоидат намуда ба пайдошавии салоҳиятҳое, ки барои омӯзиши химияи физикӣ ва коллоидӣ, химияи аналитикӣ, химияи фарматсевтӣ ва захршиносӣ, инчунин ғаёлияти касбӣ заруранд, замина тайёр мекунад. Машғулиятҳои лабораторӣ тафаккуроти илмӣ ва нутқи донишҷӯёнро инкишоф медиҳад, барои баҳогузорӣ намудани дониши донишҷӯӣ кумак мекунад ва ҳамчун воситаи ҳамбастагии байни омӯзгор ва донишҷӯӣ хизмат мекунад. Корҳои лабораторӣ унсурҳои назариявӣ ва амалиро алоқаманд мекунонад. Машғулияти лабораторӣ барои беҳтар азхуд намудани барнома ёрӣ мерасонад, дониши назариявиро мустаҳкам намуда маҳорати дар амал истифода бурдани қонуниятҳои марбути мавзӯро инкишоф медиҳад. Муодилаҳои реаксияҳо, формулаҳои химиявӣ, ҳалли мисолу масъалаҳое машғулиятҳои лабораторӣ ҷузъҳои бегона ба назар мерасанд. Бо иҷрои корҳои лабораторӣ, ки дар кафедраи «Химияи фарматсевтӣ ва захршиносӣ» шароити мусоид вучуд дорад, ин ҷузъҳои таълим фаҳмо ва аниқ гашта назария бо амалия алоқаманд мегардад, ва ин ҳама барои ташаккули салоҳияти фаннӣ заминаи мустаҳкам мегузорад. Насли нави стандарти таҳсилоти олии касбӣ, ки дар он низоми тақсимоти соатҳои дарсҳои аудиторӣ ва корҳои мустиқлонаи донишҷӯ дақиқ муайян карда шудааст, тарзи нави санҷиши сифати таҳсилотро талаб менамояд. Дар МДТ «ДДТТба номи Абӯалӣ ибни Сино», аз он ҷумла дар кафедраи «Химияи фарматсевтӣ ва захршиносӣ» системаи рейтингӣ бо истифода аз ҳолгузорӣ ба дониш, маҳорат ва малака ҷорӣ карда шудааст. Устодон ба пуррагӣ бо планшетҳои ба шабакаи “интернет” пайваست таъмин карда шудаанд. Журнали электронӣ дар планшетҳо, барои шаффофияти кори омӯзгор, осон намудани баландбардории сифати таълим ва назорати он, нигоҳ доштани маълумотҳои марбут ба таълим, илм ва тарбия имконияти васеъ фароҳам оварда барои ташаккули салоҳияти мутахассис замина мегузорад. Ҳар як донишҷӯ барои иштироқаш дар лексия, барои ғаёлияташ дар дарсҳои амалӣ ҳатман аз холи гирифтааш тавассути саҳифаҳои электронии шахсии худ огоҳ мегардад. Ин гуна муносибат саривақт донишҷӯро огоҳ месозад, ки барои иҷрои қарзи акадemiaш то кадом андоза наздик шуда истодааст ва то кадом андоза донишу маҳорату малака пайдокардааст. Намуди интиҳои санҷиши сифати таълими фанни «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» имтиҳон мебошад. Санҷишҳои фосилавӣ ва имтиҳон дар МЯТ (маркази яғонаи тестӣ)-и донишгоҳ гузаронида мешаванд ва ба саволномаҳо ҳамасола мувофиқ ба талаботи барномаи талимӣ тағйиру иловаҳо ворид карда мешаванд. Барои таъмини шаффофият аз ҷониби роҳбарияти донишгоҳ чунин чораҳое андишада шудаанд, ки дар давраи сессияҳо донишҷӯён аз натиҷаи имтиҳон аз утоқи электронии шахсии худ дар ҳамон рӯз огоҳ шуда дар ҳолати норозигӣ имконият пайдо мекунад, ки арзи шикоят намояд.

Бо вучуди зиёд шудани талаботҳои донишгоҳ барои иҷроиши барномаҳои таълимӣ, пеш омадани мушкилотҳо аз сабаби ворид намудани навгониҳо дар ташкили санҷиши сатҳи сифати таҳсил донишҷӯён аз аҳамияти фанҳои таълимӣ зиёдтар воқиф гардида бозхам масъулиятшинос мегарданд. Дар ин қатор аҳамияти фанни таълимии химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ дар ташаккули салоҳияти касбии фарматсевтон боз ҳам зиёдтар мегардад.

Мо аҳамияти курси «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ»-ро дар омодакунии донишҷӯёни факултети фарматсевтӣ чунин муайян намудем (*барои муайян намудани аҳамияти фанни “химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ” ва тартиб додани модули назариявии таълим мазмуни қорҳои [6;8;9;10] ба инобат гирифта шудаанд*):

1) дониш, маҳорат ва малакаи дар мактаби миёна пайдокардаи донишҷӯро вусъат дода, робитаи байни химияи таҳсилоти умумӣ ва таҳсилоти олиии касбиро мустақкам намуда, шартҳои пайдарпайии омӯзиши фанҳои химияро таъмин намудан мумкин аст;

2) дониш, маҳорат ва малакаи аз омӯзиши «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» пайдо карда барои бо осонӣ унс гирифтани донишҷӯён дар омӯзиши фанҳои химияи физикӣ ва коллоидӣ, химияи аналитикӣ, химияи органикӣ, химияи фарматсевтӣ, химияи захршиносӣ мусоидат мекунад;

3) фарматсевти дорои маълумоти олиии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар умум ҳам дорусоз ва ҳам табиб аст, бинобар ин дар қисмҳои модули мувофиқ омӯзиши аҳамияти биологияи элементҳо ва пайвастагиҳои онҳо, истифодаи онҳо дар тиб ва фарматсия, асосноккунии назариявии асосҳои таъсири фармакологӣ ва токсикологӣ аҳамияти назаррас дорад;

4) фанни «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» ин фаннест, ки таҳкурсии таълимии донишҷӯро барои омӯзиши фанҳои таҳассусии фарматсия – «Химияи фарматсевтӣ», «Фармакология», «Фармакогнозия», «Технологияи фарматсевтӣ» ташкил медиҳад. Барои донишҷӯи моддаҳои таркиби растаниҳо, ки худ ашёи хом ё моддаи асосии таркиби дорувор мебошанд ва тағйирёбихо, ки дар асоси онҳо ба амал меоянд мавзӯи омӯзиши фанни «Фармакогнозия» мебошад. Технологияи тайёр намудани шаклҳои дорувор, ки яке аз қисмҳои асосии фанни «Технологияи фарматсевтӣ» мебошад, бе донишҷӯи равандҳои химиявии зинаҳои технологӣ ғайриимкон аст. Асоси таълими «Химияи фарматсевтӣ» таҳлили сифатӣ ва миқдорӣ маводҳои доруворӣ буда, дониш, маҳорат ва малакаи аз «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» гирифтаи донишҷӯӣ сарчашмаи пайдошавии салоҳияти фаннии «Химияи фарматсевтӣ» мебошад. Маводҳои таълимии фанни химияи захршиносӣ аз маводҳои таълимии «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» оғоз меёбанд.

Доир ба салоҳияти фаннии химияи маълумоти миёнаи касбии фарматсевтӣ дар қатори илми Агафонова Ирина Петровна «Методика проблемно-интегративного обучения химическим дисциплинам студентов – будущих фармацевтов» (Казань, 2014) ва доир ба муносибати босалоҳият ба таълим дар дастури методии Ғ. Бобизода ва дигарон «Муносибати босалоҳият ба таълим» [6] маълумотҳои хеле муфид оварда шудаанд.

Мо дар фаъолияти педагогии худ барои ташаккули салоҳияти фаннии химиявӣ ба алоқамандии сохти моддаҳо, хосияти онҳо, вазифаҳои онҳо, таъсири мутақобилаи онҳо бо системаҳои биологӣ, дарёфти сабабҳои тағйир ёфтани таъсири онҳо ба организм аҳамияти зиёда медиҳем.

Доир ба салоҳияти химиявӣ ва аҳамияти он барои салоҳияти касбӣ қорҳои зиёд гузаронида шудаанд [7-10]. Вале таснифи ягонаи салоҳияти фаннии химиявӣ то ҳол вучуд надорад. Мо ба чор намуд тасниф додани салоҳияти фаннии химиявиро пешниҳод менамоем:

- бунёдӣ, ки дар натиҷаи омӯзиши фанни «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» ташаккул меёбад;
- байнифаннӣ бо фанҳои доираи химия, ки дар натиҷаи пайдарпайии омӯзиши хамаи фанҳои доираи химияи факултети фарматсевтӣ, ташаккул меёбад;
- байнифаннӣ бо фанҳои дақиқ ва табиӣ, ки дар натиҷаи омӯзиши фанҳои дақиқ ва табиӣ дар факултети фарматсевтӣ таҳти омӯзиш қарор дошта ташаккул меёбад;

• байнифаннӣ бо фанҳои ҷомеашиносӣ, ки дар факултети фарматсевтӣ омӯзонда мешавад, ташаккул меёбад.

Ба мақсади таъмини босамари таълим дар кафедраи «Химияи фарматсевтӣ ва захршиносӣ» бо роҳбарии мудирӣ кафедра, д.и.х., профессор У.Р. Рачабов ва мутасаддиёни фанҳои таълимӣ МТМ барои ҳар як фанни таълимӣ тартиб дода шудааст, ки иборат аз барномаи корӣ (Силлабус), маводҳои таълимӣ ва санҷишии фан вобаста ба модулҳои мураттаб гардонидани шудаанд. Ин гуна муносибат яке аз ҷузъҳои асосии талаботи барномаи таълимӣ мебошад. Ба мақсади алоқамандии байни модулҳои фанни химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ, инчунин ба мақсади алоқамандкунии дониш, маҳорат ва малакаи дар таҳсилоти миёнаи умумӣ пайдокардаи донишҷӯ фанни таълимӣ ба модулҳои ба тариқи зерин тақсим карда шудаанд:

Модули 1: Қонунҳои асосии химия. Синфҳои муҳимтарини пайвастагиҳои химиявии ғайриорганикӣ. Қонуни даврӣ ва системаи даврии элементҳои химиявии Д.И. Менделеев. Химияи элементҳо. S-, P-, d-, f- элементҳо ва пайвастагиҳои онҳо. Сохти атом. Ҳосилкунӣ, хосиятҳои химиявӣ ва истифодаи онҳо дар хоҷагии халқ ва тиб.

Модули 2: Назарияи доир ба маҳсулот. Реаксияҳои химиявӣ ва мувозинат дар маҳсулоти электролитҳо. Қонуниятҳои термодинамикии гузариши равандҳои химиявӣ.

Модули 3: Кинетикаи химиявӣ. Мувозинати химиявӣ. Гидролизи пайвастагиҳои химиявӣ. Аҳамияти гидролиз дар равандҳои химиявии организм. Реаксияҳои оксиду барқароршавӣ.

Модули 4: Табиати бандҳои химиявӣ ва сохти пайвастагиҳои химиявӣ. Пайвастагиҳои комплексӣ. Назарияи координатсионӣ. Номенклатураи пайвастагиҳои комплексӣ. Аҳамияти биологии онҳо ва истифодаи онҳо дар фарматсия.

Мавқеи омӯзиши касбии фан дар ташаккули салоҳиятҳои мутахассис аҳамияти калон дошта, барои ташкили дурусти таълими ҳамаи фанҳои мавқеи омӯзиш қарордошта диққати ҷиддӣ бояд дод. Барои ташкили самарабахши таълими фан модели назариявии омӯзишро таълимдиханда бо пуррагӣ бояд дарк кунад. Модели назариявии омӯзиши касбии ХУҒ ба тариқи нақша оварда шуда (ниг. ба расми 1) таҷрибаи пешқадами олимони соҳа истифода бурда шудааст [8;10;14]. Модели назариявии омӯзиши касбии ХУҒ раванди мукаммали педагогии таълим ва ташаккулёбии салоҳияти фаннӣ буда, таълими ба мақсад мувофиқ ва асоси пешбиниро таъмин мекунад. Дар асоси ингуна модел ба нақшагирии методии муносири фанни таълимиро мураттаб месозанд. Модел ҳамаи таркибдихандаҳои таълим-мақсад, таркиб, метод, санҷиш ва баҳодиҳиро дарбар мегирад. Модели назариявии омӯзиши касбии фанни таълимӣ зинаҳои омӯзиш-зинаи муайянқунандаи самти таълим, зинаи муайянқунандаи ҳадафи таҳсилот, зинаи методологӣ ва шартҳои он, зинаи ташаккули дониш, маҳорат ва малақаҳои амалӣ ва зинаи ташаккулёбии салоҳияти химиявӣ ҳамчун асоси салоҳиятҳои умумимаданӣ, умумикасбӣ ва касбӣ ва инчунин алоқамандии байнашонро инъикос мекунад. Дар асоси муносибатҳои методологӣ зинаи асосии омӯзиши фанни ХУҒ – мазмун ва мундариҷаи фан, ҷиҳати ташкилӣ ва фаъолияти ба нақша гирифта шудаанд. Мундариҷаи фан дар асоси муносибати ҳамбастагии модули тақсим карда шудааст. Ҳар як қисмати модули ягонагии назария ва амалияро таъмин намуда, ҳангоми нишонрас ташкил намудани машғулиятҳо ба ташаккулёбии салоҳияти фаннӣ ҳамчун асоси салоҳияти касбӣ оварда мерасонад.

Алоқамандии дохилифаннӣ ва байнифаннӣ ба асос гирифта, машғулиятҳоро тарзе ташкил бояд дод, то ки модели назариявӣ на танҳо сифати таҳсилотро оид ба ҳамин фан баланд кунад, балки заминаи мустақкам барои фанҳои алоқаманд ва фанҳои таҳассусӣ пайдо намуда, дар умум барои ташаккули ҳарсе намуди салоҳият мусоидат намояд. Модели назариявӣ дар ҳамон ҳолат самаранок аст, ки агар сохтори мундариҷаи модул, методҳо, воситаҳои ёрирасони таълим ва намудҳои ташкили раванди таълим дар факултети фарматсевтӣ таъмин ва ҷорӣ гардад. Дигар ҷиҳати муҳими ин модел дар он аст, ки дар машғулиятҳо фаъолияти мутақобилаи омӯзгор ва донишҷӯ дар мадди аввал қарор дорад. Натиҷаи амалигардии моделро ташаккулёбии салоҳияти химиявӣ нишон медиҳад. Барои таҳлил ва баҳодиҳии натиҷаи раванди таълими босалоҳият дар кафедраи «Химияи фарматсевтӣ ва захршиносӣ» фонди воситаҳои санҷишӣ тартиб дода шудаанд, ки

дар имтиҳони давлатии хатм санҷиш, баҳодихӣ ва таҳлил карда мешаванд (ниг. ба расми 2).

(расми 1)

МОДЕЛИ НАЗАРИЯВИИ ОМУЗИШИ КАСБИИ ХИМИЯИ УМУМИ ВА ҒАЙРИОРГАНИКӢ БАРОИ МАЪЛУМОТИ ОЛИИ ФАРМАТСЕВИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

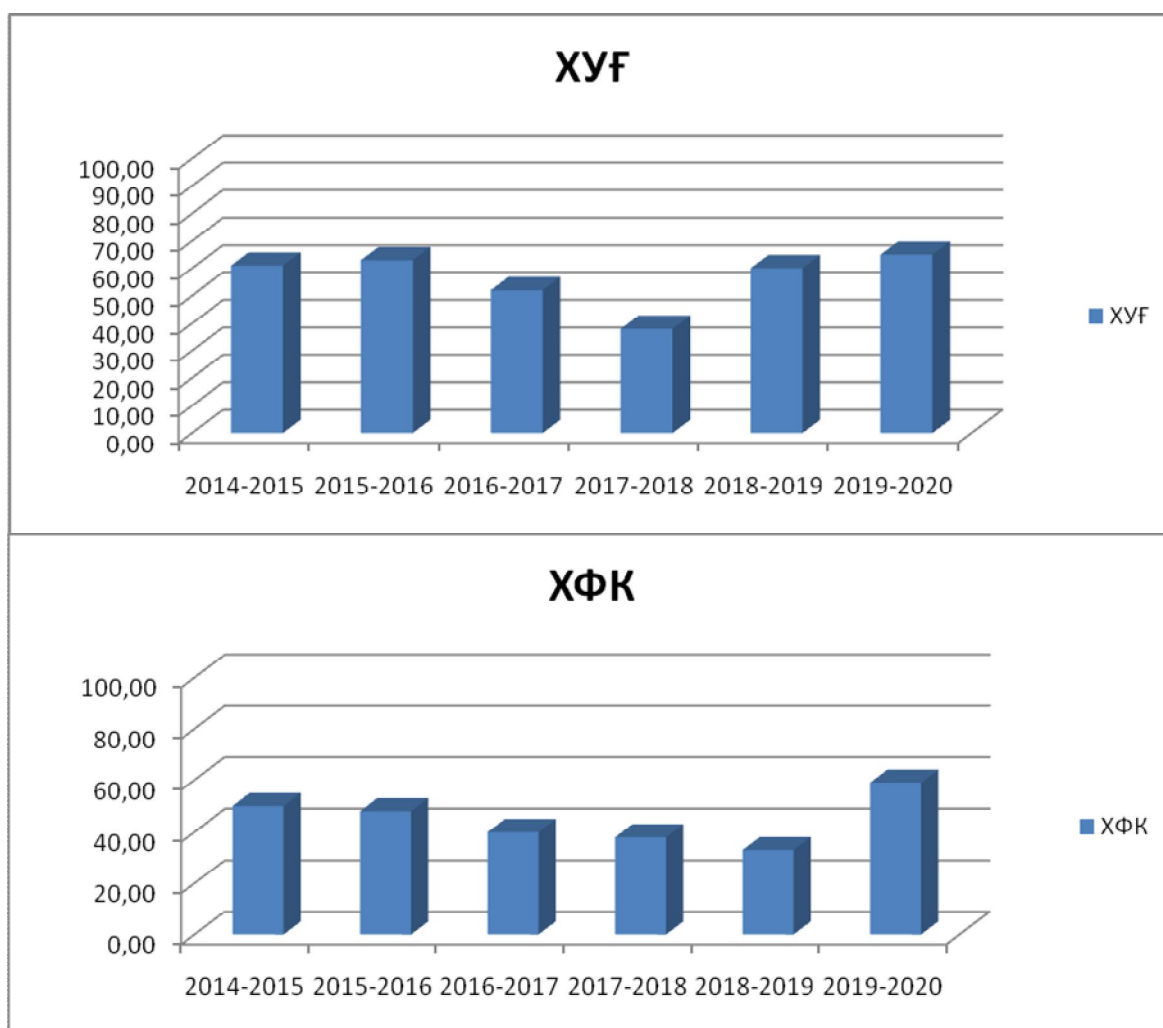
Сабабҳои пайдоиши талабот ба муносибати босалоҳияти таълим ва ба нақшагирии он	БЕРУНИ	Эълон шудани с. 2020-2040 «Бистсолаи омӯзиши ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф»	Бозори маводҳои доруворӣ, савдо ва саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	Дигаргунӣ ба мақсади рушди «ДТТ ба номи Абӯалӣ ибни Сино»	Истиқлолияти ҶТ, таракқиёти давлат ва вобаста ба ин дигаргуншавии талаботҳои стандартҳои давлатӣ
	ДОХИЛИ	Омодагии муассисаи таълимӣ ба усулҳои муосири таълим (омӯзгорон, воситаҳои ғирирасони таълим)		Омодагии донишҷӯён ба талаботи ҳам стандартҳои давлатӣ ва ҳам ба талаботҳои бозори меҳнат	
Мақсад (Омодагии фарматсевти рақобатпазир)	Маълумоти фарматсевтӣ		Мувофиқи талаботи ҷомеа ва дигар сабабҳои беруна		Ташаккули СУ; СУК; СК
	Фанҳои таълимӣ (фани-ХУҒ)		Салоҳиятҳои фанӣ (салоҳияти химиявӣ)		Ташаккули СФХ
Методҳои мувофиқ ба мақсади гузоштани ӯ					
Фаъолияти - мураттабӣ	Назардошти хусусиятҳои фардӣ		Ҳамбастагии модули		Салоҳиятӣ
<ul style="list-style-type: none"> Мураттабӣ; пуррагӣ; асосҳои илмӣ; фаъолият; мунтазамӣ ва пайдарпайӣ; аёнӣ; рифоҳияти психологӣ. 	<ul style="list-style-type: none"> Тақиякунӣ ба таҷрибаҳои шахсии донишҷӯён; тақиякунӣ ба таҷрибаҳои амалии онҳо; фаългардонии байниҳамдигарӣ (интерактивият); мутобиқшавӣ ба шароити фарқкунанда (ситуатсионӣ); рефлексияи таълимӣ; муҳити ташаккули шахсият. 		<ul style="list-style-type: none"> Ҳамбастагии дохилифанӣ ва байнифанӣ; Мустаҳкамкунии дониш, маҳорат ва малакаи бунёди ва методологӣ; самти муайяни ихтисос; мувофиқат бо мақсад; модули. 		<ul style="list-style-type: none"> Таҳсил барои ҳаёт ва тамоми умр; Мувофиқати натиҷаҳои омодакунии мутахассис ба талаботи самти фаъолияти меҳнатии онҳо; таъмини рақобатпазирии онҳо ба бозори меҳнат.
Ташаккули бии маҷмӯи дониш, маҳорат ва малакаи химиявӣ, ки замина барои пайдошавии салоҳияти касбӣ гардан (салоҳияти фанӣ бунёди)					
Мазмун ва мундариҷаи ХУҒ ва модули		Таркибдихандаҳои ташкили омӯзиш		Таркибдихандаи амалӣ (фаъолиятӣ)	
<p>Қисматҳои модули, ки мувофиқ ба мақсади таълим тартиб дода шудаанд:</p> <ul style="list-style-type: none"> Модули 1: Қонуниҳои асосии химия. Синфҳои муҳимтарини пайвастиҳои химиявии ғайриорганикӣ. Қонуни даврӣ ва системаи даврии элементҳои химиявии Д.И. Менделеев. Химияи элементҳои s-, p-, d-, f- элементҳои ва пайвастиҳои онҳо. Сохти атом. Ҳосилкунӣ, ҳосиятҳои химиявӣ ва истифодаи онҳо дар ҳоҷагии халқ ва тиб. Модули 2: Назарияи доир ба маҳлуло. Реаксияҳои химиявӣ ва мувозинат дар маҳлули электролитҳо. Қонуниятҳои термодинамикаи гузариши равандҳои химиявӣ. Модули 3: Кинетикаи химиявӣ. Мувозинатҳои химиявӣ. Гидролиз пайвастиҳои химиявӣ. Аҳамияти гидролиз дар равандҳои химиявии организм. Реаксияҳои оксиду барқароршавӣ. Модули 4: Табиати бандҳои химиявӣ ва сохти пайвастиҳои химиявӣ. Пайвастиҳои комплекси. Назарияи координатсионӣ. Номенклатураи пайвастиҳои комплекси. Аҳамияти биологӣ онҳо ва истифодаи онҳо дар фарматсия. 		<ul style="list-style-type: none"> Муҳимиятӣ – ба дониш, маҳорат ва малакаҳои, ки бо ихтисоси вобастаанд аҳамият дода ҳавасмандии донишҷӯӣро ба СКХ зиёд гардонидан; КМД, КТГД (корҳои таълимӣ-тадқиқотии донишҷӯӣ) – амик гардонидан ва ба роҳ гузоштани корҳои мустақилона ва тадқиқотии донишҷӯён; Арзишмандии фанӣ – бо воситаи зиёд гардонидани вобастагии байнифанӣ баланд бардоштани мавқеи фанӣ ХУҒ дар ташаккули салоҳияти касбӣ. 		<p>Қоидаи асосӣ:</p> <p>Устод</p> <p>Донишҷӯ</p> <p>Методҳои таълимӣ-таъқиқотӣ, ҷустуҷӯӣ (қисман); алгоритмӣ; тадқиқотӣ; масъалагузорӣ; интерактивӣ; маҳсул</p> <p>Воситаҳо:</p> <p><i>Ахборотӣ</i> – китобҳои дарсӣ ва ғирирасон; маълумотномаҳо; Интернет-сарчашмаҳо</p> <p><i>Дидактикӣ</i> – маҷмӯи мисоли масъалаҳои, ки ба омӯзиши амиктар равона мекунад; амалҳои, ки ба омӯзиши амиктар равона мекунад.</p> <p><i>ВЭТ (воситаҳои ғирирасони таълим)</i> – лабораторияҳо ва моддаҳои лавозимоти он; воситаҳои электронӣ ва техникӣ</p> <p>Намудҳои ташкили машғулиятҳо: маърузавӣ; амалӣ-лабораторӣ; семинарӣ; конференсӣ; КТГД; кор бо гурӯҳҳои хурд; «мизи мудаввар»; машваратҳо</p>	
БАҲОДИХӢ БА НАТИҶАБАХШИИ ТАЪЛИМ					
Таркибдихандаи меърибу баҳодихӣ			Таркибдихандаи натиҷабакхӣ		
САЛОҲИЯТИ ҒАЙРИОРГАНИКӢ И ФАНӢИ ХИМИЯВӢ	Соҳиб гардидан ба малакаи химиявии хусусиятҳои ҳамбастагии дохилифанӣ ва байнифаннидошта		Мукаммалӣ ва мустаҳкамӣ		Натиҷаи омӯзиш бо алоқамандии дохилифанӣ ва байнифанӣ, инчунин таъсири хусусиятҳои шахс ба натиҷа.

Ташаккулёбии маҳорати химиявии алоқамандии дохилифаннӣ ва байнифаннӣ дошта	Муқаммалӣ, мустаҳкамӣ ва бошуурона	Сатҳи ташаккули салоҳияти фаннии химиявӣ		
Хусусиятҳо ва қобилиятҳои шахс дар омӯзиши химия	Нигоҳи арзишмандона ба таҳкурсии химиявӣ; мустақилият; малакаҳои муоширатӣ.	паст	миёна	баланд

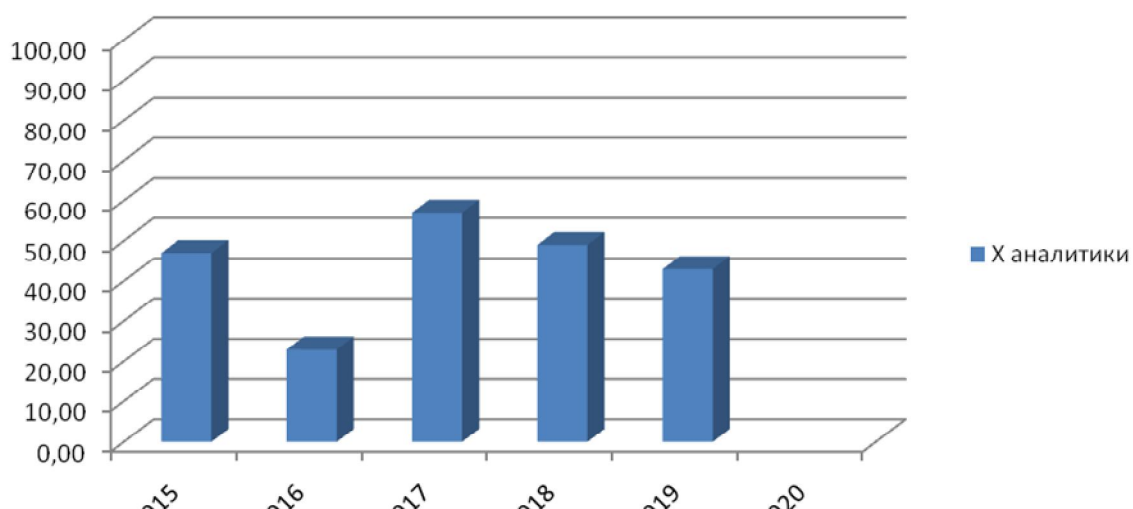
(расми 2)

НИШОНДИҲАНДАҲОИ СИФАТИ ТАЪЛИМ БО %
КАФЕДРАИ «ХИМИЯИ ФАРМАТСЕВИ ВА ЗАҲРШИНОСИ»
(Имтиҳонот)

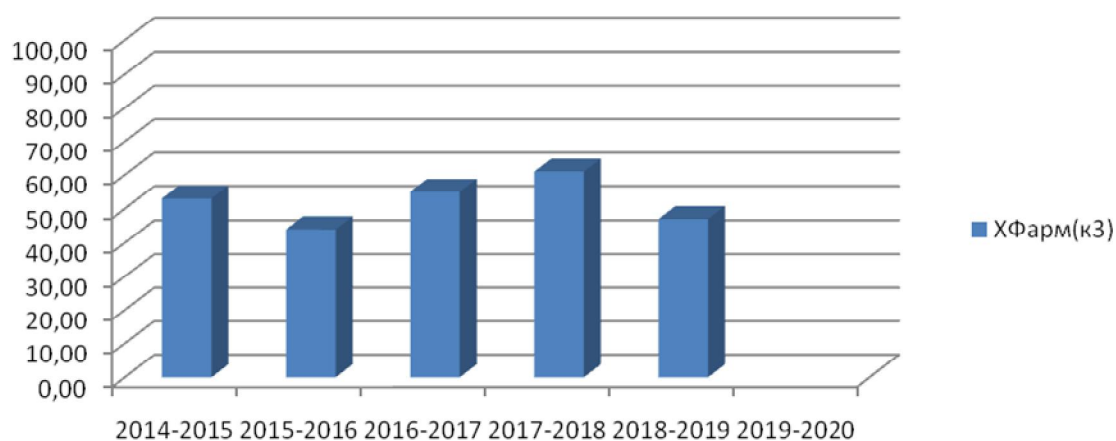
Соли таҳсил Сифати таҳсил	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020
ХУҒ	60,7	62,8	52,2	38,1	60,4	65,05
ХФК	50	48,4	40,3	38,02	32,9	58,73
Хим. аналит	46,8	21,9	57,1	48,6	42,85	
Хим. фарм(к3)	53,06	43,7	55,1	61,1	46,66	
Хим. фарм(к4)	52,4	32,7	40,5	33,3	58,49	
Имтиҳони давл. хатм	76,5	94	73	63,5	78,1	

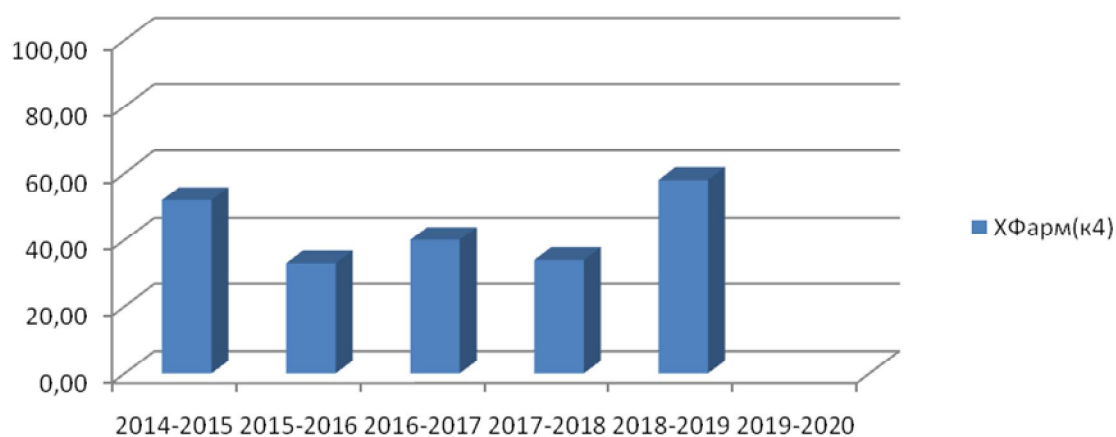
Химияи аналитики

Химияи Фарматсевтӣ (к3)

Химияи Фарматсевтӣ (к4)

Муҳокима

Мақсади аввалиндараҷаи омӯзиши фанни «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» дар факултети фарматсевтӣ ин ташаккули салоҳият барои кору фаъолияти фарматсевтӣ мебошад. Дониш, маҳорат ва малакае, ки хангоми омӯзиши «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» дар донишҷӯ пайдо мегардад, ин худ асоси ташаккули салоҳиятҳои умумӣ ва касбии хатмкунанда аст. Шахсе, ки маҷмӯи дониш, маҳорат ва малакаи пайдо кардааш муҳаррики пешбарандаи ӯ дар пешравию касбияш мегардад, дар сатҳи муайян мутахассиси босалоҳият ҳисоб меёбад. Шахсе, ки маҷмӯи дониш, маҳорат ва малакаҳои дар натиҷаи омӯзиши фанҳои доираи химия пайдо кардааш муҳаррики пешбарандаи ӯ дар пешравию касбияш мегардад, дар сатҳи муайян салоҳияти химиявӣ ташаккулёфта ҳисоб меёбад.

Аз диаграммаҳои муқоисавӣ бармеояд, ки муносибати босалоҳият ба таълим таъсири муфид ва мувофиқ ба мақсад мерасонад. Мунтазам ва асоснок болоравии сифати таълим таъмин мегардад. Солҳои гузариши курсҳо ба тариқи кредитӣ нишондиҳандаҳои таълимро то андозае кам гардонидани бошад ҳам унсирҳои донишҷӯёро ба низоми нав бо пуррагӣ ворид намуда, муваффақияти минбаъдаи онҳоро дар омӯзиши фанҳои таъмин намудааст. Яке аз роҳҳои муфиди чораандешӣ ба мақсади боз ҳам беҳтар намудани сатҳи сифати таҳсилот ин пурзӯр намудани алоқамандии байнифанӣ ва истифодаи корҳои илмӣ донишҷӯён аст, ки кафедраи мо ҳоло дар ин самт кор карда истодааст.

Хулоса

Фанни «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» барои омодакунии фарматсевти босалоҳият мавқеи хеле муҳим дошта, таҳкурсии салоҳияти фанҳои фанҳои доираи химия барои фарматсевт ҳисоб меёбад. Омӯзгор тавассути тариқаҳои муносири таълим, методҳои фаъоли таълим, ташкили намудҳои гуногуни натиҷабахши дарс, ки дар донишҷӯ эҷодкориву мустақилият ва боварӣ ба ояндаи хешро ташаккулу рушд медиҳад, таъя намуда, ба таври ҳамешагӣ методикаи таълимиашро рушд диҳад.

Аз натиҷаи таҳлили санҷишҳои фосилавӣ, имтиҳоноти аз курс ба курс гузаронӣ ва имтиҳони давлатии хатм муайян гардид, ки муносибати ҳамбастагии модули омӯзиши касбии фанни таълимӣ дар асоси модели назариявии таълими фанни химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ барои ташаккули фарматсевти салоҳиятнок таъсири мусбӣ мерасонад. Дар ҳолати боз ҳам пурзӯр намудани алоқамандии байнифанӣ натиҷаи омӯзиши ҳамаи фанҳои дар факултет омӯзонидашаванда таъсирбахшии ҳамбастагии модулиро боз ҳам зиёд ва мувофиқ ба мақсад мегардонад. Бо риоя ва иҷро намудани шартҳои таркибдиҳандаҳои модели назариявии омӯзиш ба натиҷаҳои назаррас ноил гардидан мумкин аст.

АДАБИЁТ

1. Гравченко Л.А., Геллер Л.Н. История фармации.[Текст] Учебно-методическое пособие:-Иркутск, ИГМУ, 2014.-111с.
2. "Дар бораи Барномаи давлатии рушди таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015", аз 2 ноябри соли 2007 таҳти № 529
3. Стандарти давлатии таълими таҳсилоти олии касбӣ (Талаботи минимуми барномаи ҳатмии Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ нисбат ба мазмун ва сатҳи тайёр кардани мутахассис), Ихтисос: 1-790108-Фарматсия, Тахассус: Фармасевт («мутахассис»), Душанбе 2011с.
4. Стратегияи миллии рушди таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020, Душанбе 2012 с.
5. Стандарти Давлатии таълимии ихтисос, «Талабот ба натиҷаҳои азхудкунии барномаҳои таълимии таҳсилоти олии касбӣ аз руи ихтисоси «Фарматсия», Душанбе, 2018 с.
6. Муносибати босалоҳият ба таълим (дастури методӣ). Мураттибон: Ф. Бобизода, Д. Имомназаров, Ш.Исрофилниё, А. Байзоев. – Душанбе: “Ирфон” 2018. –72 с.
7. Щастный А.Т., Коневалова Н.Ю., Городецкая И.В., Кабанова С.А., Кугач В.В. Исследование формирования профессиональной компетентности студентов[Текст]// Тезисы докл. международной конференции Медицинское образование XXI века. УО «Витебский государственный ордена Дружбы народов медицинский университет», г. Витебск, Республика Беларусь, - 2017. - 653 с.
8. Юдина Т.Г. Курс аналитической химии как центральное звено формирования химической компетентности будущего провизора / Т.Г. Юдина, Т.Н. Литвинова // Современные проблемы науки и образования – 2016. – № 5. – URL: <http://www.scienceeducation.ru/article/view?id=25438> (дата обращения: 31.06.2017)
9. Байденко В.И. Выявление состава компетенций выпускников ВУЗов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения: Методическое пособие. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 72 с.
10. Темзокова А.В., Литвинова Т.Н. Теоретическая модель профессионально-ориентированного обучения общей и неорганической химии будущих провизоров /Электронный журнал/Современные проблемы науки и образования.-2017.-№5
11. Рачабов Умаралӣ. Корҳои амалӣ аз кимиёи физикӣ ва коллоидӣ (барои донишҷӯёни факултаи фарматсевтӣ)/Китоб, дастури таълимӣ, Душанбе, 2015-311 саҳ.
12. Рачабов У.Р., Назарова Х.Д. ва диг. Химияи ғайриорганикӣ (машғулиятҳои озмоишӣ) барои донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. Китоби дарсӣ. Душанбе: Ирфон, 2019.-204 саҳ.
13. Кухарская, Л.К. Общая химия: тесты и ситуационные задачи: учебное пособие для студентов первого курса/Л.К. Кухарская, Н.Н. Попова–Красноярск: типография Крас ГМУ, 2009. – 154 с.
14. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования /А.В. Хуторской //Народное образование.-2003.- №2.

ИНТИХОБИ КАСБ ОМИЛИ БЕҲТАР ГАРДОНИДАН ДАР ҲАЁТИ ОЯНДА

САФАРОВА М. Д. – унвонҷӯии Пажӯҳишигоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, к. Айни – 126, тел.: +(992) 93-558-94-91

Муҳаққиқон ва олимони ба ҳуҷум омадаанд, ки ҳар як даҳсола донишҳои равоншиносӣ, педагогӣ, фалсафӣ ва услубшиносӣ нав шуда, истилоҳу мафҳумҳои нав рӯи кор меоянд. Ҳамзамон, ин навгониҳо арзиши иҷтимоӣ дошта, мунтазам ба амал мепайванданд ва ин талаботи таълиму тарбияи мактабу маорифи муосир мебошад. Ҳамин тариқ, қабули омӯзиш ва амалӣ намудани ҳар як падидаи инноватсионӣ дар қори таълиму тарбия ба кайфияти роҳбарони синф ва омӯзгорони муассисаҳо вобаста мебошад.

Вожаҳои асосӣ: роҳбари синф, дарси вақанти, озмун, касбият, салоҳият, муҳаққиқ, олим, навгонӣ.

ВЫБОР ПРОФЕССИИ – ФАКТОР УЛУЧШЕНИЯ В БУДУЩЕЙ ЖИЗНИ

САФАРОВА М. Д. – соискатель Института развития образования имени Абдурахмона Джами АОТ, г. Душанбе, ул. Айни-126, тел.: +(992) 93-558-94-91

Исследователи и учёные пришли к выводу, что каждое десятилетие коренным образом вносит изменения в психологической, педагогической, философической науке и методов, приемов работы с учениками и студентами. Эти инновационные подходы, имеют социальное значение и часто применяются в практической деятельности преподавателей для достижения положительного результата. Таким образом, применение каждой инновационной деятельности в воспитании и обучении даёт удовольствие педагогическому коллективу.

Ключевые слова: классный руководитель, куратор, урок, вакансия, конкурс, профессионализм, компетентность, исследователь, ученые, инновация.

CAREER CHOICES ARE THE KEY TO CHANGING YOUR LIFE

SAFAROVA M. D.- name of the A. Komi Institute of Education Development, Society of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, 126 Ayni str., mob: +(992) 93-558-94-91

Researchers and scientists came to the conclusion that every decade fundamentally makes changes in the psychological, pedagogical, philosophical science and methods, methods of work with students and students. These innovative approaches are of social importance and are often used in the practice of teachers to achieve a positive result. Thus, the use of each innovation in education and training gives pleasure to the teaching staff.

Keywords: class teacher, curator, lesson, vacancy, competition, professionalism, competence, researcher, scientists, innovation.

Дар Паёми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: «*Мо бояд нишондиҳандаҳои таълими сифатро дар ҳама зинаҳои таҳсилот ба стандартҳои ҷаҳонӣ наздик созем, ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбиро бо субъектҳои бозори меҳнат густариши бахшем, дараҷаи рушди низомии инноватсияи миллӣ ва нишондиҳандаҳои азхудкунии технологияҳои иттилоотиву коммуникатсиониро беҳтар гардонем*».

Муҳаққиқон ва олимон ба хулосае омадаанд, ки ҳар як даҳсола донишҳои равоншиносӣ, педагогӣ, фалсафӣ ва услубшиносӣ нав шуда, истилоҳу мафҳумҳои нав рӯи кор меоянд. Ҳамзамон, ин навгонихо арзиши иҷтимоӣ дошта, мунтазам ба амал мепайванданд ва ин талаботи таълиму тарбияи мактабу маорифи муосир мебошад. Ҳамин тарик, қабулу омӯзиш ва амалӣ намудани ҳар як падидаи инноватсионӣ дар қори таълиму тарбия ба кайфияти роҳбарони синф ва омӯзгорони муассисаҳо вобаста мебошад.

Тадқиқотчиҳои барҷастаи амриқоӣ Майнрад Кейне мефармояд: „аз ҳама мушқил он аст, ки мардум ақидаҳои навро қабул надоранд ва тартибу низомии кӯхнаро ҳам фаромӯш кардани нестанд”. Гуфтаҳои Майнрад Кейне дар шароити муосири таълиму тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рост меоянд, ки рафти татбиқи низомии кредитии таҳсилот дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ ва гузаштан ба низомии босалоҳият бо мушқилоти зиёд роҳандозӣ шуда истодааст. Ин низомҳои нави таълим чараёни ворид гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба фазои ҷаҳонии таҳсилот таъмин менамоянд, аммо зумрае ба мақсаду мухтавои онҳо сарфаҳм нарафта, ба кашолкорӣ роҳ медиҳанд.

Дар шароити ислоҳоти соҳаи маориф, рӯйдоду тағйиротҳои иҷтимоӣ – иқтисодии манфиатовари ҳаёти ҷамъиятӣ бояд ҳар чӣ бештар ба раванди таълим ва тарбия ворид

карда шаванд. Яке аз он омилҳои ғоидаовар бозиҳои гуногун мебошанд, ки характери мансубият ба синну соли бачагонро бояд доро бошанд. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ибтидоиву миёнаи касбӣ гузаронидани бозиҳо дар шакли «Дарсҳои ишғоли ҷойҳои холии корӣ» дар интихоби дурусти касби ояндаи хонандагону донишҷӯён хело муҳим мебошад. Ин мавзӯ дар байни тадқиқотчиёни Пажӯҳишгоҳи рушди маориф оид ба интихоби дурусти касби ояндаи хонандагон яке аз ҷойҳои асосиро ишғол менамояд. Дар байни донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ зумрае мавҷуданд, ки ба таҳсил кӯр-кӯрона ва бе дарки масъулияти касбӣ дохил шудаанд, аммо, дар ҳақиқат, ба он майлу хоҳиш надоранд.

Агар оид ба ин масъала омӯзиш ташкил диҳем, маълум мегардад, ки дар муассисаҳо оиди ин масъала кор чандон хуб ба роҳ монда нашудааст. Бинобар ин, агар дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ё ибтидоиву миёнаи касбӣ ин шакли дарс васеътар ҷорӣ карда шавад, аз манфиат холи нест, зеро ки аз синни мактабӣ агар ҷавонон ба дуруст интихоб намудани касб, шугли ояндашон машғул шуда, майлу хоҳиши шахсӣ ҳосил намоянд, беҳтару хубтар мебуд.

Муалимон, роҳбарони синф дар чунин дарсҳо метавонанд, тамоми вазифаву мансабро барои ишғол намудани ҷойҳои холии корӣ (тахминӣ) ба озмун гузоранд. Аз ҷумлаи чунин ҷойҳои холи корӣ инҳоянд:

1. Мудири лаборатория
2. Ходими калони илм
3. Ходими илм
4. Лабарант
5. Директор
6. Муовини директор.

Интихоби хоҳишмандон ба ин вазифаҳо дар асоси озмун гузаронида мешавад. Иштирокчиёни озмун ба хоҳишмандони ин ё он мансаб, вазифа ба воситаи гурӯҳи мушоҳидачиён (экспертҳо) ба таври воқеъбинона баҳогузорӣ мекунанд. Дар байни мушоҳидачиён назариятчи, озмоишгар ва татбиқгарон бояд мавҷуд бошанд, то ки ба фаъолияти докталабон баҳои воқеъбинона дода тавонанд. Ба вазифа ё мансаб шахси хоҳишманде сазовор дониста мешавад, ки ба ҳама саволҳои пешниҳодгардида ҷавоби нисбатан дуруст дода тавонад.

Дарси ишғоли ҷойҳои холии корӣ як шакли дарси тарбиявӣ мебошад, ки аз синфи ибтидоӣ бояд барои дарёфт ва шинохти завқу ҳаваси касбии бачаҳо оғоз карда шавад. Ин шакли дарс омилҳои беҳтаринест, ки дар асоси рақобати касбӣ ва талаботҳои муосири муносибатҳои бозоргонӣ, хубро боло бардошта, сусту бадро аз қатор дур месозад. Дарси ишғоли ҷойҳои холи (вакансия) бо зарурияти талаботи муосир пайдо гардида, омилҳои асосӣ дар интихоби дурусти шугл, касб ва вазифа мебошад.

Рафти омодагӣ ба дарси бозӣ: омӯзгор мавзӯи умумиро барои бозӣ интихоб менамояд. Онро ба се гурӯҳ саволномаҳои дорои мураккабии яхела ҷудо менамояд. Се ё панҷ мансаби холиро дар тахтаи синф бо тартиб менависад.

Тамоми ҷизҳои заруриро барои гузаронидани таҷриба омода месозад. Дар пурсишнома ё карточкаҳо се савол ба таври зайл ифода меёбанд: а) саволҳои назариявӣ, б) саволҳои мушоҳидавӣ, в) саволҳо оид ба масъалагузорӣ.

Хонандагон ба дарси ишғоли ҷойҳои холии корӣ ҳамаҷониба тайёр шуда, барои гузаронидани бозӣ синфхонаро оро медиҳанд. Онҳо дар лавҳа номи лаборатория, корхона, хоҷагӣ ва ҷои холии кориро мекашанд ё менависанд ва дар рӯи мизи мушоҳидачиён ё доварон тамғаҳо (табличкаҳо)-ро тайёр карда мегузоранд.

Мақсад ва мазмуни дарси бозӣ:

Пеш аз ҳама, барои мо муайян сохтани миқдори хоҳишмандон ба ҷойҳои холии корӣ зарур аст. Миқдори хоҳишмандон барои ишғоли ҷойҳои холии корӣ на бояд аз 3-4 нафар кам бошад. Агар миқдори мансабхоҳон аз ин шумора зиёд бошад, боз хубтару беҳтар аст, ки рақобат шадидтар гузарад. Пас, ба ҳама хоҳишмандони вазифаю мансаб саволнома дода мешавад, ки дар асоси он ба ҷавобгӯӣ тайёр шаванд.

Худи ҳайати хонандагон ё донишҷӯёнро ба 3-гурӯҳи мушоҳидачиён ҷудо кардан зарур аст, то ки онҳо аз рӯи саволнома - карточка, ки саволҳои таҳассусианд, сатҳи дониши касбии докталабон ё ишғолкунандагони ҷойҳои холии кориро баҳогузорӣ намоянд.

Гурӯҳи мушоҳидачиёнро метавонем, ба зергурӯҳҳо тақсим намоем ва онҳо бо саволнома – картоҷаҳои мураккабияшон гуногун кор баранд.

Барои ҳама иштирокчиён: мансабхоҳон ва мушоҳидачиён баҳри тартиб додани саволу ҷавоб дар доираи вазифаҳои холии корӣ 15 дақиқа вақт дода мешавад.

Шунидани ҷавобҳо ва муҳокимаи онҳо лаҳзаҳои муҳимтарини дарс мебошад. Тавассути он дарк намудан душвор нест, ки хонандагон то кадом андоза ба ин ё он касб шиносӣ доранд ва фаъолияти онҳо арзиши ин ё он мансабро ишғол намудани онҳо мебошад.

Мушоҳидачиён ҷавоби хоҳишмандони ин ё он мансабро шунида, тақриз ва тавсия медиҳанд. Онҳо дурустии ҷавобро тасдиқ намуда, пуррагӣ, аниқӣ ва ҷиддияти онро бо ҷавобҳои худашон асоснок менамоянд ё инкор месозанд. Пас дар қисми хотимавии дарс мушоҳидон фикру мулоҳизаҳои хешро дар бораи довталабони ҷойҳои холи корӣ дар муддати 10 дақиқа иброз ва ҷамъбаст менамоянд.

Озмунҳои ишғоли ҷойҳои холии корӣ аз рӯи натиҷаи бадастомада ҷамъбаст карда мешавад. Шахсони аз озмун бомуваффақият гузошта дар паси мизҳои мансабҳои кории иғолкардашон бо навиштаҷотҳои „директор“, «ҷонишини директор», «лаборант», «ҳодими калони илм», «ҳодими хурди илм» ҷой мегиранд. Ба онҳо ба таври бозӣ бошад ҳам, дар муддати 5-10 дақиқа хуччат, шаҳодатнома навишта дода мешавад, ки ин боиси рӯҳбаландӣ ва боварӣ ба донишу тавоноии онҳо мегардад.

Тарзи дигар он аст, ки агар касе даъвои ишғол кардани вазифаи лаборанти фанни физикаро дошта бошад, барои ӯ зарур аст, ки ба саволҳои зерин ҷавоб гардонад:

Саволномаи №1 оид ба донишҳои назариявӣ.

Дар давраи сӯختани 3кг борут 11400 КДЖ энергия ҳосил мегардад. Гармии ҷудонамудай сӯзишвории сӯхтаистодаро ҳисоб кунед? Ин савол хонанда, донишҷӯ ё мансабхоҳро ба олами маърифати асрори ҳастӣ ворид месозад.

Саволи №2- аз донишҳои амалӣ.

Барои ҷӣ барфи ифлос дар ҳавои офтобӣ нисбат ба барфи пок тезтар об мешавад?

Саволи №3- аз донишҳои мушоҳидавӣ.

Тарозуи таълимиро гиред, дар штатив баробар карда гузоред. Аз зери тарозу шамъи сӯхтаистодаро дар масофаи 10-12 см аз зери он гузаронед, ҳолати тарозу ҷӣ гуна тағир меёбад? Пас аз ин хоҳишманди мансаби лаборант боварии комил ҳосил менамояд, ки ин вазифа ҳам мафҳуми хушку холи не, балки дониш, салоҳият ва масъулияти шахрвандиро талаб менамояд. Хонандагон ба саволҳои ҷавоб ҷуста, боварӣ ҳосил менамоянд, ки тамоми нозукии касбу кор хешро ноил буда, дониши ба худ хосро талаб менамояд.

Агар кадоме аз хонандагон ё донишҷӯён ҳавасу хоҳиши ба илм ва ба олимӣ сару кор гирифтани дошта бошанд ё талабгори ишғол кардани вазифаи холии ходими калони илмро дошта бошанд, бояд ба ин саволҳои ҷавоб дода тавонад:

Саволи №1 оид ба муайян кардани дониши назариявии довталаб.

Дар дегҷаи алюминии вазнаш 800 г оби ҳаҷмаш 5-литрро аз 10⁰ С то ҳолати ҷӯшидан гарм кардан зарур аст. Ҳисоб кунед, ки барои гарм кардан ва ҷӯшонидани об ҷӣ қадар гармӣ сарф мешавад?

Саволи №2 барои муайян намудани дониши амалӣ. Дар хунуккунаки саноатӣ ҳаво ба воситаи кубурҳо (трубаҳо) бо ёрии маҳлулҳои хунуккунанда хунук карда мешавад.

Чунин, кубурҳо бояд аз боло ё поёни бино васл карда шаванд?

Саволи №3- аз донишҳои мушоҳидавӣ.

Дар болои порҷаи қоғаз цилиндри оҳаниро гузоред ва аз болои забонаи оташ гузаронед. Чаро қоғаз дар намегирад ва намесӯзад?

Инчунин барои хоҳишмандони вазифаҳои холии кори лаборант ё мудири лаборатория чунин саволномаҳо тартиб дода мешаванд:

Саволи №1 аз донишҳои назариявӣ.

Ҳарорати қуръаи сурб дар ҳолати 2 кг вазн доштани аз баландии 26 метр ба болои тахтаи фӯлодин афтонидан ҷӣ гуна тағйирот рӯй медиҳад? (Ҳисоб кунед, ки тамоми энергияи кинетикӣ ба энергияи дохилӣ табдил меёбад?)

Саволи №2 аз донишҳои амалӣ.

Сели конвексионӣ дар радифи сунъии замин (дар ҳолати бе вазнӣ) имконият дорад?

Саволи №3 аз донишҳои таҷрибавӣ мушоҳидаҳо.

Шамъро гиронед, бо даруни кубури доирашакл гузошта, боляшро пӯшед. Забонаи оташи шамъ паст шуда, қариб ба хомӯшшавӣ рӯ меорад. Барои чӣ? Агар кубурро каме бардорем, забонаи оташи шамъ баланду равшан мешавад. Барои чӣ?

Чунин дарсхоро дар тамоми фанҳои таълимӣ аз рӯи тамоми касбу кор гузаронидан мумкин аст ва фикр мекунем, ки натиҷаи дилхоҳ хоҳад дод. Пас аз чунин дарсҳо хонандагон ё донишҷӯён моҳият, муҳимият ва маъсулияти ҳама касбу корро шууроно дарк карда, бо қадамҳои устувор ва эътиқоду боварии қавӣ оноро интиҳоб менамоянд, ки аз уҳдааш баромада тавонанд.

Ин аст дарси тарбиявӣ дар интиҳоби шууроноии касб, ки ояндаи инсонро равшану беҳато гардонида, ба инкишоф, ки асоси диалектика мебошад тақон мебахшад.

АДАБИЁТ:

1. Александрова Е.В. Экранное чтение как один из приемов формирования компетентного читателя / Е. В. Александрова// Литература в школе. - 2013. - № 10. - С. 23-25.
2. Алицханова Д.Ю. Формирование экономической компетентности школьников / Д. Ю. Алицханова// Педагогика. - 2008. - № 1. - С. 119-121.
3. Андюсев Б. Кейс-технология - инструмент формирования компетентностей / Б. Андюсев// Директор школы. - 2010. - № 4. - С. 61-65.
4. Антипина Л.Б. Компетентный подход в реализации образовательного процесса / Л. Б. Антипина// Методист. - 2010. - № 2. - С. 39-44.
5. Атаманская М.С. Компетентный подход в школьном физическом образовании / М. С. Атаманская// Физика в школе. - 2009. - № 6. - С. 28.
6. Аюпова С.Д. Критерии компетентного урока / С. Д. Аюпова// Справочник заместителя директора школы. - 2013. - № 2. - С. 65-82.
7. Балабан О. "Знаниевая" школа и компетентный подход: попытка интеграции : работа с учебными материалами как средство формирования компетенций / О. Балабан// Первое сентября. - 2008. - № 1. - С. - 12.
8. Барабанов В.В. Задания компетентной направленности на аттестационных экзаменах по географии / В. В. Барабанов// Оценка качества образования. - 2008. - № 6. - С. 38-46.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНУЮ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СТУДЕНТОВ ИНЖЕНЕРНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ

НИЁЗБОКИЕВ С.К. - доцент, заведующий кафедрой технологии текстильных изделий Технологического Университета Таджикистана, город Душанбе, ул. Дехоти 1/2

Инновационный процесс представляет собой особую форму качественного перехода от известного к неизвестному, что осуществляется через различные формы поисковой деятельности.

Одним из механизмов, стимулирующих формирование инновационного мышления студентов, являются интеллектуальные задачи. Они вскрывают и приводят в движение познавательные ресурсы, формируют исследовательский стиль умственной деятельности. Возникая на базе затруднительных ситуаций, при решении значимых для человека проблем, интеллектуальная задача своеобразно моделирует процесс инновационного мышления, служит действенным средством его формирования и развития у студентов.

Ключевые слова: *уровень развития интеллекта; уровень инновационных способностей; формирование инновационного мышления студентов; кредитная технология обучения; ориентация учебного задания на личность студента; познавательные ресурсы.*

ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ОМУЗИШИЕ, КИ БА САЛОҲИЯТИ КАСБИИ ДОНИШҶУЁНИ ИХТИСОСИ МУҲАНДИСӢ-ТЕХНОЛОГӢ НИГАРОНИДА ШУДААСТ

НИЁЗБОҚИЕВ С.Қ. – дотсент, мудири кафедраи технологияи нассочии Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, к. Деҳотӣ 1/2

Чараёни навоарӣ шакли махсуси нишондиҳандаи сифатие мебошад, ки аз рӯи шаклҳои махсуси ҷустуҷӯӣ як номуайяни ба шакли нишондиҳандаи муайяне мубаддал мегардад. Яке аз намудҳои нишон додани шакли навоари донишҷуён ин масъалагузори фикрронии онҳо мебошад. Ин масъалаҳо кушода шуда потенциали шуурнокиро ба ҳаракат меоранд ва тадқиқи масъаларо дар таасуроташон ба шакле омода менамоянд. Ҳангоми ҳалли мушкилот масъалаи фикрронӣ натиҷаи навоари бояд ба шакле омода карда тавонад, ки ин натиҷагирии кори донишҷӯӣ бошад.

Вожаҳои асосӣ: Сатҳи ташаккули шуур; сатҳи қобилияти навоариҳо; ташаккулёбии фикрронии навоари донишҷӯӣ; шакли таҳсили кредитӣ; Муносибии вазифаи таълими ба шахсияти донишҷӯӣ; потенциали сатҳи шуурнокӣ.

EDUCATIONAL TECHNOLOGY AIMED AT PROFESSIONAL COMPETENCE IN ENGINEERING STUDENTS

NIYOZBOKIEV S.K. – docent, head of the Department of Textile Technology of the Technological University of Tajikistan, Dushanbe, 1/2 Dehoti Str.

The innovation process is a special form of qualitative transition from known to unknown, which is carried out through various forms of search activity.

One of the mechanisms that stimulate the formation of innovative thinking of students are intellectual tasks. They reveal and set in motion cognitive resources, form a research style of mental activity. Arising on the basis of difficult situations, when solving problems that are significant for a person, the intellectual task in a peculiar way models the process of innovative thinking, serves as an effective means of its formation and development among students.

Keywords: intelligence development level; level of innovative abilities; the formation of innovative thinking of students; credit technology training; orientation of the study assignment to the personality of the student; cognitive resources.

И.В. Сумбаев впервые в советской психологии выделил в психике человека сознание и подсознание и определил роль подсознания в инновационном процессе. Его точка зрения относительно стадий инновационного процесса перекликается с мнением П.К. Энгельмейра и М.А. Блоха:

1) вдохновение (деятельность воображения, возникновение идеи),

2) логическая обработка идеи,

3) выполнение творческого замысла. Помимо этого, автор выделил следующие характеристики научного творчества: сосредоточенность внимания на определенную тему, накопление и систематизация материала, обобщение и получение выводов.

Д.Б. Богоявленская выделяет в качестве единицы исследования интеллектуальную активность; вводит понятия «креативной активности личности» как определенной психологической структуры, присущей креативному типу личности. Данный тип личности, по ее мнению, присущ всем новаторам, независимо от рода деятельности [1].

В настоящее время существует три основных подхода соотношения инновация с интеллектом. Согласно первому мнению, как таковых инновационных способностей нет, а интеллектуальная одаренность – необходимое, но недостаточное условие инновационной активности личности. Детерминантами инновационного поведения являются мотивация, ценности и некоторые личностные черты (когнитивная одаренность, чувствительность к проблемам, независимость в неопределенных и сложных ситуациях) – так считают А. Танненбаум, Д.Б. Богоявленская, А. Маслоу.

Те, кто придерживается второй точки зрения, считают инновационную способность (креативность) самостоятельным, независимым от интеллекта фактором. То есть, между уровнем развития интеллекта и уровнем креативности если и существует взаимосвязь, то незначительная. Данное мнение разделяют Дж. Гилфорд, Г. Грубер.

И, наконец, Д. Векслер, Р. Уайсберг, Г. Айзенк и др. полагают, что высокий уровень развития интеллекта предполагает высокий уровень инновационных способностей и наоборот. В этой связи интересна концепция Р. Стернберга, в рамках которой интеллектуальная деятельность рассматривается в трех аспектах: механизмы функционирования интеллекта (отражение решения, когнитивные стили, знания); связи интеллекта с типами задач (интеллект участвует и при решении новых задач, и при автоматизации действий) и отношения интеллекта с внешним миром.

Обобщая имеющиеся точки зрения, можно выделить следующие качественные характеристики формирования инновационного мышления:

- дивергентность – способность выйти за пределы привычных представлений, увидеть объект с разных сторон и обнаружить новые способы его применения на практике;
- гибкость – способность находить и принимать множество решений, продуцировать множество идей в неожиданных ситуациях; без труда переходить от одной проблемы к другой, не ограничиваться одной точкой зрения;
- оригинальность – необычность, самобытность высказываемых идей и принимаемых решений, их интеллектуальная новизна и, при этом, научность, отсутствие девиантности;
- самостоятельность – способность принимать решения без помощи извне, не ориентируясь на авторитеты; неконформность оценок и суждений;
- новизна – отсутствие аналогов процессу (результату) в объективной действительности и/или в индивидуальном опыте субъекта.

2. Условия, стимулирующие формирование инновационного мышления студента.

Инновационный процесс представляет собой особую форму качественного перехода от известного к неизвестному, что осуществляется через различные формы поисковой деятельности.

В качестве условий, способствующих развитию инновационного мышления и креативности личности, Е.П. Торренсом было выделено следующее: наличие творческих способностей, инновационных умений и инновационной мотивации. При этом высокий уровень проявления инновационных способностей может наблюдаться только при совпадении всех трех факторов.

Так, например, при отсутствии инновационной мотивации высокий уровень творческих способностей не может гарантировать инновационных достижений ни в науке, ни в искусстве, ни в других видах деятельности даже при полном овладении новейшими технологиями. И, наоборот, наличие соответствующей мотивации необходимыми знаниями и умениями при отсутствии инновационных возможностей не может привести к инновационному результату, обеспечивая лишь исполнительское мастерство.

Существует распространенное мнение о том, что творческий потенциал человека не может быть развит, возможно лишь его освобождение. Однако опыт обучения некоторым аспектам и способам креативного поведения и самовыражения, моделирования инновационных действий и способностей в различных сферах деятельности демонстрирует существенный рост показателей инновационного мышления, а также появление и усиление таких качеств личности, как независимость, открытость новому опыту, чувствительность к проблемам, высокая потребность в творчестве.

Психологами был выделен ряд условий, стимулирующих и способствующих развитию инновационного мышления:

- ситуации незавершенности или открытости, в отличие от жестко заданных и строго контролируемых;
- создание, разработка приемов и стратегий, предметов и инструментов для последующей деятельности;
- стимулирование ответственности и независимости;
- акцент на самостоятельных разработках, наблюдениях, чувствах, обобщениях [2].

В процессе обучения в вузе практически отсутствуют задачи, которые способствовали бы развитию всех мыслительных операций и характеристик мышления. В основном преобладают задания, имеющие решение алгоритмического типа и однозначный ответ. И студент, даже имея необходимые знания, критичность, гибкость и глубину мышления, не всегда способен решать задачи, поскольку присутствует определенного рода стереотип – все задачи решаются с помощью определенно заданных схем и любое решение, выходящее за рамки данной схемы, считается неверным.

Формировать инновационное мышление – значит формировать и совершенствовать мыслительные операции: анализ, синтез, сравнение и обобщение, классификацию, планирование, абстрагирование, и обладать такими характеристиками мышления, как критичность, глубина, гибкость, широта, быстрота, вариативность, а также развивать воображение и обладать знаниями разного содержания.

Для студентов инженерно – технологического профиля, наибольшую актуальность приобретает развитие таких качеств, как гибкость и быстрота. Именно наличие данных качеств позволяет студентам более легко осваивать основы дисциплин, а также является необходимой составляющей их будущей профессиональной деятельности. Развитие инновационного мышления дает возможность вырабатывать у студентов такие качества, как компетентность, эмпатию, умение устанавливать контакты и без потерь разрешать возможные конфликтные ситуации в профессиональной деятельности, умение быстро реагировать на изменяющиеся условия и находить адекватные пути выхода из тех или иных профессиональных или жизненных ситуаций.

Формировать инновационное мышление и нацеливать на творчество необходимо также студентов, обучающихся на экономических или технологических специальностях. Перед специалистами таких профилей профессиональной деятельности ставятся задачи, которые не всегда можно решить традиционными путями, а требуется креативный подход.

В этом случае раскрытию инновационного потенциала способствует внеучебная деятельность, которая реализуется посредством привлечения студентов к участию в спортивных соревнованиях, фестивалях, концертах, в выставках, различного рода кружках и помогает студенту адаптироваться в тех или иных условиях, раскрыть свои скрытые ресурсы. По результатам проведенного исследования было выяснено, что внеучебная деятельность помогает студентам бороться со своим комплексами, недостатками. Также было определено, что именно такой вид деятельности позволяет студенту заниматься и получать знания именно в той области, которая, по его мнению, кажется наиболее интересной, а, следовательно, совершенствовать свои знания умения и навыки, совершенствовать свои способности и стремиться к первенству.

Формирование инновационного мышления студентов часто сдерживается тем, что их память не в состоянии усвоить огромного количества фактов, которые нужны сегодня, но окажутся бесполезными завтра. Необходимо преодолеть взгляд на обучение как на процесс, в основе которого лежит запоминание и воспроизведение, пересмотреть содержание учебных занятий, выделить в учебных программах опорные пункты, в которых указать, что подано в ознакомительном, информационном плане и что подлежит заучиванию.

Одним из механизмов, стимулирующих формирование инновационного мышления студентов, являются интеллектуальные задачи. Они вскрывают и приводят в движение познавательные ресурсы, формируют исследовательский стиль умственной деятельности. Возникая на базе затруднительных ситуаций, при решении значимых для человека проблем, интеллектуальная задача своеобразно моделирует процесс инновационного мышления, служит действенным средством его формирования и развития у студентов. Особенно перспективными в этом отношении являются задания, при выполнении которых происходит глубокое преобразование исходного состава их требований, а также задачи со скрытым составом исходных данных, т.к. они не имеют определенного законченного ответа, поскольку студент может по мере своих склонностей и способностей неограниченно углубляться в изучение поставленного вопроса. К сожалению, студенты часто оказываются не в состоянии не только «неограниченно углубляться в изучение поставленного вопроса, но даже мысленно отступить от предъявленной им первоначальной формулировки, тогда как именно в этом умении и таится наиболее

правильное решение проблемы. Инновационная реконструкция основных структурных компонентов задания, включение их в новые системы связей активно содействуют формированию самостоятельности мышления, развивают оригинальность и находчивость ума.

Интеллектуальные задачи характеризуются большим разнообразием и различаются по условиям возникновения проблемы и характеру самостоятельно работы студентов:

- 1) оценочный выбор способа действия;
- 2) наличие фактов, содержащих действительные или кажущиеся противоречия;
- 3) различные оценки одного и того же явления;
- 4) обоснование или опровержение какой-то оценки явления;
- 5) возможность сделать противоположные оценочные выводы о явлении;
- 6) проблема, возникающая на «межпредметном уровне» [3].

Одной из решающих предпосылок к развитию инновационного мышления студентов в процессе кредитной технологии обучения является максимальная ориентация учебного задания на личность студента, что возможно лишь при учете индивидуально-типологических различий.

В опыте вузов наибольшее распространение получили следующие формы индивидуализации обучения:

- использование разных вариантов однотипных заданий;
- применение заданий разной степени трудности;
- дифференцированное инструктирование студентов при выполнении самостоятельной работы;
- разное количество заданий по одной теме для студентов различного уровня обучаемости [1].

ЛИТЕРАТУРА:

1. Педагогика Под ред. В.А. Сластенина. -М.: Просвещение, 1998. -С.186-193
2. Оконь В.А. Основы проблемного обучения. М.: Педагогика, 1968. - 208 с.
3. Никитина Н.Н., Железнякова О.М., Петухов М.А. Основы профессионально-педагогической деятельности: Учеб. пособие для студ. учреждений сред. проф. образования. – М.: Мастерство, 2002. – 288 с.

ШАРОИТИ ПЕДАГОГИИ АМАЛИГАРДОНИИ АЛОҚАМАНДИИ БАЙНИФАНӢ ДАР ТАҲСИЛОТИ ГРАФИКӢ

БОЕВ М.Б. - *унвонҷӯи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, к. Айнӣ – 126, E-mail: murodbek.boev.88@mail.ru, тел.: +(992) 92 730 95 59*

Муаллифи мақолаи мазкур ташаккулёбии унсурҳои фаъолияти касбии муҳандисро бо назардошти шароити педагогии амалигардонии алоқамандии байнифанӣ дар таҳсилоти графикаро зеро тадқиқот қарор додааст.

Бар ақидаи муаллиф, муҳайё намудани шароитҳои зерин, аз ҷумла: бунёди муносибати мусбии донишҷӯён ба фаъолияти таълимӣ ва кӯшиш ба он; дар донишҷӯён ташаккул додани рағбати касбӣ тариқи таъмини навгонӣ, ғайристандартӣ будан дар пешниҳоди маводи таълимӣ; самтгирӣ ба моҳияти амалии маводи таълимӣ; таъмин кардани имконияти интихоби вазифаҳо аз ҷониби донишҷӯён; ташкил кардани алоқаи мутақобилаи мусбӣ ва ғ. самаранокии фаъолияти таълимиро афзуда, ташаккулёбии унсурҳои фаъолияти касбии муҳандисро имконпазир мегардонанд. Ҷамҷунин, аз тарафи муаллиф ба корҳои муштараки илмӣ-тадқиқотӣ, тарҳрезӣ ва таҷрибавии кафедраҳои таҳассусӣ дар алоқамандӣ бо кафедраи графикаи муҳандисӣ ва корхонаҳои пешоҳанги соҳавӣ диққати махсус дода шудааст.

Вожаҳои асосӣ: шароити педагогӣ, самаранокии фаъолияти таълимӣ, ҳамгироии байнифанӣ, геометрияи тасвирӣ, тамсиласозии геометрӣ, технологияҳои инноватсионии таълимӣ.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РЕАЛИЗАЦИИ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПОДХОДА К ГРАФИЧЕСКОМУ ОБРАЗОВАНИЮ

БОЕВ М.Б. - соискатель Института развития образования имени А. Джоми Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, **E-mail:** murodbek.boev.88@mail.ru, **тел.:** +(992) 92 730 95 59

Автор статьи исследует основные принципы формирования профессиональной деятельности инженера с учетом педагогических условий реализации междисциплинарного подхода к графическому образованию.

Автор придерживается мнения, что обеспечение следующих педагогических условий, как создание атмосферы положительного отношения – студентов к учебной деятельности и стремление к ней; формирование у студентов профессионального интереса через обеспечение новизны, нестандартности в предъявлении учебного материала, ориентация на практическую значимость учебного материала, обеспечение возможности выбора заданий студентами, организация положительной обратной связи и т.д. позволяет повысить качество знаний при подготовке технического специалиста, обеспечивая систематизацию, обобщение и уплотнение знаний. Также автор уделяет особое внимание установлению междисциплинарных связей внутри конкретной специальности, совместные научно – исследовательские, проектные и опытно – конструкторские работы, проводимые специальными кафедрами с кафедрой инженерной графики и ведущими предприятиями выбранной отрасли.

Ключевые слова: педагогические условия, эффективность образовательной деятельности, междисциплинарная интеграция, начертательная геометрия, геометрическое моделирование, инновационные образовательные технологии.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR IMPLEMENTING THE INTERDISCIPLINARY APPROACH TO GRAPHIC EDUCATION

BOEV M.B. - Candidate of Scientific Research Institute of Education Development named after A. Jomi Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, **E-mail:** murodbek.boev.88@mail.ru, **mob.:** +(992) 92 730 95 59

The author of the article explores the basic principles of the formation of the professional activity of an engineer taking into account the pedagogical conditions for the implementation of an interdisciplinary approach to graphic education.

The author is of the opinion that providing the following pedagogical conditions, like creating an atmosphere of positive attitude - students to learning activities and the desire for it; the formation of students' professional interest through ensuring novelty, originality in the presentation of educational material, orientation on the practical significance of educational material, providing students with the opportunity to choose tasks, organizing positive feedback, etc., can improve the quality of knowledge in the preparation of a technical specialist, ensuring systematization, generalization and compaction of knowledge. The author also pays special attention to the establishment of interdisciplinary relations within a particular specialty, joint research, design and development work carried out by special departments with the Department of Engineering Graphics and leading enterprises of the selected industry.

Keywords: pedagogical conditions, the effectiveness of educational activities, interdisciplinary integration, descriptive geometry, geometric modeling, innovative educational technologies.

Пеш аз ҳама, гуфтан ҷоиз аст, ки шароити педагогӣ дар масъалаи амалигардонии вобастагии байнифаннӣ нисбати таҳсилоти графикӣ нақши муҳим дорад.

Бинобар ин дар ибтидо мафҳуми «шароити педагогӣ»-ро баррасӣ менамоем. Мафҳуми «шароит» дар фалсафа ҳамчун дараҷаи ифодакунандаи муносибати объект, ходисаҳои ҳолати муайянкунандаи онҳо истифода мешавад. «Шароит – ин чизе мебошад, ки аз он чизе дигар вобаста мебошад, унсурҳои муҳими маҷмӯи объектҳо, ки мавҷудияташон ҳастиҳои ходисаи мазкурро муайян мекунад» [8].

Дар адабиёти илмӣ - педагогӣ мафҳуми «шароити педагогӣ» ҳамчун маҷмӯи имкониятҳои объективии таъмин кардани мундариҷа, усул, шаклҳои ташкилӣ ва захираҳои маводиро барои ноил гардидан ба мақсадҳои педагогии гузошташуда фаҳмида мешавад [1, 6, 7]. Дар тадқиқоти мо шароити педагогӣ:

- натиҷаи таҳия ва амалигардонии мундариҷаи ҳаммонанд ва усулҳои таълим;
- ба раванди педагогӣ дохил кардани захираҳои мутобиқи маводӣ-техникӣ;
- бунёд ва рушди шаклҳои самараноки ташкилу идоракунии фаъолияти таълимиро муайян мекунад.

Мувофиқи андешаҳои олимон, маҷмӯи шароит дар мувофиқа бо мақсадҳои педагогии гузошташуда тасвир карда мешавад.

Ба қатори шароити педагогии асосии амалигардонии алоқамандии байнифаннӣ нисбати таълимоти графикӣ дар Муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ - техникӣ (МТОК) ва ташаккулёбии мундариҷаи он дар асоси ҳамгирии байнифаннӣ шароити мундариҷавӣ, ташкилӣ, мундариҷавӣ-ташқиқиро мансуб донистем. Байни шароитҳои мундариҷавӣ шароитҳои зеринро метавон қайд кард:

- табаддулоти фанни геометрияи тасвирӣ ба назарияи тамсиласозии геометрӣ тариқи тағйир додани асоси мундариҷавии (тамсилаи геометрографӣ) таъминкунандаи алоқаи байнифаннии геометро - графикӣ ва фанҳои таҳассусӣ-техникӣ;
- мавҷудияти мундариҷаи байнифаннии асоснок кардашудаи таълимоти графикӣ барои ихтисосҳои гуногун, ки ташкилдихандаҳои инвариантӣ (бунёдӣ) ва вариативиро дар бар мегирад;
- мавҷудияти самтнокии касбии таълим;
- ташкили алоқаҳои байнифаннӣ дар дохили соҳаи таҳсилоти фанҳои графикӣ ва берун аз ин соҳа;
- истифода намудани технологияҳои таълимии инноватсионӣ дар раванди таълим.

Дар байни шароитҳои ташкилии педагогӣ мунтазам гузаронидани мониторинги шароитҳо дар бозори меҳнат нисбати мутахассиси техникӣ пешниҳодшаванда, ҷиҳати таъмин кардани рақобатпазирии хатмкунандагон муҳим ҳисоб меёбад. Дар асоси таҳлили натиҷаҳои мониторинг нисбати мутахассиси замони муосир як қатор шароити нав ташаккул меёбад. Шароити мазкур барои ташаккули мундариҷаи нав ва сохтори фанҳои графикӣ асос ҳисоб ёфта, дар соҳаи донишҳои техникӣ ташкилдихандаи вариативии мундариҷаи таълимоти геометрӣ-графикиро (ТГГ) боис мегарданд. Чуноне ки таҷрибаи мо нишон медиҳад, ҳамгирии донишҳои графикӣ ва касбӣ ҳангоми азхуд намудани фанҳои ташкилдихандаи вариантнок ва инвариантӣ (асосии) мундариҷаи ТГГ дастрасшуда ҳангоми тайёр кардани мутахассисони техникӣ баланд бардоштани сифати донишро имконпазир мегардонад.

Дар асоси натиҷаҳои тадқиқоти гузаронидашуда метавон қайд кард, ки шароити ташкилӣ - мундариҷавии муҳим аз инҳо иборат аст:

- ташкили қори мустақилонаи донишҷӯён;
- инфиродигардонии таълим;
- таълими омӯзгори соҳаи фанҳои графикӣ ҷиҳати истифодаи муносибати байнифаннӣ дар фаъолияти педагогӣ.

Ғайр аз ин, ҳангоми амалигардонии муносибати байнифаннӣ нисбати ТГГ донишҷӯёни МТОК – и техникӣ шароити зерини педагогӣ бояд ба эътибор гирифта шаванд:

- мувофиқи мақсад будани истифодаи ин ё он усул ҳангоми азхудкунии мавзӯи интихобшудаи фанни таълимӣ;
- мутобиқати банди (мавзӯи) интихобшуда ба шароити ҳуҷҷатҳои меъёрии амалкунанда;
- мукаммалии нисбии ҳар як машғулият, яъне ҳар як машғулияти амалӣ ва қори мустақилонаи донишҷӯ бо роҳбарии муаллим (КМРМ) дар мавзӯи интихобшуда;
- муҳайё кардани шароит барои дастгирии руҳии донишҷӯён;
- истифода кардани технологияҳои педагогӣ бо назардошти шароити диверсификатсияи маълумот (кафолати интихоби самти худ дар соҳаи маълумот) [4,5].

Номгӯи шартҳои педагогии ташаккули ТГГ барои ихтисоси мушаххас вариантҳои гуногуншакли ёридихандаи дар ҷанбаи методӣ ба қадри кофӣ хуб тартиб

додани омӯзиши мавзӯ, банди фанни таълимиро дар бар мегирад. Барномаҳои корӣ, нақшаҳои мавзӯӣ, дастурҳои омӯзиши мавзӯ ё бандҳои алоҳидаи барои ихтисосҳо тартибдодашуда бинобар шароити касбии зудтағйирёбанда тасҳеҳи (аз нав коркард, такмил) домиро талаб мекунанд.

Ҳангоми ташкил кардани таълими фанҳои графикӣ ба мундариҷаи геометрияи тасвири ҳамчун фанни асосӣ барои омӯзиши фанҳои дигар дар МТОК – и техникӣ, ифодакунандаи тамсиласозии графикӣ бояд диққати махсус дода шавад.

Ҳамин тавр, қисми асосии ташаккули мундариҷаи ТГГ дар асоси муносибати байнифаннӣ дар МТОК тасҳеҳи (ё азнав тартиб додан) барномаи таълимии фан мушаххас барои ҳар як ихтисос мувофиқ буда ҳисоб меёбад. Барои ин амалҳои зеринро иҷро кардан зарур аст:

- ба сифати асоси тартиб додани барномаи таълимӣ ба эталони давлатӣ – Барнома доир ба графикаи муҳандисӣ-компютерӣ (ГМК) таъкиқ карда шавад;

- дар сарсухан моҳияти ҷаҳонбинӣ, таърихӣ, таҳсилоти умумӣ, касбӣ ва амалии фанни графикӣ инъикос карда шавад;

- ташкилдихандаҳои касбӣ-амалӣ ва гуманитарӣ дар ҳама шаклҳои таълим қадри имкон амалӣ гардонда шавад, вале тариқи миқдори маҳдуди соатҳои аудиторӣ бо афзалияти қори мустақилонаи (реферат, лоиҳа ва қори курсӣ ва ғайра) донишҷӯён;

- тасвир кардани салоҳиятҳои асосии геометрия-графикӣ, ки донишҷӯ бояд тасарруф кунад ва дар баробари ин маҳорати тартиб додани тамсилаҳои графикӣ бо муоинашавандагии компютери вазифаҳои касбӣ ва истеҳсолотӣ-амалии дигар махсусан қайд карда шавад;

- меъёрҳои мутобиқат ба мақсадҳои ТГГ, муносибӣ (дастоварди натиҷаҳои беҳтарин дар шароити мазкур ҳангоми сарфи минималии вақт), самаранокӣ (дастоварди натиҷаҳои педагогии мусбӣ) ба эътибор гирифта шаванд.

Таҷрибаи мо нишон дод, ки ҳангоми тартиб додани барномаи корӣ доир ба назарияи тамсиласозии графикӣ марҳалаҳои дар боло тавсияшуда самаранок мебошанд.

Ғайр аз ин, маводҳои дидактикӣ барои донишҷӯён доир ба мавзӯҳои азхудкардашавандаи фан, инчунин, мавзӯҳои доир ба масъалаҳои тамсиласозии ғайрихаттӣ дар кафедраи соҳавӣ мавҷудбударо ба барномаи корӣ дохил кардан мумкин аст. Чунин барномаҳои корӣ қорӣ кардани принципҳои дидактикии зеринро мусоидат мекунанд: мақсаднокӣ, пайдарпайӣ, байнифаннӣ будан, бефосилагӣ, далелнок кардан, рушди фаҳмиши графикӣ, тамсиласозии ҳолатҳо, ҳарқорагӣ, худомӯзӣ.

Барои донишҷӯёни таҳсилгирандаи ҳамаи ихтисосҳо ин маводҳо бояд дастрас (дар кабинетҳои методӣ нигоҳ дошта шаванд) бошанд. Чунин ҳолат ба донишҷӯён ҳангоми зарурати ихтиёрӣ мустақилона барқарор намудани маълумоти графикаи мавҷударо (мисол, пеш аз санҷиши тестӣ ҷиҳати муайян кардани дониш рӯи тақрорӣ карда шавад, малакаи ҳалли масъалаҳо ёдоварӣ карда шавад, алгоритми ҳалли масъала, сохтани тамсилаҳои графикӣ тақрор карда шавад) имконпазир мегардонад.

Раванди амалигардонии муносибати байнифаннӣ нисбати ТГГ истифодаи воситаҳои гуногуни таълимоти касбӣ-мақсаднокро талаб менамояд, ки ташаккулёбии унсурҳои фаъолияти касбии муҳандисро имконпазир мегардонанд. Вале хусусияти геометрияи тасвири чунин аст, ки воситаи нисбатан муҳими ташаккулёбии ҷанбаи графикаи фаъолияти касбии муҳандис ҳалли масъалаҳои тамсиласозии графикаи тариқи муоинашавандагии компютерӣ ҳисоб меёбад. Комплекси таълимӣ-методи тартиб додашаванда бояд масъалаҳои тамсиласозии графикаро дар бар гиранд, ки тасвиршавандагӣ барои донишҷӯён аз ҷиҳати касбӣ маънидор бошанд ва объекти фаъолияти касбии минбаъдаи онҳоро бояд даҳлат кунад. Бинобар ин тартиб додани қувваи маҷмӯаи масъалаҳо (ҳам умумӣ ва ҳам аз рӯи соҳаҳои махсуси алоҳидаи фанҳои графикӣ ва аз рӯи гурӯҳи ихтисосҳои муҳандисии ба ҳам наздик), ки барои гузаронидани дарсҳои амалӣ ва семинарҳо бо донишҷӯён маводи қофиро медиҳанд, муаммои муҳим боқӣ мемонад. Одатан ҳангоми тарҳрезии мундариҷаи таълим муаллифони нисбати дар он махсусан инъикос кардани танҳо донишҳои илмиро дар намуди нисбатан муосир ва беҳтарини ба низом даровардашуда (дар ҷанбаи сохтори ҳуди дониши илмӣ), на балки аз нуқтаи назари азхудкунии имконпазирӣ он аз ҷониби

донишҷӯён ва зарурати ин азхудкунӣ барои фаъолияти минбаъдаи онҳо, кӯшиш менамоянд.

Таҳлили адабиёти таълимӣ доир ба геометрияи тасвирӣ ва графикаи муҳандисӣ барои МТОК - и техникӣ актуалӣ будани муаммои тарҳрезии таъминоти методиро барои амалигардонии алоқаҳои байнифаннии графикаи муҳандисӣ-компютерӣ бо фанҳои дигари тахассусӣ ҳангоми таълими донишҷӯёни МТОК- и техникӣ тасдиқ менамояд. Таълими сохтори занҷираи пурраи истифода кардани компютер моҳияти байнифании таълимоти тамсиласозиро дар асоси назарияи тамсиласозии геометрӣ, ки алоқаҳои табиӣи математика, информатика ва фанҳои дигарро таъмин мекунад ва рушди салоҳиятҳои байникасбиро мусоидат мекунад, нисбатан амиқ инъикос мекунад. Аз нуқтаи назари педагогӣ ташаккулёбии малақаҳои тамсиласозии графикӣ бо муоинашавандагии компютерӣ бояд аз рӯзҳои нахустини таълими донишҷӯ дар МТОК- и техникӣ гузаронида шавад.

Дар асоси муносибати байнифаннии ташаккулёбии мундариҷаи таълими графикӣ дар раванди тарҳрезии барномаҳои касбӣ аз рӯи назарияи тамсиласозии графикӣ ва графикаи компютерӣ барои донишҷӯёни ихтисосҳои гуногун ба масъалаҳои зерин диққат дода шуданд:

- натиҷаҳои таҳлили тавсифномаҳои тахассусии ихтисос барои муайян кардани шароит нисбати азхудкунии фанни геометрияи тасвирӣ бо методологияи тамсиласозии он;

- натиҷаҳои таҳлили зарурат чихати истифода кардани тамсиласозии графикӣ (визуалӣ – забони қиёфавӣ) дар фанҳои табиӣ-илмӣ, умумикасбӣ ва фанҳои тахассусӣ барои муайян кардани сохтор ва мундариҷаи фанни назарияи тамсиласозии геометрӣ-графикӣ (НТГГ);

- алоқаҳои байнифаннии НТГГ бо фанҳои дигар барои тақсимои оқилонаи маводи таълимӣ, муайян кардани мақсади касбии он, бартараф кардани такрорёбӣ дар баёни мавод дар фанҳои таълимии гуногун, муттаҳид кардани саъю кӯшиш барои кори муштарак, мувофиқа кардашудаи омӯзгорони бо донишҷӯёни ихтисоси интихобшуда коркунанда.

Бояд қайд кард, ки шароити педагогӣ дар маънии муайян қонуниятҳои самаранокиро ифода мекунад, зеро алоқаҳои объективии байни паҳлуҳои гуногуни таълимоти графикӣ ва омилҳои ба натиҷабахшии мавҷудият таъсирасонандаро ошкор менамояд. Азбаски самаранокӣ ба маънии умумӣ таносуби хароҷоти ҷинсҳои гуногуни захираҳо ва натиҷаҳои ҳақиқии фаъолиятро ифода мекунад, он гоҳ баҳодиҳии самаранокии муносибати байнифаннӣ нисбати ТГГ дар асоси дараҷаи дастоварди мақсадҳои раванди таълим (яъне сифати натиҷаи гирифташуда) ва хароҷот барои дастоварди он амалӣ гардонда мешавад. Самаранокии муносибати байнифаннӣ аз як тараф тариқи бартараф кардани яке аз муҳолифати асосӣ, ки табaddулотӣ босуръати донишҳо дар замони муосир ва имкониятҳои маҳдуд кардашудаи азхудкунии онҳо аз ҷониби инсон, аз тарафи дигар мақсади маҳдуди пояи меъёрии ихтисосҳои техникиро бекор мекунад, тасдиқ карда мешавад.

Фаъолияти истеҳсолотии муосир дар шароити ба зудӣ кӯҳнашавии донишҳо ва тағйиротҳои чуқури пояҳои техникӣ зарурат нисбати инсонӣ дорои дастаи касбии омодагӣ, чихати таҳлил ва тартибдиҳӣ қобилиятдошта, ҳолати баамаломадаро ба қадри кофӣ зуд дарк карда тавонанда, муаммо тасвиркунанда, барои ҳалли масъалаи гузошташуда аз ҳаҷми мавҷудаи иттилоот заруриашро интихоб карда тавонандаро талаб менамояд. Маҳз самтгирии байнифаннии маълумоти техникӣ ба донишҷӯ доираи васеи усул, восита ва шакли фаъолияти истеҳсолотии ба тахассуси амиқ самтгиришударо мекушояд.

Алоқамандии байнифаннӣ нисбати таълимоти графикӣ дар МТОК - и техникӣ истифода карда, мутахассиси дорои қобилияти дар стандартҳои таълимӣ, ҳолатҳои якхела бомуваффақият истифода кардани донишҳои махсус, касбӣ, пайдо кардани донишҳои нав барои мавриди вазияти ғайристандартӣ тариқи мусоидат нисбати рушди салоҳиятҳои мутобик, тайёр кардан мумкин аст. Барои мутахассис на танҳо босавод будан муҳим аст, балки ҳал карда тавонистани он, ки кадоме аз маълумот нисбатан аҳамиятнок, кадом донишҳо, малақаҳо ва маҳоратҳо дар вазияти баамаломади мушаххас бамаврид мебошанд, низ муҳим мебошад.

Тадқиқоти мо муайян кард, ки ба таври анъанавӣ ташкил кардани алоқамандии байнифаннӣ дар МТОК - и техникӣ тариқи ҳамоҳангсозии барномаҳои таълимии

фаннӣ, нақшаҳои мавзӯии ҳамчоя бо кафедраҳои гуногун бо назардошти қарорҳои шӯроҳои методи ихтисосҳои МТОК – и техникӣ ҳал карда мешавад. Амалия самаранокии начандон баланди чунин ҳамоҳангсозиро нишон медиҳад: қисми зиёди дастовардҳои муосири илм, усулҳои нави тамсиласозии графикӣ, ки дар ихтисоси амиқ истифода карда мешаванд, дар барномаҳои кафедраҳои таҳассусӣ ва умумикасбӣ, махсусан, кафедраҳои таълимдиҳандаи графикаи муҳандисӣ ба ҳамдигар мувофиқ карда нашудаанд. Чунки маҳдудияти вақти таълимӣ ва дар аксар ҳолатҳо мавҷуд набудани мутахассисони усулҳои муосири тадқиқотро хуб тасарруфкарда мавҷуд нестанд. Яке аз роҳҳои имконпазирӣ ҳалли муаммои дар МТОК– и техникӣ ба барномаҳои фанҳои графикӣ дохил кардани донишҳои пешқадам, усулҳои муосири илм ташкили конференсияҳои илмӣ-амалӣ, семинарҳои дар ҳамкорӣ бо кафедраҳои таҳассусии як МТОК ё кафедраҳои ба ҳамдигар наздики донишқада ва донишгоҳҳои дигар ҳисоб меёбад. Маҳз дар чунин ҳолатҳо тариқи даъват кардани муҳандисони соҳибтаҷриба, мутахассисон ва олимони пешқадами соҳаи интиҳобшуда бо дастовардҳои навтарини соҳаи илм ва истеҳсолот, ки ҳангоми ҳалли масъалаҳои амалии касбӣ бо истифодаи тамсиласозии графикӣ бояд ҳал карда шаванд, шинос шудан мумкин аст. Барои муқаррар кардани алоқамандии байнифаннӣ дар доираи ихтисоси муайян корҳои муштараки илмӣ-тадқиқотӣ, тарҳрезӣ ва таҷрибавӣ тарроҳии аз ҷониби кафедраҳои таҳассусӣ ҳамчоя бо кафедраи графикаи муҳандисӣ ва корхонаҳои пешоҳанги соҳаи интиҳобшуда (корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва шартномаи хоҷагӣ) гузаронидашаванда, моҳияти калон доранд. Зарурати чунин ҳамкорӣ махсусан дар шароити муосир, ки фаъолияти истеҳсолотӣ ба истеҳсоли маҳсулоти инноватсионӣ равона карда шудаанд, муҳим мебошад. Дар технологияҳои компютери лойҳакашӣ тамсилаи геометрӣ-графикӣ, ки нуқтаи асосӣ, банди ибтидоии марҳалаҳои гуногун ҳангоми лойҳакашии маҳсулоти инноватсионӣ (аз ғоя то истеҳсол), сохтан ва истифода кардани он, инчунин, маснуоти гуногуни муҳандисӣ, сохтмонҳои меъмори-сохтмонӣ ва дигар системаҳои сохтмонӣ мавқеи муҳимро ишғол мекунад.

Хулоса

Дар асоси гуфтаҳои боло қайд кардан зарур аст, ки ташкили раванди таълими донишҷӯёни ихтисосҳои техникӣ, ғайр аз ҷанбаҳои дар боло номбаршуда, бояд ҷавобгӯии шароити зерини педагогӣ бошад:

- бунёди муносибати мусбии донишҷӯён ба фаъолияти таълимӣ ва кӯшиш ба он;
- дар донишҷӯён ташаккул додани рағбати касбӣ тариқи таъмини навгонӣ, ғайристандартӣ будан дар пешниҳоди маводи таълимӣ;
- самтгирӣ ба моҳияти амалии маводи таълимӣ;
- таъмин кардани имконияти интиҳоби вазифаҳо аз ҷониби донишҷӯён;
- ташкил кардани алоқаи мутақобилаи мусбӣ;
- истифода бурдани муносибати байнифаннӣ нисбати омодагии касбии мутахассисони оянда тариқи истифодаи шаклҳои анъанавӣ ва фаъоли ташкили раванди таълим (машғулияти хусусияти ҳамоҳангсозӣ дошта, пресс – конференсияҳо, семинарҳо, баҳсҳо, бозиҳои расмӣ ва ғайра.) [2].

Махсусан муҳимияти ташкил кардани кори мустақилонаи донишҷӯёнро дар МТОК – и техникӣ бояд қайд карда шавад. Кори мустақилонаи донишҷӯёнро ҳамчун фаъолияти таълимии донишҷӯ бе иштироки бевоситаи омӯзгор, вале мувофиқи вазифагузории он дар вақти махсус барои ин намуди фаъолият ҷудокардашуда баррасӣ кардан қабул шудааст; дар баробари ин донишҷӯён бошуурона, тариқи истифодаи кӯшиши худ ва дар ин ё он шакл натиҷаи амалҳои зеҳнӣ ва ҷисмониро ифода карда, кӯшиш менамоянд мақсади дар вазифа гузашташударо ноил гарданд [3]. Дар замони муосир, вақте сарбории аудиторӣ ба қадри назаррас ихтисор шудааст, мувофиқи стандарти даъватӣ МТОК амалкунанда шумораи соатҳо барои кори мустақилонаи донишҷӯён зиёд карда шудааст. Қисми зиёди донишҷӯёни давраи ҳозира дар соҳаи геометрия ва графика пояи пасти омодагии мактабӣ дошта, малакаи ғайрикофӣ кори мустақилона доранд. Фаългардонии кори мустақилонаи донишҷӯён дар раванди азхудкунии фанҳои гуногуни нақшаи таълимии МТОК – муаммои актуалӣ ҳисоб меёбад, ки ҳалли он ҳангоми ба раванди таълим дохил кардани шаклҳои нави ҳангоми азхудкунии фанҳои амиқ истифодашавандаи кори

мустақилонаи донишҷӯён имконпазир мебошад. Яке аз шаклҳои бештар паҳншудаи кори мустақилонаи донишҷӯён дар раванди азхудкунии фанҳои графикӣ ҳалли масъалаҳо бо назардошти сатҳи омодагии донишҷӯён интихобшуда ҳисоб меёбад.

Чунин имкониятҳои нави фаъолгардони фаъолияти мустақилонаи таълимии донишҷӯён ва ташаккули салоҳиятҳои мутобиқ, аз он ҷумла байнифаннии таъминкунандаи омодагии шахсият ба фаъолияти мустақилонаи идрок, ба мундариҷаи корҳои мустақилонаи онҳо дохил кардани масъалаҳои байнифаннии интерактивии тамсиласозии графикӣ ва муоинашвандагии компютери муаллиф тартибодаро имконпазир мегардонанд. Масъалаҳои интерактивии байнифаннии далелнокии идрокии таъсироти муосирии иттилоотии воситаҳои нави иртиботӣ ва коркарди иттилотро (бозиҳои компютерӣ, дилхушиҳо дар телефонҳои мобилӣ, пояҳои иттилоотии маълумот) ба донишҷӯён боис гардидаанд, дар назар дорад. Ба таври дигар, агар ҳангоми ҳалли масъалаҳои касбӣ тамсиласозии графикии компютерӣ (маҳсусан сеченака) истифода карда шавад, рағбати донишҷӯён меафзояд.

Дар раванди тадқиқот ба чунин ҳулоса омада шуд, ки дар баробари шароити педагогии номбаршуда дар МТОК – и техникӣ бояд шароити зерини руҳӣ-педагогӣ таъмин карда шаванд:

- дар таълимгирандагон ташаккул додани дарки далелнок ҳангоми омӯختани фанҳои графикӣ;

- истифода бурдани усул, шакл ва воситаҳои таълимии ба рушди қобилияти эҷодкори донишҷӯён равонакардашуда;

- ташкил кардани идоракунии фаъолияти маърифатии донишҷӯён бо мақсади дар онҳо ташаккул додани аппарати тасаввуротии асосии тамсиласозии графикӣ ҳам дар дарсҳои нақшавӣ ва ҳам дар давраи омӯзиши мустақилонаи маводи дарсӣ.

Дар хотимаи ҳулоса бояд қайд кард, ки дар замони ҳозира дар МТОК – и техникӣ асосҳои пурмазмун ва системаи ташкилӣ-методии барои кафедраҳо омодаасозии кадрҳои педагогӣ дар соҳаи графикӣ, ки ҷиҳати амалигардони шароити муосири ҷомеа нисбати мутахассисони босаводи самти техникӣ, инчунин, барои амалигардони муносибати байнифанӣ нисбати ТГГ қобилият дошта бошанд, мавҷуд нестанд. Қисми асосии ҳаёти профессорӣ омӯзгории кафедраҳои таълимдиҳандаи геометрияи тасвирӣ ва графикаи муҳандисӣ мутахассиси ин соҳаи илм (графикаи муҳандисӣ-компютерӣ) ҳисоб намеёбанд, яъне, мутахассисони рисолаи номзадиашонро аз рӯи ихтисосҳои дигар ҳимоякарда мебошанд. Чунин ҳолат амалигардони фанни ҳамоҳангшудаи графикаро, ки асоси он тамсилаи графикии муоинавӣ-тасвирӣ мебошад, монеагӣ мекунад.

АДАБИЁТ:

1. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1996. - 567 с.

2. Афанасьев В.В. Формирование творческой активности студентов в процессе решения математических задач: Монография. Ярославль: Изд-во ЯГПУ им. К.Д. Ушинского, 1996. - 168 с.

3. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках, М.: Учпедгиз, 1961.-233 с.

4. Колесникова И.А. Педагогическое проектирование: Учеб., пособие для студ. высш. учеб., заведений / И.А. Колесникова, М.П. Горчакова-Сибирская; по ред. И.А. Колесниковой. М.: Издательский центр «Академия», 2005. - 228 с.

5. Леднев В.С. Содержание образования: Учеб.пособие.- М.: Высш. шк., 1989.- 360 с.

6. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С. Рапацевич. Мн.: Изд-во «Соврем. слово», 2005. — 720 с.

7. Субетго А.И. Государственная политика качества высшего образования: концепция, механизмы, перспективы. 4.4. М.: Исследовательский Центр проблем качества подготовки специалистов, 1991. С. 163-165.

8. Фридман Л.М. О концепции управления процессом обучения в советской психологии и педагогике //Теоретические проблемы управления познавательной деятельности человека. М: Изд-во МГУ, 1975. - С.203 - 221.

9. Шарифзода Ф. Интегрированное обучение: проблемы, поиски и размышления: в 2 – х ч. Душанбе: Ирфон, 1999, - 200 с.

**ТЕХНОЛОГИЯИ ТАЪЛИМ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY****ҲАМКОРИИ МАКТАБ ВА ОИЛА – ЗАМИНАИ АСОСИИ ТАШАККУЛИ
ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДИИ ХОНАНДАГОН ДАР ОМУЪЗИШИ
ТЕХНОЛОГИЯИ МУОСИР**

МИРБОБОЕВА Б. - мудири шуъбаи мактаби (синфи) камнуфус ва таҳсилоти ақаллиятҳои миллии Пажӯҳишигоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, к. Айни – 126, **E-mail:** mirboboeva 61@mail.ru, **тел.:** +(992) 93 182 11 88

Дар мақола муаллиф нақши технологияи иттилоотии муосирро дар робита ба ҳамкории мактаб ва оила дар ҷомеаи навин яке аз масъалаҳои муҳимми ҳалли мушкилоти раванди таълим нишон дода, дар шаротити кунунӣ онро талаботи замон меҳисобад. Муаллиф қайд менамояд, ки дар марҳилаи кунунии рушди ҷомеа ҳадафи муҳимми таҳсилот ин фароҳам овардани шароит барои иҷтимоигардонидани бомуваффақияти хонандагон мебошад. Бинобар ин, дар ин мавзӯ шарик ва ҳамфикр будани омӯзгорону волидонро муҳим мешуморад, зеро ҳамаи мушкилоти онҳо дар ҳамкорӣ ҳал мегардад. Ӯ қайд менамояд, ки яке аз вазифаҳои асосии муассисаи таълимии муосир ба вучуд овардани муҳити созанда дар асоси ҳамкории фаъоли гурӯҳҳои педагогӣ ва волидон мебошад, ки ҳамчун шарикони баробархуқуқ барои рушди фарҳанги педагогии волидон мусоидат мекунад.

Тараққиёт ва пешрафти ҷаҳони муосир, ки бо раванди ҷаҳонишавии илму техника ва фазои иттилоот алоқаи зич пайдо намудааст, ба ташаккулёбии кӯдакон, наврасон ва ҷавонон таъсири зиёд расонида метавонад. Дар ҷаҳони муосир илму маориф ҳамчун сарчашмаи бунёди пешрафти иқтисодию иҷтимоии ҷомеа арзёбӣ карда мешавад. Бинобар ин, моро зарур аст, ки насли наврасро ҳамчун созандаи ҷомеаи навин ва ҳамқадами замон парвариш диҳем.

Вожаҳои асосӣ: технологияи иттилоотӣ, ҳамкории мактаб ва оила, ҷомеаи навин, омӯзгорон, волидон, талаботи замон, мушкилоти раванди таълим, ҳамфикр, баробархуқуқ, фарҳанги педагогии волидон, фазои иттилоотӣ, раванди ҷаҳонишавии илму техника, ташаккулёбии кӯдакон.

**СОТРУДНИЧЕСТВО ШКОЛЫ И СЕМЬИ – ОСНОВНАЯ БАЗА ФОРМИРОВАНИЯ
ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ В ОБУЧЕНИИ
СОВРЕМЕННОЙ ТЕХНОЛОГИИ**

МИРБОБОЕВА Б. - заведующая отделом малокомплектной школы (класса) и образования национальных меньшинств Института развития образования им. А. Джами Академии образования Таджикистана, **E-mail:** mirboboeva 61@mail.ru, **тел.:** (+992) 93 182 11 88

В статье автор демонстрирует роль современных информационных технологий во взаимодействии школы и семьи в новом обществе, являющиеся одним из важнейших вопросов в решении образовательного процесса, а также считает его современным требованием. Автор отмечает, что на современном этапе развития общества важной задачей образования является создание условий для успешной социализации учащихся. Поэтому для учителей и родителей важно быть партнерами в этой теме и решать все свои проблемы в сотрудничестве. Она отмечает, что одной из основных задач современного образовательного учреждения является создание конструктивной среды, основанной на активном сотрудничестве педагогических групп и родителей, которые будут служить равноправными партнерами для развития педагогической культуры родителей.

Развитие и прогресс современного мира, которые тесно связаны с процессом глобализации науки, техники и информационного пространства, могут оказать большое влияние на формирование детей, подростков и молодежи. В современном мире наука и образование рассматриваются как источник экономического и социального прогресса общества. Поэтому мы должны воспитывать молодое поколение как создателя нового и современного общества.

Ключевые слова: информационная технология, взаимодействие школы и семьи, новое общество, учителя, родители, требование времени, проблемы образовательного процесса, взаимное обучение, педагогическая культура родителей, информационное пространство, глобализация науки и техники, формирование детей.

COLLABORATION OF SCHOOL AND FAMILY – THE MAIN BASIS FOR THE FORMATION OF STUDENTS’ CREATIVE ACTIVITY IN TEACHING MODERN TECHNOLOGY

MIRBOBOEVA B. M. - chief of the department of ungraded schools (classes) and education and national minorities of the Institute for the Development of Education named after A. Jami, Academy of Education of Tajikistan, **E-mail:** mirboboeva 61@mail.ru, **mob.:** +(992) 93 182 11 88

In the article the author demonstrates the role of modern information technologies in the interaction of school and family in the new society, which are one of the most important issues in solving the educational process, and considers it a modern requirement. The author notes that at the present stage of development of society an important task of education is to create conditions for successful socialization of students. Therefore, it is important for teachers and parents to be partners in this topic and solve all their problems in cooperation. She notes that one of the main tasks of a modern educational institution is to create a constructive environment based on active cooperation of pedagogical groups and parents, who will serve as equal partners for the development of pedagogical culture of parents.

The development and progress of the modern world, which is closely linked to the globalization of science, technology and the information space, can have a great impact on the formation of children, adolescents and young people. In the modern world, science and education are considered as a source of economic and social progress of society. Therefore, we must educate the younger generation as the Creator of a new and modern society.

Keywords: information technology, interaction of school and family, new society, teachers, parents, demand of time, problems of educational process, mutual training, pedagogical culture of parents, information space, globalization of science and technology, formation of children, social networks, interactive educational equipment, electronic diary, telephone communication.

Раванди ҷаҳоншавии ҷамъияти иттилоотӣ дар ҷомеаи муосир яке аз ғояҳои бартаридоштаи пешқадами асри XXI ба шумор меравад, ки онро бе рушди фарҳанги илмию техникаи тасаввур қардан душвор аст. Илму фарҳанг дар ҳама давру замон вучуд дошта, вобаста ба шароит ва талаботи ҳамон давр амал менамояд. Агар ба рушди илму фарҳанги гузаштаи башарият назар андозем, аён мегардад, ки таракқиёти кишварҳо вобаста ба илму фарҳанг будааст. Дарачаи пешрафти илму фарҳанг боз дар он зохир мегашт, ки тавассути он халқу миллат дар ҷаҳон шӯҳратманд мегардид. Самти минбаъдаи рушди истеҳсолот ва техникаю технологияро дар ҷаҳони муосир маҳз ҳамин раванди инноватсионӣ муайян намуда, техникаю технологияи инноватсиониро ба миён меоварад. Дар натиҷаи ин иқтисодиёт, аз ҷумла, истеҳсоли ашёи хом ва фуруши мол, фаъолияти бонкҳо ва навғониҳои дигар ба муносибатҳои байналмилалӣ ҷаҳони муосир таъсир расониданд.

Ниҳоят, техника батадриҷ ба тамоми паҳлуҳои фаъолияти ҷомеаи инсонӣ ворид гардида, сабаби асосии ба тайғирот ва дигаргуниҳо дучор омадани соҳаи маориф ва низоми таълим гардидааст. Аз ҷумла, мавриди истифода қарор гирифтани технологияи муосир ва таъмин шудани муассисаҳои таълимӣ бо дастовардҳои навини техникаи ба ворид намудани ислоҳоти кулӣ дар соҳаи маорифу фарҳанги кишвар, бо ин восита ташаккул додани тафаккури техникаи насли наврас ва такмил ёфтани фарҳанги техникаи мардумро ба миён овард.

Вазъи имрӯзаи ҳаёти ҷомеаи Тоҷикистон тақозо дорад, ки волидон ба таълиму тарбия ва инкишофи шахсияти кӯдакони хеш бо диди нав, муносибати нав, андешаю афкори нав чун фарди соҳибхуқуқ ва мустақили ҷомеа назар намоянд. Дар ин росто оила ҳамчун таҳкурсии устувор барои ҷомеаи бузурги инсонӣ шинохта шудааст. Аъзоёни оила дар инкишофи равобити иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва рушду нумӯи ин ҷомеа нақши бунёдӣ доранд. Яъне муҳити ташаккулдиҳандаи қобилияту истеъдоди инсонӣ, забон, тафаккур, ирода, шавқу ҳавас, урфу одат, ахлоқ, анъана, расму ойин ва ғайраҳо ба ҳисоб меравад. Хусусан, таълиму тарбияи дурусти фарзанд дар оила қарзи аввалиндараҷаи падару модар доништа мешавад. Муҳити тарбия, ҷаҳонбинӣ, ақлу одоб ва дунёи маънавии падару модар аввалин сарчашмаест, ки кӯдак аз он ғизои маънавий мегирад. Бинобар ин, волидонро зарур аст, ки ба тарбияи фарзанди хеш аҳамият дода, онҳоро аз ҷаҳони илму хирад бархурдор намоянд. Кӯшиш намоянд, ки фарзандонашон аз омӯхтани донишҳои замонавӣ, ки имрӯз ҷаҳони мутамаддин ба он ниёз дорад, дар қанор намонад.

Дар шароити имрӯза ҳуқуқ ва ўҳдадорихои волидон дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» нишон дода шудааст. Аз ин рӯ, волидонро мебояд, ки ба таълиму тарбияи фарзандашон ҷиддӣ машғул шаванд.

Маҳз бо кӯшишу талоши волидон сатҳи тафаккур ва донишандӯзӣ, одобу рафтор, муошират ва худшиносии фарзандон ташаккул меёбад. Бинобар ин, дар шароити кунунӣ маъсулияти тарбият ва таълими наврасон ва ҷавонон, асосан, бар дӯши оила ва мактаб вогузор гардидааст.

Ба қомеъӣ ноил гардидани кӯдак дар мактаб аз кӯшиши волидон хеле вобаста аст. Аз ин рӯ, мактаб ба масъалаи ҳамкорӣ бо волидон дар назди худ вазифа гузорад, ки дар робита чунин самтҳои асосии фаъолияти ҳамкориро амалӣ созад:

- - фазои маърифатии ҳаёт;
- - дастгирии солимии ҷисмонии таълимгирандагон;
- - ташаккули нерӯи эҷодӣ;
- - дастгирии кӯдакони болаёқат;
- - дастгирии иҷтимоӣ ва тадбирҳои пешгирии беназоратӣ.

Дар ин замина волидонро зарур аст, ки муҳити тарбияи хонаводагиро мувофиқи мақсад чун давоми фаъолияти мактаб, тибқи анъанаҳои миллӣ ва тақозои ҷомеаи муосир ташкил намоянд. Танҳо раванди ҳамкорӣ омӯзгорон ва волидон метавонад бомуваффақият масъалаи ташаккули шахсияти мактаббачагонро ҳал намояд. Ҷараёни ҳамкорӣ оила бо муассисаҳои таълимӣ бояд волидонро барои фаъолна иштирок намудан дар раванди таълиму тарбия ва берун аз он тарғиб намояд.

Дар мамолики мутараққии ҷаҳон технологияро ҳамчун фанни таълимӣ истифода мебаранд ва омӯзиши онро аз кӯдакостонҳо сар карда, то ба анҷом расидани таълим дар мактаб ба роҳ мондаанд.

Тоҷикистон, ки узви ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонист, имрӯзҳо баҳри ташаккул ва рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар талош аст. Зарурат ба дониши нав, саводнокии иттилоотӣ, маҳорати мустақилона гирифтани дониш сабаби пайдо гардидани намуди нави маълумот мебошад, ки дар ин навгониҳо технологияи иттилоотӣ мақоми низомофар ва нақши ҳамгироиро иҷро менамояд. Ворид намудани технологияи иттилоотӣ-коммуникасионӣ дар раванди таълим ба сифати васоити таълиму тарбия ҳамчун воситаи идоракунии раванди таълим ва таъмин гардонидани фаъолияти касбии омӯзгорон ба шумор меравад.

Ин андешаҳо моро водор месозад, ки ба мазмуни таҳсилот дар соҳаи маориф аз назари зарурати технологӣ назар кунем, то кӯдакон ва наврасони имрӯза ҳамзамон ба рушди минбаъдаи ҷомеаи шаҳравандӣ ҳамқадами дастовардҳои технологияи ҷаҳони мутамаддин ба ҳаёт ва фаъолият тайёр карда шаванд.

Рушд ва пешравии ҷаҳони муосир бо ду ҷанбаи асосӣ: яке илму техника ва технология, дигаре маънавиёт, ахлоқ ва пос доштани анъанаҳои ниёгон мебошад, ки саҳт марбут аст. Рушди техника ва технология бе маънавиёт амалӣ нахоҳад шуд.

Танҳо бо роҳи омӯзиш хонандагон фаҳмиши техникӣ, муносибати дурусти дигаргунсозии ашё, нерӯ ва ахбор, баҳо дода тавониш ба фаъолияти техникӣ, фаҳмиши илм ва фазои техникӣ, таъсири технология ба ҷомеа ва муҳити атрофро хуб дарк карда, онро дар оянда дар ҳаёт ва фаъолияти меҳнатии худ татбиқ карда метавонанд. Омӯзиши самараноки илму техника, донишҳои гуманитарӣ ва истифодаи дурусти онро дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти инсон танҳо таҳсилоти технологияи ҳатмӣ мактаб таъмин карда метавонад. Аз тарафи дигар, танҳо таҳсилоти технологӣ аз таълими меҳнат бо мазмуни амиқи худ фарқияти қалон дорад, ки дар омӯзиши донишҳои табиатшиносӣ ва гуманитарӣ

ёрии бениҳоят судмандро расонида, бо ин роҳ фаъолияти эҷодии техникӣ ва технологияи хонандагонро баланд мебардорад.

Ин амал тақозо менамояд, ки ба тайёр намудани иқтидори кадрӣ барои ҳалли масъалаҳои илмӣ амалӣ дар ҷомеаи шаҳрвандӣ зарурати ба роҳ мондани омӯзиши асосҳои технологияи муосирро аз мактабҳои ибтидоӣ миёна сар карда то таълимгоҳҳои миёнаҳои касбӣ диққати ҷиддӣ диҳем. Донише, ки наврасон дар раванди фаъолияти таълимӣ дар мактаб ба даст меоранд, бояд ҳавасманкунанда бошанд, дар акси ҳол майлу рағбати эшон нисбат ба омӯзиш коста мегардад. Донишомӯзон танҳо ҳамон вақт ҳавасмандӣ ҳосил мекунанд, ки агар аҳамияти донишхоро дар оянда дарк кунанд.

Тараққиёти босуръати илм, талаботи ҷаҳони муосир, ҷомеа ва замон масъалаи ташаккули донишҳои зеҳнии наврасону ҷавонро ба миён мегузорад. Ҷамъбасти донишҳои зеҳнӣ ба муҳассилин имкониятҳои фароҳро ба вучуд оварда, нисбати фаъолияти худ боварибахш будани донишхоро тақозо менамояд.

Бояд тазаққур дод, ки нақши донишҳои зеҳнӣ дар ташаккли ҷаҳонбинии илмӣ хонандагон ниҳоят калон аст. Таҷриба нишон медиҳад, ки инкишофи тафаккури эҷодӣ дар ҳама гуна намудҳои фаъолияти амалии кӯдак зарур буда, яке аз воситаи муҳими ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ хонандагон мегардад. Аз ин ҷост, ки мактаб бояд ба шогирдонаш мустақилона фикр ва амал кардан, ба вазъият ва ҳалли масъалаҳои муносибати эҷодӣ карданро омӯзонад. Ҳалли ин масъалаи мазкур муносибат ва истифодаи роҳҳои нави таълимиро талаб менамояд.

Соختани модулиҳо ва барномаҳои таҳсилоти технологӣ оид ба фанҳои таълимӣ ва татбиқи онҳо ояндаи шогирдонро боварибахш мегардонад. Тавре, ки таҷрибаи ҷаҳонии таҳсилоти ҷавонон дар соҳаи таҳсилоти технологӣ нишон медиҳад, омӯзиши техника ва технологияи муосир шартӣ зарурии низоми таҳсилоти умумии хонандагони мактаб баҳри азхуд намудани асосҳои илми лоиҳакашӣ, ихтироот ва тайёр намудани маҳсулот ба ҳисоб меравад.

Бояд гуфт, ки ин корҳо, пеш аз ҳама, роҳи воридшавиро ба муҳити иттилоотӣ мекушояд. Барои омӯзгор вақти холигиро баҳри такмил додани дониши таҳассусӣ, тадқиқи мавзӯҳои илмӣ ва сӯҳбатҳои оростан бо шогирдонро фароҳам месозад. Бинобар ин, яке аз роҳҳои ба ин раванд воридгардии ҷомеаи мо тарбияи насли наврас, мутахассисони ҷавон ва бархурдор кардани онҳо аз дастовардҳои муосири илму техника мебошад. Зери мафҳуми техника на танҳо восита ва олотҳои сохтаи инсонро баҳри равиш ва суръат бахшидани раванди истехсолот, истехсоли маҳсулот ва бо ин васила қонеъ гардонидани талаботи моддӣ маънавӣ фаҳмид, балки иҷрои дурустии кор, баррасии мантиқии фикр, истифодаи самараноки воситаҳои техникӣ, муносибати оқилона ба табиат ва муҳити иҷтимоӣ, ҳунари иҷро кардани нақш, дуруст тарҳрезӣ кардан ва ба низом даровардани речаи корӣ, коркарди маҳсулот, парвариши анвоъи зироат, обод кардани боғу растаҳо ва ғайраро таҷассумгари паҳлӯҳои ҷудоғонаи техника метавон пазируфт.

Дар замони муосир татбиқи дастовардҳои илмӣ ва техникӣ ва технологияи навин дарёфти донишҳои нав, равандҳои ҷаҳонӣшавӣ ва пешравии илму техникаро тақозо менамояд. Дар ин росто компютеркунонии раванди таълим яке аз масъалаҳои муҳими дидактика ба шумор рафта, фаъолияти дарккунии хонандагонро баланд мебардорад.

Компютер дар таълими хонандагони муассисаҳои таҳсилотӣ бояд як қисмати бой гардонидан ва дигаргун соختани муҳити ташаккулдиҳандаи фанӣ арзёбӣ гардад. Бо истифода аз компютер дар муддати хеле кӯтоҳ чунин масъалаҳо ба монанди бой гардонидани таркиби луғавии забон, ташаккули соҳаи грамматика, мукамал намудани самти овозии нутқ, ташаккули равонии нутқ ва инкишофи хушёрӣ орфографӣ ҳалли худро меёбанд, ки ин барои баланд бардоштани саводноқӣ мусоидат менамояд. Бо ин роҳ шавқу рағбати хонандагон ба раванди таълим зиёд гардида, малакаи худназораткунии ва фаъолияти мустақилонаи онҳо инкишоф меёбад.

Ин падида моро водор менамояд, ки вобаста ба талаботи замон аз имкониятҳои мавҷуда истифода намуда, роҳҳои самарабахши истифодаи дастовардҳои илму техникаро ҷустуҷӯ намоем.

Дарсҳо бо истифода аз технологияи иттилоотӣ на танҳо раванди таълимиро таъсирбахш менамоянд, балки ҳавасманкунӣ ба таълимиро низ баланд мебардоранд. Ин роҳ имконият медиҳад, ки хонандагон аз тамоми нозуқиҳои технологияи навин огоҳ гашта, аз он ҳамчун сарчашмаи таълим, ғизои маънавӣ гиранд ва фарҳанги истифодаи технологияи муосирро дуруст дарк намоянд.

Нишон додани слайдҳо дар экранҳои калон ин яке аз бехтарин мавод аз ҷумлаи аёниятҳо мебошанд, ки барои шавқовар гузаронидани дарсҳо истифода бурда мешаванд.

Бо туфайли техникаи муосир ва истифодаи методҳои бехтарини таълим аз тарафи омӯзгорон ҳар як хонанда имконият пайдо мекунад, ки дар олами дониш саёҳат намояд. Яъне мисли он, ки чӣ тавр ӯ дар сахнаи бозӣ бо ягон бозии шавқовар саёҳат мекунад, ин барои ташаккули дарки мустақилонаи фаъолиятҳои шавқмандию тавоноии нав медиҳад.

Компютер яке аз омилҳои тавоно барои кори эҷодии хонандагон ба шумор меравад. Тавассути он кӯдакон донишҳои навро ҷустуҷӯ намуда, эҷодкор, пуртоқат, суботкор ва меҳнатдӯст мегарданд. Барномаи компютерӣ барои эҷод намудани тасвирҳои гуногуни намоишдиҳӣ бо ҳамроҳии овоз, ки барои мусоидат намудан баҳри дар амал татбиқ намудани роҳҳои самарабахшии аёнӣ дар таълим ёрӣ мерасонанд.

Ҳамон вақт азхудкунии донишҳои фаҳмишӣ зоҳир мегардад, ки, агар толибилм мустақилона фикр ронда, мустақилона кор карданро омӯзад. Яке аз муҳимтарин шартҳои тақмили ташаккули донишҳои зеҳнии толибилмон тақмили шаклу усулҳои таълим мебошад, ки бо ин роҳ қобилияти равонии хонандагон ҳамачониба инкишоф ёфта, донишҳои зеҳнӣ ва маҳорату малакаи онҳоро ташаккул медиҳад.

Зарурати омӯзиши амиқи фарҳанги техникӣ ва технологӣ дар низоми таҳсилоти умумӣ, аз як тараф, донишҳои техникӣ, ҷаҳонбинии технологӣ ва фарҳанги технологияи хонандагонро васеъ гардонад, аз тарафи дигар, онҳоро дар рӯҳияи меҳнатдӯстӣ, садоқати шаҳрвандӣ ватанпарварӣ, ҷаҳонбинӣ, инсондӯстӣ ва идроки дурусти касби худ дар шароити иқтисоди бозоргонӣ тарбия менамояд. Донишҳои техникӣ ва технологӣ наврасонро ба роҳе ҳидоят менамоянд, ки бо идораи техникаи инноватсионӣ, ҳалли душвориҳои техникӣ, равнақи қобилияти эҷодӣ ва ташаббускорӣ алоқаманд мебошад.

Дар шароити ҳозра омӯхтани технологияи навин, ки асоси касбомӯзии насли ҷавон ба шумор меравад, низ дунболоғири ҳамин мақсад аст. Касбомӯзии талабагон дар асоси пурзӯр кардани омӯзиши самтҳои техника ва технологияи муосир амалӣ карда мешавад. Ҳадафи асосӣ он аст, ки мо ҷавонони болаёқатро дар соҳаи технология пайдо намуда, фаъолгардонии раванди таълимро бо истифодаи технологияи замонавӣ ба роҳ монем.

Ҳамин тавр, дар ҳамкорӣ ҷаҳонбинӣ, ҳулуку атвор, муносибат, муошират, меҳру муҳаббат, тафаккури зеҳнӣ, меҳнатдӯстӣ ва нерӯи эҷодии хонандагон дар заминаи омилҳои воқеӣ ташаккул меёбанд.

Барои расидан ба ин ҳадаф мо бояд насли наврасро дар рӯҳияи ватандӯстиву ватанпарастӣ, худшиносиву ҳудогоҳии милли тарбия намуда, онҳоро бештар ба омӯхтани илму технологияи муосир раҳнамун созем, то ки шахси соҳибилм ва озодандешро тарбия намоем.

АДАБИЁТ:

1. Апатова Н.В. Информационные технологии в школьном образовании.-М, Школа-Пресс,2002.
2. Горц.Н.А. Применение информационных технологий на уроках. Материалы конф. «Школа и компьютер» - М,-2004.
3. Иванова Н.Л., Бобыева М.А., Заводилкина О.В. «Воспитание детей в семье в контексте социальных изменений»- Начальная школа, 2004 № 3.
4. Лутфуллозода М. Фарзанд ҳадяи ҳудованд. –Душанбе, 2014. – С. 108.
5. Маҳмадшарифи Рустам. Ҷавонон, технология ва асри XXI.- Душанбе, -2009.
6. Мачидова Б. Масъалаҳои хонавода дар тарбияи фарзанд дар замони муосир // Оила манбаи тарбияи нерӯи зеҳнии хонандагони ҷавон: маҷмӯи мақолоти илмӣ / муҳаррири масъул С.Сулаймонӣ. –Душанбе: “Ирфон”, 2015. – С. 56.
7. Қодирова Қ.Д. Тарбияи меҳнатии ҷавонон.-Душанбе, 1988.
8. Шарифзода Ф. Педагогика: назарияи инсонфар ва ҷомеаи фарҳангӣ.- Душанбе, 2010. -545 с.
9. Шарифзода Ф., Каримова И., Сулаймонӣ С. Меъёрҳои хонаводаи солим // Оила манбаи тарбияи нерӯи зеҳнии миллии хонандагони ҷавон: маҷмӯи мақолаҳои илмӣ / муҳаррири масъул С.Сулаймонӣ. –Душанбе, 2015. – С. 23.
10. Шмелев. А. Детская болезнь компьютерного всеобуча – Информатика и образование. –М,1996.
11. Эмомалӣ Раҳмон. Донишу маърифати техникӣ-тақонбахши рушди маориф. – Душанбе -2009.

ПАЁМИ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН НАҚШИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ КОМПЮТЕРӢ ДАР САЛОҲИЯТҲОИ КАСБИИ ИҚТИСОДӢ

ҚОДИРОВ Ҷ. А. – эдвайзер оид ба таълими факултети молия ва қарзи ДДМИТ, ш. Душанбе, к. Нахимова – 64/14, **E-mail:** qodirov_1978@List.ru, **тел.:** + (992) 919 27 13 13

ҚАЛАНДАРШОЕВ С. - муаллими калони кафедраи технологияи информатсионӣ дар иқтисодиёти ДДМИТ, ш. Душанбе, к. Нахимова – 64/14.

Дар мақолаи мазкур масъалаи асосҳои назариявии истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотиву коммуникатсионӣ дар ихтисосҳои самти иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии кишвар таҳқиқ шудааст. Доир ба масъалаи мазкур дар Тоҷикистон барои расидан ба сатҳи муайяни натиҷаҳо дар коркарди малакаҳои кор бо технологияҳои компютерӣ ва иттилоотиву коммуникатсионӣ дар донишҷӯён шуруъ аз солҳои 2000 оғоз гардида буд, ки то ин ҳол зина ба зина доираи фаъолияти худро мустақкам гардонида истодааст. Инчунин дар мақола, таҳлилҳо чихати ба вучуд овардани малакаҳои фарҳанги иттилоотӣ, саводнокии иттилоотӣ ва салоҳияти иттилоотӣ барои ихтисосҳои самти иқтисодӣ гузаронида, ҷанбаи кушоди масъалаҳои таркиби маълумоти иқтисодӣ, ки тариқи онҳо мувофиқатии раванди таълим дар мактаби олии ба вазифаҳои азхудкунии технологияҳои ҳозиразамони компютерӣ баррасӣ шудааст.

Вожаҳои асосӣ: фарҳанги иттилоотӣ, муҳандис, дидактикӣ, методологӣ, технологияи иттилоотӣ-компютерӣ, иқтисодӣ, саводнокӣ, технология, ихтисос, коммуникатсия, стандарт, иқтисодимухандисӣ, рақобатпазир.

РОЛЬ КОМПЬЮТЕРНОЙ ТЕХНОЛОГИИ СООТВЕТСТВУЮЩИЙ ПО СПЕЦИАЛЬНОСТИ ЭКОНОМИСТА

ҚОДИРОВ Ҷ.А. – эдвайзер по образованию факультет Финансы и кредит при ТГФЭУ, г. Душанбе, ул. Нахимова – 64/14, **E-mail:** qodirov_1978@List.ru, **тел.:** + (992) 919 27 13 13

КАЛАНДАРШОЕВ С. - старший преподаватель кафедры информационных технологий Таджикского финансово-экономического университета, г. Душанбе, ул. Нахимова – 64/14.

В данной статье рассматриваются вопросы использования компьютерных и информационно-коммуникационных технологий в подготовке специалистов экономического профиля в вузах страны. В Таджикистане, в целях достижения определенного уровня достижений в выработке навыков студентов с компьютерными и информационно-коммуникационными технологиями начиная с 2000 года поэтапно проводится данная работа.

В статье, изучая анализы по специальностям экономического направления, формирования навыков информационной культуры, информационную грамотность и компетентность, рассмотрен широкий круг вопросов на основе экономического образования, которые способствуют процессу образования в высших школах по усвоению современной компьютерной технологии.

Ключевые слова: информационная технология, инженер, дидактический, методологический, информационно-компьютерная технология, экономический, грамотность, технология, специальность, коммуникация, стандарт, инженерная экономика, конкурентноспособный.

THE ROLE OF IT IN THE PROFESSIONAL ADVANCEMENTS OF THE ECONOMIST

QODIROV J.A. - academic adviser on science at the Faculty of Finance and credits in TSUFE, Dushanbe city, Nahimova street 64/14, **E-mail:** qodirov_1978@List.ru, **mob.:** +(992) 919 27 13 13

QALANDARHOEV S. - Senior Lecturer, Department of Information Technology, Tajik Financial and Economic University, Dushanbe city, Nahimova street 64/14.

This article discusses the problems of using computer and information and communication technologies in the training of specialists in economic fields at universities in the country. On this issue in Tajikistan, in order to achieve a certain level of achievement in developing skills in working with computer and information and communication technologies of students began in 2000 and is gradually improving its range of activities.

Also, a wide range of issues on the basis of economic education, studying analyzes in the spheres of the economic area, the formation of information culture skills, information literacy and competence, has been considered, that contribute to the educational process in higher schools in the sphere of mastering modern computer technology.

Keywords: *information technology, engineer, didactic, methodological, information and computer technology, economic, grammar, technology, specialty, communication, standard, engineering economics, competitive*

Барои дарки дараҷаи мувофиқатии таркиби амалкунандаи таҳсилоти иқтисодӣ ба мақсад ва вазифаҳои азхудкунии технологияи касбии компютерӣ аз тарафи донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олӣ, дида баромадани масъалаҳои дахлдор, ки чӣ ба мафҳуми нақши технологияҳои компютерӣ дар салоҳиятҳои касбии иқтисодчӣ гузошта мешавад ва чӣ гуна макон барои азхудкунии ин технологияҳо дар омодагии самти мазкур дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ҳақиқатан карда мешавад, зарур мебошад.

Азбаски масъалаи мазкур барои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбатан нав мебошад (ислоҳот дар доираи баландбардории технологияи маълумоти олии касбӣ дар мамлакат дар аввали солҳои 2000-ум оғоз гардида буданд), нахуст, ақидаҳо ва натиҷаҳои тадқиқотҳо дар мамлакатҳо, ки муддати нисбатан дароз ба омодагии иттилоотиву технологияи иқтисодчӣ машғул мебошанд, дида баромада мешаванд. Баъдан, иқдомҳо, ки дар Тоҷикистон барои расидан ба сатҳи муайяни натиҷаҳо дар қарорди малакаҳои қор бо технологияҳои компютерӣ ва иттилоотиву коммуникатсионӣ (ТКИК) дар донишҷӯён бо тахассуси иқтисодӣ қабул карда шуда буданд, ба қайд гирифта хоҳанд шуд.

Таҳлили адабиёти илмӣ аз рӯи масъалаи мазкур ба мо имкон дод, ки намунаи (парадигма) азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотиву коммуникатсионӣ ихтисосҳо, ки дар доираи он барои истифодаи касбии технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ аз тарафи донишҷӯён - иқтисодчӣ ду омил асосӣ зарур мебошад:

1. Малакаҳо ва салоҳиятҳои технологияҳои компютерӣ ва иттилоотиву коммуникатсионӣ

2. Таъминоти техникӣ ва барномавии раванди таълим.

Дар баробари ин, барои расидан ба омиле яқин омиле дуюм ба қор бурда мешавад. Азбаски дар шароити ҳозира бо баланд шудани сатҳи малакаҳо ва салоҳиятҳои донишҷӯ-иқтисодчӣ мураккабияти сатҳи таъминоти техникӣ ва барномавӣ зиёд мегардад. Аз нигоҳи амалӣ ин чун падидаи аз ҷониби мутахассисон қайдкардашудаи бозори иқтисоди меҳнат, ки дар доираи он бо мурури демократикунӣ аз қорқунони технологияҳои компютерӣ ва иттилоотиву коммуникатсионӣ мумкин аст, ки балад будан бо малакаҳои зарурии умумӣ, ки барои дастрасиашон давраи кӯтоҳи таҳсил дар шароити талаботҳои доимо ивазшаванда нисбати малакаҳо дар соҳаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотиву коммуникатсионӣ талаб карда шавад. Ҳамчунин аз рӯи вазъияти қорӣ дар бозори меҳнат, фирмаҳо, ки бошиддат ТИК-ро истифода мебаранд, ба яқинқунӣ малакаҳои техникӣ, қорӣ, идоравӣ ва шахсӣ (аз ҷумла малакаҳои муошират, сарварӣ, қори дастачамъона ва ҳалли масъалаҳо) кушиш мекунанд. Ин ҳулоса бо натиҷаҳои тадқиқотҳои дар як қатор кишварҳои ТҶВРИ (ташқилоти ҳамқорӣ ва рушди иқтисодӣ) гузаронидашуда: ИМА, Канада, Ирландия ва Британияи Кабир тасдиқ карда мешавад [1].

Инак, қои технологияҳои компютерӣ ва иттилоотиву коммуникатсионӣ дар таркиби таҳсилоти иқтисодии олии ҳозира чӣ гуна аст?

Як қатор тадқиқотҳои гузаронидашуда нишон доданд, ки дар бозори ҳозираи иқтисоди меҳнат зарурат ба мутахассисоне ба миён меояд, ки қорқорҳои истеҳсолии аз нуқтаи назари иқтисод ва идора асоснокро қабул намоянд. Ба таври дигар, аз мутахассис, дар соҳаи иқтисод имрӯз на танҳо малакаи қор бо молия ё ҳуб гузаронидани аудит, балки муҳандис-иқтисодчӣ-менечер будан тақозо карда мешавад.

Аз рӯи ин, се асоси ташкилдихандаи таркиби оmodасозии иқтисодчиён ва иқтисодчиён-идорақунандагон (менечерҳо) чудо карда мешавад:

- оmodасозии муҳандисӣ (истехсолӣ)
- оmodасозии идоравӣ
- оmodасозии иқтисодӣ [8].

Дар доираи масоили тадқиқотшавандаи мо, ошкор кардани мафҳуми оmodасозии муҳандисӣ зарур аст, ки дар худ қисми аввали ташаккулёбии малақаҳои технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-коммуникатсиониро дар бар мегирад.

Дар умум, оmodасозии муҳандисии иқтисодчӣ мустақиман бо чунин фан ба монанди «иқтисоди муҳандисӣ», ки дар ҷои васли илмҳои иқтисодӣ, техникӣ ва табиӣ қарор дошта, бо омӯзиши фаъолияти муҳандисии ба иқтисод нигаронидашуда аз рӯи таъмини рақобатпазирии маҳсулот ва истеҳсолот машғул мебошад [4].

Як қатор тадқиқотчиён, ба монанди В.В. Кочетов, А.А. Колобов, И.Н. Омолченко ва дигарон дар бораи ин фан, ҳамчун дар бораи оmodасозӣ барои муҳандисон, бо мақсади ташкили системаи донишҳои иқтисодӣ дар онҳо тибқи дохилкунии технологияҳои захирасарфақунанда ва самаранокии нерӯ бо мақсади таъминкунии рақобатпазирии маҳсулоти ин ё он истеҳсолот дар шароити бозор дарҷ намудаанд [3].

Вале, қайд мекунем, ки дар таркиби умумии худ, оmodасозии муҳандисии иқтисодчӣ басо фанни махсуси ба намудҳои муайяни истеҳсолот нигаронидашуда мебошад. Аммо ба қисмҳои асосии он нақши барандаи технологияҳои иттилоотӣ дар ташаккули малақаҳои касбии мутахассисони соҳаи иқтисод тааллуқ дорад. Хусусияти таъсири ТКИК дар раванди мазкур имконияти баландбардории муоширати маданӣ дар раванди таҳсил мебошад, ки имкон медиҳад то ҳаҷмҳои зиёд карда шаванд ва хароҷотҳои муваққатӣ, ки ба омӯзиши иттилооти касбӣ ва коркарди малақаҳои мутахассисони соҳаи иқтисодӣ меваранд, кам карда шаванд [5].

Боз махсусияти масъалаи оmodасозии муҳандисии иқтисодчиёнро таъкид месозем, ки ба меъёри назаррас ба азхудкунии системаҳои компютерӣ барои лоиҳақашӣ ва иҷрои ҳуҷҷатнигории сохторӣ ва технологӣ диққат ҷалб менамояд [4].

Қисми дуҷуми коркарди малақаҳои иқтисодчиён дар самти ТКИК дар қорҷӯбаи бевосита оmodасозии иқтисодӣ ифода мегардад. Дар ҳолати мазкур сухан дар сари чунин раванд, ба монанди «оmodасозии математикӣ» меравад. Намуди мазкури оmodасозӣ бо чунин фан, ба монанди «Информатика» (масъала оид ба муҳимият ва рӯзмарра будани «Информатика» дар боло бардошта шуда буд ва баъдтар дида баромада хоҳад шуд). Метавон он далелро муқаррар намуд, ки аксар вақт фанҳои ба азхудкунии малақаҳои аввала дар соҳаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотиву коммуникатсионӣ дар доираи барномаи таълимии макотиби олии бахшидашуда, номгӯи «Математика ва информатика» доранд.

Бисёр тадқиқотчиён имрӯз дар бораи бо ном математикақунонии илми иқтисодӣ, яъне афзоиш ёфтани нақши математика дар фанҳои бо назарияи иқтисод алоқаманд ҳарф мезананд. Раҷабов М.А. ба сифати сабаби раванди математикақунонии иқтисод микдори якбора афзоишёбандаи истифодабарии компютерҳои зудамалқунанда ва дигар асбобҳои маҳсусгардонидашудае, ки барои автоматикунони як қатор равандҳои зехнӣ таъин гардидаанд, номбар мекунад. Чунин тамоюл ба пайдоиши вазифаҳои нави проблемавӣ аз рӯи таъминоти математикӣ ин равандҳо ва дастгоҳҳо, ки дар навбати худ, тадқиқотро дар соҳаи математика ҳавасманд мегардонад, мусоидат менамояд.

Ҳамон тадқиқотчӣ, талаботи Стандартҳои федералии давлатии таҳсилоти Федератсияи Русияро дар солҳои 2000 омӯхта дар он хусус хулоса мебарорад, ки математика ба сифати фанни ҳатмии таълимӣ барои тамоми тахассусҳои иқтисодӣ муқаррар карда шудааст. Вобаста аз тахассуси иқтисодӣ ба ин фан аз 5 то 10% тамоми ҳаҷми вақти таълимӣ чудо карда мешавад. Раҷабов М.А. таъкид месозад, ки оmodасозии математикӣ бояд бо иҷро кардани алоқаи бисёрҷабҳаи алоқаи математика ва информатика анҷом дода шавад [7].

Яке аз мафҳумҳое, ки бояд дар таркиби таҳсили иқтисод вучуд дошта бошад ва тавассути он баҳои мувофиқати сатҳи он ба вазифаҳои азхудкунии ТКИК аз тарафи донишҷӯён «фарҳанги иттилоотӣ» мебошад. Таҳти фарҳанги иттилоотӣ маҳорати аз тарафи донишҷӯ истифода бурдани технологияҳои иттилоотӣ, инчунин воситаҳое, ки имконияти паҳн кардани иттилоот, яқоя дар дастаи қорӣ болои лоиҳаи ягона қор қардан ва қобилият ба навоварихоро фароҳам меоваранд, дар назар дошта шудааст [2]. Мафҳуми

мазкур аз он нуктаи назар муҳим аст, ки дар асоси он як қатор назарияҳои таҳлилқунандаи проблемаҳои дарсдиҳии фанҳо, ки бо технологияҳои иттилоотӣ дар макотиби олий алоқаманд мебошанд, ва ҳамин гуна таркиби чунин намуди таълим таҳия карда шудааст.

Тадқиқотхоро дар самти аз донишҷӯён - иқтисодчиён ба вучуд овардани малакаҳои фарҳанги иттилоотӣ, саводнокии иттилоотӣ ва салоҳияти иттилоотӣ омӯхта, ҷанбаи кушоди масъалаҳо дар таркиби ҳуди маълумоти иқтисодӣ, ки тариқи онҳо мувофиқатии раванди таълимро дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ба вазифаҳои азхудкунии технологияҳои ҳозиразамони компютери таълимдодашаванда таҳлил кардан мумкин аст, ҷудо карда шуда буд. Ҷанбаҳо ва омилҳои мазкури таҳлилро шартан ба 2 гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст: техникӣ ва дитактикӣ-методологӣ, ки инро омили таркиби таълими донишҷӯён-иқтисодчиёни технологияҳои иттилоотӣ бояд шарҳ дод, ки, ҳамчун «омили таълим» Е.Ю. Годочкин сохтори омили мазкурро тавассути мафҳумҳои зерин: ташкилдихандаи психологӣ ҳамчун рафъкунии нофаҳмӣ аз тарафи ҳуди донишҷӯёни таҳассусҳои иқтисодӣ (махсусан хонандагони курсҳои якум ва дуюм) масъалаҳои мушаххаси ТКИК, инчунин масъалаҳои истифодабарии онҳо барои ҳал намудани вазифаҳои воқеӣ шарҳ медиҳад. Дар ин давра мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки аксарияти донишҷӯён дорои дониши кофӣ оид ба объектҳои воқеӣ нестанд, ки дар робита бо ин зарурати истифодабарии ТКИК-ро намефаҳманд.

Яке аз сарчашмаҳои қиммат ва муҳими тадқиқоти таҷрибаи хоричӣ дар ҷиҳати мувофиқати маълумоти олии иқтисодӣ ба мақсад ва вазифаҳои азхудкунии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар дараҷаи баланд стандартҳои таълим мебошанд. Дар ин самт ба сифати намунаҳо барои дида баромадан, аз тарафи мо стандартҳои таълимии таҳассусҳои иқтисодии Федератсияи Русия интихоб карда шуда буданд. Сабаби чунин интихоб он гашт, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор муассисаҳои таълимӣ, ки муассисаҳои таълимии яқҷояи Тоҷикистону Русия (масалан, Донишгоҳи Русия ва Тоҷикистон (славянӣ), ё филиалҳои донишгоҳҳои Русия (филиали Донишгоҳи давлатии Москва, бо номи М.В. Ломоносов ва ғ.) мебошанд, бомуваффақият фаъолият карда истодаанд. Дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ таҳсили донишҷӯён ҳам тибқи стандартҳои таълимии Русия ва Тоҷикистон, ҳам дар мувофиқа танҳо бо Стандартҳои федералии таълимии маълумоти олии Федератсияи Русия сурат мегирад.

Ғайр аз ин, интихоби сарчашмаҳои тадқиқоти назариявии масъалаи мазкур бо он факт асоснок мегардад, ки макотиби олии Русия аз шаҳрвандони Тоҷикистон барои таҳсил ариза барои квота қабул мекунад. Ширкати квота барои довталабони тоҷик ҳамасола дар мувофиқат бо шартнома байни вазоратҳои маъорифи Русия ва Тоҷикистон, ки натиҷаи вохуриҳои сершумор дар сатҳи сарони давлатҳо, ҳукуматҳо ва парламентҳо гардидааст. Соли 2018 дар ярмаркаи макотиби олий дар шаҳрҳои Душанбе ва Хучанд 12 муассисаи таҳсилоти олии касбии Русия иштирок карданд. Тибқи баъзе маълумотҳо, шумораи умумии хоҳишмандон барои квота аз тарафи Тоҷикистон аз панҷ ҳазор нафар зиёд гардид. Маълумотҳо инчунин хабар медиҳанд, ки айни замон дар мактабҳои олии Русия зиёда аз 18 ҳазор шаҳрванди Тоҷикистон таҳсил карда истодаанд [6].

Ҳамин тавр, интихоби сарчашмаи таҳқиқотро натиҷагирӣ ва таҳлил намуда, таъкид менамоем, ки дар доираи стандартҳои таълимии таҳассусҳои гуногуни иқтисодӣ, ба монанди «Иқтисод», «Менеджмент», «Кори тичоратӣ», «Молшиносӣ», «Тичорат-информатика» ва ғ., аз рӯи вазъияти воқеии иқтисодӣ ва талаботҳо, дар назди хатмуқундагони муассисаҳои таҳсилоти олий аз рӯи таҳассусҳои мазкур як қатор масъаларо гузоштан мумкин, ки онҳоро дар доираи фаъолияти касбии худ бояд ҳал намуд.

АДАБИЁТ:

1. Competencies for the knowledge economy. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oecd.org/innovation/research/1842070.pdf>.
2. Годочкин, Е. Ю. Проблемы преподавания информатики и информационных технологий экономическим специальностям в ВУЗах / Е.Ю. Годочкин // Молодой ученый. — 2011. — №11. Т.1. — С. 67-69.
3. Кочетов, В.В. Инженерная экономика / В.В. Кочетов, А.А. Колобов, И.Н. Омельченко. – М.: МГТУ им Баумана, 2005. – 667 с.
4. Лепеш, Г.В. Инженерная составляющая экономического образования / Г.В. Лепеш // Техничко-технологические проблемы сервиса. – 2017. - №3 (41). – с. 3 – 6.

5. Лепеш, Г.В. Применение информационных технологий при подготовке инженерных кадров / Г.В. Лепеш // Технико-технологические проблемы сервиса. – 2016. - №3(37) - с.14 – 23.

6. Мирсаидов, Н. Российские вузы начали квотную компанию в Таджикистане / Н. Мирсаидов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://infoshos.ru/ru/?idn=20444>.

7. Раджабов, М.А. Математическая подготовка бакалавров-экономистов в условиях информатизации образования / М.А. Раджабов // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки. – 2016. – Т.10. - №3. – с. 90 – 93.

8. Фирсова, Е.Ю. Формирование готовности экономистов-менеджеров к профессиональной деятельности / Е.Ю. Фирсова // Вестник Самарского государственного технического университета. Серия: Психолого-педагогические науки. – 2012. - №1(17). – с. 202 – 207.

НАҚШИ САЛОҲИЯТҲОИ КАЛИДӢ ДАР ҚОРБУРДИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛОӢТИ

САФАРОВ М.С. - мудири лабораторияи илмӣ-таҳқиқотии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни- 126,
E-mail: muhammadsattorovich@mail.ru. **тел:** +(992) 918 74 11 73

Дар мақолаи мазкур муаллиф оид ба нақши салоҳиятҳои асосӣ (калидӣ) дар қорбурди технологияи иттилоотӣ дар ҷараёни таълими фанҳои табиӣ ва риёзӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллиф мақсади асосии таҳқиқоту озмоишҳо ва ҳавасмандии хонандагонро хангоми қорбурди технологияи иттилоотӣ муносиқатсионӣ дар фанҳои дақиқ таҳлил ва дақиқ қардаст. Нишондиҳандаҳои салоҳиятҳои иттилоотӣ иртиботии хонандагон ва нишондиҳандаҳои салоҳиятҳои умумифаннии омӯзгоронро нишон дода, дар ҷараёни қорбурди амалӣ ва машғулиятҳои таълимӣ истифодабарии технологияи иттилоотро муҳим ва зарурӣ донистааст. Муаллиф дар хотимаи мақола барои рушди яке аз салоҳиятҳо, яъне салоҳиятҳои иттилоотӣ иртиботӣ, пешниҳодҳои муфид баён намудааст.

Вожаҳои асосӣ: салоҳият, қобилият, технологияи иттилоотӣ, иртиботӣ, таълим, муносиқат, омӯзиш, арзёбӣ, таъмин, муҷаҳҳаз, нишондиҳанда, рушд, муосир.

КЛЮЧЕВЫЕ КОМПЕТЕНЦИЯ В ИСПОЛЬЗОВАНИИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЯХ

САФАРОВ М.С. – заведующий научно-исследовательской лаборатории Института развития образования имени Абдурахмана Джамии Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни- 126. **E-mail:** muhammad.sattorovich@mail.ru, **тел:** +(992) 918 74 11 73

В данной статье автор обсуждает роль ключевых компетенций в использовании информационных технологий в преподавании естественных и математических наук. Автор анализирует и раскрывает основные цели исследований и экспериментов и мотивирует учащихся использовать информационные и коммуникационные технологии в естественных науках. Индикаторы информационно-коммуникационных компетенций учащихся и индикаторы общи-предметных компетенций учителей были признаны важными и актуальными при использовании информационных технологий в процессе преподавательской и учебной деятельности. В конце статьи автор внес ряд полезных предложений по развитию информационной и коммуникативной компетенций.

Ключевые слова: компетентность, способность, информационные технологии, коммуникация, образование, отношение, обучение, оценка, обеспечение, оборудование, производительность, развитие, современность.

KEY COMPETENCE IN THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES

SAFAROV M.S. - the head research laboratory of the Institute for the Development of Education named after Abdurahman Jami Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, 126 Ayni str., **E-mail:** muhammadsattorovich@mail.ru., **mob:** +(992) 918 74 11 73

In this article, the author discusses the role of key competencies in the use of information technology in the teaching of the natural and mathematical sciences. The author analyzes and reveals the main goals of research and experimentation and motivates students to use information and communication technologies in the natural sciences. Indicators of information and communication competencies of students and indicators of general subject competencies of teachers were recognized as important and relevant when using information technologies in the process of teaching and learning activities. At the end of the article, the author made a number of useful suggestions for the development of information and communication competencies.

Keywords: competence, ability, information technology, communication, education, attitude, training, assessment, provision, equipment, productivity, development, modernity.

Қайд кардан ба маврид аст, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми имсола худ ироа намуданд, ки «**Вобаста ба ин, пешниҳод менамоем, ки ба хоштири боз ҳам беҳтар ба роҳ мондани омӯзиши илмҳои табиатишиносӣ, дақиқ ва риёзӣ, инчунин, барои тавсеаи тафаккури техникаи насли наврас солҳои 2020 - 2040 “Бистсолаи омӯзиши ва рушди фанҳои табиатишиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” эълон карда шавад.**

Дар замони муосири бархурди тамаддунҳо ва ҷаҳонишавии тамаддунҳо, яке, аз илмҳои зарурию муҳим, илму техника ва технологияи муосир бошад, дигаре, маънавиёт, ахлоқ ва ҳофизаи таърихӣ мебошад. Агар ин ду ҷанба поянда ва бо якдигар ҳамгиро набошанд, хатари ба бӯҳрони маънавий дучор омадани ҷомеа ва шикасти меъёрҳои ахлоқӣ дар байни насли ҷавон ба вучуд меояд. Пас, мо дар баробари ташаккули тафаккури техникаӣ бояд дар ҷомеа, алаҳусус, дар ниҳоди насли наврас маънавиёти баландро густариш диҳем, бо таъя ба анъанаҳои неки миллию диниямон пояҳои ахлоқиро тақвият бахшем, инсондӯстиро тарғиб намоем, ба арзишҳои волои инсонӣ арҷ гузорем. Масъалаи татбиқи дастовардҳои илмиву техникаӣ ва технология дар замони муосир ба яке аз омилҳои муҳими рақобатпазирӣ ва баланд бардоштани нуфузи мамлакатҳо дар арсаи ҷаҳон табдил ёфтааст. Зеро нерӯи давлатҳо имрӯз дар баробари кудрати сиёсӣ ҳарбӣ аз рӯи инкишофи истифодабарии илму техника ва технологияи муосир арзёбӣ мегардад.

Дар ин замина мутахассисони соҳаи илму маориф, олимони ва омӯзгорони оид ба муайян кардани нақши технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим мунтазам омӯзиш ва таҳқиқотҳои хешро тақвият мебахшанд. Мақсади асосии таҳқиқоту озмоишҳо муайян намудан ва ошкӣ сохтани ҳавасмандии хонандагонии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ ба истифодаи технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва омӯзишу ҳавасмандии хонандагон ба фанҳои табиӣ риёзӣ дар дарсҳо иборат мебошад.

Ҳамзамон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми имсолаи худ (26 декабри соли 2019) қайд намуданд, ки «... **назорати азхудкунии донишҳои замонавиро пурзӯр гардонидани, наврасону ҷавонро ба мутолиаи китобҳои бадеиву илмӣ ташвиқ намоянд, қобилияти эҷодии онҳоро тақвият бахшанд ва ба талими фанҳои табиатишиносӣ, дақиқ ва риёзӣ тавачҷуҳи беҳтар зоҳир намоянд.**

Воситаҳои технологияи иттилоотӣ, ки яке аз фанҳои дақиқ ба шумор меравад, чунки дар замони муосир ба зиндагии ҳамаҷузӣ мо таъсири мусбӣ расонида, зиндагии моро осон ва рангин менамояд. Бинобар ин, ба омӯзиши пурраи технологияи иттилоотӣ ва навгонии техникаӣ шомил шудани омӯзгорону хонандагон тақозои замони аст. Мучҷаҳаз намудани синфхонаҳои фанҳои гуманитарӣ ва дақиқ, ташкил намудани синфхонаҳои лингафонӣ, китобхонаи электронӣ бо таҷҳизоти техникаи замони муосир ва лавозимоти ёрирасони компютерӣ ё моноблок, ноутбук, тахтаи электронӣ, проектор, экрани банерӣ, планшети деворӣ, воситаҳои нусхабардорӣ (сканер, принтерҳои навъи гуногун), дастгоҳи аксбардорӣ, манбаи бехатарии интиқоли ҷараён UPS, шабакаи интернетӣ, вайфай (WiFi) - роутер, барномаи зидди вирусии литсензионӣ фазои таҳсилотро бой гардонидани, барои баланд бардоштани салоҳияти иттилоотӣ иртиботии хонандагон аҳамияти муҳим

доранд. Ҳамзамон, хонандагон дорои чунин нишондиҳандаҳои салоҳиятҳои иттилоотию иртиботиро доро мешаванд, аз ҷумла:

- қобилияти самаранок истифодабарии барномаҳои компютерӣ ба монанди word, excel, power point ва ғайраҳо;
- қобилияти чоп ва нусхабардорӣ намудан дар принтер;
- қобилияти дурусти истифодабарии проектор ва тахтаи электронӣ;
- қобилияти дурусти истифодабарии таҷҳизотҳои фаннӣ;
- қобилияти самаранок истифодабарии шабакаи интернетӣ;
- дар қорҳои амалӣ васеъ истифодабарии барномаҳои компютерӣ;
- тарзи дурусти муошират бо технологияи муосир;
- маҳорати ҷустуҷӯи мустақилона ба воситаи технологияи муосир;
- забонамӯзӣ ба воситаи технологияи муосир;
- қобилияти дурусти истифодабарии шабакаи иҷтимоӣ ва ғайраҳо.[11]

Технологияи иттилоотии муосир дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳавасмандии хонандагонро ба фанҳои дақиқ ва умуман илму дониш зиёд намуда, машғулиятҳои таълимиро рангину шавқовар мегардонад. Воситаҳои техникаи навин ба ташкили методҳои муосири идоракунии сабаб шуда, малакаю маҳорати хонандагонро дар қорҳои амалӣ ташаккул медиҳанд. Яке аз воситаҳои асосии техникаи муосир, бахусус компютер, телефони мобилӣ ва планшет мебошанд, ки ба воситаи барномаҳои дар онҳо ҷойдодашуда ва шабакаи интернетӣ фаъолияти омӯзгорону хонандагонро барои дастрас намудани маълумот дар бораи тамоми фанҳо ва соҳаи илм, имкониятҳои таҳқиқотӣ ва созмон додани системаи нави коммуникативиро фароҳам месозад.

Алалхусус, компютер ёрдамчии асосии омӯзгор буда, дар раванди таълим дарси омӯзиширо хеле шавқовар ва осон мегардонад ва ин аз босалоҳият будани омӯзгор низ вобастагии зиҷ дорад ва омӯзгор бояд чунин нишондиҳандаҳои салоҳиятҳои умумифанниро доро бошад:

- доштани дониши мукаммали фаннӣ ва қобилияти ҷустуҷӯи маълумотхоро;
- қобилияти интихоби роҳҳои самараноки ҳалли масъалахоро;
- қобилияти гурӯҳбандӣ кардани маводҳо дар раванди дарси омӯзиширо;
- қобилияти интихоби роҳҳои самараноки ҳалли масъалаҳо ва шарҳ додани мафҳумхоро;
- қобилияти фикрронии мантиқиро;
- қобилияти дурусти истифодаи нутқ ва забонро дар раванди дарс ва ғайра.

Дар ҷараёни машғулиятҳои таълимӣ китобҳои электронӣ, наворҳои ҳаҷман хурд (мултимедия), энциклопедӣ, дарсҳои видеоӣ ва аз маводе, ки муаррифнома (презентатсия) карда шудааст, истифода менамоянд. Фарз кардем, ҳангоми омӯзиши фанни нучум ё физика омӯзиши назариявии табиати Замин ва сайёраҳо, ки дар он ҷо мо боре ҳам буда наметавонем, донишгари он барои мо хеле мушкул мебошад. Маҳз дар ҳалли чунин мушкилӣ ба мо танҳо технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ мадад мерасонад. Дар раванди омӯзиши фанҳои гуманитарӣ ва дақиқ ба воситаи компютер, ки ба шабакаи интернетӣ пайваст аст, омӯзгор метавонад оид ба тамоми мавзӯҳои фанҳои таълимӣ маълумотҳои мушаххасу зарурӣ дастрас намуда, онро ба воситаи проектор ва тахтаи электронӣ бараъло дар дарсҳои омӯзишӣ ба хонандагон намоиш диҳад. Омӯзгор барои боҳабар шудан аз навгониҳои фанҳо ва илмҳои муосир ба воситаи компютер дар ҳама ҳолат ба шабакаи интернетӣ дохил шуда, маълумотҳои заруриро мутолиа намуда, ҷамъоварӣ намуда метавонад.

Донишгирдоварӣ ва захираи бозбини иттилоот (иттилоотонӣ), ки тамоми соҳаҳои ҷомеа, аз ҷумла соҳаи илму маорифи кишварро низ фаро гирифтааст, боиси тағйироти қонунӣ дар сиёсати соҳаи мазкур гардидааст. Гузашта аз ин, ҷомеаи иттилоотӣ, муассисаҳои таълимӣ бояд дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим аз донишгирдоварӣ ва захираи бозбини иттилоот бархурдор бошанд.

Мисоли равшане, ки нуктаи мазкурро исбот менамояд, сиёсати Президент ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба тадбирҳои давлат дар соҳаи илму маориф мебошад, ки дар Стратегияи

давлатии «Технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки ханӯз бо Фармони Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз санаи 5 ноябри соли 2003, таҳти № 1174 (3) ба тасвиб расидааст ва дар «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» инъикос гардидаанд, инчунин, дар Паёми имсолаи худ (26.12.2019) бо Фармони Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон эълон намудани солҳои 2020-2040 «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ» хело бомаврид буданд.

Дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим воситаҳои иттилоотии барои соҳаи илму маориф пешбинишуда, технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии мувофиқ бо маводи таълимию методӣ, техникаю меъёрӣ ва ташкилию дастурӣ арзёбӣ мегарданд, ки дар маҷмӯъ амалӣ кардани технологияи муосири барои истифодаи онҳо шароити мувофиқтарро фароҳам менамояд.

Аз ин ҷост, ки дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим ба омӯзгорон зарурати аз худ кардани воситаҳои технологияи муосири таълим, ба монанди технологияҳои шабакавӣ, телеконференсия, почтаи электронӣ, китобхонаҳои электронӣ, маҷмӯи барномаҳои компютер ё нармафзор, низоми мултимедиа, дарсҳои видеоӣ ва овозӣ ва ғайра пеш омадааст ва омӯзгоронро зарур аст, ки барои баланд бардоштани сатҳи касбият ва малакаю маҳорати худ мунтазам кӯшиш намоянд. Дар баробари ин, шаклҳои ба роҳ мондани фаъолияти омӯзишӣ аз ҳисоби тағйири таносуби машғулиятҳои синфӣ ва беруназасинфӣ, афзудани теъдоди корҳои мустақилона, фардӣ ва дастҷамъонаи хонандагон, инчунин ҳаҷми машғулиятҳои амалӣ ва лабораторӣ ба миён меояд. Ғайр аз ин, бо назардошти равияҳои нави иттилоотӣ такмил ва азнавсозии муҳтавои маориф тақозои замон арзёбӣ шудааст, ки бори дигар тағйироти мунтазамро дар соҳаи илму маориф собит менамояд.

Ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим дар раванди омӯзиши фанҳои гуманитарӣ ва дақиқ ба тағйироти куллии вазифаи омӯзгор, ки мушовир ва ташкилкунанда ба шумор меравад, мусоидат менамояд. Хамин тариқ, гуфтан мумкин аст, ки ҷорӣ намудани технологияи муосир дар раванди таълиму тарбия барои ноил шудан ба натиҷаҳои зерин замина фароҳам меорад:

□ тафриқавӣ ва фардӣ намудани чараёни таълиму тарбия бо назардошти хусусиятҳои фардӣ ва синнусолии хонандагон, сатҳи омодагӣ, лаёқат, талабот ва шавқу рағбати онҳо;

□ тағйир додани фаъолияти омӯзишии хонандагон аз ҳисоби афзудани мустақилияти онҳо ва ҷанбаи ҷустуҷӯӣ касб кардани онҳо;

□ ҳавасманд кардани хонандагон ба худтакмилдиҳӣ ва худомӯзӣ;

□ омӯзиши таълими ҳамгироии фанҳо, падидаҳо ва воқеаҳо, тавсияи робитаи байни фанҳо дар таълим;

□ дигаргун шудани шаклҳо ва усулҳои ба роҳ мондани фаъолияти берун аз чараёни таълим ва фароғату дамгирии хонандагон.

Ҷанбаи муҳимтарини ташаккули фарҳанги иттилоотии шахсият ва дар маҷмӯъ тамоми ҷомеа, зинаи таҳсилоти миёнаи умумӣ мебошад.

Корбасти воситаҳои технологияи иттилоотӣ дар чараёни таълиму тарбия дар зинаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, асосан, дар самтҳои зерин амалӣ мегардад:

✦ кор бо бастаҳои барномаҳои педагогии амалӣ барои таълим ва назорат;

✦ иҷрои машқҳо бо истифодаи компютер;

✦ истифодаи низоми мултимедиа, муҳаррири электронии матн, графика ва овозӣ, ҷадвали электронӣ ва ғайра;

✦ таъсиси манбаъ ва захираҳои маълумот ва кор бо онҳо;

✦ коркарди барномавии худӣ бо истифодаи забонҳои барномасозӣ ва замимаҳо;

✦ ҳосил кардани малакаи кор дар шабака ва барқарор кардани робитаи тарафайни самарабахши бо низоми маълумотдиҳӣ, инчунин малакаи истифодаи имконот, ки онҳо фароҳам меоранд;

✦ истифодаи технологияи иттилоотӣ дар фаъолияти таҳқиқӣ-ҷустуҷӯӣ.

Аз ин рӯ, таълими технологияи иттилоотӣ дар мактаб бояд тарзе ба роҳ монда шавад, ки мақсад аз он омӯختани асосҳои технологияи иттилоотӣ ҳамчун омӯзиши пурра бошад, яъне хонандагон бояд муҳтавои фанро ба андозаи ҳадди ақал аз худ намоянд, ки дар онҳо имкони озодона ворид шудан ба муҳити иттилоотию таълимиро фароҳам орад.

Дар ин маврид зарур аст, ки байни ҷанбаҳои назарӣ ва амалии ҷанбаҳои технологияи иттилоотӣ тавозун муқаррар карда шавад.[14] Дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим иттилоотонии тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ва дар робита бо он васеъ густариш ёфтани воситаҳои технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ ба мазмуну муҳтавои соҳаи маориф, технологияҳо ва шаклҳои он таъсири назаррас мерасонанд. Барои субъектҳои раванди таълим воситаҳои нави техникии омӯзишро фароҳам меоранд ва, ҳамчунин, барои бунёди низоми иттилоотии идораи маориф мусоидат менамоянд.[5] Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон лозим донист, ки таълими ҷанбаҳои технологияи иттилоотӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ аз синфи 5-ум таълим дода шавад. Бо ин мақсад, мувофиқ ба нақшаи таълимӣ аз соли таҳсили 2018-2019 дар синфҳои 5-6 ҳафтае як соат таълим дода мешавад.

Барои рушди салоҳиятҳои иттилоотию иртиботӣ мо бояд чунин корҳоро ба анҷом расонем:

- мӯҳаққаз намудани кабинетҳои ҷанбаҳои ва озмоишгоҳҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳуриро;
- бо шабакаи интернетӣ ва Wi-Fi (вай-фай) пайваст намудани тамоми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳуриро;
- бунёди китобхонаҳои электронӣ ва локалӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳуриро;
- бо омӯзгорони ботаҷриба ва кадрҳои баландихтисоси соҳаи технологияи компютерӣ таъмин намудани муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳуриро.

Ҳамин тариқ, технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ барои васеъ намудани ҷаҳонбинии иттилоотӣ ва баланд бардоштани сатҳи донишу малакаи хонандагон дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим мусоидат намуда, онҳоро бо донишҳои инноватсионии замонавӣ муссалаҳ менамояд, ҳавасмандии онҳоро зиёд намуда, бо навигарҳои илми муосир ошно месозад.

АДАБИЁТ:

1. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. - М.,1995.
2. Бешенкова С.А., Прытко Н.Н., Матвеева Н.В., Нунова Н.А. Формирование системно-информационной картины мира на уроках информатики // Информатика и образование. - 2000. - №4.
3. Босова Л.Л. Компьютерные уроки в начальной школе // Информатика и образование. - 2002. -№1.
4. Боковиков А.М. Модул контроля как фактор стрессоустойчивости при компьютеризации профессиональной деятельности // Психологический журнал. - 2000. - №1.
5. Гершунский Б.С. Компьютеризация в сфере обучения: проблемы и перспективы. - М.:Педагогика, 1987.
6. Доронина О.В. Страх перед компьютером: природа, профилактика, преодоление // Вопросы психологии. - 1993. - №1.
7. Зарецкий А.В., Труханов А.В. А я был в компьютерном городе. -М.: «Просвещение», 1990.
8. Иванов В.Л. Электронный учебник: системы контроля знаний // Информатика и образование. - 2002.-№1.
9. Извозчиков В.В., Соколова Г.Ю., Тумалева Е.А. Интернет как компонент информационной картины мира и глобального информационно-образовательного пространства // Наука и школа. - 2000. - №4.
10. Калягин И., Михайлов Г. Новые информационные технологии и учебная техника // Высшее образование в России. - 1996. - №1.
11. Кершан Б., Новембер А., Стоун Дж. Основы компьютерной грамотности: Пер.с англ.-М.: Мир, 1989.
12. Клейман Г.М. Школа будущего: компьютеры в процессе обучения: Пер. с англ.-М.:Радио и связь, 1987.
13. Коул М. Новые информационные технологии, основные навыки и изнанка образования: что следует делать? // Социально-исторический подход в психологии обучения / Под ред. М. Коула. - М.: «Педагогика», 1989.
14. Хантер Б. Мои ученики работают на компьютерах: книга для учителя: пер. с англ. - М.: «Просвещение», 1989.

БА ТАВАЧҶУҶИ МУАЛЛИФОН

Дар маҷаллаи «Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон» мақолаҳои олимони соҳаи педагогика, устодони муассисаҳои олии касбӣ, мушовирон, омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва унвонҷӯёни ватанино хоричӣ ба таъб расонида мешаванд.

Ба хотири беҳбуди фаъолияти маҷаллаи «Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон» зарур мебуд, ки мақолаҳо ба шакли зерин ба идораи маҷалла пешниҳод карда шаванд: хатман бо ҳулосаи мухтасар (резюме) ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ, мақола дорои сарлавҳа бошанд, маълумоти мухтасар дар бораи муаллиф (ному насаб, унвони илмӣ, вазифа ва ҷойи кор), шарҳ - номгӯи мақола ва адабиёти истифодашуда ба шакли хаттӣ ва электронӣ (дар диск ё флешка) ва як нусха мақола ба таври чопи принтерӣ пешниҳод карда шаванд.

Маводи мақола ҳаматарафа санҷида шуда бошад.

Мақола бояд ба шакли компютери Times New Roman Tj – 14 таҳия шаванд.

Андозаи қоғаз: А - 4. Ҳошия: аз боло ва поён – 2, 5 см., тарафи чап – 3 см., рост – 1,5 см., андозаи ҳуруф – 14, фосилаи байни сатрҳо: 1,0.

Мақолаҳо дар давоми сол қабул карда мешаванд. Ба мақола шарҳи мухтасари мухтасар ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ илова карда мешаванд. Шарҳи мухтасари мухтасар дар оғоз ва адабиёти истифодашуда дар охири мақола оварда мешаванд.

Ҳаёти таҳририя ҳақ дорад мақоларо бо назардошти талаботи маҷалла қабул ва кӯтоҳ кунад ва ё рад намояд. Мақолаҳо, ки пештар дар дигар нашрияҳо ба таъб расидаанд, қабул карда намешаванд. Дастхатҳо барои тақриз арзёбӣ мешаванд ва муаллиф дар мавриди зарурат ба мухтасарии он ошно мегардад.

Ба мақолаҳои унвонҷӯён ва ҷимоятгарони корҳои номзадӣ тавсияи роҳбаронашон зарур аст.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В научном журнале «Вестник Академии образования Таджикистана» печатаются статьи ученых педагогов, преподавателей ВУЗ-ов, методистов, учителей средних общеобразовательных учреждений, аспирантов, местных и зарубежных соискателей, содержащие результаты исследований по педагогическим наукам.

При отправке статьи в редколлегию авторам необходимо соблюдать следующие правила: размер статьи не должен превышать 10 страниц компьютерного текста, включая текст, таблицы, библиографию, рисунки и тексты аннотаций на таджикском, русском, и английском языках.

Для подготовки статьи должен использоваться текстовый редактор Microsoft Word. Одновременно с распечаткой статьи сдается электронная версия. Рукопись должна быть отпечатана на компьютере (шрифт Times New Roman Tj 14, формат А-4, интервал одинарный, поля: верхнее и нижнее -2,5 см, левое-3 см, правое - 1,5 см;), все листы статьи должны быть пронумерованы.

Сверху страницы по центру листа указывается название статьи, ниже через один интервал инициалы и фамилии автора (авторов). Ниже название организации, адрес. Далее через строку следует основной текст.

К статье прилагается резюме на таджикском, русском и английском языках с указанием названия статьи. Текст резюме приводится в начале статьи, список использованной литературы в конце.

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения статьи. Статьи, не отвечающие настоящим правилам, редколлегией не принимаются.

Статьи аспирантов и соискателей принимаются с рекомендациями научных руководителей.

NOTES FOR THE AUTHORS

The scientific journal publishes “Bulletin of the Academy of Education of Tajikistan” articles by scientific educators, university professors, methodologists, teachers of educational institutions, graduate students of local and foreign applicants containing the results of research on pedagogical sciences.

When submitting articles to editorial board the following rules should be observed: the size of the article should not exceed 10 pages of computer text, including those tables bibliography drawings and annotation texts in Tajik Russian and English.

For the preparation of the article should be used the text editor Microsoft Word.

An electronic version remains simultaneously with the printout of the article. The manuscript must be printed on a computer font Times New Roman TJ 14, format A-4 single spacing upper and lower margins 2,5 sm, left 3 sm, right 1,5 sm and all the pages should be paginate.

At the top of the page in the center of the sheet is the title of the article below after one interval, the initials and surname of the author. Below is the name of the organization and address.

The main text follows through the given line. The article offers a summary in Tajik Russian and English with title of article. The text of the summary is given at the beginning of the article list of references at the end.

Editorial board reserves the right to make reductions and editorial changes to the article.

Articles do not comply with these rules are not accepted.

Articles of graduate students and applicants are accepted with the recommendations of supervisors.

ПАЁМИ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН
Маҷаллаи илмӣ, маърифатӣ ва таълимию методӣ - №1, (34), 2020

Сармуҳаррир: *Бобизода Ф. М.*
Муовини сармуҳаррир : *Аминов С.*
Котиби масъул: *Муҳиддинзода Б.*
Муҳаррири матни русӣ: *Ҷонмаҳмадова Г.Ш.*
Муҳаррири матни англисӣ: *Абдулло-зода М.И.*
Муҳаррири техники: *Муҳиддинзода Б.*
Саҳифабанд: *Хайдаров Р.*

Муассис: Академия таҳсилоти Тоҷикистон

ВЕСТНИК АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ ТАДЖИКИСТАНА
Научно-просветительский и учебно-методический журнал - № 1, (34) 2020.

Главный редактор: *Бобизода Ф. М.*
Зам. главного редактора: *Аминов С.*
Ответственный секретарь: *Муҳиддинзода Б.*
Редактор русского текста: *Джанмаҳмадова Г.Ш.*
Редактор английского текста: *Абдулло-зода М.И.*
Технический редактор: *Муҳиддинзода Б.*
Верстка: *Хайдаров Р.*

Учредитель: Академия образование Таджикистана

BULLETIN OF ACADEMY OF EDUCATION OF TAJIKISTAN
Scientific-educational and Educational Journal - № 1, (34) 2020.

Chief Editor: *Bobizoda GH.M.*
Deputy Chief Editor: *Aminov S.*
Executive Secretary: *Muhiddinzoda B.*
Russian Text Editor: *Djanmakhmadova G.Sh.*
English Text Editor: *Abdullo-zoda M.I.*
Technical Editor: *Muhiddinzoda B.*
Verska: *Haidarov R.*

Founder: The Academy of Education of Tajikistan

Ба матбаа 20.05. 2020 супорида шуд. Ба чоп 25. 05. 2020 имзо шуд.
Коғазӣ офсетӣ. Андозаи 60x84 1/8 ҷузъи ч. ш. 11,5. Теъдод 100 нусха. Супориши №14
Дар матбааи «Фасл», кӯчаи А. Навоӣ 13 чоп шудааст.

Сдано в печать 20.05. 2020. Подписано к печати 25.05.. 2020. Печать офсетная. Формат
60x84 1/8 Условно-печатный лист - 12,5. Тираж - 100. Заказ№ 14 .
Издательство «Фасл», 7734024, улица А. Навои, 13

Download in Print 20.05. 2020. Posted on 25.05. 2020. Offset printing.
Size 60x84 1/8 Printer's sheet - 11,5. Edition - 100. Assignment № 14 .
Publishing office "Fasl", 7734024, 13 A.Navoi Str.